28,364/B
N. a. 89 B

J. xxxviii
19/h

GENEESKUNDIG HANDBOEK

DER

KINDERZIEKTEN.

EERSTE DEEL.

GENEESKUNDIG HANDBOEK

DER

KINDERZIEKTEN.

EERSTE DEEL.

42600

GENEESKUNDIG HANDBOEK

DER

KINDERZIEKTEN,

DOOR

ADOLPH HENKE,

Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Koninklijke Beijersche Hoogeschool te Erlangen, enz.

NAAR DEN DERDEN DRUK UIT HET HOOGDUITSCH VERTAALD DOOR

LEONARD FRANS KERVEL,

Doctor in de Genees- en Vroedkunde, te 's Gravenhage.

EERSTE DEEL.

TE LEYDEN, BIJ
J. W. VAN LEEUWEN,
1822.

Vervuld K. B.

Koninklijke Bibliotheek te 's Hage.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORREDE
VAN DEN
SCHRIJVER.

Het doel, hetwelk ik met de zamenſtelling van dit boek getracht heb te bereiken, blijkt, mijns inziens, duidelijk genoeg uit deszelfs titel. Eene handleiding tot de kennis en genezing der ziekten, die aan den kinderlijken leeftijd eigen zijn, of in denzelven het meest voorkomen, ſcheen mij, zoo geene dringende behoefte, toch eene nuttige zaak voor een groot aantal beoefenaren der geneeskunde.

Twee klaſſen van lezers heb ik in 't bijzonder door dit geſchrift pogen nuttig te zijn. Vooreerst zulke jonge geneesheeren en praktijkbeoefenaren (*Praktiker*), die zonder andere voorbereiding, dan die het verblijf aan de Hoogeſchool en het bezoek der Zieken-

kenhuizen hun aanbiedt, dadelijk tot de uitoefening hunner kunst overgaan: ten andere alle die Geneeskundigen, wien eene uitgebreide praktijk en moeijelijke uitoefening van hun vak, of drukke bezigheden in burgerlijke of ſtaatkundige betrekkingen, den tijd en lust beneemt, om met de dagelijks in hun vak uitkomende ſchriften gelijken tred te houden, en die alzoo buiten de mogelijkheid zijn, om de enkele goede graankorrels uit het menigvuldige kaf te ziften, en onder den buitengewonen overvloed van nutteloos loof en onbevruchte bloeſems, de weinige rijpe vruchten aan den boom der geneeskundige kennis te ontdekken.

Hoe moeijelijk de uitoefening der kunst voor de eerstgenoemde klaſſe van geneesheeren zij, vooral in het vak van Kinderziekten, welke men zeer zelden in Hospitalen en Ziekenhuizen gelegenheid heeft gade te ſlaan, en hoe menige dwaling in het herkennen, en mistasting in het behandelen dier ziekten onvermijdelijk ontſtaat, wanneer de Arts het gemis van eigene ondervinding niet door eene zorgvuldige vergelijking van vreemde waarnemingen tracht te vergoeden, heeft ieder geneesheer waarſchijnlijk meer of min ondervonden.

Voor deze ſoort van lezers heb ik het noodig geoordeeld een getrouw en volledig tafereel

reel te ſchetſen niet alleen der voornaamſte kinderziekten, maar ook van derzelver meest voorkomende wijzigingen (*varietates*) en verwikkelingen (*complicationes*); daarbij optegeven aan welke zekere teekens (*ſymptomata*) men het beſtaan (*diagnoſis*), en het meer of minder gevaar (*prognoſis*) der ziekte herkent, hoe zij ontſtaat (*pathogenia*), en hoedanig het verband der oorzaken (*aetiologia*) zij (voor zoo ver onze kennis in dat opzigt zich uitſtrekt); eindelijk op welke wijze zich hier uit de regelen en aanwijzingen ter behandeling (*indicationes therapeuticae*) laten afleiden, en door welke middelen aan deze vereischten voldaan, en hoe zij aangewend moeten worden.

Zoo wel den eerstgenoemden, als ook den meer geoefenden geneesheeren, geloof ik met eene vermelding der, door de beroemdſte artſen van alle tijden opgevolgde, geneeswijzen, en voornamelijk der in de laatſte jaren aangeprezene middelen en *methoden*, geen' ondienst te zullen bewijzen. Het is alleen door eene veelzijdige, zorgvuldige, onbevooroordeelde beſchouwing en toetſing van zulke *methoden*, die met de tot hier toe heerſchende gevoelens en grondregels in tegenſpraak zijn, dat men eene voldoende uitkomst, en een wezenlijk gewin,

win, zoo wel voor de menschheid als voor de geneeskunde, erlangen kan. Zelfs dan, wanneer het goed gevolg, hetwelk de uitvinders van dergelijke *methoden* zich doorgaans beloven, niet algemeen bevestigd mogt worden, brengt derzelver kennis en onderzoek toch altijd een zeker voordeel, al is het slechts ter waarschuwing (*ein negativer Gewinn*), aan. Om die reden heb ik uitvoerig over AUTENRIETH's geneeswijze in de *croup* en kinkhoest, en over CURRIE's behandeling der scharlakenkoorts (*) gesproken, en geloof, dat zulks, om het belang der onderwerpen, geene ontschuldiging zal behoeven.

Heb ik nu het mij voor den geest zwevende en boven verklaarde doel in mijne wijze van uitvoeren niet geheel en al gemist, dan geloof ik, dat mijne onderneming voor die geneesheeren, welken ik heb trachten nuttig te worden, niet geheel vergeefs en vruchteloos zal zijn. Ik heb ten minste mijne eigene ondervinding, die ik gedurende tien (†) jaren, eerst

(*) Deze ziekten komen in het laatste Deel voor. K.

(†) Men kan, in plaats van tien, twintig lezen; alzoo de derde druk, die door den Vertaler gevolgd is, ruim 10 jaren na den eersten in het licht is verschenen. K.

eerst als Armen- en Militair-arts in eene volkrijke ſtad, naderhand als Geregtelijk Geneesheer (*Phyſicus*), en nu als Leeraar aan eene Hoogeſchool, de gelegenheid gehad heb op te doen, en eene zorgvuldige vergelijking der beste ſchriften van vroegere en latere, in- en uitlandſche Geneeskundigen, daarbij tot grondſlag gelegd.

Uit het boven aangevoerde blijkt, dat ik geene Handleiding voor akademiſche voorlezingen, maar een boek tot eigen onderwijs en oefening van den denkenden en praktizerenden Arts, met eene volledige opgave van het wetenswaardigſte over het ontſtaan (*Pathologie*) en de geneeswijze (*Therapie*) der bedoelde ziekten, heb willen leveren. Indien nu mijne voordragt het midden houdt tusſchen de kortheid van eene handleiding (*compendium*) en de uitvoerigheid van eene opzettelijke beſchrijving (*monographia*) hoop ik het juiste doel niet gemist te hebben.

Duitschland is ſedert de laatſte jaren rijk aan geneeskundige ſchriften met betrekking tot de ziekten der kinderen. De meesten heb ik gelezen, beſtudeerd, er het noodige gebruik van gemaakt, en op hunne plaats aangehaald, maar ben ook dikwijls van dezelven afgeweken, wanneer mijne eigene waarnemingen en be-

bevindingen mij tot een ander inzigt of gevoelen aanleiding gaven. Ik koester echter den wensch, dat mijn arbeid, na de leerrijke schriften van eenen HUFELAND, GIRTANNER, SCHÄFFER, JAHN, en anderen, niet voor overtollig moge gehouden worden.

Omtrent het bijzondere plan van dit werk, en de weglating van al dat gene, wat mijns bedunkens in geen Geneeskundig Handboek over de Ziekten der Kinderen, dat voor den Arts geschreven is, behoort, heb ik mij in de Inleiding nader verklaard.

Het zou overtollig zijn hier te gewagen van de grondstellingen, waarop in dit boek de zickteverklaringen en geneeskundige regelen gebouwd zijn; want zij zijn uit mijne overige schriften genoegzaam bekend. Maar dit kan ik van mij zelven getuigen, dat ik geen der bestaande geneeskundige stelsels bij uitsluiting huldige; want ik houde mij stellig overtuigd, dat de Geneeskunde, door middel van den voortgang der overige natuurkundige wetenschappen, hare volkomenheid, en gevolgelijk haar doel, wel nader zal komen, maar nooit tot een volmaakt, wiskunstig, en onfeilbaar Geheel (*durch ein höchstes Princip geschlossenes System*) zal kunnen opklimmen.

VOOR-

VOORREDE

BIJ DE

TWEEDEN DRUK.

Het gunstig onthaal, hetwelk dit Handboek bij velen genoten heeft, verpligt mij tot den welmeenendsten dank. Dezen meende ik, bij den noodzakelijk geworden tweeden druk, niet beter te kunnen betuigen, dan door een zorgvuldig overzigt, nieuwe bearbeiding, en verbetering van het werk zelf.

De vergelijking met den eersten druk zal de meerdere uitgebreidheid van den tweeden genoegzaam bewijzen, en tevens doen zien, dat in denzelven, behalve eenige nieuwe Afdeelingen en verscheidene geheel omgewerkte Hoofdstukken, een aantal bijvoegselen, verbeteringen, aanmerkingen, enz. vervat zijn.

Met genoegen heb ik gebruik gemaakt van de verschillende beoordeelingen, die de eerste

druk

druk van dit Handboek in de Dagbladen en Tijdschriften destijds genoten heeft. Bijzondere verpligting heb ik in dit opzigt aan den Geheimraad HEIM voor zijne volledige en leerzame beoordeeling, welke hij in het *Archiv* van HORN heeft medegedeeld, en waarvoor ik hem hier openlijk mijnen dank betuige. Van menige aanmerkingen en wenken van dezen, aan kennis en ervaring te gelijk rijken, arts heb ik met bereidwilligheid gebruik gemaakt. Ik beken echter even openlijk, dat ik mij met alle, in die beoordeeling voorkomende, gevoelens niet vereenigen kan, en heb mij deswege in dit Handboek, met dezelfde rondborstigheid, waarvan Z. Ed. zich reeds dikwijls, zoo wel tot onderrigting van mij als van anderen, in het beoordeelen van geneeskundige schriften bediend heeft, ter zijner plaatse verklaard. Waar overigens de in dit Handboek voorkomende stellingen en grondregelen met de leeringen en het gevoelen van andere voorname geneesheeren niet overeenkomen, of zelfs in tegenspraak zijn, heb ik altijd de gronden trachten te ontvouwen, die mij aldus, en niet anders, deden denken.

De vermeerdering, waardoor zich de tweede druk onderscheidt, bestaat in eenige gedeelten der Inleiding, de Afdeeling der inwen-

wendige ontſtekingen bij kinderen in 't algemeen, benevens het Hoofdſtuk over de ontſtekingen in de borst- en buikholte. Het Hoofdſtuk over de *croup*, de ontſtekingaardige waterzucht der herſenholten, als ook de ontſteking der oorklieren (*parotitis*), die reeds bij de eerſte uitgave behandeld waren, doch nu geheel omgewerkt zijn, geloof ik in deze Afdeeling op eene betere wijze gerangſchikt te hebben. Nieuw is insgelijks het Hoofdſtuk over de aangeborene Waterbreuk; en dat der Koepokken, van den Kinkhoest, Waterkanker, en meer anderen zijn ten deele meer uitgebreid, ten deele wezenlijk omgewerkt.

De *Literatuur* der verhandelde ziekten is met die keus en beperking opgegeven, welke aan een Handboek past; op volledigheid kan, en moet zij ook geene aanſpraak maken. De voorſchriften der Geneesmiddelen zijn ſlechts met weinigen vermeerderd, om dat een grooter getal mij, zoo niet ſchadelijk, ten minſte overtollig of ontbeerlijk toeſcheen.

Een vurig en opregt ſtreven naar waarheid, een vrijmoedig onderzoek, dat de ketenen van een eenzijdig ſtelſel (*Systeem*) niet duldt, eene duidelijke en bevattelijke voordragt zonder zoutelooze ſchoolgeleerdheid en onverſtaanbare zelfgemaakte kunstwoorden, kennis

en

en zorgvuldige raadpleging der op het onderwerp betrekking hebbende in- en uitlandſche ſchriften zal men, hoop ik, niet te vergeefs in dit werk zoeken.

Is het nu, gelijk men mij verzekerd heeft, waar, dat de eerſte druk van dit Handboek door beide klaſſen van lezers, waarvoor het beſtemd was, niet zonder voordeel geraadpleegd is geworden, zoo durf ik mij vleijen, dat de tegenwoordige het in bruikbaarheid nog gewonnen zal hebben.

Mogt een goed onthaal deze mijne hoop bevestigen, dan zou ik daarin de ſchoonſte belooning vinden voor den tijd en moeite, die ik, onder den drang van menigvuldige ambtsbezigheden en verſchillende ſoorten van ſtudiën, aan de nieuwe bearbeiding van dit werk beſteed heb. (*).

(*) Des Schrijvers Voorrede bij den *derden* druk behelst, behalve dankzegging voor het zeer gunſtig onthaal van den *tweeden*, niets dan de verzekering, dat het geheele werk nogmaals naauwkeurig doorgezien is, en de door hem noodig geoordeelde bijvoegſelen, verbeteringen, en meer bepaalde opgaven ter behoorlijker plaatſe ingelaſcht zijn. K.

VOOR-

VOORBERIGT

VAN DEN

VERTALER.

Met al dat gene, wat de Schrijver over de zamenſtelling van dit Handboek, en de redenen, die hem daartoe bewogen hebben, opgeeft, volkomen inſtemmende, zou ik in geene nadere verklaring behoeven te treden van de redenen, die mij genoopt hebben om dit werk in onze moedertaal overtebrengen; doch uit vrees van niet uit het door mij bedoelde oogpunt beoordeeld te zullen worden, acht ik het noodzakelijk ook eenige woorden voorauitttezenden.

Vooreerst ſcheen mij een Handboek der Kinderziekten naar den tegenwoordigen ſtand der ge-

geneeskunde ingerigt, in onze taal, eene groote behoefte, zonder dat ik echter hierdoor de beſtaande ſchriften over de ziekten der kinderen in derzelver waarde iets wil te kort doen. Ieder Geneeskundige immers, die eenigzins met den algemeenen gang van zijn vak bekend is, kan het zich niet ontveinzen, hoe zeer wij over het algemeen bij velen onzer naburen in dit opzigt ten achter zijn.

Deze behoefte moet, mijns oordeels, in ons land tegenwoordig nog meer gevoeld worden, gedeeltelijk om de groote verandering die in de behandeling van verſcheidene Kinderziekten ſedert eenige jaren heeft plaats gegrepen, gedeeltelijk wegens het menigvuldiger voorkomen onder de kinderen van ſommige ziekten, die men voorheen minder waarnam, en die dus minder algemeen bekend zijn. Niet dat ik hierdoor wil verſtaan hebben, dat onze vaderlandſche geneesheeren onkundig zouden zijn van het gene in dit werk verhandeld is. De meesten, zoo niet allen, zullen hier geene onbekende zaken voorgedragen vinden.

Maar

Maar het was ook minder voor hun, als hieraan geene behoefte hebbende, dat ik dezen arbeid ondernomen heb. Mijne grootste en voornaamste bedoeling was: nuttig te zijn aan de Genees- en Heelmeesters ten platte lande, wien eene uitgebreide en veel tijd roovende praktijk de mogelijkheid beneemt om de voornaamste, in de laatste jaren uitgekomene, schriften over kinderziekten te raadplegen, en die dikwijls alleen, in hunne buurt of dorp, de geheele bevolking geneeskundig te bezorgen hebben. Denzulken vooral, die in een beslisfend oogenblik, waarvan somtijds leven of dood van den kleinen zieken, die zelf buiten staat is zijne gewaarwordingen behoorlijk uitte drukken of te kennen te geven, afhangt; denzulken, zeg ik, die dan somtijds eenen raadsman mogten verlangen, als tijd of plaats geenen kunstgenoot toelaat of oplevert; denzulken voornamelijk zij deze arbeid gewijd.

Deze gewigtige reden voert mij tot de verklaring, waarom ik juist het Handboek van HENKE hiertoe gekozen heb, en waarom ik deze vertaling de meest mogelijke duidelijkheid,

heid, die zeker voor menig kunstgenoot noodeloos zal zijn, getracht heb te geven. Eensdeels was mij geen Handboek over de ziekten der kinderen bekend, hetwelk meer beknoptheid aan volledigheid paart; en anderdeels moet men alleen aan de vrees voor onduidelijkheid alle die tusschengevlochtene vreemde en kunstwoorden, bijvoegselen, aanmerkingen, enz. toeschrijven, die ik mij veroorloofd heb, doch enkel en alleen tot bevordering der wetenschap, tot welzijn der zieken, en om mijne kunstgenooten des noods zelven in den geest des Schrijvers te doen indringen, indien mij dit somtijds niet mogt gelukt zijn, of ik aan mijn eigen oordeel twijfelde.

Ten einde de Lezer de aanmerkingen, waartoe ik mij deels geregtigd, deels verpligt rekende, niet met die van den Schrijver zou verwarren, noch aan dezelven meer gewigt hechten, dan zij verdienen, zijn zij met eene K. geteekend.

De veranderingen in de volgorde van sommige Afdeelingen en Hoofdstuken zijn misschien van geen wezenlijk belang. De Schrijver

ver heeft ten deze ook geene ſtelſelmatigheid in acht genomen; doch ik hoop aldus de, wel niet ſtreng wetenſchappelijke, maar toch eenigzins het burgerregt bezittende, verdeeling der ziekten in *chroniſche* en *acute* met minder afwijkingen behouden te hebben. De *negende* Afdeeling is nu de *zesde* geworden, en omgekeerd. De *ſchijndood* is uit de *vierde* Afdeeling in de *vijfde* overgebragt; terwijl in de laatſte de *oogontſteking der pasgeborenen* meer voorwaarts geplaatst is, en de *krampachtige ziekten* achter die der *ſtoornisſen in de eerſte wegen*, wijl zij dikwijls daaruit ontſtaan, gerangſchikt zijn.

De geneeskundige voorſchriften, waarop dikwijls verwezen wordt, zijn, even als bij den Schrijver, achter het laatſte Deel geplaatst.

In hoe ver ik nu geſlaagd ben in het volbrengen van de op mij genomene taak, laat ik aan bevoegde en toegevende kunstregters ter beoordeeling over, met de bede, dat zij deze mijne pogingen ſlechts als een welmeenend offer aanmerken, hetwelk, mijns oordeels, ieder, naar zijnen ſtand en betrekkingen in

in de maatſchappij, aan het algemeene welzijn verpligt is te brengen.

Mij, waarlijk! zou het de zoetſte belooning zijn, indien ik eenmaal de ſtreelende verzekering mogt erlangen, dat ik door dezen arbeid ſomwijlen de gelegenheid verſchaft had, dat een dierbaar kind aan zijne teederlievende ouders, een veelbelovend lid der maatſchappij aan den Staat als het ware teruggegeven werd.

's Gravenhage
November 1822. L. F. KERVEL.

IN-

INHOUD

VAN HET

EERSTE DEEL.

Bladz.

INLEIDING 1

Over het ondoelmatige om geſchriften over kinderziekten te gelijk voor Geneesheeren en Moeders interigten 3

Over de oorzaken der groote ſterfte in de jaren der kindschheid 7

Bepaling wat eigenlijk kinderziekten zijn . . 29

Over de eigenſchappen van het menſchelijk ligchaam in de jaren der kindschheid . . 25

1. *Bewerktuiging (Organiſation.)* 28

2. *Dynamiſche toeſtand der levensverrigtingen* 31

3. *Ontwikkelings-tijdperken* 37

4. *Perſoonlijk onderſcheid (Individualität.)* 53

Algemeene regels omtrent de behandeling van kinderziekten 55

Literatuur 63

EER-

EERSTE AFDEELING.

Bladz.

1. *Doelmatige verzorging en behandeling van het pasgeborn kind* 67
2. *Invloed der buitenwereld* 69
3. *Begin der ademhaling* 71
4. *Bloedomloop in de vrucht* 72
5. *Regeling van de ademhaling en den bloedomloop* 75
6. *Doelmatige reiniging* 78
7. ——— *warmte* 79
8. ——— *voeding* 86
9. ——— *ontlasting van het darmpek* . 91

TWEEDE AFDEELING.

VOEDING DER KINDEREN ZONDER MOEDERMELK 94

1. *Bepaling der gevallen, die aan de moeder het zogen verbieden* 95
2. *Minnen* 101
3. *Kunstmatige voeding der kinderen* . . . 109

DERDE AFDEELING.

LEEFWIJZE EN LIGCHAMELIJKE OPVOEDING DER KINDEREN IN HUNNE EERSTE JAREN . . . 122

1. *Reinheid — wasschen — baden* 123

Bladz.
2. *Genot der vrije lucht* 124
3. *Kleeding — bedden — hoofdbedekkingen* . . 125
4. *Beweging — rust — slaap* 130
5. *Voedsel* 132
6. *Ontwikkeling der zintuigen en geestvermogens* 134

VIERDE AFDEELING.

ZIEKTEN, MISVORMINGEN EN GEBREKEN DER KINDEREN ONMIDDELLIJK OF KORT NA DE GEBOORTE. 136
Plaatselijke ziekten der jonggeborenen . . . 137
I. *Gebreken in den vorm* 138
II. *Plaatselijke gebreken, als gevolgen van uitwendige en werktuigelijke beleediging* . . . 140
1. *Gebreken aan de tong* 141
a) *Te korte tongriem* 141
b) *Zijdelingsche aangroeijing door vleeschbundels* 143
c) *Het kikvorschgezwel* (*Ranula*) . . . 144
d) *Te groote bewegelijkheid der tong* . . 145
2. *De hazelip* 146
3. *Gespleten ruggraat* (*spina bifida*) . . . 148
4. *Misvormingen der teeldeelen* 151
5. *De gesloten aars* (*atresia ani*) 155
6. *Horrelvoeten* 156
7. *Nederdaling der ballen na de geboorte* . . 158

Bladz.
8. *Uitwendige beleedigingen aan het hoofd* . . 161
a) *Verſchuiving der ſchedelbeenderen* . . 161
b) *Het aangezwollen hoofd* 162
c) *Bloedgezwellen* 163
9. *Het waterhoofd* 169
a) *Het uitwendig waterhoofd* 169
b) *Het inwendig* ——— 172
10. *Gezwellen aan de teeldeelen* 181
11. *De aangeborene waterbreuk* 184
12. *Zwelling der borsten* ——— 189
13. *Ontwrichtingen. Beenbreuken* 191
14. *Breuken* (*Herniae*) 192
a) *De herſenbreuk* 193
b) *De navelbreuk* 195
c) *De liesbreuken* 200

VIJFDE AFDEELING.

ALGEMEENE EN PLAATSELIJKE ZIEKTEN, DIE DEN EERSTEN LEEFTIJD BIJZONDER EIGEN ZIJN . 206
Hoofdſt. I. *Schijndood der pasgeborenen* . . . 206
II. *Geelzucht* ——— . . . 217
III. *Roos* ——— ——— ——— . . . 223
IV. *Celweefſelverharding* ——— . . . 231
V. *Oogontſteking* ——— ——— . . . 247
VI. *Spruw* (*aphthae*) ——— . . . 260

VII.

Bladz.

VII. *Toevallen van geſtoorde ſpijsvertering.* 266

1. *Winden-oprispingen* 270

2. *Het braken der zuigelingen* . . 271

3. *Het zuur* 272

4. *Diarrhoe* 272

5. *Boorts (cholera)* 273

6. *Genezing dezer toevallen* . . . 275

7. *Hardlijvigheid en verſtopping* . 281

VIII. *Kramp- of zenuwziekten* 282

1. *Mondklem (trismus.)* 283

2. *Regtſtijvigheid (tetanus.)* . . . 283

3. *Inwendige kramp* 283

4. *Stuipen en vallende ziekte* . . . 284

5. *St. Vitus-dans* 284

IX. *De Venusziekte (ſyphilis.)* . . . 306

X. *Het ziekelijk tanden krijgen* . . . 314

XI. *Langdurige (chroniſche) huidziekten.* 332

1. *a) Melkkorst. b) Dauwworm* . . 332

2. *Uitſlag van het zuur* 341

3. *Het ſmarten (intertrigo)* . . . 342

4. *De huidworm (comedones)* . . . 344

5. *Het zeer hoofd (tinea capitis)* . 345

a) Dauwworm op het hoofd (achor, favus.) 345

b) Kwaadzeer op het hoofd (tinea maligna.) 346

ZES-

ZESDE AFDEELING.

Bladz.

ZIEKTEN DER VOEDINGSINGEWANDEN BIJ KINDEREN 352

Hoofdst. I. *De klierziekte* (*scrophulae.*) . . . 352

1. *Scrophuleuse oogontsteking.* . . . 373

2. ——— *ontsteking van den neus.* 375

II. *De uittering* (*atrophia infantum.*) 376

III. *De Engelsche ziekte.* 381

IV. *De waterkanker* 396

1. *Epidemische waterkanker, scheurbuik.* 397

2. *Waterkanker der lippen, verster in het tandvleesch.* 400

V. *De wormziekte.* 405

Naschrift over de herfenbreuk en bloedgezwellen. 431

N.

INLEIDING.

De meeste ſchriften over de ziekten der kinderen beginnen gewoonlijk met eene gevoelvolle ſchildering van den hulpeloozen en jammervollen toeſtand, der gevaren, en van alle zijden aanrukkende kwalen, welke het kind, van het oogenblik af dat het zich uit den moederlijken ſchoot ontwikkeld ziet, als het ware te wachten ſtaan. Zulke tafereelen geſchetst ziende zoude men in verzoeking geraken om te geloven, dat de goede en zorgvuldige natuur, die zoo liefderijk voor de voortplanting en het behoud van alle dierſoorten zorgt, alleen jegens haar meesterſtuk, het edelſte voortbrengſel van haar ſcheppingvermogen, den mensch onregt handelde. Het is waar, het pas geboren kind is hulpeloozer dan het jonge dier, hetwelk in de meeste gevallen genoegzaam tegen de ſchadelijke inwerking der lucht beveiligd, uit 's moeders ingewanden, of uit het ei, te voorſchijn komt; hetwelk in weinige dagen of weken in ſtaat geſteld zich zelven voedſel te verſchaffen des noods alleen beſtaan kan, en het zorgend opzigt der moeder minder noodig heeft. Doch de

natuur woog het menſchelijk noodlot met de ſchaal der geregtigheid. Liet zij den jongen mensch hulpeloos en behoeftig, buiten ſtaat om zijn leven, zonder de weldadige moederlijke zorg, zelfs eenen dag tegen den ſchadelijken invloed der buitenwereld te verdedigen, het levenslicht aanſchouwen; in vergoeding daarvan drukte zij eene grenzenlooze en alle beſchrijving te boven gaande belangſtelling en liefde in de ziel der moeder; zoodat deze geen ongemak vrezende, onvermoeid en onophoudelijk voor het wichtje waakt, hetzelve voedt, verzorgt, reinigt, en in een kennelijk lachje van het te vrede geſtelde, vrolijke, in krachten toenemende en van dag tot dag zich meer ontwikkelende kind, voor de rusteloze kommervolle dagen en ſlapelooze nachten hare grootſte en rijkſte belooning vindt.

Waartoe derhalve zullen die teerhartige klagten, en gevoelvolle tafereelen dienen? moeten zij gevoellooze moeders bekeeren, en ongevoelige, onmeedoogende, of ligtzinnige artſen aan hunnen pligt herinneren? — De moeder, bij welke de liefde voor het kind, dat zij eens onder het hart droeg, niet uit het binnenſte van hare ziel opwelt, zal enkel en alleen door het koude gebod van pligt bezwaarlijk tot het uitoefenen der moeijelijke moedertaak gebragt worden! En den geneesheer, die niet van de heiligheid zijns beroeps doordrongen, die niet door ernſtigen ijver voor zijn verheven ambt aangevuurd, die niet met hartelijke liefde voor zijne goddelijke kunst bezield naar de ſponde der kranken ijlt, zal geen ſomber tafereel van het lijden, noch de ellende der zieken opwekken of vermurwen. Als de natuur, als

het

het ſprakeloos lijden van het zieke kind niet tot in zijne ziel doordringt, zullen hem dan doode letters roeren?

Hoezeer het aantal kinderen, wier leven of gezondheid een offer van het gebrek aan kinderliefde wordt, niet gering is; het zij als een gevolg van armoede of onſtuimige geſlachtsdrift; het zij eene onmenſchelijke zoogenoemde godsdienst bij wilde volken de zachtere ſtem der moederlijke teederheid overſchreeuwt; het zij in het zoo hoog beſchaafd Europa de valſche ſchaamte, de modezucht, de ijdelheid de opwellingen van het moederhart in hare geboorte ſomtijds verſtikt; durf ik echter gerust beweren, dat de meeste kinderen in de overdaad en kwalijk geplaatſte moederlijke teederheid hun graf vinden. Men onderrigte en overtuige ſlechts (het geen waarlijk zulk eene gemakkelijke taak niet is) deze duizende moeders, dat zij hare kinderen te veel met voedſel opvullen, dat zij hen niet doelmatig kleeden, dat zij hen of door weekelijkheid, of door ongepaste middelen tot verharding, zoo wel als door vele andere zonden tegen den goeden leefregel en opvoeding, gebrekkelijk en ziekelijk maken; men brenge haar ſlechts alle deze misſlagen onder het oog, en men zal zien, dat het opkomend geſlacht aan ligchaamsgebreken en ziekten veel minder onderworpen is.

Zulks echter kan en moet, mijns inziens, door geene ſchriften over kinderziekten geſchieden. Een werk, hetwelk voor den geneesheer beſtemd is, kan voor geene moeder paſſen. Deze geve men gevolgelijk doelmatige boeken over de ligchamelijke en ze-

delijke opvoeding der kinderen, in hunne eerſte jaren, in handen; doch deze boeken moeten haar van kinderziekten niet meer leeren, dan hetgeen haar nuttig en dienstig is; op zijn hoogst genomen eene beſchrijving der meest gewone ziekten en derzelver voornaamſte voorteekenen en toevallen, op dat de moeder bij tijds den geneesheer raadplege; en eene opnoeming der ſchadelijke oorzaken betrekkelijk den leefregel, en de regels om deze oorzaken te vermijden. Doch van alles, wat in verband ſtaat met het aanwenden van geneesmiddelen, al ſchijnen zij nog zoo onſchadelijk, moet niet gerept worden, want het is verderfelijk en voert tot duizendvoudig nadeel.

Bij den geneesheer is het over het algemeen geene gevoelloosheid of gebrek aan belangſtelling, welke hem zoo dikwerf tot eene oppervlakkige behandeling der kinderziekten aanleiding geeft; het is veel eer eene gebrekkige kennis van den aard der ziekte, hetgene wel is waar dikwijls een gevolg van geene genoegzame kunde, maar ook niet zelden van eene wezenlijke onvolmaaktheid onzer wetenſchap is.

Deze diep gevoelde behoefte, om de zwarigheden van allerlei aard, die eene juiste kennis en doelmatige geneeskundige behandeling der ziekten in den kinderlijken leeftijd in den weg ſtaan, zoo veel mogelijk te gemoet te komen, heeft in de laatstverloopene halve eeuw de aandacht der geneesheeren in verſchillende landen tot zich getrokken, en hieraan hebben wij de ſchriften van eenen ROSENSTEIN, ARMSTRONG, UNDERWOOD, CHAMBON, CH IJNE, CLARKE, HECKER, HUFELAND, SCHÄFFER, GIRTANNER, FLEISCH, JAHN, FEILER, GÖLIS en ande-

deren te danken. Hoe verſchillend deze werken ook van elkander, met betrekking tot hunne waarde en bruikbaarheid zijn mogen, zoo bezit toch het minſte derzelven veel goeds en voortreffelijks. Wat de uitvoering betreft wijken zij evenwel veel van elkander af: zoo ſpreken eenigen ſlechts van de oorzaken en geneeswijze van afzonderlijke kinderziekten; anderen daarentegen hebben getracht de meeste, of wel alle te beſchrijven, en dezelve in eene ſtelſelmatige orde voor te dragen. Doch de meesten ſchijnen daarin gedwaald te hebben, dat zij twee, wel is waar met elkander vermaagſchapte en elkander ondersteunende, maar echter zeer verſchillende leerſtelſels, welke daarenboven voor twee geheel verſchillende ſtanden van beſchaafde lezers dienen moeten, als het ware in een hebben geſmolten. Men vindt namelijk bij de meesten de tot het gebied der geneeskunde behoorende, en bij uitſluiting voor Artſen beſtemde leer der kinderziekten, met voorſchriften over de ligchamelijke opvoeding uit de gezondheids- en opvoedings-leer, die alleen bij ouders en opvoeders te huis behoort, vermengd en met dezelve in een geweven. Eenigen, zoo als GIRTANNER, zijn zelfs zoo ver gegaan dat zij hunne werken aan moeders hebben aanbevolen, in welker handen deze buiten twijfel zoo niet ſchadelijk, ten minſten nutteloos moeten zijn. Door het tot een brengen van twee dusdanige vakken, die volgens hunnen aard onvereenigbaar zijn, wordt het doel van beiden verijdeld.

Hetgeen in een boek over kinderziekten aangaande de opvoeding gezegd moet worden, behoort zich

alleen tot regels voor eene goede levenswijze te bepalen, op dat de geneesheer hierdoor aan de noodige voorschriften ter voorkoming van misbruiken met derzelver gevolgen, en ter verwijdering van reeds bestaande schadelijkheden herinnerd worde. Voor eene moeder is dit echter veel te weinig. Deze moet een bij uitsluiting daartoe vervaardigd boek (*) lezen, waardoor zij met de ligchamelijke en zedelijke natuur der kinderen bekend gemaakt, en tot derzelver doelmatige behandeling en opvoeding in staat gesteld worde, ten einde eene ongestoorde en natuurlijke ontwikkeling hunner ligchaams- en zielsvermogens kunne plaats grijpen. Wil men nu dit alles, wat eene moeder noodig heeft te weten, in een boek over kinderziekten opnemen, dan zou men den geneesheer ongetwijfeld veel, hetgene bekend en algemeen is, zeggen moeten. Even min komen hier regels ter behandeling van zwangere, barende, en kraam-vrouwen te pas.

Naar deze grondstellingen nu is het plan voor dit werk, over de kennis en behandeling der kinderziekten, ontworpen. Daar het bepaaldelijk voor jonge geneeskundigen bestemd is, zal het zich zeer naauw-

(*) Zoodanig een werkje, naar de hier bedoelde voorschriften, voor moeders, gouvernanten en opvoeders, is mijn *Tasschenbuch für Mütter über die physische Erziehung der Kinder in den ersten Lebensjahren. Frankfurt am Mayn* 1810 12°. Als ook G. W. BEGKER. *Die Krankheiten der Kinder, ihre Kenntniss und Heilung. Ein Haus- und Hülfsbuch für Eltern und Erzieher. zweite Ausgabe. Pirna* 1817 8°.

naauwgezet binnen de voorſchreven grenzen houden en, indien de uitvoering aan het plan beantwoordt, door het ware doel niet uit het oog te verlieezen niet geheel nutteloos, zoo als ik hoop en wensch, zijn zamengeſteld.

Over de oorzaken der groote ſterfte in de jaren der kindsheid.

Het is eene treurige, maar door de ondervinding bevestigde, waarheid: dat de ſterfte in de eerſte levensjaren buitengemeen groot is. Men berekent dat voor het 10de jaar zeker de helft der geborenen ſterft; (*) en in groote ſteden is deze evenredigheid door de ſterfte ſomtijds op eene ontzettende wijze overtroffen. Zoo ſtierven te *Berlyn* in een tijdvak van 15 jaren 40,008 kinderen beneden de 10 jaren, terwijl het getal der geborenen in dat tijdperk ſlechts 76,331 bedroeg. (†)

Denkt men over de oorzaken dezer buitengemeene ſterfte na, zoo valt het dadelijk in het oog, dat volgens eene onveranderlijke natuurwet de ſterfte in de eerſte levensjaren grooter zijn moet, dan in eenen meer

(*) Volgens de medegedeelde doodlijsten van JOHN CLARKE (*commentaries on ſome of the most important diſeaſes of children. London* 1814. *Part* I. *pag.* 4) ſtierven van het Jaar 1760 tot 1799, in London 836,285 menſchen. Onder dezen waren 281,408 kinderen beneden 2 jaar; van de overige 554,877 ſterfgevallen waren er nog 113,393 beneden het 10de Jaar.

(†) Zie *Formey's medicinifche Topographie von Berlin.*

meer gevorderden en middelbaren leeftijd, omdat het teedere, nog geene genoegzame ſtevigheid bezittende, geſtel der kinderen de wisſelvalligheden der buitenwereld zoo niet wederſtaan kan, als in gevorderde jaren het rijpe en reeds geharde ligchaam. Oook leert ons een vergelijkende blik in het planten- en dierenrijk, dat de natuur overal veel bloeſems en vruchten te gronde laat gaan, die niet tot rijpheid noch vollen wasdom komen. Doch hierin alleen is juist de reden dezer vreesſelijke ſterfte, welke bijna de helft aller geborenen voor hun 10de jaar wegrukt, niet te zoeken. Deze wordt door eenen zamenloop van omſtandigheden daargeſteld, die wel is waar op zich zelfs beſchouwd niet onoverkomelijk ſchijnen, maar echter den geneesheer die dezelve bij de uitoefening zijner kunst leeren kennen, en dikwijls te vergeefsch beſteden heeft, met regt als zeer gewigtig en onrustbarend moeten voorkomen. JAHN, (*) een der voornaamſte ſchrijvers over kinderziekten, heeft deswege vele treffende waarheden gezegd. Naar mijn inzien mogen de volgende oorzaken wel de voornaamſte zijn.

I. *De aan den kinderlijken leeftijd*, bij uitſlniting, of ten minſten bij voorkeur, *eigene vatbaarheid voor de met koorts verzelde*, (hitzige), en zich over het geheel ligchaam verſpreidende, *huidziekten*, zoo als *pokken* (variolae), *mazelen* (morbil-

(*) JAHN's *neues System der Kinderkrankheiten. Neue Auflage. Rudolſtadt* 1807. *S: 6 en volg.* Men vergelijke daarmede het geen J. CLARKE in het aangehaalde werk (pag. 9.) over dit onderwerp zegt.

billi), *scharlaken-koorts* (scarlatina), *purper- of gierst-koorts* (purpura, miliaria, purpura miliaris); voor *kinkhoest* (tussis ferina), *croup* (*laryngitis*, *tracheitis*), *ontsteking der hersenholten* (hydrops acutus ventriculorum cerebri, febris hydrocephalica); voor de *ontwikkelings-ziekten* bij het *krijgen* en *wisselen der tanden;* voor *klier-* (scrophulae) en *Engelsche ziekte* (Rhachitis), enz:

Kinderen, welke hun tiende jaar bereikt hebben, zijn aan zoo veel levensgevaar niet meer blootgesteld, eensdeels omdat zij verscheidene der opgenoemde ziekten reeds doorgestaan hebben, anderdeels omdat de vatbaarheid voor de overigen, bij het klimmen der jaren, hoe langer hoe meer vermindert.

II. *De overgeërfde en aangeboren gebreken van het ligchaamsgestel* in het algemeen, en *de erfelijke aanleg tot vele kinderziekten* in het bijzonder.

Mogen de lofredenaars op de toenemende beschaving des menschdoms er ook nog zoo vele gronden tegen aanvoeren, het blijft toch onloochenbaar, dat het tegenwoordige menschengeslacht, door toenemende verfijning in de zeden en opvoeding, door de steeds klimmende weelde en het verfijnde zingenot in alle omstandigheden des levens, in kracht en duurzaamheid des ligchaams merkelijk verloren heeft. Wie zich hiervan niet overtuigd kan houden, die leze slechts de beschrijving, welke TACITUS van onze oude Germaansche volksstammen geeft, en vergelijke die met onze hedendaagsche menschen. Het ontbreekt wel is waar ook in onze dagen, nog niet geheel en al aan sterke en gezonde voorwerpen, voornamelijk onder de arbeidende en werkzame (*erwer-*

bende) volksklasse, onder de eigenlijke landskinderen, bij wien moed en kracht, dat heerlijk erfdeel onzer, van de Romeinen eenmaal zoo gevreesde voorvaderen, niet geheel verloren ging; maar er zijn ook duizenden van zieke en gebrekkelijke menschen, welke altijd aan nog ellendiger kinderen het aanzijn geven. Kan het ook wel anders, wanneer in den voornamen stand, de Jongelingen niet tot het huwelijk overgaan, dan nadat zij hun ligchaam door den ongebondensten wellust uitgemergeld, en hunne beste krachten verspild hebben; wanneer gebrekkige, ziekelijke, zenuw-zwakke, door modezucht, gemaakte gevoeligheid, danswoede of zelfbevlekking uitgeputte en bedorven meisjes moeder worden; wanneer duizenden van zittende schrijf- en rekenmaschinen, welke de tegenwoordige staatsdienst vordert, wanneer dat tallooze heer van kamergeleerden, die zoo als *Reil* zegt, meerendeels aan ligchaam en ziel te gelijk krank zijn, en meer op een meerkat dan op een mensch gelijken, kinderen telen; wanneer bij de lagere volksklasse het liederlijkste janhagel uit vrees voor den krijgsdienst, of om andere redenen, te jong trouwt; kan het dan wel anders, of de ongelukkige kinderen van zulke ouders, worstelende met honger en gebrek, en in de walgelijkste onreinheid zonder oppassing en verzorging, moeten tot ziekelijke menschen opgroeijen? En wie was de Arts, welke niet ondervondt, dat eene tallooze menigte van zenuwkwalen en krampen, de gevolgen der Veneriſche ziekte, de aanleg tot Jicht (*Arthritis*), klierziekte, bloedspuwen (*Haemoptijsis*), tering (*Phthisis*), aanbeijen (*Haemorrhoides*)

tot

zwaarmoedigheid (*Melancholia*) en razernij (*Mania*) als een treurig erfdeel van de ouders op de kinderen overgaan?

III. De nog altijd in zoo menig opzigt *verkeerde ligchamelijke opvoeding*.

Hieronder behooren de misſlagen der moeders, minnen, kindermeiden enz; die dezelve wel niet voorbedachtelijk, maar meest onwetende of uit overtollige en kwalijk geplaatſte liefde begaan; zoo als het te veel opvullen met eten en drinken het voeden alleen met meelſpijzen, boterhammen, aardappels, enz; het zuigen der kinderen onmiddelijk na hevige aandoeningen der moeder, zoo als toorn, droefenis, ſchrik, bijſlaap; onvoorzigtigheid bij het baden en wasſchen van pasgeborenen, het doopen met koud water enz., waardoor zoo ligt eene doodelijke verkoudheid kan ontſtaan; de misſlagen in de kleeding, waardoor men nu eens uit ontijdige zucht om het kind ſterk te maken, hetzelve niet genoegzaam bedekt, dan weder, uit overdreven voorzorg, onder het baker-pak, mutzen, bontwerk of dekens bijna verſtikt, en daardoor te gevoelig maakt; het gebrek aan noodige reinheid in de kinderkamers; de benaauwde en bedorven lucht in dezelve, zoo wel als in de hutten der behoeftigen; de zoo dikwijls te ſpoedig plaats hebbende overgang tusſchen warmte en koude; het te vroeg noodzaken der kinderen tot zwaren arbeid bij de lagere volksklaſſen, en het te jong en aanhoudend werken in Fabrieken; (*) bij meisjes het vroeg ſpinnen en be-

ar-

(*) In Engeland zag men zich genoodzaakt, wegens de

arbeiding der wol; het gebrek aan doelmatige ligchaams beweging bij kinderen uit den voornamen ſtand, enz.

IV. *De wezenlijke* en *betrekkelijke zwarigheden*, die eene juiste naar de voorſchriften der kunst gewijzigde geneeskundige *behandeling* der kinderziekten in den weg ſtaan.

Hoezeer nu de boven opgegeven oorzaken de hoofdpunten uitmaken, welke den aanleg en het ontſtaan van ziekten in de teedere jaren der kindsheid daarſtellen, zoo zijn er toch nog een aantal omſtandigheden, welke eene in zich zelfs onbeduidende ziekte gevaarlijk, ongeneeslijk, ja doodelijk kunnen maken.

Onder de wezenlijke zwarigheden behoort in de eerſte plaats, wegens gebrek aan oordeel bij kinderen, de ziekte te herkennen, voor hetgene zij is. Hoe moeijelijk het zij bij kinderen, die niet ſpreken kunnen, en zelfs bij ouderen, maar bij wien eigenzinnigheid, verlegenheid en vrees voor den geneesheer, verwenning, of droefenis wegens een pijnlijk gevoel plaats grijpt, een ſlechts eenigzins voldoend ziekte-onderzoek aan te ſtellen, weet ieder geneeskundige bij ondervinding. De vooroordeelen en de verkeerdheid der minnen en oppasters, welke het voorafgegane dikwijls voorbedachtelijk verzwijgen, de achteloosheid van vele ouders, de vrees der kinderen voor beſtraffing, maakt de ontdekking van plaats gehad hebbende ſchadelijke omſtandigheden

de in het oog loopende nadeelen, daaromtrent wettelijke bepalingen te maken.

den ten uiterſte moeijelijk en dikwijls geheel onmogelijk. Dit alles gevoegd bij de onmogelijkheid om door eene verklaring van den kleinen zieken zelven meer inlichting van zijnen toeſtand en der ziekteverſchijnſelen te verkrijgen, noodzaakt den geneesheer dikwijls zich alleen bij de *pathologiſche gelaatkunde* te bepalen. Ik bedoel hiermede niet alleen het beſchouwen van het aangezicht, hoezeer ook dit, en voornamelijk het beſchouwen der oogen van groot belang is, maar het oplettend gadeſlaan van de geheele houding, en van alle uiterlijk waarneembare afwijkingen in de verrigtingen; zoo als de geſteldheid van den pols, de ademhaling, de warmtegraad des ligchaams, de ſlaap, het waken, de honger en dorst, de hoeveelheid en hoedanigheid der ontlastingen, de beweging en rust, de houding des kinds bij ſommige bewegingen, betastingen, enz. De oudere en ervaren geneesheer, die dikwijls kinderziekten waargenomen en behandeld heeft, verkrijgt door eene opmerkzaam gadeſlaan van alle deze kleine, dikwijls bijna onmerkbare teekenen, eene zekere vaardigheid om in de meeste gevallen een juist oordeel over de voorhandene ziekte te vellen.

Doch ook deze vaardigheid, welke vele geneeskundigen aan eenen bijzonderen *Takt*, of praktisch gevoel toeſchrijven, laat niet zelden den meest ervaren geneesheer verlegen. Jonge en pas hunne loopbaan betredende artſen, die in ziekenhuizen en hospitalen ſlechts zeer zelden gelegenheid hebben zieke kinderen gade te ſlaan en te behandelen, kunnen dit gebrek alleen door een vlijtig lezen der beste geſchriften over kinderziekten, en door een naauw-

keu-

keurig vergelijken. der opgegeven verſchijnſelen met de hun in de natuur voorkomende gevallen, eenigermate vergoeden.

Heeft evenwel de geneesheer de zwarigheid om de ziekte te herkennen zoo veel mogelijk uit den weg geruimd, dan treden echter nog verſcheidene hinderpalen zoo wel eener *gepaste geneeskundige behandeling*, als eenen daarmede overeenkomſtigen leefregel, in den weg. Op den voorgrond ſtaat de moeijelijke taak om kinderen op eene doelmatige wijze en in eene genoegzame hoeveelheid de geneesmiddelen te doen innemen, terwijl de apenliefde van menige moeder of kindermeid dikwijls even moeijelijk, als de onredelijkheid en het gebrek aan verſtand der kinderen zelven, te overwinnen is. Dan volgt met betrekking tot den leefregel, de misſlag van het ſchadelijke niet te laten, en het goede niet te doen, hetwelk deels uit gebrek aan doorzigt, deels uit nalatigheid, deels uit verkeerd geplaatste teederheid voortſpruit; en daarenboven, hetgene meest buiten weten van de geneesheer geſchiedt, het gebruiken van zoogenoemde huismiddelen, welke vroedvrouwen, hoogwijze buurvrouwen en oude bakers aangeraden hebben, en welke of nutteloos, of ook wel in de daad ſchadelijk zijn, en waar bij de door den geneesheer voorgeſchreven middelen gewoonlijk ter zijde geſteld worden. Onder de behoeftige en lagere volksklaſſe komt nog de hoogſte nooddruft en diepe armoede in aanmerking, welke het dikwijls onmogelijk maakt, het zieke kind de noodige oppaſſing, reinheid, geneesmiddelen en voedzel te bezorgen; zoodat dikwijls alleen hierdoor

de

de hulp des geneesheers, die anders nog redding verſchaffen kon, zonder uitwerking blijft. En het ijsſelijkſte van allen is, dat in ſommige gevallen, die ik ter eere en liefde der menschheid hoop, dat zeer zelden mogen plaats hebben, maar wier beſtaan mij toch bij eigen ondervinding gebleken is, de onmenſchelijke en beestachtige onverſchilligheid van ſommige ouders uit de laagſte klasſe zoo ver gaat, dat zij hunne kinderen bij plaats hebbende ziekten moedwillig verwaarlozen. (*)

In vele gevallen wordt de genezing der ziekte zeer moeijelijk, ja zelfs dikwijls onmogelijk gemaakt, omdat men de hulp des geneesheers niet tijdig genoeg inroept. Die zelfde ſoort van menſchen, die zoo gaarne huismiddelen aanwenden, waaronder zij niet zelden braak- en purgeer-middelen rangſchikken, is

(*) Toen ik in het Jaar 1803 in Brunswijk bij eene pokkenepidemie, de kinderen der Militairen, die ik destijds te behandelen had, de koepokken wilde inenten, beſloten ſlechts weinige ouders daartoe overtegaan. Eenigen antwoordden mij: dat de pokken eene weldaad waren; dat zij bovendien meer kinderen hadden, dan zij den kost konden geven! ſlechts 13 werden gevaccineerd. 109 kregen de kinderpokken, waarvan er 19 ſtierven. Eene moeder, welke ik over het moedwillig verwaarlozen van haar kind harde verwijtingen deedt, voerde mij zeer koeltjes te gemoet: onze lieve Heer houdt afrekening; ik heb nog wel zes kinderen! — Dergelijke gezegden heb ik ook hier in Erlangen, na dat het beſtuur over het Ziekenhuis (*Kliniſches Inſtitut*) mij aanvertrouwd is, dikwerf moeten hooren.

is nog daarenboven in de verbeelding, dat in kinderziekten met geneesmiddelen weinig of niets uit te voeren zij, en laat daarom eerst dan den geneesheer roepen, als de ziekte haar toppunt bereikt heeft, en de hulp daardoor te laat komt. ARMSTRONG in Engeland, en SCHÄFFER in Duitschland (*) klagen zeer over deze heerschende doch kwade gewoonte. Indien echter SCHÄFFER meent, (†) dat het raadplegen der vroedvrouwen, wijl zij gemeenlijk niet als lavementen, rhabarberstroop, venkelwater, magnezia aanwenden, niet onmiddelijk schaden kan; en dat in vele gevallen geene beterschap volgt, om dat men in de ziekten van pas geboren en kleine kinderen herhaalde ontlastingen door braak- en purgeer-middelen verzuimt, dan verdient op deze leering, aangemerkt te worden, dat niet overal de Vroedvrouwen zich bij deze eenvoudige middelen bepalen, en dat in menige gevaarlijke ziekte bij kinderen de somtijds zoo noodzakelijke bloedontlasting, het

(*) Het ware te wenschen, dat ook op ons land deze klagt niet toepasselijk ware; maar wie heeft, helaas! het tegendeel niet ondervonden? En wat de kunst in kinderziekten vermag, dien aangaande zou het niet moeijelijk zijn te bewijzen, dat het juist deze zijn, mits behoorlijk gekend, waarin, wegens de betere gezondheid van het kinderlijk gestel in het algemeen, en de meerdere terugwerking van hetzelve op de geneesmiddelen in het bijzonder, de geneesheer dikwijls schijnbare wonderen verrigten kan. — K.

(†) *Beschreibung und Heilart der Kinderkrankheiten. Neue Aufl.* 1803. *S.* XII.

het zij algemeen het zij plaatselijk, en meer andere middelen, door het aanwenden van en het vertrouwen op de bovengenoemde, verzuimd worden.

Ook is het eene droevige, maar niet te ontkennen waarheid, dat eene verkeerde geneeskundige behandeling van de zijde des geneesheers tot de ongeneeslijkheid en doodelijkheid der kinderziekten zeer veel heeft bijgedragen.

Eens vooral zij het gezegd, dat het voor den geneesheer, zelfs dan, wanneer hij in de behandeling van volwassen zieken niet onervaren is, in het begin niet gemakkelijk is kinderziekten te leeren kennen en juist te beoordeelen, dewijl men, volgens eene juiste aanmerking van den achtenswaardigen HUFELAND, over het algemeen het eigendommelijke van de ligchaamsgesteldheid, en het natuurlijk verschil van den kinderlijken met den lateren leeftijd te veel over het hoofd ziet, en, hetgene mij bijzonder van belang schijnt, de afwijkingen in de verrigtingen der hoofdwerktuigen (*Systeme*) van den gewonen gezondheidstoestand, gedurende de verschillende ontwikkelingstijdperken, niet behoorlijk in aanmerking neemt. Daarom heeft ook de teedere kinderlijke leeftijd altijd het meeste geleden, wanneer een eenzijdig genees-stelsel eenen algemeenen invloed op de uitoefening des kunst bekwam. Zoo beschuldigt JAHN, en niet zonder reden, het *Gastricismus*, dat het, voor twintig en dertig jaren bijna algemeen, veel bijgedragen heeft, en nog bijdraagt tot de toenemende zwakte en grootere sterfte onder de kinderen. Doch men kan ook niet ontkennen, dat een dergelijk verwijt, zelfs in eenen nog hoogeren

graad, de leer van BROWN treft. Gingen de aanhangers van STOLL te ver, naardien zij altijd flechts door braak- en purgeer-middelen ontlastingen bewerken en fchoon maken wilden; het meerendeel van BROWN's flaaffche volgelingen verviel in het tegenovergeftelde, nog veel fchadelijker, uiterfte van de ontlastende geneeswijze geheel en al te verwaarloozen en vlugge, prikkelende middelen, en de *inciterende methode* in haren geheelen omvang, zelfs tot overdrijvens toe, in derzelver plaats te ftellen.

Den onbevooroordeelden geneesheer zal het wel niet ontgaan zijn, dat de veiligfte weg tusfchen de twee uiterften in ligt; en hij moet het ondervonden hebben dat braak- en laxeer-middelen dikwijls allerheilzaamst, ja niet zelden onontbeerlijk in de kinderziekten zijn.

Dit nu is gemakkelijk te verklaren, wanneer men derzelver voornaamfte werking op de *organen* der fpijsvertering, en bijzonder op het darmkanaal, in overweging neemt; wanneer men bedenkt, hoe dikwijls men, wegens de onmatigheid, en de veelvuldige misflagen tegen den leefregel bij kinderen, plaatfelijk werkende fchadelijke ftoffen uit maag en darmbuis verwijderen moet, hoe krachtig de *conſenſueele* werking der ontlasting bevorderende middelen op de de huid en het ftelfel der watervaten is, hoe veel braakmiddelen, behalve hunne eerfte werking, tot de bevrijding en verhoogde werkzaamheid der ademhalingswerktuigen bijdragen. Dit alles kan men inzien, zonder daarom met vele geneesheeren te gelooven, dat de genezing der kinderziekten alleen door deze middelen kan volbragt, of ten minfte daarme-

mede altijd moet aangevangen worden, en zonder te ontkennen, dat eene voorzigtige aanwending van prikkelende middelen in verscheiden ziekten, ook in den kinderlijken leeftijd, heilzaam en noodzakelijk worden kan.

Wie verwondert zich nu nog, bij zulk eenen zamenloop van menigvuldige, en dikwijls moeijelijk uit den weg te ruimen omstandigheden, dat de sterfte in de eerste levensjaren zoo verschrikkelijk groot is? Doch het is de pligt van ieder geneesheer, die zijne waarde en de heiligheid van zijn beroep kent, alle zijne krachten in te spannen om het kwaad tegen te gaan! Zekerlijk, moet de overheid door eene doelmatige inrigting van gezondheidsverordeningen medewerken, en verlichte ouders moeten, door een naauwgezet opvolgen der bevelen des geneesheers, zijne pogingen ondersteunen, zoo er eenig voordeel gesticht zal worden. Waar is het, dat 's menschen werkkring zeer verscheiden, en niet zelden zeer eng beperkt is; doch een ieder werke en handele slechts getrouw en redelijk naarmate zijner vermogens, dan wordt de goede zaak zonder twijfel bevorderd.

Bepaling wat eigenlijk kinderziekten zijn.

In een werk over kinderziekten behoort eene nadere bepaling derzelven alle verdere verklaringen vooraf te gaan. Deze bepaling niet aan de willekeur of het toeval over te laten, noch als algemeen bekend te veronderſtellen, is, des te noodzakelijker, hoe meer de meeningen der ſchrijvers in dit opzigt uit een loopen, en hoe minder men het, zelfs heden ten dage, daar omtrent in het algemeen is kunnen eens worden.

Die genen, welke iedere ziekte, waardoor de kinderen, in den kinderlijken leeftijd, en zelfs tot dat het ligchaam zijnen vollen wasdom verkregen heeft, aangetast worden, onder de kinderziekten rangſchikken, nemen dit woord in de uitgebreidſte beteekenis.

Tegen deze bepaling heeft men te regt ingebragt, dat een aantal ziekten, waarvan kinderen aangetast worden, niet uitſluitend aan den kinderlijken leeftijd eigen zijn, en dat derzelver oorzaken geenzins met het eigendommelijke van dezen leeftijd in verband ſtaan.

Tegenovergeſteld aan de voorgaande bepaling is die van eenen der voornaamſte Duitſche Geneesheeren

ren (FORMEY) (*), aan wien wij diep doordachte beschouwingen over de natuur en behandeling der kinderziekten verschuldigd zijn. Deze wil „ slechts „ zoodanige ziekelijke toestanden kinderziekten ge„ noemd hebben, welke, in de eigendommelijke „ gesteldheid der kinderen als zoodanig gegrond, „ ten gevolge van den toestand, waarin zich het „ geheel ligchaam in dezen leeftijd bevindt, ont„ staan; en welke bij volwassenen, waar deze toe„ stand niet meer bestaat, ook niet plaats kunnen „ hebben." De geheim-raad Formey neemt alzoo het woord in den naauwsten zin, en brengt er daarom vooreerst de misvormingen onmiddelijk na de geboorte, bvb. gebreken aan de tong, de hazelip, de gespleten ruggraat, enz. onder; vervolgens de verharding van het celweefsel (*induratio telæ cellulosæ*), de ontsteking der oogleden (*Blepharophthalmia neonatorum*), de verschillende soorten van waterzucht der hersenen (*hydrocephalus*), het ziekelijk tanden krijgen (*dentitio difficilis*), de ontsteking der luchtpijp (*Tracheitis, croup*), de door MILLAR beschrevene aamborstigheid (*Asthma Millari*), de klierziekte (*Scrophulæ*), de uittering (*Atrophia*), de Engelsche ziekte (*Rhachitis*), de zoguitslag (*crusta lactea*), enz. Daar en tegen wil hij pokken (*variolæ*), mazelen (*morbilli*), roodvonk (*rubeolæ*), scharlaken-koorts (*scarlatina*), de worm-

(*) LUDWIG FORMEY *allgemeine Betrachtungen über die Natur und Behandlung der Kinderkrankheiten. Leipzig* 1811. *S.* 3. Insgelijks in *Hecker's Annalen der gesammten Medicin. Bd.* II. *Heft* 5. *S.* 418.

wormziekte (*vermitio*), vallende ziekte (*epilepsia*), boorts (*cholera*), en verscheiden andere, zoo wel spoedig verloopende als slepende ziekten (*acute* en *chronische*), welke den kinderlijken leeftijd niet bij uitsluiting tot hun ontstaan behoeven, en dus ook volwassenen bevallen, van de lijst der kinderziekten uitgeschrapt hebben.

Het lijdt wel geen twijfel, dat van deze twee tegenovergestelde bepalingen, wat eigenlijk kinderziekten zijn, die gene de juiste is, welke op het eigendommelijke en kenmerkende van het kinderlijk ligchaam gegrond is. Evenwel komt het mij voor, dat met betrekking tot het oogpunt, waaruit de geheim-raad FORMEY de zaak beschouwt, de volgende aanmerkingen vooral in overweging genomen moeten worden.

Met het volste regt schijnen die ziekten als kinderziekten beschouwd te moeten worden, welker onmiddelijke oorzaken in de werking der verschillende zamenstellende deelen van het kinderlijk ligchaam onderling, en in de ontwikkelingen gedurende den kinderlijken leeftijd, te zoeken zijn. Wilde men zich echter, in een *practisch* werk over de kennis en behandeling der kinderziekten, alleen bij de straks gemelde hoofdklasse derzelven bepalen, dan zou men zich schuldig maken aan eenzijdigheid, en het verwijt verdienen van onvolledigheid. Want ook die ziekte-vormen, welke wel is waar volwassenen, meestendeels echter kinderen aantasten, zoo als pokken, mazelen, scharlaken-koorts, enz. vereischen juist om de eigenaardigheid van het kinderlijk gestel (zoo als het te gelijk voorhanden zijn van dezel-

zelve met een ontwikkelings-proces, wormen, enz.) eene bijzondere wijziging en somtijds verandering der geneeskundige behandeling, indien deze namelijk aanspraak wil maken op rede en praktijk gegrond te zijn. Men kan derhalve deze laatste klasse, hoezeer zij ook met de opgegeven hoofdklasse niet gelijk staat, zoo gemakkelijk niet uit het rijk der kinderziekten verbannen. De koortsachtige huidziekten behooren dus, en wel met het grootste regt, in een boek over de kennis en behandeling der kinderziekten opgenomen te worden. Andere ziektevormen, zoo als in het bijzonder de wormziekte, behooren eigenlijk in den kinderlijken leeftijd te huis, en zijn met den toestand der spijsverterings- en voedings-werktuigen op het naauwst verbonden; terwijl deze bij volwassenen slechts als eene bijzonderheid, de lintworm uitgenomen, voorkomt. Eindelijk staan de vallende ziekte, boorts, enz. niet zelden in verband met ziekelijke en tegennatuurlijke ontwikkelingen in de jaren der kindsheid, en moeten ten minste uit dit oogpunt beschouwd, ook onder de kinderziekten gerangschikt worden.

Volgens de hier ontwikkelde gronden zullen gevolgelijk in dit handboek, niet slechts die ziekten worden afgehandeld, welke in den volstrekten zin en bij uitsluiting in den kinderlijken leeftijd voorkomen, maar ook die gene, waaraan volwassenen, hoezeer kinderen het meest, onderworpen zijn. Voor hen, die deze verdeeling der kinderziekten niet zuiver wetenschappelijk noemen, en daarom dezelve misschien afkeuren, zij hier ter plaatse nog aangemerkt, dat sommigen het den eersten druk van

dit werk als eene berisping toevoegden, dat de behandeling der ontſtekingen in den kinderlijken leeftijd niet afzonderlijk daarin opgegeven was. Ontſtekingen nu zijn ziektevormen, die in het algemeen beſchouwd kunnen worden aan de jaren der kindsheid veel minder eigen te zijn, dan de koortsachtige huidziekten.

Over

Over de eigenſchappen van het menſchelijk ligchaam in de jaren der kindsheid.

HUFELAND's *allgemeine Ideen über Kinderkrankheiten und die wichtigſten Kindermittel* (in zijne *Bemerkungen über die Blattern.* 2° *Aufl.* 1793. 8° *S.* 286 en verder).

G. A. RICHTER's *allgemeine Bemerkungen über den kindlichen Organismus, und darauf ſich gründende allgemeine Regeln der phyſiſchen Erziehung der Kinder, und der Behandlung ihrer Krankheiten* (*Asklepieion Jahrgang* 1811. *Nov.* 9. en verder).

LUDWIG FORMEY's *allgemeine Betrachtungen über die Natur und Behandlung der Kinderkrankheiten.* (*Hecker's Annalen der geſammten Medicin B.* II. *Heft.* V. *S.* 418 en verder.

Ook afzonderlijk uitgegeven te Leipzig 1811).

HEIN. XAV. BOER's *Versuch einer Darſtellung des kindlichen Organismus in phyſiologisch-pathologisch- und Therapeutiſcher Hinsicht. Wien* 1813. 8°.

ADOLPH HENKE *über die Entwicklungen und Entwicklungskrankheiten des menschlichen Organismus. In ſechs Vorleſungen. Nürnberg* 1814. 8°.

Het zal wel niet behoeven bewezen te worden, hoe noodzakelijk het zij voor den arts, die kinderziekten behandelen zal, dat hij zich bevorens met de natuurkunde van het kinderlijk geſtel naauwkeurig bekend make, en deszelfs bijzonderheden en afwijkingen van den natuurlijken toeſtand des volwaſſen menſchen navorſche. Zonder deze voorwaarde is geene juiste kennis van de natuur der kinderziekten, en bij gevolg geene oordeelkundige en doelmatige behandeling derzelven mogelijk. Evenwel ontbreekt het den geneesheeren hieraan, helaas! maar al te dikwijls.

Bij den grooten hoop der geneeskundige ambachtslieden en daglooners gaat iedere gedachte over den aard der ziekte, derzelver eigendommelijkheid en verband met de ontwikkeling des ligchaams, verloren. Zij denken niet eens over het ontſtaan en de oorzaak der ziekte na, en behandelen de voorkomende gevallen, naar de meest in het oog loopende verſchijnſelen met de in het algemeen daar tegen bekende middelen; of zij houden zich aan de handtastelijke voorſtelling van vuile ſtoffen in de eerſte wegen, zoo als ſlijm, gal, zuur, ſcherpten, en vieren blindelings de ontlastende geneeswijze en de *gastriſche* leer den ruimen teugel. Brown's aanhangers daarentegen hebben den mond ſteeds vol van *asthenie*, zwakte en vermindering van levenskracht, zonder zich om de eigendommelijke ziekten van bijzondere deelen of ingewanden te bekreunen. Zij brengen even veel nadeel te weeg als de *Stollianen*, doch door eene tegenovergeſtelde handelwijs, daar zij zonder onderſcheid en in al-

alle gevallen de prikkelende geneeswijze aanwenden.

En eindelijk geneest men de ziekten evenmin met de hoogdravende, maar ijdele magtſpreken der wijsgeerige geneeskunde, welke zich de eenigwaare noemt, en welker jongeren tot vervelens toe van onevenredigheid in de afmetingen en *momenten*, van *potenſeren* en *depotenſeren* der *ſystemen*, van *indifferenſeren* der *polariteiten*, (*) enz. ſchreeuwen.

Het is derhalve allernoodzakelijkst en voor een gelukkig gevolg in de uitoefening der geneeskunde van het grootſte belang, dat men met de bijzonderheden van het kinderlijk ligchaam in de eerſte levensjaren, met het eigenlijk kenmerkende van deszelfs natuurlijke geſteldheid, en ontwikkelings-tijdperken vertrouwelijk bekend zij, en dat men bij de bepaling van de oorzaken der kinderziekten, en van de daar tegen aan te wenden geneesmiddelen, deze bijzonderheden behoorlijk en naar waarde overwege.

Doch in de ſchriften over kinderziekten is dit onderwerp niet overal, en vooral niet naar verdienſte behandeld geworden. De ſchrijvers in andere landen heb-

(*) Men vergeve mij dat ik deze woorden zoo oorſpronkelijk mogelijk behouden heb. De reden hiervan ligt in de onmogelijkheid om den bedoelden zin dezer woorden in verſtaanbaar Hollandsch uit te drukken; hetwelk ik echter meer geneigd ben voor een geluk dan gebrek onzer moedertaal te houden; want ook de toon des ſchrijvers ſchijnt te bewijzen, dat het hem leed doet, zijne landslieden, ter eere der waarheid, in dit opzigt in een beſpottelijk licht te moeten plaatſen. — K.

hebben dit gewigtig punt bijna geheel en al verwaarloosd. Eenen onzer grootſte Duitſche geneesheeren echter (HUFELAND) komt de lof toe het gewigt dezer bijzonderheden het eerst ter bane gebragt, en derzelver invloed op de geneeswijze der kinderziekten in het juiste daglicht geplaatst te hebben. Hoezeer nu HUFELANDS medegedeelde inzigten door ſommigen onvoorwaardelijk aangenomen, door anderen uitgebreid, en meer uit een gezet zijn, zoo hebben toch voor weinige jaren FORMEY, RICHTER, en BOER, en niet ten onregte zich nog beklaagd, dat men ſteeds te weinig acht ſloeg op de algemeene en wezenlijke eigenſchappen der kinderziekten. De ſchrijver van dit werk behoeft zich echter dit verwijt niet aan te trekken, wijl dit onderwerp reeds bij de eerſte uitgave van dit werk in een afzonderlijk hoofdſtuk behandeld is. Het bij die gelegenheid reeds voorgedragene zal ik hier meer uitbreiden en trachten te vervolkomenen.

1.

Vergelijkt men over het algemeen het kind met den volwaſſen mensch, met betrekking tot hunne bewerktuiging (vorm en menging der vaste en vloeibare deelen), dan ontdekt men het volgende. Het geheele geſtel des kinds is nog onvolmaakt, en ſtaat in uiterlijke gedaante en volkomenheid, zoo wel als in innerlijke ſterkte en kracht ver beneden het volkomen uitgegroeid en ontwikkeld ligchaam des volwaſſen menſchen. Met uitzondering van de nog altijd raadſelachtige, en eigenlijk vóór de geboorte meest

meest werkzame Organen, de borstklier en de bijnieren, is er geen deel noch ingewand, in het kinderlijk ligchaam te vinden, hetwelk niet door eene lang voortdurende ontwikkeling en verandering eerst tot dien graad van volkomenheid geraken kan, welken het bij den volwasſen mensch werkelijk bereikt.

Meerdere weekheid der vaste, en grootere hoeveelheid der vloeibare deelen in vergelijking tot de eerſten, is een algemeen onderſcheidend kenmerk der bewerktuiging in den kinderlijken leeftijd. Eene vergelijkende beſchouwing der afzonderlijke deelen zal het gezegde bewijzen.

Het *cel- of ſlijmweefſel* is weeker, losſer, fijner, en in grootere hoeveelheid voorhanden, dan bij volwasſenen. Ook is het daarin bevatte vet vloeibaarder en witter, naar mate het kind jonger is.

De beenderen zijn bij kinderen veel losſer, weeker en ſponsachtiger van weefſel, bezitten veel minder aardachtige deelen in hun zamenſtel, en zijn gedeeltelijk pas half verbeend, gedeeltelijk nog kraakbeenig, zoo als de uiteinden der pijpbeenderen. Met betrekking tot hunne uitwendige gedaante zijn zij insgelijks nog onvolkomen, minder met hoeken en uitwasſen voorzien, dan na den vollen wasdom. Deze toeſtand in vorm en menging der beſtanddeelen is oorzaak der grootere buigzaamheid en veerkracht in de beenderen bij kinderen, welke met de toenemende hardheid in broosheid verandert.

De ſpieren zijn in de kindſche jaren veel weeker, rondachtiger, minder rood, zwakker, gevoeliger, en meer tot onwillekeurige bewegingen (kramptrek-

kin-

kingen) geneigd, dan bij volwasfenen, en rijker aan dierlijke gelei, armer aan vezelstof.

De bloedvaten zijn des te wijder, talrijker, weeker, rekbaarder, gevoeliger, en werken spoediger, maar minder aanhoudend, naarmate het kind jonger is.

Het zenuwgestel (hersenen, ruggemerg en zenuwen) is, met het overige des ligchaams vergeleken, van grooteren omvang, en dus betrekkelijk zwaarder, dan in de volgende tijdperken; ook is deszelfs weefsel weeker en vochtrijker. De *hersenen* op zich zelve zijn minder ontwikkeld, zoowel met betrekking tot den omvang als vorm der bijzondere deelen; doch zij groeijen in den kinderlijken leeftijd veel schielijker, dan in de volgende jaren. De zenuwen zijn in vergelijking dikker, en de zenuwknoopen grooter. Eindelijk zijn de zenuwen des te prikkelbaarder en gevoeliger, ook tot ziekelijke terugwerking meer genegen, naarmate het kind jonger is.

De huid is bij de kinderen losser van weefsel, weeker, minder vast, meer *poreus*, rekbaarder dan bij volwasfenen; zij bezit in de vroegste tijdperken een grooter aantal vaten en zenuwen, een weelderiger wasdom, en legt daardoor den grond voor derzelver grootere geneigdheid in dezen leeftijd tot ziekelijke afscheidingen en veranderingen, onder den vorm van verschillende huidziekten.

Het stelsel der klieren eindelijk is bij het kind meer ontwikkeld dan in gevorderde jaren; de grootte der borstklier, der bijnieren en der lever bewijzen zulks. Zij ontvangen meer bloed, en hebben eenen grooteren overvloed aan afgescheiden vochten; hetgene bewijst, dat

dat er eene werkzamer voeding beſtaat, welker ziekelijke toeſtand in de klierziekte (*ſcrophulæ*), en in de deelneming van de klieren der watervaten aan de huidziekten, duidelijk in het oog valt.

2.

Werpt men eenen vergelijkenden blik op het *dynamisch* onderſcheid der levens-verrigtingen tuſſchen het kind en den volwaſſenen, dan doet zich ook hier een wezenlijk verſchil op. De eigendommelijkheid van het kinderlijk geſtel openbaart zich zoo wel in de drie hoofdverrigtingen in het algemeen, als in de verrigtingen der afzonderlijke werktuigen en ingewanden in het bijzonder. Voeding, prikkelbaarheid, en gevoeligheid ſtaan in de kindſche jaren niet in dezelfde verhouding tot elkander, waarin zij zich in eenen gevorderden leeftijd bevinden, en de trapswijze vermeerderende werkdadigheid en ontwikkeling van afzonderlijke ingewanden, zoo wel als het gelijktijdig verminderen van anderen, hangt op het naauwſt te zamen met de noodzakelijke ontwikkelingstrappen, langs welke het kind eerst tot de hoogte van een volkomen geheel geraken kan.

Bij het kind is de voeding de voornaamſte der drie hoofdverrigtingen, en wel te meer, naarmate hetzelve nader bij het tijdſtip zijner geboorte is: want het leven van het pas geboren wicht is bijna geheel aan dat der planten gelijkvorming, en aanſchieting van bewerktuigde ſtof, anders gezegd voeding, is bijna zijne eenig werkzame levensverrigting. De naauwelijks ontwaakte prikkelbaarheid en

ge-

gevoeligheid is op te merken in de, als het ware werktuigelijke, en zonder bewustzijn plaats hebbende bewegingen der ſpieren, en in de beginnende doch hoogst onvolkomen verrigtingen der zintuigen. Daarom is in het eerſte jaar de wasdom zoo aanmerkelijk, en de voeding en groei zoo weelderig. Naarmate nu van tijd tot tijd het leven des kinds een meer dierlijk beſtaan verkrijgt, naarmate de prikkelbaarheid in de willekeurige ſpierbeweging, en in de vermeerderde werkzaamheid van het ſlagaderlijk ſtelſel zich meer openbaart, naarmate eindelijk een hooger gevoel met het ontwaken des bewustzijns en der ontluikende geestvermogens werkzaam wordt, wordt ook de voeding, alhoewel geheel den kinderlijken leeftijd bijzonder werkdadig blijvende, hoe langer hoe meer beperkt.

Dien ten gevolge is het van zeer veel belang, dat in de jaren der kindsheid de voeding zoo regelmatig mogelijk plaats hebbe, als zijnde de grondzuil voor, en het bewijs van eene duurzame gezondheid der kinderen. Ook behooren de meeste ziekten der kleine kinderen tot het gebied der voeding, zoo dat zelfs ziekten des zoogenoemden prikkelbaren en gevoeligen *ſijſtecms*, in dezen ouderdom zeer dikwijls hunnen oorſprong verſchuldigd zijn aan voorafgegane ongeſteldheden in de verterings- en voedings-werktuigen. Daarom verdwijnen koorts en ſtuipen of kramptrekkingen in de kinderjaren zoo ſpoedig, wanneer de aanleidende oorzaak uit het darmkanaal, de lever enz: door braak- of purgeer-middelen verwijderd is geworden.

Van aanbelang is het wijders, hetgene ook in

dit

dit overwigt der voeding, in de eerſte levenstijdperken, gegrond is, dat namelijk niet alleen *qualitative gebreken* der ſpijsvertering en voeding ziekelijke verſchijnſelen kunnen te weeg brengen, zoo als: braking, ſtoelgang, buikpijnen, oprispingen, verſtopping, tegennatuurlijke ontlastingen, wormtoevallen, enz. maar ook dat *quantitatief vermeerderde pogingen tot voeding*, zoo als te groote geneigdheid der vloeibare deelen om in vaste over te gaan (*Plasticität*) ziekten veroorzaken kan. Van daar het ontſtaan van verſcheiden huidziekten, de groote neiging der Lijmphe tot ſtolling en doorzweeting in ſommige plaatſelijke ontſtekingen bij kinderen, bvb. in de Croup, de waterzucht der herſenholten, enz.

Eene andere *dynamische* bijzonderheid of eigenſchap van het kinderlijk geſtel is deszelfs meerdere *vatbaarheid* (*Receptivität*) of *prikkelbaarheid* (*Erregbarkeit*) boven die van het volwaſſen ligchaam. Tegen over deze meerdere vatbaarheid ſtaat eene *mindere krachtuitoefening*, vooral met betrekking tot aanhoudendheid en duurzaamheid. Wil men nu deze ſtelling volgens de regels des Brownſchen leerſtelſels verklaren, dan is er zekerlijk tegen in te brengen, dat eene, door het geheel ligchaam evenredig verſpreide *paſſive* eigenſchap, om op van buiten werkende prikkels ſpoedig terugtewerken, eene van allen grond ontbloote onderſtelling is. Maar verſtaat men daardoor die eigenſchap des ligchaams om door de inwerking der buitenwereld veranderd, en in deszelfs verſchillende verrigtingen gewijzigd te worden, dan is dit zeker eene eigenſchap van den kinderlijken leeftijd. Alle hoofdverrigtingen van het ligchaam kunnen, als een noodzakelijk ge-

volg van deze eigenſchap, door gepaste prikkels opgewekt en in werking gebragt worden, welke waarheid zoo wel voor het ontſtaan als de geneeswijze der kinderziekten van zeer veel aanbelang is. Want zoo dra de ſom der werkende prikkels in hoedanigheid of hoeveelheid grooter is, dan de *individueele* behoefte haar verlangt, zoodra ontſtaat ook ſtoornis der gezondheid. Slechts zeer zachte en ligt verteerbare ſpijzen worden door de maag en darmbuis des zuigelings verdragen, en prikkelend voedſel van welken aard ook is ongepast, en veroorzaakt ziekten in de voeding. Desgelijks toont de prikkelbaarheid en gevoeligheid dezen hoogen graad van vatbaarheid bij het kind aan; daarom zijn geringe prikkels, zoo als: eene gevatte koude, eene ongeſtelde maag, kleine giften van prikkelende, geestrijke, of bedwelmende middelen in ſtaat om koorts, kramp, ſtuipen, ſlaapzucht voort te brengen.

Buiten twijfel is deze grootere vatbaarheid een gevolg van de weekheid, teederheid en (in eenen betrekkelijken zin genomen) onvolkomene ontwikkeling van het geſtel. Want met den toenemenden groei der deelen, welke door derzelver meerdere hardheid en vastheid kenbaar wordt, vermindert deze eigenſchap hoe langer hoe meer, en wel tot aan den middelbaren ouderdom. Met deze vermindering der vatbaarheid tot op den graad, die voor de gezondheid van den volwasſen mensch noodzakelijk is, vermindert ook de kracht der van buiten werkende ziekte-oorzaken. De vastere, meer ontwikkelde, minder vatbare bewerktuiging heeft, om tot hare gewone verrigtingen opgewekt te worden, krachtige-

re

re prikkels noodig, en wederſtaat gemakkelijker en langer dan het kind aan ſchadelijke oorzaken zonder ziek te worden.

Uit deze grootere vatbaarheid moet men ook het ſchielijk, dikwijls gevaarlijk ziek worden van kinderen, die weinige uren te voren nog gezond waren, het hevig oproer in de geheele bewerktuiging door zenuwtoevallen, krampen, ſtuipen, koorts, verklaren. Dewijl echter de vatbaarheid bij het kind ſpoedig uitgeput wordt, zoo volgt ook op den hevigen ſtorm dikwijls eene plotſelijke kalmte; en een ongeſtoord welbehagen vervangt niet zelden de nog kort te voren beſtaande, in ſchijn gevaarvolle, toevallen. Even ſpoedig als de overeenſtemming der hoofverrigtingen bij kinderen verbroken wordt, even ſpoedig herſtelt zij zich weder, en de ſtrijd is van korten duur. Voornamelijk heeft deze plotſelijke verandering plaats bij die ziekten, welke onder de klaſſe der *Irritabiliteit* en *Senſibiliteit* behooren, en waarbij de ziekte door het uitputten der vatbaarheid, of betrekkelijke krachteloosheid der werkende oorzaken, weggenomen wordt. Niet zoo ſpoedig kan zulks bij de ziekten der voedings-werktuigen (*Reproduction*) geſchieden, als zij zich verder uitſtrekken dan tot geſtoorde ſpijsvertering, en eenvoudige aandoening der darmbuis. Want ziekelijke voortbrengſelen, welke bij aanmerkelijke gebreken in de voeding altijd ontſtaan, kunnen niet zoo gemakkelijk weder vernietigd, of uit het ligchaam verwijderd worden.

Het niet in acht nemen van deze omſtandigheden met deszelfs gevolgen heeft reeds menigen jon-

gen geneesheer tot eene verkeerde beoordeeling van gezondheids- en ziekte-toeſtand der kinderen, en van het nabij of ver af zijnde gevaar aan het ziekbed, verleid. Hoe dikwijls vond zoodanig een Arts niet tegen verwachting een kind heden vrolijk en gezond, hetwelk hij gister in de hevigſte koortshitte verliet, en voor bedenkelijk ziek hield? Maar hoe dikwijls had hij ook niet de treurige ondervinding van het tegendeel, als hij bij kinderziekten, na het bedaren van hevige ſtuiptrekkingen, zenuwtoevallen, enz. zich waande zeker te zijn? Buitendien is het ook daarom te noodzakelijker deze eigenſchap in het oog te houden, wijl er uit af te leiden is, hoe voorzigtig men te werk moet gaan in de keuze der geneesmiddelen, en in de bepaling der hoeveelheid, vooral ten opzigte der krachtig werkenden.

Het is echter eene geheel en al verkeerde en verwerpelijke gevolgtrekking, welke BROWN's jongeren uit de boven aangetoonde grootere vatbaarheid, en mindere krachtoefening des kinderlijken ligchaams, hebben willen afleiden: *dat de aanleg en neiging tot kinderziekten in zwakheid te zoeken zij.* Verderfelijk was de daarop gegronde geneesregel, dat men in alle, of toch zeker de meeste kinderziekten de prikkelende en verſterkende geneeswijze in 't werk ſtellen moest. Tegen deze ſchadelijke meening is de geheimraad FORMEY, (*) en met regt, onlangs moedig te velde getrokken; en ook verder in dit werk zal blijken, dat de aard en natuur

(*) *Allgemeine Betrachtungen etc. S. 6.*

tuur der kinderziekten dikwijls eene juist tegenovergeſtelde behandeling allerdringendst vordert.

3.

De eigendommelijke *ontwikkelings-tijdperken* in de kinderjaren brengen in het oog loopende veranderingen in het geheele geſtel, en in de onderlinge werking der verſchillende deelen te weeg.

Het gewigt dezer ontwikkelingen, en derzelver invloed op den geheelen omvang der levensverrigtingen van het kinderlijk ligchaam, is of in vroeger tijd niet naar behooren opgemerkt, of ten minſte door de geneesheeren niet naar waarde geſchat en beoordeeld geworden. Ook gebeurt het waarſchijnlijk heden nog dikwerf genoeg, dat de zoo belangrijke ontwikkelingen bij het behandelen van kinderziekten over het hoofd gezien, of verkeerd beoordeeld worden. Tegen de beſchuldiging echter van den reeds boven gemelden beroemden FORMEY, welke nog voor weinige jaren de ſchrijvers over kinderziekten in het algemeen het zware verwijt (*) deedt, „ dat zij de noodzakelijke en dikwijls regelmatige ontwikkelingstoevallen, die door geene geneeskundige maatregelen geſtoord moeten worden, van de werkelijke ziekten, in de jaren der kindsheid voorkomende, niet behoorlijk onderſcheiden, maar met dezelve verwisſeld, en als echt zie-

(*) *Allgemeine Betrachtungen. S.* 3—4.

„ ziekelijke afwijkingen van den gezondheidstoeſtand „ opgegeven hadden;" moet hier uit liefde tot de waarheid aangemerkt worden, dat reeds voor 25 jaren een onzer vaderlandſche geneesheeren (* wel uitdrukkelijk op het gewigt dezer ontwikkelingen bij het behandelen van kinderziekten oplettend maakte. Zonder twijfel gaat daarom het verwijt van FORMEY te ver, als hij zegt: „ *nergens* vind ik dit onderſcheid „ aangewezen, *overal* heerscht daaromtrent ſtilzwijgen, waardoor noodzakelijk verwarring in de begrippen, en misſlagen in de behandeling ontſtaan „ moeten."

De ſchrijver van dit handboek vindt zich insgelijks verpligt te moeten aanmerken, dat hij reeds bij de eerſte uitgave van dit werk, en dus twee jaren vroeger dan bovengemeld verwijt werd uitgeſproken, niet ſlechts in het algemeen, maar ook bij de ziekelijke toevallen in het tijdperk, waarin de tanden verſchijnen, in het bijzonder, op den aard der ontwikkelingstijdperken opmerkzaam gemaakt, en eene voorzigtige matiging en leiding der plaatshebbende ontwikkeling, als hoofdregel bij de behandeling, aanbevolen heeft. Naderhand heeft hij in een opzettelijk daartoe vervaardigd werkje (†) zijne gedachten aangaande de ontwikkelingen, en dezelve verzellende ziekten, medegedeeld. Op dit werkje moet hij, wegens het

(*) HUFELAND's *Ideen über Kinderkrankheiten*, (*im Anhange zu den Bemerkungen über die Blattern. S.* 302. en volg.)

(†) *Ueber die Entwicklungen und Entwicklungskrankheiten des menschlichen Organismus. In fechs Vorleſungen von* ADOLF HENKE. *Nürnberg.* 1814.

het uitvoerige des onderwerps, verwijzen, terwijl hier flechts eenige algemeene aanwijzingen kunnen gegeven worden.

Het menfchelijk ligchaam doorloopt, van het oogenblik zijns beftaans tot aan zijnen dood, volgens eigene, in hetzelve gegronde wetten, eene reeks van ontwikkelingen. Deze ontwikkelingen zijn aan bepaalde tijdperken gebonden. Het wezen dezer ontwikkelingen in het algemeen beftaat daarin, dat het leven in belangrijke, tot daartoe geheel rustende, of nog niet volgens derzelver beftemming werkzame, Organen als ontwaakt, waardoor de levensverrigtingen onder elkander menigvuldiger, ingewikkelder, en tegelijk wezenlijk veranderd worden. Het leven van zulk een voorwerp (*individu*) is derhalve na den afloop van eene ontwikkeling niet meer gelijk aan dat voor dezelve. Zoo is het leven der menfchelijke vrucht in de baarmoeder een geheel ander, als dat van het pasgeboren kind. Een even gewigtig onderfcheid ontwaart men, als men den kinderlijken leeftijd voor en na het tanden krijgen befchouwt, of de jongelingsjaren met die der huwbaarheid vergelijkt, enz. Als algemeene regel kan dus gelden: *dat het ligchaam niet in alle zijne deelen te gelijk en evenredig, maar bij afwisfeling leeft, en fteeds aan verandering van deszelfs eigen zelfftandigheid onderworpen is.*

De ontwikkeling, met betrekking tot de ftof (*materia*) en derzelver kracht, gaat, volgens de uitwendige

verſchijnſelen, gelijktijdig, en in eene wederzijdſche overeenſtemming, zijnen gang. Gelijk het leven bij zijne wording zijn eigen Organismus daarſtelt, zoo werkt ook de levenskracht, als zij volgens den vereischten vorm (*Typus*) ontwaakt, het haar dienſtige Orgaan in eene bepaalde rigting verder uit, en hetzelve wordt meer bevoegd om zijne verrigting uit te oefenen, naarmate de ontwikkeling daarin meer gevorderd is. Ligchamelijke en ſtoffelijke verandering, zoowel als *dynamiſche* ontwikkeling, welke zich in den kring der levensverſchijnſelen openbaart, houden met elkander gelijken tred. Doch niet altoos vallen beiden onder het bereik der zintuigen, hoewel zij zich zelden geheel aan den ſcherpen blik des bedaarden waarnemers onttrekken kunnen.

Het ligt evenwel in den aard der ontwikkelingen bij dierlijke Organismen, dat tevens met het ontwaken van, tot hiertoe werkelooze, Organen tot een zelfſtandig leven, en met het plaats nemen van nieuwe verrigtingen in den kring des levens, andere Organen gelijktijdig inſlapen of geheel afſterven, en vroegere werkzaamheden weder verminderen of geheel ophouden.

Werpt men eenen blik op de geſchiedenis des levens (*), dan ontwaart men overal daadzaken, die het bewijs voor de bovenſtaande ſtellingen kunnen leveren.

De

(*) In een phyſiologisch opzigt zijn de ontwikkelingen in de zuigelings- en kinderjaren onlangs uitvoerig en leerrijk voorgedragen door C. C. LUCAE in zijn *grundriss der Entwicklungsvorgänge etc. Marburg* 1819.

De ligchamelijke groei, bij den zuigeling, in vele van zijne Organen ſtemt overeen met de in evenredigheid toenemende bevoegdheid tot verrigtingen, die te voren ontbraken. Omſtreeks den tijd van het tanden krijgen heeft de vast- en hardheid in de weeke, nog kraakbeenige beenderen des kinds toegenomen, de ſpieren zijn ſterker geworden, en gehoorzamen beter aan den wil; het is daarom dat het kind zijn hoofd regt kan houden, en met zijne ledematen niet meer die werktuigelijke bewegingen verrigt, maar zijne handen naar willekeur weet te gebruiken. Omtrent dat zelfde tijdperk worden de herſenen aanmerkelijk ontwikkeld, hetwelk door de veranderde gedaante des voorhoofds, en het meer uitkomen van deszelfs zijdelijke deelen zigtbaar wordt. Te gelijk hier mede vertoonen zich de eerſte kenmerken der ontwakende geest vermogens, en de toonen beginnen duidelijker (*gearticuleerd*) voortgebragt te worden. Eveneens gaat de ontwikkeling der teeldeelen met het ontwaken der neiging, en het vermogen tot de geſlachtsverrigting, bij beide geſlachten gelijktijdig met de huwbaarheid, gepaard.

Het geheel en al ophouden of het evenredig verminderen van ſommige verrigtingen, zoowel als het afſterven of buiten dienst treden van deelen of ingewanden, die deze verrigtingen uitgeoefend hebben, nadat een ontwikkelingstijdperk begonnen, en de levenskracht, als het ware op een hooger ſtandpunt geſtegen is, valt wel niet altijd onder het bereik onzer zinnen, maar laat zich echter na den afloop van menige ontwikkeling nawijzen. Zoo ſcheiden zich de moederkoek en navelſtreng, als al-

leen de vrucht van dienst kunnende zijn, na de geboorte van 's kinds ligchaam af; de navelvaten, de flagaderlijke buis van Botal (*ductus arteriosus Botalli*), de aderbuis van Arantius (*ductus venosus Arantii*) veranderen in eene bandachtige zelfstandigheid; de borstklier (*Thymus*) verdwijnt langzaam geheel en al; — alles ten bewijze, dat verrigtingen, welke in een vroeger levenstijdperk van zeer veel belang waren, geheel ophouden, en dat de daartoe gediend hebbende Organen geheel afsterven, of ten minste van natuur wezenlijk veranderen kunnen. Het kleiner worden, en als het ware afsterven der teel-deelen in de ouderdom, en nadat zij opgehouden hebben hunne verrigtingen te kunnen volbrengen, levert daarvan insgelijks een overtuigend bewijs op.

Begin en einde van iedere ontwikkeling zijn evenwel niet altijd zoo juist en naauwkeurig te bepalen. Immers het beginnen van nieuwe verrigtingen is niet altijd zoo op één oogenblik noodzakelijk, als bij de geboorte van het kind. Alle latere ontwikkelingen geschieden langzamer en onmerkbaarder; zoodat men eene verandering van aanbelang eerst dan ontwaar wordt, als de ontwikkeling bijna geheel is afgeloopen.

Dit geschiedt te meer, naarmate het aan de natuur gelukt het ligchaam gemakkelijker en onmerkbaarder te veranderen en te vervolkomenen, en de ontwakende Organen door zachtere overgangen met het tot dus ver bestaande leven in overeenstemming te brengen.

Bij voorwerpen met een gelukkig ligchaamsgestel, en

en onder medewerking van gunſtige omſtandigheden, gaan de ontwikkelingen in alle tijdperken gemakkelijk en bijna onmerkbaar haren gang; alleen de deskundige zal ook dan bijkans altijd in ſtaat zijn de eene of andere afwijking van de gewone overeenſtemming der verrigtingen waar te nemen.

In vele gevallen echter gelukt het der natuur niet de ontwikkeling, zonder in het oog loopende ſtoornis van het algemeen evenwigt der verrigtingen, tot ſtand te brengen. Dit is ligt te begrijpen, wanneer men in aanmerking neemt, dat het werkzaam worden van nieuwe Organen, en derzelver invloed op de werkzaamheid der levensverrigtingen, de beſtaande overeenſtemming dezer laatſten noodzakelijk veranderen moet. Hierop nu grondt zich *de invloed der ontwikkelingen in het voortbrengen van ziekten.*

Is het dus van zoo veel belang eene juiste kennis te hebben van den invloed der ontwikkelingen op het *Organismus*, zoo wel met betrekking tot deszelfs beſtanddeelen als krachten, nergens komt dit meer te pas, dan bij het beoordeelen van kinderziekten. Want in geen leeftijd hebben zulke menigvuldige, uitgebreide en belangrijke ontwikkelingen plaats, als in de eerſte jaren der kindschheid. Daarom zullen de ziekten, die bij kleine kinderen voorkomen, nooit uit het regte oogpunt beſchouwd, noch beoordeeld, noch doelmatig behandeld worden, indien de Geneesheer daarbij niet behoorlijk overweegt welken invloed de ontwikkelingen, als oorzaken, op de ziekten kunnen uitoefenen.

Daar,

Daar, waar de natuur eene ontwikkeling tot ſtand wil brengen, moet de zoogenoemde groeikracht (*vegetative Leben*), of de vormdrift der met levenskracht bedeelde ſtof in ſommige ligchaamsdeelen noodzakelijk verhoogd worden. In de vaste deelen vermeerderd ſtreven tot vorming, verſterkte werkzaamheid in het vaatſtelſel, en in de vochten ruimer toevoer, en meerdere neiging derzelven tot aanſchieting in vaste en regelmatige gedaanten, zijn daarom noodzakelijke vereischten bij iedere ontwikkeling. Deze meerdere inſpanning en werkzaamheid der groeikracht herkent men aan den verhoogden graad van dierlijke warmte, hitte, vuurroode kleur, in een woord, aan ontſteking en koortsachtige toevallen. Zeer begrijpelijk is het dus, hetwelk ook na de proeven van GRUITHUIZEN en THOMSON in later tijd algemeen is aangenomen, dat ontſteking of een toeſtand, welke daarmede veel overeenkomst heeft, het hoofdmiddel tot alle regelmatige vorming is. Is de ontwikkeling geheel; of ten minſte voor eenen bepaalden tijd afgeloopen, (zoo als na het doorbreken van eenige tanden,) dan treedt deze verhoogde werking der vormdrift binnen deszelfs gewone grenzen terug, tot dat de ingeſchapen kracht weder tot nieuwe vorming aanzet. Deze, gedurende de ontwikkeling opgewekte, vormdrift zoude evenwel veel meer, dan zulks werkelijk plaats heeft, voor het geſtel des kinds nadeelig worden, indien de natuur de overvloedige voedingsſtoffen niet wist afteleiden, en daardoor onſchadelijk te maken. Het kwijlen, de dunne buiksontlasting en huiduitſlag, welke zoo dikwijls bij kleine kinderen voorkomen, zijn de middelen,

len, waarvan de natuur zich bedient om de gevolgen van eene te ſterke vormdrift, zonder nadeel voor de gezondheid, te verwijderen.

Deze toevallen *op zich zelfs zijn dus geene echt ziekelijke verſchijnſelen.* Zij moeten, gelijk HUFELAND zoo waar en treffend aangemerkt heeft, onafgebroken in betrekking tot hunnen oorſprong, en het doel, hetwelk de natuur beoogt, beſchouwd, en bij gevolg niet als ziekten behandeld, niet onderdrukt of tegengegaan, maar ſlechts gematigd en gewijzigd worden. Zij zijn, volgens FORMEY geene zuivere ziekteverſchijnſels, en willen door geene prikkelende geneesmiddelen geſtoord, door geene geneeskundige behandeling veranderd worden. Zij verdwijnen bij het tot ſtand komen der ontwikkeling zonder vreemde hulp, en verlangen deze ſlechts in die gevallen, waar in zij voor het leven gevaarlijk of ſchadelijk mogten worden.

Hoe veel nadeel derhalve de ontijdige gedienſtigheid van zulke geneesheeren te weeg moet brengen, die, de ware natuur der gemelde verſchijnſelen miskennend, de kinderen met geneesmiddelen beſtormen, blijkt zonneklaar. De grootſte ſchade evenwel heeft het verkeerd gevoelen van BROWN's aanhangers aangeregt; deze, overal zwakte (*Asthenie*) wanende te zien, gingen deze heilzame ontlastingen niet zelden met zamentrekkende middelen en Opium te keer, en trachtten koortsachtige bewegingen, krampen, enz. door opwekkende en prikkelende middelen te doen bedaren. Menig kind is buiten twijfel het ſlachtoffer dezer verkeerde meening geworden!

Hoezeer men nu het onſchadelijke, ja zelfs wel-

da-

dadige van ſommige toevallen, die de ontwikkelingen verzellen, eensdeels niet ontkennen kan, zoo is het toch anderendeels niet te ontveinzen, dat het juist deze ontwikkelingen zijn, welke den grondſlag tot ſommige ziekten leggen, en dus van den kant des geneesheers dikwijls eene krachtdadige en nadrukkelijke hulp vorderen. Geneesheeren, die zulks miskennen, en bij alle ſoorten van toevallen gedurende een ontwikkelingstijdperk zich ſteeds verbeelden, dat deze van zelfs wel weder verdwijnen zullen, kunnen door hun verzuim tot even treurige gevolgen aanleiding geven, als de Brownianen door hunne ontijdige en te groote werkdadigheid. — Van de groote overeenkomst tuſſchen de vormdrift der in ontwikkeling begrepen Organen en de ontſteking is reeds boven gewag gemaakt. Niet zelden gaat de eerſte in werkelijke ontſteking over, en vereischt dan de krachtigſte ontſtekingwerende geneeswijze, om niet doodelijk afteloopen. De waterzucht der herſenholten bij kinderen is dikwijls het gevolg der tot ontſteking geklommen ontwikkeling der herſenen en derzelver vliezen, het zij dezelve gelijktijdig met het doorbreken der tanden, het zij later, na derzelver verſchijning, bij de toenemende ontwikkeling der herſenen plaats heeft. Eveneens komt de ontſteking der luchtpijp in de Croup, of een ontſtekingstoeſtand der longen, gelijktijdig voor met die ontwikkeling, welke wij, hoewel te eenzijdig, gewoonlijk met den naam van *het tanden krijgen* beſtempelen. Ook hier is eene allernadrukkelijkſte geneeskundige behandeling noodzakelijk om gevaar en eenen doodelijken uitgang voortekomen.

Na

Na alles nu onder elkander vergeleken te hebben, blijkt het, dat de ziekelijke verſchijnſelen, die gewoonlijk in ontwikkelings-tijdperken voorkomen, over het algemeen drievoudig kunnen zijn:

1°. Zij zijn *heilzame* en *onſchadelijke werkingen der levenskracht*, welke door hen het verbroken evenwigt herſtelt.

2°. Zij zijn echte *ontwikkelingsziekten*, dat is, in eenen volkomen ziektevorm ontaarde werkingen van het ontwikkelings-Proces, en vorderen de hulp der kunst.

3°. Zij zijn gewone wezenlijke ziekten, maar die door uitwendige toevallige oorzaken voortgebragt, *gelijktijdig met eene ontwikkeling* zamentreffen.

Welke gevolgtrekkingen nu hieruit voor de kennis en behandeling der kinderziekten afteleiden zijn, is gedeeltelijk reeds aangeſtipt, en zal in het vervolg, bij het behandelen der afzonderlijke ziekten, nog breedvoeriger betoogd worden.

De voornaamſte ontwikkelingen, op welke men in den kinderlijken leeftijd opmerkzaam zijn moet, beginnen gedeeltelijk op het oogenblik der geboorte zelve, gedeeltelijk later bij de vorming en verſchijning der tanden en kiezen, en omſtreeks het zevende jaar bij derzelver verwisſeling.

Door de geboorte worden de volgende, voor het zelfſtandig leven des kinds onontbeerlijke, veranderingen in de hoofdſtelſels van het Organismus te weeg gebragt:

1. In het *longen-* en *vaatſtelſel* de beginnende ademhaling, en de zoogenoemde kleine bloedomloop door de longen. Een gevolg hiervan is eene aanmer-

merkelijke verandering in den geheelen omloop des bloeds, eene meerdere verzuring van het ſlagaderlijke, en daardoor een grooter onderſcheid tusſchen het roode en zwarte, zoo wel als tusſchen de ſlagaderen en aderen.

2. In het darmkanaal de beginnende ontbinding en vertering (*Digestion und Aſſimilation*) van het door den mond opgenomen voedſel.

3. Verandering in de verrigting der *lever*, wijl deze nu ſlechts tot afſcheiding der gal dienen moet, en hare werkzaamheid, die zij bij de vrucht uitoefende, dus ten deele geſtaakt heeft.

4. Verandering in de verrigting der *huid*, die van te voren voornamelijk tot opſlorping diende, nu echter ook tot *afſcheiding en uitwaſeming* beſtemd is.

5. Het begin en de langzame vermeerdering in de werkzaamheid der *zintuigen*.

De *onvolkomene* en *nog niet regelmatige ademhaling*, *flaauwte* en *ſchijndood* der pas geboren kinderen zijn zuivere ontwikkelingstoevallen. De naderhand zoo dikwerf plaats hebbende *gastriſche* verſchijnſelen, zoo als: winden, buikpijn, het braken, het zuur, *Diarrhoea*, *Cholera*, hardlijvigheid en verſtopping zijn ook gedeeltelijk als toevallen van eene onregelmatige ontwikkeling der darmbuis te beſchouwen, in zoo ver namelijk deze ontwikkeling tot de genoemde toevallen den grond (*praedispoſitio*) legt. Zekerlijk kunnen deze toevallen door uiterlijke oorzaken (*occaſio*), zoo als te veel of ſlecht voedſel, begunſtigd en verergerd worden. Zoo ſtaat allerwaarſchijnlijkst (gelijk ik boven reeds getracht heb

heb aantetoonen) de *geelzucht* der jonggeborenen, gelijk ook vele daarmede gepaard gaande *krampachtige toevallen*, in een naauw verband met de veranderde verrigtingen der lever en huid.

Het ontwikkelingstijdperk, hetwelk men gewoonlijk met den naam van het *tanden en kiezen krijgen* (*dentitio*) beſtempelt, is voor de gezondheid en het leven der kinderen van het grootſte belang. Om zulks evenwel in den gezonden (*phyſiologisch*) en zieken (*pathogenisch*) zin uit het juiste oogpunt te beoordeelen, moet men het in zijnen geheelen omvang nemen. Want het bepaalt zich geenszins tot de plaatſelijke verandering in de tandkasſen, zoo als de naam ſchijnt aan te duiden; deze toch is te bepaald en te eenzijdig aan het meest zigtbare verſchijnſel gegeven; maar gelijktijdig met de tanden ontwikkelen zich ook andere ſtelſels van werktuigen.

Hieronder behooren de zintuigen en geestvermogens, de werktuigen voor de ſpraak, en de daarmede in verband ſtaande ontwikkeling der herſenen. Ook gaat inmiddels de ontwikkeling van het darmkanaal en der ſpijsverteringswerktuigen zijnen gang, want het kind verlangt nu reeds, en gebruikt ook zonder nadeel, vaste ſpijzen in plaats van enkel vloeibaar voedſel. Eindelijk wordt de willekeurige ſpierbeweging bij het kind hoe langer hoe meer zigtbaar. Van dezen tijd af is de voeding (*Reproduction*) de heerſchende of hoofdverrigting niet meer; dezelve verliest van tijd tot tijd meer van haren invloed, naarmate de prikkelbaarheid en gevoeligheid (*Irritabilität und Senſibilität*) toenemen. Het vroegere zoogenaamde plantenleven vermindert

in dezelfde evenredigheid als zich de dierlijk-menschelijke natuur van het kind meer ontwikkelt.

Zonder deze algemeen plaatshebbende omstandigheden bij de ontwikkelingen in aanmerking te nemen, is het niet mogelijk den beruchten strijd, over het al of niet ziekelijke van het doorbreken der tanden, welke met zoo veel omslag gevoerd is, te beslissen. Beschouwt men evenwel den omvang en uitgebreidheid van dit ontwikkelings-proces, dan kan men even min ontkennen, dat het tanden krijgen eene oorzaak van ziekelijke verschijnselen zijn kan, als men in andere ontwikkelingstijdperken, zoo als bij het begin der huwbaarheid, maandstonden en zwangerschap, zulks in twijfel getrokken heeft.

Op deze opgegeven ontwikkelings-tijdperken rust de, door de geneeskundigen aangenomen, stelregel: dat het *hoofd*, de *lever* (met deze laatste het darmkanaal en alle verdere spijsverterings-werktuigen) en het *klier-stelsel*, met betrekking tot deszelfs werkzaamheid en belangrijken invloed in de kindsche jaren, op het gansche gestel een zeker overwigt uitoefenen, en dat ook daarom de meeste in dezen leeftijd voorkomende ziekten daarin hunnen zetel hebben. Daaruit derhalve laten zich, in dit vroege levenstijdperk, de menigvuldige hoofduitslag, de neiging tot bloedaandrang naar de hersenen, en tot waterachtige (*seröse*) afscheidingen in dezelven, de *hydrocephalische* koortsen, de in waterzucht eindigende ontsteking der hersenholten, de *idiopathische* en *symptomatische* zenuw-toevallen, krampen, stuipen slaapzucht, enz. verklaren. Van daar bij kinderen de talrijke ziekten van den onderbuik, de galontlas-

tin-

tingen, brakingen, *diarrhoeën*, kolijk-pijnen, verſtoppingen, ziekelijke ſtoelgangen, wormziekte, enz. Van daar eindelijk, bij groote ſtoornis in de ſpijsvertering en voeding, de aangezwollen en zieke klieren (*Scrophulæ*), uittering (*Atrophia*), Engelſche ziekte (*Rhachitis*), enz.

Uit den aard der meest lijdende ingewanden en verrigtingen blijkt ook het groot voordeel, hetwelk eene doelmatige aanwending van ontlastende middelen te weeg brengt. Deze werken niet alleen door plaatſelijk ſchadelijke ſtoffen uit het ligchaam te verwijderen, maar voornamelijk ook door de werkzaamheid in de darmbuis en het leverſtelſel te veranderen en te verſterken, en door middel hiervan de ziekelijke werking van andere ingewanden af te leiden en te verminderen.

Het eenzijdig en daarom valſche leerſtelſel van BROWN heeft door het verdringen van deze middelen onherſtelbare ſchade aangeregt; doch de braak- en purgeer-middelen, die bij het behandelen van kinderziekten zoo dikwijls onontbeerlijk zijn, moeten in den rang, die hun toekomt, weder herſteld worden. En dit kan gevoegelijk geſchieden, zonder dat men daarom tot de handtastelijke (*grob materiellen*) voorſtellingen der *humoraal-pathologie* en STOLL's *gastriſche* ſchool behoeft terug te keeren (*).

Eene

(*) Hoezeer het hier de plaats niet is over het al of niet *materieele* der ziekten breedvoerig uit te weiden, en het,

Eene bijzondere opmerkzaamheid bij kinderziekten verdient daarenboven de *groote vatbaarheid* (*Receptivität*) in het algemeen, en de zoo ſpoedig *afwisſelende werking* en *medelijdzaamheid* in het bijzonder, welke zich tuſſchen de verſchillende *organiſche* ſtelſels in de teedere kinderjaren zoo klaarblijk-

het, bij den tegenwoordigen ſtand der geneeskunde, ook gewaagd zou zijn daaromtrent eene bepaalde uitſpraak te doen, ſchijnen echter de bezadigſte geneesheeren en getrouwſte waarnemers der natuur, door de dierlijke ſcheikunde zoo wel als door de *pathologiſche* ontleed- en natuur-kunde voorgelicht, den *materieelen* aard der ziekten in 't algemeen meer te huldigen, dan de aanhangers van het *Brownſche* en *natuur-philoſophiſche* ſtelſel. Zoodat het te voorzien is, bijaldien de ſchei- ontleed- en natuurkundige naſporingen der Franſche, Engelſche en Duitſche artſen dit, zoo het ſchijnt gelukkig, voetſpoor blijven volgen, dat de zoogenoemde *dynamiſche* ziekten eerlang niet meer als zoodanig zullen beſchouwd worden. Wie van deze waa heid meer in het breede overtuigd wil worden, die leze de nieuwſte ſchriften, welke zoo in Duitschland, Frankrijk, als Engeland uitgekomen zijn, en daarop regtsſtreeks of zijdelings betrekking hebben, en waarop hier kortheidshalve moet verwezen worden.

De bedoelde ſchrijvers zijn: in Duitschland, KIEZER KREYSIG, ROMBERG, NASSE; in Frankrijk, GALL, ROCHOUX, BROUSSAIS, BEGIN, GEORGET, ROSTAN; in Engeland, MARSHAL, ABERCROMBIE, ABERNETHY, en meer anderen. K.

blijkelijk vertoont. Daaruit is het te verklaren, dat de zich in ontwikkeling bevindende Organen zoo ligt *sympathiſche* ziekte-verſchijnſelen in andere verrigtingen voortbrengen. Uit dien hoofde verwekken eigenlijke (*primaire*) ongeſteldheden van het darmkanaal ook zoo ligt toevallen van ziekelijke gevoeligheid, zoo als ſtuipen, krampen, of eenen verſnelden omloop der vochten, kennelijk door hitte, koorts, enz. Even ligt werkt eene zelfſtandige (*idiopathiſche*) aandoening van het herſen- en zenuw-geſtel op de lever en darmbuis terug.

Eindelijk moet ook de, door ondervinding geſtaafde, regel niet uit het oog verloren worden, dat gedurende de van tijd tot tijd plaats hebbende ontwikkelingen *de vatbaarheid voor allerlei prikkels nog buitengewoon vermeerderd*, en de *gevoeligheid* in 't bijzonder *verhoogd* is. Alle van buiten inwerkende prikkels, ſchadelijke oorzaken zoo wel als geneesmiddelen, werken daarom in deze oogenblikken veel ſterker en meer in het oogloopend, dan anders. Deze op de ondervinding gegronde waarheid is door onvoorzichtige geneesheeren, tot groot nadeel der zieken, dikwijls onopgemerkt gebleven.

4.

Niet minder moet bij de uitoefening der kunst acht geſlagen worden op de *eigenſchappen* (*Individualität*) van ieder kind in 't bijzonder. Ieder geneesheer van ondervinding weet, hoe moeijelijk het

is, de algemeene regelen op bijzondere gevallen toe te paſſen, en voornamelijk welk eene groote voorzigtigheid in dit opzigt de kinderlijke leeftijd vordert. Geneesheeren, welke in het begin van hunne praktijk zijn, en nog geene ondervinding hebben, gelooven met te veel zelfvertrouwen, dat zij zich met de ſchoolſche en ſtelſelmatig gevormde algemeene regelen, en in de boeken opgegeven geneeswijzen, altijd redden kunnen. Zij houden het voor eene gemakkelijke taak de ziekte te bedwingen en te genezen, als zij deze maar eerst, volgens den geest van het heerſchende ſtelſel, onder *Sthenie* of *Asthenie*, of onder de drie hoofdverdeelingen (*Dimenſioonen*) en derzelver onderdeelen (*Momenten*) behoorlijk gerangſchikt hebben. Het *ſtheniſeren* en *asthenizeren*, *potenſeren* en *depotenſeren*, *polariſeren* en *indifferenſeren*, hetwelk dan tot in het oneindige en onbegrijpelijke voortgezet wordt, kan echter in geen geval ſchadelijker zijn, dan juist bij kinderziekten.

Het komt hier niet alleen aan op de reeds vroeger uit een gezette algemeene eigenſchappen, welker naauwkeurig onderzoek oplettendheid, grondige kennis, en een ſcherp doorzigt van den kant des geneesheers vordert, maar ook de *individueele* ligchaamsgeſteldheid en natuur van ieder kind gebiedt eene zorgvuldige opmerkzaamheid. Bij de keuze der geneesmiddelen en derzelver hoeveelheid is dit van het grootſte gewigt. In het geſtel der kinderen, en in de daarvan afhankelijke vatbaarheid voor ſommige indrukſelen, heeft eene even groote verſcheidenheid plaats, als bij volwaſſenen. Zoo zijn er kin-

de-

deren met eene verhoogde gevoeligheid, welke door zeer geringe giften van vlugprikkelende of bedwelmende geneesmiddelen op eene hevige en nadeelige wijze aangedaan worden, terwijl kinderen met eene overwegende voeding (*Reproduction*) in het geheel geene gevaarlijke, of flechts zigtbare werking daarvan ondervinden. In vele gevallen kan de vergelijking van het ganfche geftel met het ouderlijke voorloopig eenige oplosfing geven. Doch daar ook dit niet altijd genoegzaam is, en de gevoeligheid der kinderen voor fommige geneesmiddelen eerst op eene zekere wijze door de ondervinding gekend kan worden, zoo is en blijft het fteeds pligt des geneesheers alle fterk werkende geneesmiddelen zoo veel mogelijk te vermijden, en waar hij dezelve noodzakelijk mogt oordeelen, met de geringfte giften te beginnen, en voorzigtig daarmede te klimmen.

Algemeene regels omtrent de behandeling van kinderziekten.

Uit de hier ontwikkelde grondftellingen laten zich, naar mijn gevoelen, de voornaamfte algemeene voorfchriften, welke bij het behandelen van kinderziekten in aanmerking komen, afleiden. Evenwel lust het ons de door twee voorname Duitfche geneesheeren, JAHN en HUFELAND, (*) opgegeven algemeene regelen hier nog kortelijk mede te deelen, en er onze aanmerkingen bij te voegen.

a)

(*) Zie JAHN in het aangehaalde werk S. 21 en vervolg; en HUFELAND's *Bemerkungen über die Blattern, eine zweite Auflage*. S. 296 en verder.

a) „ Men houde *geene kinderziekte*, en *geene* „ *omſtandigheden* bij dezelve voor onbeduidend."

Het ziekteonderzoek behoort vooral bij kinderziekten naauwkeurig te zijn, zoodat zelfs gering ſchijnende omſtandigheden niet over het hoofd gezien, noch van weinig aanbelang moeten geacht worden, wijl deze, bij de groote gevoeligheid der kinderen, zeer ernſtige en dikwijls gevaarlijk ſchijnende toevallen voortbrengen. Ingeval de kinderen zeer onrustig zijn, en onophoudelijk ſchreijen, zonder dat men daarvan de reden ontdekken kan, dan moet eene geheele ontkleeding des kinds, en een zorgvuldig onderzoek van het geheel ligchaam, bijzonderlijk der uitwendige openingen, zoo als mond, neus, ooren, aars, en bij meisjes der teeldeelen, in het werk geſteld worden, waardoor men niet zelden de oorzaak der pijn ontdekt. Het naauwkeurig onderzoek der uitwendige ligchaamsdeelen, betrekkelijk derzelver grootte, omvang, kleur, warmtegraad, ligging en houding, is in het algemeen bij kinderen nog belangrijker, dan bij volwaſſenen. Want niet zelden is de geneesheer genoodzaakt zich alleen bij dit uitwendig onderzoek te bepalen, wijl de kinderen in het geheel geen, of ten minſte zeer onzeker, verſlag van hunne ziekelijke gewaarwordingen en gevoel kunnen geven. Behalven dit levert de geſteldheid van den pols, vergeleken met het kloppen van het hart en met de ademhaling, de toeſtand der gevoeligheid (*Senſibilität*), der ſpijsvertering en voeding, der affcheidingen en ontlastingen, vooral der pis en drekſtoffen, menigen belangrijken wenk voor de kennis der ziekte, en maakt, in verbin-

binding met het naauwkeurig onderzoek der voorafgegane oorzaken, het ziekte-onderzoek volkomen.

b) „ Men onderzoeke ieder ziek kind zorgvul-
„ dig, eer men tegen deszelfs ziekte een krachtig
„ middel of eene beflisfende geneeswijze aanwende."

Deze regel heeft betrekking op het gewigt, en de reeds boven opgegeven moeijelijkheid in het ziekte-onderzoek. Hoe ligt onervaren artfen, door fchielijk opkomende koorts- en kramp-toevallen, buiten noodzakelijkheid fchrik aangejaagd kan worden, is boven reeds aangemerkt; doch ook het tegenovergeftelde geval heeft niet zelden plaats. Men wachte zich daarom ook voor eene al te bepaalde voorfpelling omtrent den afloop. Gunftige teekenen behooren den arts niet dadelijk gerust te ftellen, maar ongunftige moeten hem ook niet dadelijk ter neder flaan.

c) „ Indien ergens de *afwachtende* en *lijdelij-*
„ *ke geneeswijze* plaats kan hebben, dan moet het
„ bij kinderziekten zijn. Want indien men eene *ge-*
„ *neeskracht* en pogingen der natuur, om zich van
„ het fchadelijke te ontdoen, aannemen kan, dan
„ is het in den kinderlijken leeftijd."

De geneesheer zij de dienaar der natuur is de oude gulden regel. Zonder de geneeskracht der natuur zijn alle pogingen der kunst ijdel en te vergeefsch. Verfcheidene ziekten hebben hare bepaalden tijdperken, welke zij doorloopen, en deze kunnen niet verkort worden, gelijk bij de befmettelijke ziekten, pokken, enz. In dergelijke gevallen is eene ontijdige werkzaamheid niet alleen nutteloos, maar zelfs fchadelijk. Zoogenoemde *kritifche* pogingen

der natuur zijn de verſchijnſelen, welke de herſtelling van het natuurlijk evenwigt tuſſchen de verſchillende *organiſche* ſtelſels vergezellen. Zoogenoemde *kritiſche* ontlastingen zijn de voortbrengſels en het gevolg der werkingen van de zieke *organen*, welke nu weder op eene gezonde wijze hunne verrigtingen aanvangen; en, in zoo ver geene verandering in de *dynamiſche* werking zonder verandering in de bewerktuigde ſtof ontſtaan kan, zijn zij ter genezing ook volſtrekt noodzakelijk. Intuſſchen is niet te verdedigen, en geleidt tot ſchadelijke geneeskundige ſtellingen, het *materieele* gevoelen der Ouden aangaande de ziekteſcheidingen. (*) In het kinderlijk geſtel wordt het evenwigt tuſſchen de verſchillende verrigtingen ſpoedig verbroken, maar ook ſpoedig weder herſteld; van daar het ſchielijk ophouden eener ziekte door neusbloeding, zweet, ſtoelgang, braking, enz. Niet zelden gebeurt het ook bij kinderen, dat eene reeds aangevangen ſcheiding (*criſis*) door geringe oorzaken weder afgebroken, en de regelmatige afloop der ziekte daardoor geſtoord wordt.

In de koortſige (*acute*) en voornamelijk in de beſmettelijke huidziekten is het dus vooral, dat de Hip-

(*) Zie HENKE's *Darſtellung und Kritik der Lehre von den Kriſen. Nürnberg.* 1806. Men heeft wel is waar in de *Jahrbüchern der Medicin* beweert dat het *materieele* gevoelen niet het oorſpronkelijke der Griekſche artſen was; maar deze ſtelling getuigt waarlijk van geenen vertrouwden omgang met de ſchriften van HIPPOKRATES en GALENUS.

Hippocratiſche afwachtende geneeswijze, welke niet dadelijk aanvallenderwijze te werk gaat, maar door zachtwerkende middelen de pogingen der natuur tracht te ondersteunen of te matigen, op hare regte plaats is; evenwel kunnen er gevallen zijn, waarin de werkeloosheid *niet te lang* voortgezet moet worden, zal het gevolg niet ongelukkig zijn; zoo dat bij zekere ziektevormen, bvb. Croup, verscheidene kramp- en zenuw-aanvallen, enz. van het begin af eene *werkdadige geneeswijze* volstrekt noodzakelijk is. Eene zoo volledig mogelijke kennis van den aard der ziekten, gepaard met ondervinding, is derhalve eene hoogst noodzakelijke vereischte om den juisten middelweg te vinden.

Vooral is de afwachtende genees-wijze bij kleine kinderen in acht te nemen, als er huidziekten, stoelgangen, en andere toevallen gedurende een ontwikkelings-tijdperk plaats hebben. Dikwijls zijn deze verschijnselen het gevolg eener verhoogde vormdrift, terwijl de natuur zich door de huid en darmbuis van het overtollige ontlast; waardoor de te groote werking van het hoofd en de hersenen afgeleid, en de toevloed van vochten verminderd wordt. Den onervaren geneesheer veroorzaakt dit veel zorg, terwijl de man van ondervinding de natuur rustig haren gang laat gaan.

d) „ In geene jaren verdient de leer der *mede-*
„ *lijdzaamheid* (*Sympathie*) en *afwisselende wer-*
„ *king* (*Wechselerregung*) der *organen* meer behar-
„ tigd te worden, dan in die der kindschheid."

Reeds meermalen is er opmerkzaam gemaakt op het *consensueel* en *antagonistisch* verband tusschen de

de verſchillende Organen-ſtelſels; en dit valt bij kinderen des te meer in het oog, naarmate de eigendommelijke en bijzondere vatbaarheid van het geſtel grooter is. De medelijdzaamheid tusſchen de herſenen en het darm-kanaal, welke door het lijden van een van beiden wederkeerig opgewekt wordt, gelijk ook de onderlinge en *antagonistiſche* betrekking tusſchen de verrigting der darmen, nieren en huid, openbaren zich op de meest verſchillende wijze.

e) „ In geenen ouderdom bewijst zich de leer „ van de ziekten der vochten zoo nuttig, als in „ den kinderlijken leeftijd."

Zonder ons in te laten met den ouden twist over de zelfſtandige ziekten (*Idiopathie*) der vochten, welk geſchil door het juiste gevoelen over de eenheid van het geheel ligchaam beſlist is, zoo blijkt nogtans uit de eigendommelijke natuur der kindschheid, dat ziekten der vochten in dezelve plaats moeten hebben. Alle vaste deelen immers ontſtaan eerst uit vloeibare. De bewerktuiging der vaste is nog niet voltooid; het overwigt der vloeibare in deze jaren is klaarblijkelijk. Voeding (*Reproduction*) is bij het kind de heerſchende of hoofdverrigting, en deszelfs meeste ziekten ontſtaan uit derzelver gebreken. Iedere ſtoornis in de regelmatige voeding moet dus noodwendig eene ziekelijke menging der vochten ten gevolge hebben.

Met meer grond, dan zulks de oude Humoraalpathologie beweerde, welke de huidziekten, *ſcrophelen* enz. uit eene oorſpronkelijke (*primaire*) ſcherpte der vochten ontſtaan deedt, laten deze ziekten zich verklaren uit de menigvuldige afwijking, en verkeerde rig-

rigting der voedingsſtoffen in de kindschheid. Misſchien gelukt het eenmaal aan de dierlijke ſcheikunde, welke ſteeds groote vorderingen blijft maken, om in het vervolg den aard dier ſtoffen, welke hun beſtaan of ophooping aan deze gebreken in de voeding verſchuldigd zijn, naauwkeurig te doen kennen. Slechts een overvloed van gezonde vochten, welke JAHN voor de oorzaak der huidziekten houdt, kan het ontſtaan derzelven, ten minſten niet in alle gevallen, verklaren.

f) „ Het is een noodzakelijke regel bij kinder-
„ ziekten in het begin ſlechts *zachte*, niet *prikke-*
„ *lende*, middelen toe te dienen."

Het noodzakelijke van dezen regel volgt uit het gene over de groote gevoeligheid van het kinderlijk ligchaam voor prikkels gezegd is. Alles wat hevig op het *organismus* werkt, en vooral ſterk werkende genees-middelen, behooren met de grootſte voorzigtigheid, en aanvankelijk in zeer geringe giften, gegeven te worden. Braak- purgeer- (*Drastica*) en vooral bedwelmende (*Narcotica*) middelen worden hier bedoeld. Treurige gevolgen, indien deze voorſchriften niet in acht genomen werden, zag daarvan ieder geneesheer van ondervinding.

g) „ In alle ziekte-vormen verdienen de *gewo-*
„ *ne voedende* boven de eigenlijke *geneesmiddelen*
„ den voorrang."

Bepaalde voorſchriften omtrent ſpijs en drank, en eene doelmatige verandering van den leefregel, naar mate de natuur der ziekte zulks vordert, vermogen daar, waar eene werkdadige geneeswijze niet te pas komt, (zoo als boven onder c aangetoond is),

zeer veel. Zeer dikwijls bewerken deze alleen de genezing, terwijl een vernuftig geneesheer zich in dergelijke gevallen alleen tot onschadelijke geneesmiddelen bepaalt. Men zou niet gelooven hoe veel de geneesheer in de langdurige ziekten der kinderen onder de geringe volksklasse te weeg brengen kan, indien hij in staat is het voedsel, de oppassing, en de levenswijze in het algemeen, geheel naar zijn geneesplan in te rigten.

Dusdanige algemeene regels kunnen slechts algemeene en belangrijke waarheden behelzen. Dezelve op bijzondere gevallen toe te passen (*individualiseren*) vereischt uitgebreide kundigheden en het eigen oordeel des geneesheers. Zonder deze voorwaarden derhalve is geene beredeneerde uitoefening der genees-kunde mogelijk!

LITERATUUR.

De voornaamſte ſchrijvers, welke over kinderziekten in het algemeen handelen, zijn de volgende:

HIER. MERCURIALIS, *de morbis puerorum tractatus locupletisſimi duobus libris descripti. Venet.* 1583. 4°. *Baſil.* 1584.

VALENT. KRÄUTERMANN'S *getreuer, ſorgfältiger und geſchwinder Kinderarzt. Frankfurt und Leipzig.* 1740. 8°.

J. STORCH *Abhandlung von den Kinderkrankheiten. IV Bände. Eiſenach* 1750—1771. 8°.

NICOL. BÖRNER'S *Kinderarzt. Frankfurt und Leipzig* 1752. 8°.

NILS ROSEN VON ROSENSTEIN, *Anweiſung zur Kenntniss und Cur der Kinderkrankheiten. Aus dem Schwediſchen von* J. A. MURRAY. *Gotha und Göttingen* 1765. 8°.

Sechtſte Auflage mit Anmerkungen von LODER *und* BUCHOLZ, *Göttingen* 1798. 8°.

Handleiding tot de kennis en geneezing van de ziekten der Kinderen enz. uit het zweedsch van N. ROSEN VAN ROSENSTEIN, *lijfarts des Konings van Zweden en Ridder van de Noordſter-orde, vertaald, met aanmerkingen en bijvoegſelen vermeer-*

meerderd door EDUARD SANDIFORT, *Med. Dr. Lid van de Keizerlijke Academie der Natuur-onderzoekers, en andere geleerde Genootschappen. 's Gravenhage.* 1768. 1779. 8°.

G. ARMSTRONG *über die gewöhnlichen Kinderkrankheiten und deren Behandlung. Aus dem englischen von* J. C. G. SCHÄFFER. *Regensburg* 1786. 8°.

C. J. MELLINS *Kinderarzt. Kempten* 1782. 8°. *II. Ausgabe* 1783.

Der englische Kinderarzt, nach den Grundsätzen von MOSS *und* UNDERWOOD. *Leipzig* 1786. 8°.

CHRISTOPH GIRTANNER'S *Abhandlung über die Krankheiten der Kinder, und über die physische Erziehung derselben. Berlin* 1794.

C. GIRTANNER *Verhandeling over de ziekten der Kinderen, en derzelver natuurkundige opvoeding. Leyden* 1797.

CHR. AUG. STRUVE'S *neues Handbuch der Kinderkrankheiten, besonders zum gebrauch für Eltern und Erzieher. Breslau* 1797.

N. CHAMBON *über die Krankheiten der Kinder, übersetzt von* BECKER. *Berlin* 1801.

FRIEDRICH JAHN'S *neues System der Kinderkrankheiten, nach Brownischen Grundsätzen und Erfahrung ausgearbeitet. Arnstadt* 1803. 8. *Neue umgearbeitete Auflage.* 1807.

J. C. G. SCHÄFFER *Beschreibung und Heilart der gewöhnlichsten Kinderkrankheiten. Neue verbesserte Auflage. Regensburg* 1803.

C. B. FLEISCH *Handbuch über die Krankheiten der Kinder, und über die medicinisch physische Erziehung derselben bis zu den Jahren der Mannbar-*

barkeit. I Band. Leipzig 1803. *II.* 1804. *III.* 1806. IV. 1808.

HECKER *die Kunst unsre Kinder zu gesunde Staatsbürgern zu erziehen, und ihre gewöhnlichsten Krankheiten zu heilen. Erfurt* 1805. 8°.

JOSEPH JACOB VON PLENCK *Lehre von der Erkenntniss und Heilung der Kinderkrankheiten. Wien* 1807. 8°.

JOHANN FEILER'S *Pädiatrik oder Anleitung zur Erkennung und Heilung der Kinderkrankheiten. Sulzbach* 1814.

G. W. BECKER *die Krankheiten der Kinder, ihre Kenntniss und Heilung. Ein Haus- und Hülfsbuch für Eltern und Erzieher. 2 Theilen. Pirna* 1817. 2e *Ausgabe.*

ADOLPH HENKE *Handbuch zur Erkenntniss und Heilung der Kinderkrankheiten. Frankfurt am Main.* 1821.

G. ARMSTRONG *esfay on the diseases most fatal to infants*, 1768. *London* 8°. *III. Edit.* 1777.

W. MOSS *esfay on the management and nursing of children in the earlier periods of infancy. London* 1781. 8°.

MICH. UNDERWOOD *a treatise on the diseases of children with directions for the management of infants from the birth. London* 1784.

CHEYNE'S *esfays on the diseases of children. Esfay I. Edimburgh* 1800. *Esfay II.* 1802. 8°.

WILLIAM NISBETT *the clinical guide, or a concise view of the leading facts on the history, nature and treatment of the diseases of infancy and childhood. London* 1800. 12°.

JOHN CLARKE. *Commentaries on some of the most important diseases of children. Part. I. London* 1815.

N. CHAMBON *des maladies des enfans. II. Tom. Paris. An* 7.

J. CAPURON *Traité des maladies des enfans jusqu'à la puberté. 2. Edition. Paris.* 1820. 8°.

EER-

EERSTE AFDEELING.

Doelmatige verzorging en behandeling van het pas geboren kind.

1. Het leven der menſchelijke vrucht in de baarmoeder verſchilt geheel en al van dat des pas geboren kinds; en eens toegegeven, dat de ſtelling der nieuwere Natuurkunde (*): „ dat namelijk de „ menſchelijke vrucht gedurende haar verblijf in de „ baarmoeder alle dierklaſſen, tot de eindelijke ont„ wikkeling van het haar ingeſchapen menſchenle„ ven, doorloopt": haar aanzijn aan eene weelderige verbeeldingskracht te danken hebbe; eens toegegeven, dat het enkel eene ſpeling des vernufts zij: „ dat de vrucht (*embryo*) eerst een worm, daarna het

(*) Vergelijk hiermede WALTHER's *Phyſiologie des Menſchen* II *B.* §. 642 en G. A. RICHTER's *allgemeine Betrachtungen über den kindlichen Organismus* in het ASKLEPIEION. 1811. *B.* I. *S.* 66 en verder.

„ het insekt, vervolgens den *mollusken* (*), later het „ koudbloedige dier gelijke, en eindelijk na de hoo„ gere dierklassen doorgeloopen te zijn, op het oo„ genblik der geboorte tot den rang der gevoelende „ en denkende wezens (*Sensibilitätst hier*) verheven „ wordt". zoo veel is toch onbetwistbaar en duidelijk, dat de verandering, welke het ligchaam door de geboorte ondergaat, eene der belangrijkſten en gewigtigſten is. Kon de vrucht als eene in den ſchoot der moeder groeijende (*paraſitiſche*) plant aangemerkt worden, het pasgeboren wicht is een aan zich zelfs overgelaten, en, als zoodanig, zelfſtandig dier.

Deze overgang maakt zeer aanmerkelijke *veranderingen in de dierlijke huishouding* van het teeder zamenſtel noodzakelijk. Eenige der belangrijkſte *verrigtingen*, zoo als de ademhaling en de eerſte werking der zintuigen, beginnen met het oogenblik zelve, waarop het kind door zijne geboorte met de buitenwereld onmiddellijk in betrekking komt; terwijl andere niet minder noodzakelijke verrigtingen van dezen tijd af eene geheele verandering ondergaan. Hiertoe behoort de nu aanvangende groote verandering in den omloop des bloeds: de veranderde werkzaamheid van het darmkanaal, waarin de ſpijsvertering begint plaats te hebben, dewijl het kind nu alleen door den mond gevoed wordt: eindelijk de verandering in de verrigting der lever en huid

(*) Eene dierſoort, welke den overgang daarſtelt tusſchen de dieren *zonder* en *met* wervelbeenderen, en wegens hare weekheid dezen naam verkregen heeft. — K.

huid. — Wel is waar heeft de natuur, welke met moederlyke zorgvuldigheid over alles waakt, alles zoo ingerigt, dat deze groote veranderingen zonder nadeel voor het leven of de gezondheid des kinds kunnen plaats hebben, zoo dat duizende kinderen deze verandering ondergaan zonder de hulp der kunst of het opzigt des geneesheers hiertoe te behoeven. Doch naardien eene volmaakte gezondheid, dat erfdeel der onschuld en des levens in den natuurstaat, en met dezelve de vrije en ongehinderde uitoefening aller natuurlijke (*normale*) verrigtingen des ligchaams, bij de zoo genoemde beschaafde volken door kwade gewoonten, weelde, zedebederf, en alle die oorzaken, welke de zwakheid van het tegenwoordig geslacht te weeg bragten, bij zoo vele duizenden verloren is gegaan, zoo leert de ondervinding, dat vele pasgeboren kinderen geene genoegzame levenskracht bezitten, om dezen overgang in eenen nieuwen levenskring zonder gevaar voor gezondheid en leven doorteestaan.

2. Het is derhalve pligt des geneesheers te zorgen, dat de invloed der buitenwereld op het teeder ligchaam der jonggeborenen dermate gewijzigd en gematigd worde, dat de natuurlijke volgorde en ontwaking der nieuwe verrigtingen eene juiste rigting neme, en niet tegengegaan, maar ook niet overijld worde.

Schadelijke oorzaken moeten vermeden, de te zwakke werkzaamheid der natuur ondersteund, en indien reeds nadeelige gevolgen ontstaan mogten zijn, dezelve door de hulp der kunst verwijderd worden.

Hoe belangrijk en noodzakelijk dit opzigt en deze

zorg des geneesheers voor de eerſte doelmatige behandeling en verzorging van het pasgeboren kind zij, zal iedereen inzien, die overweegt welke gewigtige gevolgen zelfs gering ſchijnende ſtoornisſen in de levensverrigtingen van het zoo teeder bewerktuigde kind hebben kunnen; en ten anderen hoe dikwerf bijgeloof, gewoonte, vooroordeel en onwetendheid, welke in de kraamkamer zoo heerſchende zijn, tot eene tegenſtrijdige en ſchadelijke behandeling des kinds aanleiding geven. De geneesheer kan buiten twijfel, door eene voegzame handelwijs in de kraamkamer, en eene doelmatige behandeling des kinds te bevelen, het ontſtaan van velerlei ziekten verhinderen, welke, hebben zij eenmaal wortel geſchoten, dikwijls in het geheel zoo gemakkelijk niet door de kunst uitteroeijen zijn.

Alles, wat in dit opzigt te doen is, bepaalt zich tot eene gepaste wijziging der gezamenlijke uitwendige omſtandigheden, welke onmiddelijk na de geboorte op het kind beginnen te werken, en tot de leiding van die verrigtingen, welke van dit tijdſtip af eenen aanvang, of nieuwen loop nemen, en zonder welke het leven en de gezondheid des kinds niet kan voortduren.

Den voornaamſten invloed op het geſtel des kinds hebben, onder de uitwendige oorzaken, de lucht, de warmte en koude, het voedſel, het licht, en al het overige, wat op de zintuigen werkt. Hiermede ſtaan de ademhaling, bloed-omloop, ſpijsvertering en voeding, zoo wel als de van lieverlede zich ontwikkelende zintuigen, in het naauwst verband, en iedere onregelmatigheid in de eerſten moet noodza-

zakelijk ſtoornis en verhindering in de verrigtingen der laatſten te weeg brengen. Naar de gemelde volgorde moeten de genoemde verrigtingen allernoodzakelijkst beginnen, wijl zij van het grootſte gewigt zijn zoo wel voor de duurzaamheid des levens in het algemeen, als voor de trapswijze ontwikkeling der krachten, in dit vroege levenstijdperk van het het pasgeboren kind, in het bijzonder. Na de beſchouwing dus van alles, wat op deze levensverrigtingen, en de daartoe gevorderd wordende prikkels, betrekking heeft, zal het hier de geſchiktſte plaats zijn, om de, tot deze afdeeling behoorende, regels, betrekkelijk de behandeling en den leefregel der kinderen onmiddellijk na de geboorte, af te handelen.

3. Zoodra het kind geboren is, begint de *ademhaling* gewoonlijk van zelfs, dat is, zonder eenige hulp der kunst. Om deze verrigting, welke van het oogenblik der geboorte, of ten minſte na het doorſnijden der navelſtreng, de onmisbaarſte is, te doen ſtand grijpen, heeft de natuur, bij het voldragen en welgeſchapen kind, de noodige voorzorg gebruikt. In de meeste gevallen is daarom de prikkel, welke de door de luchtpijp indringende lucht op de longen uitoefent, ter oorzake van de tusſchen beiden beſtaande *dynamiſche* betrekking, en de indruk, welke de plotſelijke verandering der omgeving en der *temperatuur* op de voor de ademhaling dienende borſtſpieren veroorzaakt, toereikend om de ademhaling in werking te brengen. De natuur verwijdert de hinderniſſen, welke het gemakkelijk aanvangen dezer zoo belangrijke, doch nieuwe en ongewone, verrigting nog in den weg mogten ſtaan, door

het eerſte en weldadige ſchreijen des kinds. Indien ook dit geſchei en gekerm, als de eerſte klaagtoon van het aan zijn eigen noodlot thans overgelaten kind, en als een zinnebeeldig voorteeken van alles, wat hetzelve te wachten ſtaat, het moeder-hart met nameloozen weedom vervult, en de aanverwanten tot medelijden noopt, zoo moet de geneesheer echter niet vergeten, welke heilzame gevolgen juist dit ſchreijen, hetwelk wij gewoon zijn ſlechts voor den kreet des jammers en lijdens te houden, te weeg brengt. Daardoor namelijk, en door de dien ten gevolge ontſtaande diepe inademing, wordt de borstholte verwijd, de geheele uitzetting der, voor de geboorte zamengevallen en vaste, longen bewerkt, en, door wegruiming dezer werktuigelijke hinderniſſen, de aandrang en ſtroom des bloeds uit de voorſte of regter harte-kamer naar en door de longen bevorderd. Eene even weldadige werking heeft het niezen van het pas geboren kind, wijl de nog niet regelmatige, of in hare verrigting trager geworden, of opgehouden ademhaling door dezen ſterken ſchok op nieuw opgewekt en aangeſpoord wordt.

4. Met de, in het oogenblik der geboorte eenen aanvang nemende, ademhaling ſlaat in het naauwst verband *de doortogt van het bloed door de longen*, en de *verandering*, welke de bloedomloop, zoo als zij voor de geboorte bij de vrucht plaats had, ondergaat.

De omloop des bloeds in de vrucht (*embrijo*), bij welke, volgens het zeer waarſchijnlijk gevoelen der latere natuurkundigen, de verrigting der nog werkelooze longen door den moederkoek eenigermate ver-

vervangen wordt, heeft, zoo als bekend is, volgenderwijze plaats: de navel-ader (*vena umbilicalis*) voert het uit den moederkoek komende bloed naar de lever van het kind, terwijl zij het in den boezem der poort-ader (*finus venæ portarum*) uitstort, van waar het door derzelver takken gedeeltelijk in de lever, gedeeltelijk door een bijzonder kanaal (*de aderbuis van Arantius* genoemd) in de onderste hol-ader (*vena cava inferior*), en uit deze onmiddelijk in het regter hart-oor (*auricula cordis dextra*) overgaat.

Het bloed op deze wijs uit de holle ader in den regter harte boezem (*atrium dextrum s. anterius*) gekomen vloeit niet, gelijk bij volwassenen, in de longen, maar grootendeels door het eironde gat (*foramen ovale*) in den linker of achterſten harte-boezem (*atrium ſiniſtrum s. posterius*); en ten einde het overig gedeelte, hetwelk evenwel in de regter harte-kamer (*ventriculus dexter s. anterior*), en uit deze in de longen-slagader (*arteria pulmonalis*) komt, van de longen afgeleid worde, heeft de natuur voor een afzonderlijk kanaal (*ductus arterioſus Botalli*) gezorgd, hetwelk het bloed uit den stam der longen-slagader onmiddellijk in den boog der groote slagader (*arcus aortæ*) overbrengt. Aldus gaat slechts zoo veel bloed, als voor de voeding der longen noodzakelijk is, door de takken van de longslagader in dezelven. Uit de groote slagader vloeit het bloed, hetwelk in de vrucht zijnen omloop volbragt heeft, door de navelslagaderen (*arteriae umbilicales*) weder naar den moederkoek, waar in het door vermenging met het bloed

der moeder op nieuw van zuur-ſtof voorzien, en door de navelader (*vena umbilicalis*) andermaal naar de vrucht teruggevoerd wordt.

Met de eerſte ademhaling van het pas geboren kind neemt echter de boven gemelde bloedomloop eene andere rigting, en het bloed dringt nu door de longenſlagader in de longen. De reden hiervan ligt misſchien niet alleen daarin, dat de lucht-cellen uitgezet zijn, en het *mechanisch* beletſel voor het indringen des bloeds dus weggenomen is, maar waarſchijnlijk is dezelve ook daarin te zoeken, dat de levenskracht (*vitale Stimmung*) der bloedvaten eene verandering ondergaat, welke hen tot het opnemen en doorlaten des bloeds naar de longen geſchikt maakt. Opdat namelijk de verzuring des bloeds, welke voor het levensonderhoud onmisbaar is, door middel van eene wederkeerige aanraking met de dampkrings-lucht, zou kunnen plaats hebben, gaat al het bloed door de longen. Uit de regter of voorſte harte-kamer vloeit daarom het bloed door de longenſlagader in de longen; uit deze door de vier longen-aderen in den achterſten of linker harte-boezem; van hier in de linker of achterſte hartekamer; en uit deze eindelijk door de groote ſlagader naar alle deelen en ingewanden des ligchaams, uit welke het, na den doorgang door de haar-vaten (*vaſa capillaria*, *ſysthema capillare*), door de aderen terug keert, zich in den boezem der bovenſte en onderſte holle aderen verzamelt, en in het voorſte of regter hart-oor weder verſchijnt, om op nieuw zijnen omloop te beginnen. Zoodra deze regelmatig plaats heeft, vernietigt de natuur de bij de vrucht be-

beſtaande inrigtingen, welke de bloed-omloop destijds vorderde.

Het eironde gat, waar door het bloed uit den voorſten onmiddelijk in den achterſten harteboezem kwam, groeit in de eerſte jaren digt, dewijl het aan de linkerzijde liggend klapvlies (*valvula foraminis ovalis*) de opening ſluit. De ſlagaderlijke buis (*ductus arterioſus Botalli*), welke het bloed uit de longenſlagader in de groote (*aorta*) voerde, ſluit zich meerendeels reeds in de eerſte weken, en wordt een digte band. De navelſlagaderen vergroeijen na het afbinden der navel, zoo als iedere afgebonden ſlagader; op dezelfde wijze verandert de navel-ader, door welke nu geen bloed meer ſtroomt, in den zoo genoemden ronden band der lever; zoo ſluit zich ook de aderbuis, tuſſchen de poortader en de onderſte hol-ader. De vroegere natuurkundigen hebben de gemelde vergroeijingen aan *mechaniſche* oorzaken toegeſchreven, en door de drukking der omliggende en meer uitgezette ingewanden getracht te verklaren; doch waarſchijnlijker is het, dat de reden daarvan gedeeltelijk in eene veranderde prikkelbaarheid dezer deelen, en gedeeltelijk in het niet meer doorſtroomen des bloeds gezocht moet worden; waardoor, zoo als de latere natuurkunde zich uitdrukt, de te voren beſtaan hebbende eigenſchap der vaatrokken, om zich even als de polen van elkander verwijderd te houden (*antipolariſche Stimmung*), vernietigd is.

5. De *ademhaling* en *bloedomloop door de longen* zijn die verrigtingen, welke voor het kind het minst

minst te ontberen en het meest belangrijk zijn. Het behoort derhalve tot de eerſte pligten des geneesheers, of des vroedmeesters, die met de behandeling van het pas geboren kind belast is, te zorgen, dat deze verrigtingen eenen aanvang nemen, en ongeſtoord en regelmatig kunnen plaats hebben. Van aanbelang is het daarom, dat eensdeels de *mechaniſche* beletſelen, welke die verrigtingen in den weg mogten ſtaan, zoo ſpoedig mogelijk verwijderd, en dat anderdeels voor zuivere en onbedorven lucht gezorgd worde, ten einde deze op de longen van het kind weldadig werke. Tot de eerſten kan gerekend worden de omſlingering van de navelſtreng om den hals, hetgene ſomtijds plaats heeft, en de dikwerf voorkomende ophooping van taaije ſlijm in den mond De navelſtreng moet zoo ſpoedig mogelijk ontwikkeld, en indien daartoe geene gelegenheid is, doorgeſneden (*) worden. De ſlijm neemt men met den vinger voorzigtig uit den mond des kinds weg (†). Bij voldragen kinderen, welke niet door eene

(*) De ſchrijver bedoelt buiten twijfel, dat de navelſtreng eerst dubbeld onderbonden en dan tusſchen deze twee onderbindingen doorgeſneden worde. Want zonder deze voorzorg zou, bij eene allezins mogelijke vertraging der verloſsing, het kind inmiddels aan verbloeding kunnen ſterven. — K.

(†) Ik heb mij in dergelijke gevallen altijd het best bevonden den vinger in een doekje of lapje linnen te wikkelen, om dat de ſlijm daaraan beter blijft hangen. Ook de neusgaten kan men met een lapje opgerold linnen gevoegelijk van het ſlijm zuiveren. — K.

eene moeijelijke verlosſing geleden hebben, is dit toereikend om de ademhaling, en omloop des bloeds door de longen, aan den gang te maken.

Wat men bij zwakke ontijdig geboren kinderen, bij toenemende vermindering der ademhaling, of wanneer dezelve geheel ophoudt, en aldus den ſchijn-dood daarſtelt, te verrigten hebbe, zal in eene volgende afdeeling geleerd worden.

Heeft het kind vrij en gemakkelijk ingeademd, waarvan het eerſte ſchreijen gewoonlijk het zekerſte bewijs levert, dan wordt de navelſtreng, op drie of vier duimen afſtands van den buik des kinds, onderbonden en doorgeſneden. Het doorgaands aangeraden uitſtrijken of uitdrukken der navelſtreng van het daarin bevatte bloed heeft geen ander doel dan plaatſelijk bederf en verrotting voor te komen, en een ſpoedig uitdroogen en afvallen der ſtreng te bewerken. Er zijn ook gevallen, waarin het raadzamer is met de onderbinding en afſnijding der navelſtreng te wachten; en weder andere, waarin het noodig is een weinig bloed uit het kinds-gedeelte der doorgeſneden navelſtreng te laten uitvloeijen; doch deze gevallen behooren niet tot de gewone en regelmatige, en zullen in het vervolg meer bepaald opgegeven worden (*). Eene voorzigtige behan-

(*) In de meeste, zoo niet alle, gewone gevallen ſchijnt het raadzaam te zijn, en wordt het door de latere vroedkundigen ook aanbevolen, de navelſtreng niet te onderbinden voor dat het kloppen in dezelve heeft opgehouden. Immers zoo lang door deze nog *circulatie* plaats heeft,

handeling der navelſtreng is allen vroedkundigen ten ſterkſte aan te raden. Door aan dezelve bij het uitſtrijken ſterk te trekken, iets waaraan ruwe en domme vroedvrouwen zich wel eens ſchuldig maken, ontſtaan ligt navelbreuken; dezelve zoo digt aan den buik af te binden, dat de huid mede gebonden wordt, kan tot ontſteking, verzwering, en meer andere pijnlijke en gevaarlijke toevallen aanleiding geven.

6. Waaromtrent men nu het eerst bezorgd moet zijn, is het kind te doen reinigen van het kaasachtig en taai ſmeer (*vernix caſeoſa*), waarmede meest alle kinderen, het een meer het ander minder, bedekt zijn. Het best geſchiedt dit in een laauwwarm bad, waarin zeep opgelost is. Op vele plaatſen bedient men zich daartoe van ongezouten boter, waarmede het kind beſtreken wordt; en nog beter neemt dojer van eijeren het taaije vernis, waarmede ſommige kinderen als het ware overtrokken zijn, weg. Zemelen kunnen, bij gebrek van andere middelen, denzelfden dienst doen. Alle overige kunst-bereidingen zijn meestendeels nutteloos of wel ſchade-

lijk.

heeft, bewijst zulks, dat al het bloed nog niet door de longen gaat, en de nieuwe bloed-omloop derhalve ook nog niet geregeld is. Dewijl er ſomtijds $\frac{1}{4}$ uurs, een uur en meer verloopen kan eer de klopping ophoudt, hoe zeer deze in de meeste gevallen binnen een $\frac{1}{4}$ uurs gedaan is, zoo zij men intusſchen bezorgd, dat noch kind, noch navelſtreng koud worde. Inmiddels blijft het altijd eene wet zich naar de omſtandigheden te regelen, en bij ſpoed vereisſchende toevallen het kind dadelijk van de moeder te ſcheiden. — K.

lijk. Bij zwakke kinderen met eene bleeke, ſlappe en gerimpelde huid, bij welke de bloed-omloop en ademhaling niet goed in orde willen komen, is eene hoeveelheid warmen wijn of brandewijn, in het bad gedaan, zeer heilzaam. Sterk riekende vochten, zoo als de zoogenaamde welriekende wateren, overprikkelen dikwijls, en zijn daarom te vermijden.

Is het kind op deze wijze gereinigd, en doelmatig gekleed, dan is, na deze ongewone en het teeder geſtel ſterk aangrijpende behandeling, rust en ſlaap deszelfs eerſte en noodzakelijkſte behoefte.

Hierbij moet men wel degelijk zorg dragen, dat het het kind aan behoorlijke, en voor zijn beſtaan zoo onmisbare, *warmte* niet ontbreke; dat de op de zintuigen werkende indrukken, vooral van *licht* en *geluid*, gematigd zijn; en dat de *lucht*, welke het kind inademt, zoo zuiver mogelijk, en vrij zij van alle ſchadelijke dampen, welke, bij gebrek aan het noodige doorzigt, door de kraamzuivering, gevulde nachtſtoelen, te veel menſchen in kleine kamers, ſterk riekende geneesmiddelen en, waarmede men dan al het kwade tracht goed te maken, door reukwaters en reuk-poeders, zoo dikwerf ontſtaan. (*)

7. Onder de voornaamſte uitwendige zaken, welke op de gezondheid en zelfs op het leven van het kind den gewigtigſten invloed hebben, behoort insgelijks de graad van warmte en koude (*Tempera-*

(*) De bij ons gebruikelijke vuur- of kindermanden, vooral als zij met zwavelachtig vuur verwarmd worden, kunnen om deze reden zeer nadeelig zijn. — K.

ratur). De verkeerde grondſtellingen, welke vele opvoeders en geneesheeren in het begin dezer eeuw geldend poogden te maken, van de eene, en het beperkt en eenzijdig gevoelen over de werking van warmte en koude, hetwelk de leer van BROWN alom verſpreidde, van de andere zijde, maken het noodzakelijk over dit onderwerp iets breeder uit te weiden.

Ouders en opvoeders hebben niet zelden, met het welgemeend oogmerk om de kinderen vroegtijdig ſterk te maken, derzelver leven en gezondheid in gevaar gebragt, naardien zij reeds in de eerſte jaren, die teedere ligchaampjes door het koude bad, en het doen omdragen der niet genoegzaam met kleeren bedekte kleinen in de ſtrenge vorst, aan eene onophoudelijke en hevige werking der koude blootſtelden. Daarentegen zoude menig aanhanger van BROWN, die te veel geloof ſloeg aan de te onbepaalde en eenzijdige ſtelling: „ dat de warmte prikkelt en ver„ ſterkt, de koude daarentegen de prikkelbaarheid „ vermindert en verzwakt": ons gaarne hebben willen diets maken, dat ſlechts in eene volſtrekte vermijding der koude alle heil te zoeken, en kracht en ſterkte des ligchaams alleen door warmte, en eene vroegtijdige aanwending van prikkelende middelen, te verkrijgen zij. Beiden ſtrijdt met den aard der zaak en is ſchadelijk.

De warmte van het menſchelijk ligchaam, of van deszelfs bloed, is het uitwerkſel der eigen levenskracht. Van daar, dat de eigendommelijke *temperatuur* [van 95—100° op de ſchaal van FAHRENHEIT, of van 28—30° op die van REAUMUR] in het

bloed en het binnenſte des ligchaams zich, onafhankelijk van de warmte of koude der buitenlucht ſtaande houdt. Van daar, dat de mensch onder de meest verſchillende luchtſtreken, aan de polen zoo wel als onder den evenaar, leven kan; terwijl opzettelijk in het werk geſtelde proeven hebben bewezen, dat, zelfs bij het grootſte verſchil in den warmtegraad der den mensch omringende lucht, in de verſchrikkelijkſte koude, welke hij, zonder te bevriezen, kan verduren, zoo wel als in eene hitte van 150° REAUMUR (*), of 211° FAHRENHEIT (†), de warmte van het bloed nagenoeg dezelfde blijft, en op het meest ſlechts eenige graden verandert. Reeds daaruit blijkt het, dat men niet bepalen kan, of de warmte of koude altijd en overal verſterke of verzwakke, en of zij de levenskracht onbepaald vermeerdere of vermindere, want de werkzaamheid van deze houdt zich, onverminderd het verſchil van koude en warmte, op denzelfden trap ſtaande; en onderhoudt ook daarom het evenwigt in den inwendigen warmte-graad. Warmte en koude verſchillen echter veel in hunne werking op de verſchillende deelen en ingewanden des ligchaams, en veranderen der-

(*) Tot eene proeve, welke de Franſche Akademie der wetenſchappen in 't werk ſtelde, bleven twee meisjes verſcheiden minuten in eenen oven, waarin vruchten gedroogd werden, en waarin half vergaan vleesch kookte. Zij verdroegen eene warmte van 150° REAUMUR. Zie WALTHER's *Phyſiologie*. B. II. S. 238.

(†) Volgens de bekende proeven van BANK's, BLAGDEN en FORDIJCE.

derzelver werkzaamheid, zoodat zij nu eens als heilzame en weldadige, dan weder als ſchadelijke en ziekelijke oorzaken aan te merken zijn.

Bij de onvermijdelijke verandering van warmte en koude, waaraan zich de mensch in iederen ſtand, meer of minder, gedurende zijn geheel leven bloot-ſtellen moet, was het dus geene onbezonnenheid der geneesheeren en opvoeders, het ligchaam der kinderen aan den afwisſelenden invloed van warmte en koude te willen gewennen, en daardoor te verſterken. Doch men dwaalde in de middelen, wijl men het teeder weeffel van het kinderlijk ligchaam over het hoofd zag, wijl men er niet aan dacht, dat de natuur geene ſprongen maakt, noch ongeſtraft van het eene uiterſte tot het andere overgaat, en wijl men op eene plotſelijke en geweldige wijze dwingen wilde, wat ſlechts de vrucht eener doelmatige en langzaam in 't werk geſtelde gewoonte kan zijn.

Geheel en al verwerpelijk is het daarom, het teeder en pas geboren kind door de aanwending der koude, door middel van het koud baden en waſſchen, te willen verſterken en verharden. Wil men zich op de gewoonte der oude Germanen, Ruſſen en andere volken, welke hunne pasgeboren kinderen in het koude rivierwater of in de ſneeuw baadden, beroepen, dan verliest men uit het oog, dat dit ook eene onmeedoogende en doellooze behandeling van die volken was, waardoor gewis vele kinderen het leven hebben verloren, en dat ons tegenwoordig geſlacht deze wreede en ruwe gewoonte nog veel minder verdragen zou. Overweegt men dat het kind in 's moeders ſchoot beſtendig in eenen

graad

graad van warmte, gelijk aan die van het bloed, doorbrengt, en dat deze voor het leven en den groei zijns ligchaams buiten twijfel de doelmatigſte is, wijl de natuur op zulk eene regelmatige wijze daarvoor zorgt, dan kan men zich voorloopig (*a priori*) reeds overtuigd houden, dat in den eerſten tijd na de geboorte de warmte een der noodzakelijkſte vereischten is om het kind te doen groeijen en gedijen; en dat iedere plotſelinge en aanmerkelijke afwijking van de gewone *temperatuur* niet anders dan nadeelige gevolgen kan hebben. De ondervinding bevestigt ook dezen ſtelregel volkomen. Door het koud wasſchen en baden van pas geboren kinderen ontſtaat niet alleen verkoudheid, hoest, oogontſteking, buikpijn, ſtoornis in de ſpijsvertering, maar zelfs de hevigſte ſtuipen, mondklem, en verſtijving (*tetanus*), welke niet zelden doodelijk afloopen. Mij zelfs zijn twee gevallen voorgekomen, in welke door het wasſchen met koud water, in de eerſte veertien dagen na de geboorte, *tetanus* ontſtond, welke bij het eene kind, dat tien dagen oud, en tot dien tijd geheel gezond was, niettegenſtaande alle middelen aangewend werden, met den dood eindigde. Alle voorname ſchrijvers over de ligchamelijke opvoeding en ziekten der kinderen, HUFELAND, GIRTANNER, JAHN en anderen, zijn het daaromtrent ook volkomen eens, dat het koud baden en wasſchen, onmiddellijk en in de eerſte dagen na de geboorte, volſtrekt vermeden moet worden; alhoewel hun gevoelen aangaande de werking der koude verſchillend is.

Men volge derhalve ſlechts die wenken, welke

natuur zelfs geeft, zoo zal men zonder moeite tot de beste, en met de natuur meest overeenkomende, behandeling geraken. Het kind, hetwelk in 's moeders ſchoot geſtadig in een warm bad leefde, kan onmogelijk beſtemd zijn, dadelijk na zijne geboorte eene boven mate groote verandering van *temperatuur* te ondergaan. Men wasſche en bade derhalve het pas geboren kind in water, hetwelk met de bloedwarmte de meeste overeenkomst, en dus een warmte van 24° tot 26° REAUMUR heeft. Met de toenemende jaren kan men de warmte des waters allengs verminderen, zoodat het kind in zijn tweede jaar, des winters met laauw, des zomers met koud water gewasſchen worde; en op deze wijze zal men zijn doel van verſterking en verharding der kinderen tegen den invloed van luchtſtreek en jaargetijde, zonder gevaar voor derzelver gezondheid, bereiken.

Dat de *temperatuur* der kamer, in welke het pasgeboren kind is, in den winter niet te koel zijn, en men voor eene ligte, niet drukkende, en toch genoegzaam verwarmende, kleeding zorgen moet, zal wel geen verder betoog behoeven. Eenige ſchrijvers, en vooral HUFELAND, hechten eene groote waarde aan de natuurlijke warmte of levenswaſem der moeder, waarin het pasgeboren en teeder wicht zich het liefst bevinden en het best groeijen zou, en noemen het eene wreedheid het kind zoo vroeg van zijne moeder te ſcheiden. Wel is waar is het niet ſlechts bij de vogelen en viervoetige dieren, maar ook bij de menſchen eene wet der natuur, dat de moeder haar kroost verwarme en voede; en de

na-

natuurlijke wasem en warmte, welke eene gezonde moeder van zich afgeeft, heeft op het teeder kind, welks levenskracht nog niet toereikend is om alle verrigtingen, zonder vreemde hulp, met genoegzame sterkte uit te oefenen, eenen zeer weldadigen invloed. Doch daar niet iedere moeder, hoezeer tegen de instelling der natuur, in staat is haar kind te zogen, kan het ook niet onbepaald en overal plaats hebben, dat het kind zich bestendig in den moederlijken dampkring ophoude. Dikwijls is de moeder te zwak om het kind aanhoudend bij zich te hebben. Hevige bloedstortingen, stuipen, flaauwten, kraamkoorts, en in het algemeen iedere ziekelijke toestand van aanbelang, vorderen eene scheiding tusschen moeder en kind; terwijl de dikwijls onvermijdelijke onreinheid bij de lagere volks-klasse het somtijds, wegens de schadelijke uitwaseming des kraamvloeds, raadzaam maakt het kind van de moeder af te zonderen. Hierbij komt eindelijk nog, waarvan ook GIRTANNER melding maakt, dat de moeder, hoezeer zij uit zorg voor haar kind gewoonlijk niet vast slaapt, des nachts echter niet in de onmogelijkheid is hetzelve ongelukkigerwijze dood te drukken (*).

In

(*) Een bewijs hiervan is te vinden in de *geneeskundige staatsregeling* van J. P. FRANK, vertaald door BAKE. 2e deel Bladz. 158. waar men leest, dat het middelgetal der aldus *doodgedrukte* kinderen in ZWEDEN, op 650 jaarlijks gerekend werd; terwijl uit de sterflijsten van London van 1686 tot 1758, en dus in 72 jaren, bleek, dat 4988 kinderen aldus omgekomen waren; hetwelk voor ieder jaar een middelgetal van bijna 70, voor London alleen, oplevert! K.

In alle deze omſtandigheden moet en kan eene kunstmatige verwarming van 's kinds kleeding, welke men door warme fleſchen, ſteenen, of kruikjes, verſcheidene uren onderhouden kan, de ontbrekende moeder-warmte vervangen.

8. Onder de behoeften, aan welke ter inſtandhouding des levens en ontwikkeling van 's kinds ligchaamskrachten allernoodwendigst voldaan moet worden, behoort vooral *doelmatig voedſel*, welks hoedanigheid en hoeveelheid aan de kracht der ſpijsverterings- en voedings-werktuigen van zijn teeder ligchaam geëvenredigd moet zijn. De natuur heeft het kind, van het oogenblik af, waarop zijne onmiddellijke vereeniging met de moeder vernietigd werd, beſtemd, om door het opnemen van voedſel door den mond, en deszelfs bereiding in de verterings- en voedings-werktuigen, zich een zelfſtandig beſtaan te verſchaffen. Wij ontwaren dan ook, dat de natuur met moederlijke zorgvuldigheid de daartoe noodige maatregelen genomen, en alles zoo ingerigt heeft, dat deze nieuwe en belangrijke verrigting ongehinderd aanvangen en voortgaan kan. Waren alle vrouwen uit gezonde ouders geboren, en vrij van ligchaamsgebreken, ware onze levenswijze, zoo als die onzer voorvaderen, meer naar inſtelling der natuur geregeld, en de warme liefde van de moeder voor het kind, hetwelk zij baarde, niet zoo vaak door betrekkingen van ſtand en rang, modezucht, vooroordeel, driften, wellust, beperkt, gebonden, verkoeld, ja dikwerf uitgebluscht, dan zoude, zoo als bij de meeste onbeſchaafde volken, de voeding des zuigelings eene gemakkelijke taak en aangename bevre-

vrediging der natuurlijke behoefte voor moeder en kind, en geenzins de onuitputtelijke bron van pijnen, ſmarten, en ziekten, voor beiden zijn.

Het is voor de moeder eene heilige, en diep in de ziel gedrukte, pligt zelve haar kind te zogen. De natuur ſchiep daartoe de noodige werktuigen, en bereidde daarin het geſchiktſte en weldadigſte voedſel voor het kind, welks voedings-*organen* ſlechts tot vertering van dit voedſel bij uitſluiting beſtemd en geſchikt zijn. Er zou juist geene ſcheikundige ontleeding (*analyſis*) (*) noodig wezen, om te bewijzen, dat geene melk van eenig ander dier voor het kind zoo geſchikt en gepast zijn kan, als die van de vrouw, welke tot dat einde van de natuur zelve beſtemd is, en in den boezem van het, aan het

(*) Het kan niet overtollig geacht worden hier de bijzondere zwaarte der verſchillende melkſoorten, volgens FOURCROIJ, en de verhouding van derzelver beſtanddeelen tot elkander, volgens de prijsverhandeling van onze geleerde landgenooten A. VAN STIPRIAAN LUÏSCIUS, en BONDT, in het jaar 1790 door de *Société Royale de Médecine* te *Parys* met de gouden medaille bekroond, op te geven.

De verſchillende of eigendommelijke zwaarte, volgens FOURCROIJ, is van

Vrouwemelk.	203.
Koemelk.	324.
Geitenmelk.	341.
Paardenmelk.	346.
Ezelinnenmelk.	355.
Schapenmelk.	405.

Vol-

het kind meest vermaagschapte wezen, der moeder, welke het baarde, afgescheiden wordt. Het zogen is echter niet slechts eene weldaad, welke de moeder het kind bewijst, maar voor hare eigen gezondheid (gewoonlijk) zeer nuttig. De ondervinding leert dat de onaangename toevallen en ongemakken van het kraambed bij moeders, welke zelve zogen, veel geringer zijn, dan bij haar, welke met den

na-

Volgens STIPRIAAN en BONDT is de verhouding der bestanddeelen van de verschillende melksoorten tot elkander de volgende:

100 ℔ melk geeft	room,	boter,	kaas,	melksuiker
van de koe —	$4\frac{1}{16}$	$2\frac{11}{16}$	$8\frac{15}{16}$	$3\frac{1}{16}$
— — vrouw —	$8\frac{11}{16}$	3	$2\frac{11}{16}$	$7\frac{5}{16}$
— — geit —	$7\frac{15}{16}$	$4\frac{9}{16}$	$9\frac{1}{8}$	$4\frac{3}{8}$
— — ezelin —	$2\frac{15}{16}$		$3\frac{15}{16}$	$4\frac{1}{2}$
— het schaap —	$11\frac{9}{16}$	$5\frac{13}{16}$	$15\frac{3}{8}$	$4\frac{3}{16}$
— de merrie —	$\frac{13}{16}$		$1\frac{5}{8}$	$9\frac{1}{16}$

Zie M. FRIEDLANDER, *de l'éducation physique de l'homme. Paris et Strasbourg* 1815, *pag.* 104—105 in de aanmerking. K.

natuurlijken aanleg om dien moeder-pligt in zijne geheele uitgeſtrektheid te vervullen begaafd, zich aan dezelve onttrekken. De onaangename, en niet altijd zonder gevaar verloopende, toevallen bij de eerſte zogaffcheiding worden daardoor meestendeels uit den weg geruimd of verminderd, verzweringen en verhardingen in de borsten vermeden, de lastige kraamzuiverings-tijd verkort, (zoogenaamde) zogverplaatſingen, als de zogaffcheiding namelijk eens goed begonnen is, voorgekomen, en te ſpoedig op elkander volgende zwangerſchappen en verlosſingen overeenkomſtig de natuur verhoed.

Dat er vele gevallen zijn, waarin gedeeltelijk de natuur de moeder, door gebrek aan zog, in de onmogelijkheid ſtelt haren pligt te vervullen, gedeeltelijk de geneesheer, uit aanmerking voor de gezondheid der moeder, aan deze het zogen verbieden moet, is bekend. In alle deze gevallen, op welker nadere bepaling wij in 't vervolg terug zullen komen, gelijk ook in die, waarin onvermijdelijke omſtandigheden het zogen beletten, moet men zich tot eene min, of kunstmatige voeding bepalen; het welk op den ligchamelijken welſtand, op de gezondheid, en het leven van het kind, den grootſten invloed heeft. Dewijl wij beide onderwerpen in het vervolg nog breedvoeriger behandelen moeten, keeren wij terug tot de algemeene voorſchriften wegens de behandeling van het pas geboren kind, met betrektrekking tot deszelfs voeding.

In de eerſte uren na de geboorte heeft het kind geen voedſel noodig. Afgemat door de uitgeſtane behandeling gedurende zijne geboorte, en uitgeput

door de ongewone prikkels, welke de buitenwereld vervolgens te weeg brengt, valt het gewoonlijk in ſlaap; gedurende dezen wordt de levenskracht verzameld en in ſtaat geſteld de nieuwe verrigtingen, welke nu het geheel leven moeten voortduren, te kunnen uitoefenen. Bij gezonde moeders heeft de affcheiding der *eerſte melk* (*colostrum*) plaats tegen dien tijd, waarop het kind behoefte aan voedſel begint te krijgen; ook gebeurt het niet zelden, dat er reeds voor de verlosſing zog in de borsten afgeſcheiden wordt; maar, het zij zulks in de zwakke ligchaams-geſteldheid van het tegenwoordige vrouwen-geſlacht, het zij in andere perſoonlijke omſtandigheden gelegen zij, in zeer vele gevallen begint de zogaffcheiding, vooral bij eerſte verlosſingen, altijd te laat, of ten minſte zoo ſpaarzaam, dat men intusſchen genoodzaakt wordt een of ander kunstmatig voedſel in de plaats te geven. Het eerſte zog (*coloſtrum*) heeft, zoo als bekend is, niet alleen de eigenſchap en het doel om het eerſte en gepastſte voedſel te verſchaffen, maar het bezit ook de heilzame en geneeskundige kracht om het darmkanaal van het kind tot de noodige werkzaamheid aan te ſporen, ten einde het zoogenoemde *darmpek* (*meconium*) ontlast worde. Deze taaije, donkergroene, bruin- of zwart-achtige ſtof namelijk, welke een voortbrengſel van de affcheidende vaten des darmkanaals, met gal vermengd, is, en zich voor de geboorte in hetzelve opgehoopt heeft, wordt nu bij de aanvangende verrigting der darmbuis een onnutte, en derzelver vrije werking hinderlijke, last, welke de natuur ter uitvoering beſtemd heeft. Men moet daarom

om, bij het oogmerk om het zog door iets anders te doen vervangen, ook dit doel niet uit het oog verliezen. Verſcheidene middelen heeft men in plaats van de moedermelk ter voeding voorgeſlagen. Hieronder behoort: de, door HUFELAND bijzonder aanbevolen, zoete wei: een mengſel van $\frac{2}{3}$ gersten- of rijstwater- met $\frac{1}{3}$ melk: het van JAHN aangeraden ſuiker-water, enz. Komt het er ſlechts op aan, het kind in de eerſte vierentwintig uren na zijne geboorte iets tot bevrediging, of eenig voedſel te geven, dan heeft men alle die omſlagtige bereidingen niet van noode, en eenige lepels Kamillen- of Venkel-thee, met ſuiker zoet gemaakt, voldoen, volgens mijne ondervinding, geheel aan het oogmerk. Moet de kunstmatige voeding langer duren, dan make men van die dingen gebruik, over welker keus in het vervolg nog breedvoeriger zal geſproken worden.

9. Geſchiedt de ontlasting van het darmpek niet door de eigen werkzaamheid der natuur, dan is het doelmatig dezelve door eene geringe medewerking der kunst te bevorderen, vooral wanneer het kind door ſchreijen, trappen met de voeten, en optrekken der beenen bewijst, dat het aan buikpijn lijdt. Dit kan men doen gedeeltelijk door klisteren, gedeeltelijk door zacht ontlastende middelen. De kwalijk geplaatſte bezorgdheid en ontijdige ſpoed van vele vroedvrouwen, bakers, en gedienſtige buurvrouwen, welke in de kraamkamer zoo dikwijls een' hoogen toon voeren, heeft niet zelden van deze zoogenoemde kinderdrankjes en ſtroopjes een verkeerd gebruik gemaakt, en daardoor veel ſchade veroorzaakt, waarte-

tegen in onze dagen verſcheiden geneesheeren moedig en ijverig te velde zijn getrokken. Doch het is van de andere zijde ook eene te ver gedreven vrees, of eene waanwijze gemaaktheid, wanneer men derzelver gebruik geheel en al verbiedt, en zonder uitzondering voor ſchadelijk verklaart (GIRTANNER, FLEISCH). Ik ben het daarom, op grond mijner ondervinding, volkomen met SCHÄFFER en JAHN eens, die het gebruik van een zacht werkend ontlastings-drankje in vele gevallen niet ſlechts voor onſchadelijk, maar zelfs voor nuttig en noodzakelijk, houden. Bij kinderen van eerstbarenden, bij welken het meestal traag verſchijnen der moedermelk een kunstmatig voedſel middelerwijl noodig maakt, en ook bij anderen, wanneer de natuur-werkzaamheid zelve geene ontlasting te weeg brengt, en er verſtopping, winden, buikpijn, brakingen ontſtaan, is het gebruik dezer middelen aangewezen. De gewone ſtroop van Rhabarbar (*ſyrupus e Cichorio cum Rheo*) met een weinig Venkelwater voldoet meestentijds volkomen aan het doel, vooral wanneer men derzelver werking door klisteren bevordert, terwijl men zich zelden in de noodzakelijkheid zal bevinden om er Rhabarbar-Tinctuur bijtevoegen, welke ik, in plaats van het door anderen aangeraden poeder van Jalappa, verkiezen zou. Tot klisteren kan men een aftrekſel van Kamille-bloemen met een weinig honig, melk, ſuikerwater, enz. gebruiken, en hetzelve, indien er geene behoorlijke ontlasting mogt gevolgd zijn, na verloop van eenige uren herhalen.

Heeft er eenige malen ontlasting van darmpek

plaats

plaats gehad, dan wordt het kind rustiger, de noodige werkzaamheid der maag en darmen ontwaakt, en bij een overigens gezond kind behoeft slechts goed voedzel, behoorlijke reiniging, en slaap, met elkander af te wisselen, om wasdom zijns ligchaams en traps-gewijze ontwikkeling zijner geestvermogens met grond te mogen verwachten.

Heeft de moeder geen gebrek aan zog, is de tepel goed gevormd, het kind sterk en vlug, dan leert het weldra de borst nemen, en het zuigen gaat spoedig zoo als het behoort. Wil het kind daarentegen den tepel niet vatten, zoo moet een zorgvuldig onderzoek de oorzaak daarvan trachten op te sporen. Eene bedaarde handelwijze, geduld, en eenige geschiktheid om met kinderen om te gaan, het gene men door ondervinding verkrijgt, is in de meeste gevallen toereikend, indien namelijk geene volstrekte of ligchamelijke (*physische*) hinderpalen zulks beletten, om de zich aanvankelijk voordoende zwarigheden te boven te komen.

Hoe men te handelen hebbe in die gevallen, waarin de moeder zelve haar kind niet zoogt, zal in de volgende afdeeling aangewezen worden; terwijl over de veranderingen, welke bij eenen ziekelijken toestand des kinds plaats mogten grijpen, in het vervolg het noodige zal worden voorgedragen.

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

Voeding der Kinderen zonder de Moedermelk.

In alle die gevallen, waarin de moeder haren pligt, om zelve haar kind te zogen, niet vervullen *wil*, *kan*, of *mag*, heeft men flechts keuze tusfchen de voeding door eene *min*, of door de *kunst*.

Wanneer men de zaak op zich zelve befchouwt, behoeft men juist niet te vragen: welke voedingswijze met de natuur meest overeenkoomt, en voor het kind de beste zij? Behalve de melk zijner eigen moeder, kan men het kind wel geen beter voedfel geven, dan het zog eener gezonde en gefchikte min. Maar in het algemeen vindt men onder de minnen zoo weinig goede, en de vereischten, waaraan voldaan moet worden, zijn zoo talrijk, (indien men namelijk zeker wil zijn, dat het zuigen voor het kind eene weldaad, en geenzins de bron zijns verderfs worde,) dat de kunstmatige voeding

ding der kinderen in velerlei opzigten raadzamer en noodzakelijker wordt, dan zij anders zijn zoude.

1. Dewijl de geneesheer zoo dikwerf als ſcheidsman optreden moet, zal het in de eerſte plaats niet ongepast zijn, die gevallen te bepalen, waarin de omſtandigheden der moeder niet toelaten, dat zij haar kind met hare eigen melk, als het natuurlijkst voedſel, drenkt.

Weinig valt er over de zaak te zeggen, als de bepaalde *wil* der moeder of des vaders, zelfs bij eenen door de natuur begunstigden aanleg, en bij de mogelijkheid daartoe, evenwel van het zogen afkeerig is. Trotschheid, vooroordeel, ijdelheid, bezorgdheid voor het behoud harer ligchamelijke ſchoonheid, heeft eertijds meer, dan, Gode zij dank! in onze dagen, de moeders der hoogere ſtanden van het volbrengen harer eerſte moederpligten afgehouden; evenwel zijn deze voorbeelden nog heden zoo geheel zeldzaam niet. Helpt hier geen ernſtig betoog des geneesheers over het weldadige van het zogen voor moeder en kind, dan is zekerlijk verder niets te doen, als de mogelijke en nadeelige gevolgen door eene zorgvuldige behandeling voor te komen.

De vraag: in welke gevallen de moeder niet zogen *kan*: is niet moeijelijk te beantwoorden. Een volſtrekt gebrek aan zog, of een misvormde tepel, welken het kind wegens deszelfs kleinheid of bovenmatige grootte en gedaante niet vatten kan, of eindelijk plaatſelijke gebreken der borsten, zoo als zweren, knoest- (*Scirrhus*) en kanker- (*Carcinoma*) gezwellen, maken het zogen voor de moeder onmogelijk. Overigens is de vraag: of de moeder

der zog krijgen, en in ſtaat wezen zal haar kind te zogen: vooral bij eerſtbarenden, dikwijls met geene genoegzame zekerheid te bepalen. Het oordeel over den boezem, naar zijne uitwendige gedaante en volheid, is in dit opzigt zeer bedriegelijk. Want dikwijls hebben jonge en gezonde vrouwen, met wel gemaakte en goed gewelfde borsten, gebrek aan zog, terwijl zwakkelijke en magere, welke voorheen eenen platten boezem hadden, niet zelden tegen verwachting eenen overvloed daarvan krijgen. Het is intuſschen eene waarneming, die ik in mijne praktijk meermalen bevestigd zag, dat lange en groote vrouwen, zonder juist mager te zijn, als zij moeder worden, meer zonder zog blijven, dan die van eene middelmatige of kleine geſtalte.

Eindelijk moet men voor geene knoestgezwellen aanzien die gezwollen en dikwijls tamelijk harde klieren, welke men ſomtijds bij ongehuwde vrouwen, als beweegbare en onpijnlijke knobbels, in de borsten voelt. Men behoeft voor deze gezwellen niet beducht te wezen, wijl zij onſchadelijk zijn, en na het eerſte kraambed, en door het zuigen, van zelfs verdwijnen.

Moeijelijker is de beſlisſing der vraag: in welke gevallen de moeder niet zogen *mag?* De redenen, welke hier het oordeel des geneesheers leiden moeten, hebben betrekking of op de moeder, of op het kind, of op beiden te gelijk. Bij eenen blijkbaar ziekelijken toeſtand der moeder lijdt de zaak geen twijfel. Maar niet zelden, en meestentijds daar, waar nog geen bepaalde ziekte-vorm aanwezig is, doch wegens den aanleg daartoe, door den ge-

geneesheer gevreesd wordt; blijft het moeijelijk een beslisfend oordeel te vellen, vooral als de liefde der moeder en de wensch des vaders voor het zogen gestemd zijn. Zelfs kan men in vele gevallen met geene zekerheid hoegenaamd vooraf bepalen, of het zuigen van het kind der moeder voor- of nadeelig zijn zal. Ook verdragen vrouwen van een zwak, gevoelig, en teeder ligchaamsgestel het zogen somtijds zeer goed, wanneer gunstige omstandigheden eene goede verzorging en goed voedsel veroorloven, of wanneer geene schadelijke gemoedsaandoeningen of driften opgewekt worden, enz. In het tegenovergestelde geval daarentegen, en zelfs bij mindere ligchaams-zwakte der moeder, is het zogen zeer nadeelig voor hare gezondheid, vooral wanneer armoede en gebrek, nederdrukkende aandoeningen, menigvuldig verdriet en hartzeer, de gevolgen van een ongelukkig huwelijk, en meer dergelijke omstandigheden zamenloopen. Hier is een scherp vernuft en eene zorgvuldige overweging van alle omstandigheden noodzakelijk, om een juist oordeel te vellen. De voornaamste gevallen, in welke het zogen aan de moeder verboden moet worden, zijn de volgende:

1°. *Besmettelijke* ziekten der moeder, zoo als: Veneriſche ziekte (*Syphilis*), uitgebreide haar- of dauw-worm (*Herpes*), enz.

2°. *Algemeene of plaatselijke aanleg* der moeder tot *tering*, vooral als deze van de ouders overgeërfd is.

3°. *Aangeboren aanleg tot jicht*, ziekten van het *watervaat-stelsel*, *Klier-* (*Scrophulae*), *Engelsche-* (*Rhachitis*), *vallende-ziekte* (*Epilepsia*),

enz. Hebben deze ziekte-vormen zich reeds ontwikkeld, dan moet men op het verbod van te zogen des te meer aandringen.

4°. *Algemeene zwakte*, en *teeder maakſel des ligchaams*, waarmede gewoonlijk een uitermate gevoelig zenuwgeſtel verbonden is. Bij zenuwzwakke en zeer gevoelige vrouwen, welke zoo ligt door kramp- en zenuwtoevallen aangedaan worden, veroorzaakt het zogen, door het verlies van vochten, zoo wel nadeel voor de moeder, als, door den invloed van het zenuwgeſtel op het afgeſcheiden zog, voor het kind.

5°. *Gevorderde jaren* der moeder, vooral als deze voor de eerſte maal gebaard heeft. Zoo wel de algemeene zwakte des ligchaams, welke door het baren in eenen gevorderden leeftijd veroorzaakt wordt, als de gebrekkige toeſtand der borsten, maken het zogen in dergelijke gevallen onraadzaam.

6°. Alle *acute ziekten* der moeder van aanbelang, zware koortſen, *Synochus*, *Typhus*, moeten het zogen doen afraden. Om het onſchadelijke hiervan te bewijzen, heeft men zich, wel is waar, op waarnemingen beroepen, volgens welken vrouwen, die aan kwaadaardige-rot-kerker-gal- en zoogenoemde zenuw-koortſen ziek lagen, gedurende den geheelen loop der ziekte hare kinderen zonder nadeel zouden gezoogd hebben (*); maar men behoeft juist geen aanhanger der grove *humoraalpathologie* te wezen, om zich tegen het zogen

(*) LETTSOM, TODE, LODER en anderen hebben dergelijke gevallen aangevoerd. Vergelijk FLEISCH *Handbuch über die Krankheiten der Kinder. Bd.* I. *S.* 119.

gen van moeders, welke in hoogen graad aan *acute* ziekten ter neder liggen, te verklaren. Verondersteld zelfs, dat er geene eigenlijke ziekteſtof van de moeder op het kind kan overgaan, dan zal men toch gemakkelijk inzien, dat door de groote verandering, welke alle afſcheidingen in eenen koortsachtigen toeſtand ondergaan, ook het zog in hoedanigheid en hoeveelheid van den gezonden ſtaat afwijken moet, en het kind aldus onmogelijk tot een gezond en gepast voedſel verſtrekken kan. En meent ſomtijds iemand, dat de zogafſcheiding niet zoo ſpoedig door ziekten geſtoord wordt, die denke ſlechts aan de bijna op het oogenblik ziekelijke verandering der melk, bij zogende vrouwen en minnen, na hevige gemoedsaandoeningen, vooral na gramſchap en verdriet, hetwelk zich door het lijden der zuigelingen aan buikpijn, kramptrekkingen, ſtuipen, die ſomtijds ſpoedig doodelijk worden, openbaart. In vele gevallen van koortsachtige ziekten, ontſtekingen, enz. is het zoo wel voor de moeder als het kind ſchadelijk, indien het zuigen voortgezet wordt. In andere wederom, als het zog in overvloed afgeſcheiden wordt, kan deszelfs ontlasting voor de moeder nuttig, ja zelfs noodzakelijk worden. Mogt dit het geval zijn, waarvan hier ter plaatſe echter geene bepaling gegeven kan worden, dan moet deze ontlasting door een ander perſoon of middel geſchieden, en het zog mag volſtrekt niet tot voeding van het kind dienen (*).

7°.

(*) Dat het zuigen der kinderen bij hunne zieke moeder altijd niet gevaarlijk is, blijkt uit het verſlag van

7°. *Plaatſelijke gebreken en ziekten der borſten.* Ontſtekingen, zoggezwellen, verzweringen, *ſcirrhus*, en kanker in de borſten, kunnen hier onder gerekend worden. Wanneer de voortdurende afſcheiding van het zog deszelfs ontlasting noodzakelijk maakt, moet deze insgelijks op eene andere wijze, en niet door het kind geſchieden.

8°. Eindelijk is het zogen, zelfs bij den besten natuurlijken aanleg daartoe, ongeraden voor vrouwen uit den hoogeren ſtand, wanneer hare betrekkingen en levenswijze de opvolging van den in acht te nemen leefregel, en vereiscbt wordende middelen, onmogelijk maken.

Het is dikwijls voor den geneesheer zeer moeijelijk in dit opzigt eene bepaalde uitſpraak te doen, en nog moeijelijker dezelve ten uitvoer te brengen. Nu eens heeft hij met de teederheid der moeder, welke van haar kind niet ſcheiden wil, dan weder met de grondſtellingen en vooroordeelen des vaders, niet zelden met huishoudelijke omſtandigheden, en ſomtijds nog wel met het tegengeſteld gevoelen van andere geneesheeren, welke het zogen in een of ander der opgenoemde gevallen voor onſchadelijk houden, te kampen. Maar het is, zoo als ook de ervaren JAHN toeſtemt, waarlijk pligt des geneesheers, bij

Prof. D'OUTREPONT te *Würzburg*, welke verklaart, dat alle kraamvrouwen, die aan *Febris puerperalis* ziek gelegen hadden, hare kinderen, zonder nadeel voor deze laatſten, gezoogd hadden. Maar hoezeer deze koorts beſmettelijk was, had zij toch ontſteking tot hoofdkarakter. Zie *Medicin. chirurg. Zeitung* 1821. N°. 38—39. — K.

bij iederen gewigtigen twijfel aangaande de gezondheid der moeder, en het mogelijke nadeel van het zogen, liever eene andere voedingswijs uit te denken, dan moeder, kind, of wel beiden aan een waarschijnlijk, of zelfs slechts mogelijk gevaar bloot te stellen.

---

2. Reeds boven hebben wij aangemerkt, dat in alle die gevallen, in welke de moeder zelve haar kind niet zogen kan, de voeding door eene *goede* en *gezonde* min met de natuur meest overeenkomt en de beste is.

Wegens het zedebederf onder die klasse van menschen, waaruit de minnen meestal gekozen worden, en wegens de veelvuldige en treurige voorbeelden, welke men van den schadelijken invloed van ongezonde en zedelooze minnen op den bloei en gezondheid der zuigelingen, helaas! in al te groote menigte opgezameld heeft, moet de keus eener min, en zulks niet ten onregte, niet alleen bij de ouders bezorgdheid verwekken, maar ook strenge voorzigtigheid en een oplettend onderzoek hierbij den geneesheer tot eene wet zijn. Daarom hebben ook bijna alle schrijvers over kinderziekten zich veel moeite gegeven om regels daar te stellen, welke, bij het onderzoek eener min, den geneesheer tot leiddraad zouden verstrekken. Doch evenwel is misleiding mogelijk, en een opzettelijk bedrog niet altijd ontdekt geworden.

Eene min van een gezond ligchaamsgestel en on-

beſproken gedrag moet niet boven de dertig jaren oud zijn, niet meer dan eens of tweemaal gebaard hebben, en de laatste keer zoo veel mogelijk gelijktijdig met de moeder, ten minſte niet vroeger dan 6 of 8 weken voor deze, bevallen zijn. Zij moet van een ſterk, of ten minſte geen zwakkelijk en ziekelijk geſtel, en vrij van erfelijke en beſmettelijke ziekten wezen, en wel gemaakte, geene platte of ſlappe, maar ook niet al te volle en vette, borſten met zuivere, goed gevormde, en ligt beweegbare, tepels hebben. Dat haar ligchaamsgeſtel zoo veel mogelijk met dat der moeder overeenkome, zoo als ROSENSTEIN begeert, is onnoodig, en in vele gevallen nadeelig, wanneer namelijk de moeder zwakkelijk, ziekelijk, en zenuwachtig is. Huidziekten, haarworm (*herpes*), zweren, witte vloed, overblijffels en teekenen van *veneriſche* ziekte, uitwaſſen aan de teeldeelen, vijgewratten (*condylomata*) aan den aars, ſtinkend voetzweet, ſtinkende adem (*), kliergezwellen, zijn voor den geneesheer zoo vele wenken, om iedere, daarmede behebt zijnde, perſoon als min af te keuren. De gewoonte, om eene boerin boven een ſtads-meisje de voorkeur te geven, verdient in onze dagen, waarin het zedebederf en de *ſyphilitiſche* ziekte door de tijdsomſtandigheden zoo gemeenzaam op het platte land als in de ſteden geworden is, geene onbepaalde aanprijzing.

Ro-

(*) *Carieuſe* tanden en kiezen, die dikwijls een bewijs zijn van doorgeſtane *Engelſche*- of *Klier-ziekte*, ſchijnen insgelijks hier onder gerekend te kunnen worden. — K.

ROSENSTEIN, en vele geneesheeren na hem, hebben eene groote waarde aan het onderzoek van de melk zelve gehecht. Zij verlangen namelijk dat goed zog zonder reuk en vreemden ſmaak zijn, en geene gele, blaauwe, groenachtige, noch andere tegennatuurlijke kleur hebben zal. Het moet er witblaauw en waterachtig uit zien, een weinig zoet naar Amandelmelk ſmaken, niet te vloeibaar, maar echter in water zeer oplosbaar wezen; op den nagel gedroppeld moet het langzaam er afloopen en een weinig aankleven, in water een dun wolkje maken, en als het eenen tijd lang geſtaan heeft, niet veel room op de oppervlakte vertoonen (*). Men moet evenwel niet uit het oog verliezen, dat bij dit, onder het bereik der zinnen vallend, onderzoek der melk, meestal ſlechts de hoogſte graden dezer eigenſchappen in het oog loopen; dat het onderzoek herhaald, en op verſchillende tijden in 't werk geſteld moet worden; dat eene verandering van levenswijs eenen merkbaren invloed op de hoedanigheid van het zog heeft; enz. Om kort te gaan dit onderzoek van het zog is tamelijk onvoldoende, en kan zeer gemakkelijk tot valſche gevolgtrekkingen aanleiding geven.

Dien ten gevolge is het een nuttige en aanbevelenswaardige raad, dien een der voornaamſte ſchrijvers (†) over

(*) Zie ROSENSTEIN'S Handleiding tot de kennis en geneezing van de ziekten der kinderen, met aanmerkingen van EDUARD SANDIFORT. s'Hage 1768. pag. 7—10 JAHN'S *neues System der Kinderkrankheiten. Neue Auflage* 1807. *S.* 114.

(†) JAHN. *Seite* 130 van het boven aangehaalde werk.

over kinderziekten geeft, daarin beſtaande, om bij de keus eener min, meer op haar kind dan op haar zelve acht te geven. Van de gezondheid des kinds kan men met zekerheid tot die van de moeder, door welke het gevoed wordt, beſluiten. Een gezond, vrolijk, vriendelijk, en zuiver kind is daarom, zoo als JAHN zegt, in alle opzigten de beſte aanbeveling, welke eene min kan medebrengen. Vrouwen, welker kinderen met uitſlag bedekt, mager, en uitgeteerd zijn, eene ſlappe en rimpelige huid, en, zoo als men zegt, ſlechts het vel over de beenderen hebben, zijn altijd verdacht, en voor minnen ongeſchikt.

Alle de hier boven gevorderde eigenſchappen kan eene perſoon bezitten, en evenwel geene goede min zijn.

Het *zedelijk gedrag* namelijk en de *inborst* der min zijn van het grootſte gewigt. Men moet wel is waar de zaak niet te ver drijven, maar men behoort er toch van verzekerd te zijn, wil men de gezondheid des kinds niet in de waagſchaal ſtellen, dat eene min van groote ondeugden en heerſchende gebreken vrij zij. Vooral is de neiging tot ſterke dranken, hevige geſlachts-drift, oploopendheid, en droefgeestigheid te vreezen. Bij iedere aandrift en bevrediging dezer neigingen verandert het zog zeer ſpoedig, en deszelfs bedorven toeſtand doet zich maar al te duidelijk door het lijden van het kind kennen. Kramp- en kolijk-pijnen, ſtuipen, dunne buiks-ontlasting, enz. zijn de gewone gevolgen daarvan; en misſchien zijn de gevallen, zoo als er mij een bekend geworden is, namelijk dat een kind, het-

hetwelk door zijne in toorn ontſtoken min, die zich aan de ouders wilde wreken, dadelijk aan de borst werd gelegd, en eenige uren daarna onder ſtuiptrekkingen ſtierf, zoo zeldzaam niet.

Is eene min vrij van de bovengenoemde hoofdgebreken, dan moet men voor het overige niet al te ſtreng in zijne vorderingen betrekkelijk het karakter van zulke menſchen zijn, daar men toch, door haar naauwkeurig in het oog te houden, en alle gelegenheid te benemen, menig ongeval voorkomen kan.

Eener gehuwde min moet de omgang (*coitus*) met haren man niet geheel en al verboden worden, want de ondervinding heeft geleerd, dat vroegere geneesheeren in dit opzigt te ſtreng zijn geweest; alzoo een matig genot zoo min zogende moeders, als hare kinderen, heeft benadeeld.

Ontevredenheid, verdriet, hartzeer, bevreesdheid, en in 't algemeen alle nederdrukkende gemoedsaandoeningen werken, hoezeer niet oogenblikkelijk, toch zeer zeker nadeelig op de affcheiding van het zog, en verminderen deszelfs hoeveelheid.

Komen bij de min de maandſtonden te voorſchijn, of is zij op nieuw zwanger geworden, dan is het altijd raadzaam het kind niet meer van haar te laten zuigen, maar hetzelve door eene andere min, of zonder zog, te doen voeden. Ten minſte mag het kind, zoo lang de ſtonden duren, niet door de min gezoogd worden (*). Overigens geeft de ge-

(*) De ſchrijver ſchijnt hier meer te vorderen, dan de omſtandigheden in de meeste gevallen toelaten, of noodza-

gezondheid van het kind het gemakkelijkſte, beste en zekerſte middel aan de hand om over de deugdelijkheid der eenmaal gekozen min te kunnen oordeelen. Groeit het kind, wordt het ſterk, is het vrij van huidziekten, zuiver, vrolijk, en bloeijend van gelaat, dan is dit het beste bewijs voor eene gelukkige keuze.

Goede en voedzame kost van ligt te verteren vleesch en groenten, een matig gebruik van goed uitgegist bier, vermijding van alle ſterk gekruide, gezouten, zwaar te verteren, winderige, of zure ſpijzen, zoo wel als van verhittende dranken, dagelijkſche beweging in de open lucht, als het goed weder is, gepaard met het verrigten van kleine huisſelijke be-

zakelijk maken. Eensdeels is het altijd niet gemakkelijk het kind op een oogenblik eene andere min te bezorgen, en anderdeels kan ik bij ondervinding verzekeren, dat eene min, die onder het zogen de maandſtonden heeft, hierdoor haren zuigeling niet in gevaar brengt, alzoo twee van mijne eigen kinderen door minnen gezoogd zijn, welke regelmatig hare ſtonden hadden, zonder dat zulks eenen ſchadelijken invloed op de kinderen uitoefende. Van hetzelfde gevoelen waren reeds vroeger HEISTER, LEVRET, van SWIETEN, E. SANDIFORT, die zonder ondervinding zulks niet zouden beweerd hebben. (*Zie* ROSENSTEIN, vertaald door SANDIFORT, bladzijde 14—15 in de noot.) Ook ſchijnt het regelmatig verſchijnen der ſtonden meer van overtollige voedingsſtof, dan van eene ziekelijke oorzaak af te hangen; te meer, daar de meeste minnen uit die klaſſe van menſchen genomen worden, welke aan eene ſchrale levenswijze gewoon, in haren nieuwen ſtaat het tegendeel ondervinden, en met den voedzaamſte ſpijzen en dranken, als het wafe, overladen worden. — K.

bezigheden, het bewoonen van eene zindelijke, vrolijke, goed verlichte, niet te kleine kamer, zijn de beste middelen om de gezondheid der min gedurende het zogen te bewaren. Te veel of te weinig ontlasting is, bij overigens gezonde perſonen, meestal het gevolg eener overtreding van den leefregel, en wordt ook doorgaans, bij eene doelmatige verandering van denzelven, ligtelijk herſteld; zoodat men zich zelden genoodzaakt zal zien om tot middelen, die de ontlasting bevorderen of doen ophouden, zijne toevlugt te nemen.

Is het kind echter op den duur onrustig, met winden, buikpijn, groene en waterachtige ontlasting geplaagd, groeit het nier, maar krijgt het eene ſlappe, rimpelige huid met uitſlag, enz. zoo ontbreekt het de min aan goed of genoegzaam zog; en betert zich, onder eene doelmatige behandeling, deze toeſtand niet, dan is het altijd raadzaam het kind eene andere min te geven, of kunstmatig te voeden.

Somwijlen gebeurt het, dat bij eene anders gezonde min het zog vermindert, zoo dat zij het kind daarmede niet meer verzadigen kan. In dat geval heeft men voedzamer kost, krachtige vleesch- melk- en bierſoepen met dojer van eijeren, voedzaam bier (*), voedzame groenten, welke veel ſuikerſtof bezitten, (erwten, boonen, en aardappelen behooren echter ſpaarzaam gebruikt te worden,) en veel vleesch

(*) De Schrijver noemt hier *Braunschweiger Mumme*, hetwelk waarſchijnlijk met ons zoogenoemd minne-bier gelijk ſtaat. — K.

vleesch aangeraden. Om de werkzaamheid der zogafscheidende vaten nog in 't bijzonder te vermeerderen, geeft men eenige specerijachtige (*aromatica*) middelen, welke de ondervinding in vele gevallen als nuttig heeft leeren kennen. Bijzonder in zwang zijn eenige van BERGIUS en ROSENSTEIN aangeprezen zamenstellingen. (zie N° I en II.)

Alle deze middelen kunnen echter alleen werkzaam zijn, indien gebrek aan voedsel, verzwakking in de spijsverteringswerktuigen, te geringe werkzaamheid der melkvaten, oorzaak is van de verminderde zogafscheiding. Is deze daarentegen een gevolg van nederdrukkende gemoedsaandoeningen, of van eenen algemeenen ziekelijken toestand, dan zullen deze middelen zonder uitwerking blijven, zoo lang men niet in staat is die oorzaken uit den weg te ruimen.

In het algemeen is het moeijelijk te bepalen, hoe lang het kind behoort te zuigen. Dit hangt meestal van de bijzondere omstandigheden, en van de gezondheid en sterkte van het kind zelfs, af. Zwakke kinderen kan men iets langer laten zuigen, overigens is het doelmatig tusschen de 20ste en 36ste week het kind te spenen, dewijl het gewoonlijk verschijnen der eerste tanden, in dit tijdverloop, de behoefte naar vastere spijzen te kennen geeft. Dewijl men evenwel ook zonder het zog der moeder of min de kinderen van hunne geboorte af, bij eene zorgvuldige oppassing opvoeden kan, zoo behoeft men niet angstvallig te zijn om een *gezond* kind, als het de omstandigheden somtijds noodzakelijk maken, zelfs vroeger van de borst te nemen.

CHEYNE beschrijft wel is waar eene bijzondere soort

ſoort van uittering der geſpeende kinderen, (*Weaning-Brash*), welke, als gevolg van het op eens ontnemen der borst, in een ongunſtig jaargetijde in Schotland voorkomt; maar bij een nader onderzoek dezer ziekte (in het hoofdſtuk over de *Atrophia*) zal blijken, dat het ſpenen alleen de oorzaak daarvan niet is.

---

3. Het *opvoeden der kinderen zonder borst*, of door de *kunst* ſtaat in het algemeen, zoo wel bij kunstgenooten als leeken, in zulk eenen kwaden reuk, dat men niet zelden hetzelve onvoorwaardelijk als ſchadelijk en ſlecht hoort veroordeelen. Het meest hebben de treurige bewijzen der ongehoorde ſterfte in vondelingshuizen, welke men voornamelijk aan het kunstmatig voedſel toeſchreef (*), tot derzelver onbepaalde verwerping bijgedragen; en eenmaal tegen het geheele ſtelſel ingenomen heeft men zich de moeite niet gegeven om te onderzoeken, of het ſlecht gevolg aan de zaak zelve, of aan de bijomſtandigheden te wijten ware.

Bij een nader en onpartijdig onderzoek intuſſchen is gebleken, dat de kunstmatige wijze van voeden op zich zelve in 't geheel zoo verwerpelijk niet is; en dat de groote ſterfte in vondelingshuizen veel meer aan bedorven lucht, gebrek aan noodige verzorging, oppaſſing, rust, ſlaap, reinheid, en in die geſtichten heerſchende ziekten, dan aan de wijze van voeding

(*) Vergelijk GIRTANNER over de ziekten der kinderen. Leyden 1797.

ding toe te ſchrijven is. Veel van datgene, wat in vondelingshuizen plaats heeft, vervalt bij een enkel kind van zelfs; hetgene daar onmogelijk is, wordt hier zeer gemakkelijk; en, hetgene meer afdoet dan alle redekaveling, de ondervinding bewijst, dat men door een doelmatig en goed bereid voedſel gezonde en ſterke kinderen groot kan brengen, als men het aan de noodzakelijke vereischten niet ontbreken laat. Er zijn mij meer dan *dertig* gevallen bekend, in welken deze manier met het beste gevolg is bekroond geworden. Onder deze bevinden zich niet alleen kinderen, welke van het uur hunner geboorte af zonder borst gevoed zijn, maar zelfs eenigen, die, door het zuigen bij ongezonde minnen ziekelijk en zwak geworden, hunne gezondheid terug kregen. Ik ken een huisgezin, waar de moeder, buiten ſtaat zelve te zogen, en afgeſchrikt door ongelukkige ondervinding met eene ſlechte min, negen kinderen achter elkander door de kunstmatige voeding groot bragt; terwijl er ſlechts een van deze in zijn zesde jaar aan eene *acute* ziekte ſtierf, en de overige tegenwoordig alle gezond en volwaſſen zijn. Nog dagelijks ben ik in de gelegenheid een tweejarig meisje (*) te zien, hetwelk door ha-

(*) In het jaar 1817 was hetzelve 10 jaren oud en bevond zich volmaakt wel. Wil men bovendien nog een getuigenis voor het nut der kunstmatige voeding in ſommige gevallen, dan kan ik mij op het gevoelen van den geheimraad HEIM te Berlyn beroepen. Zie HORN's *Archiv f. med. Erfahrung* 1809. *B.* III. *S.* 145 „Ik ken de familie „van eenen predikant, zegt hij, waarvan beide ouders „vol-

hare teedere moeder, welke haar kind aan geene min toevertrouwen wilde, op deze wijs opgekweekt, zonder aanmerkelijke toevallen dezen ouderdom bereikte, en een voorbeeld van bloeijende gezondheid is.

Ik kan wel niet ontkennen, dat mij, vooral in de armen-praktijk, kinderen voorgekomen zijn, welke zonder borst opgevoed, aan gebrekkige ſpijsvertering, verſtoppingen, dikken buik, klierziekte, uittering, enz: als gevolgen van het ſlecht voedſel, lijdende waren; maar alle deze gevallen bewijzen ſlechts, dat eene kunstmatige wijze van voeden alleen onder zekere niet na te laten voorwaarden, welke bij de mindere volksklaſſe juist het moeijelijkst te vervullen zijn, een gewenscht gevolg kan hebben.

Deze *vereischten* zijn: eene zorgvuldige keus en bereiding van het voedſel; groot geduld; eene zekere bedrevenheid; ſtipte naauwkeurigheid; volharding; en de hoogſte graad van zindelijkheid en reinheid

„ volkomen gezond zijn en waren, hoezeer alle kinderen, die „ zij voortbragten, en welke de moeder, die geen gebrek „ aan zog had, zelve zoogde, jammervol en ellendig ble„ ven. Alle mijne bemoeijingen, om de gezondheid dezer „ kinderen te verbeteren, waren te vergeefsch. Toen ein„ delijk de moeder ten zesden male bevallen was, ried „ ik haar het pasgeboren kind op eene kunstmatige wijze „ te voeden; en juist dit en een daarop volgend kind, „ hetwelk insgelijks door de kunst gevoed werd, zijn vol„ komen gezond geworden, terwijl de overige of geſtorven „ zijn, of een ongezond ligchaamsgeſtel hebben."

heid. Waar dit zamen gaat mag men, onvoorziene toevallen niet mede gerekend, zich eenen gelukkigen uitflag beloven.

Ik heb boven toegegeven, dat de voeding des kinds door eene goede min, behalve door de moedermelk, de natuurlijkfte en beste is. Deze ftelling zal altijd en in het algemeen geldig en onomftootbaar blijven; maar bij de groote zwarigheid, ja dikwerf beftaande onmogelijkheid, om in alle gevallen eene voldoende en goede min te vinden, verdient de kunstmatige voeding eene grootere opmerkzaamheid van den kant des geneesheers, dan haar tot hiertoe ten deel gevallen is.

Niettegenftaande de voeding der kinderen zonder borst ontegenzeggelijk hare nadeelen heeft, is zij, van eene andere zijde befchouwd, niet zelden met vele voordeelen voor 's kinds gezondheid verbonden. Want alle die fchadelijke uitwerkingen, welke hevige aandoeningen, misflagen in den leefregel, verkoudheid, enz. te weeg brengen, zijn zelfs bij de beste min niet altijd te vermijden; het voorfchrift: om het kind niet dadelijk na zulke voorvallen aan de borst te leggen: wordt, helaas! niet altoos opgevolgd, en het onfchuldig kind moet daar voor boeten. Past men er evenwel naauwkeurig op, dat het kind onder zulke omftandigheden bij zijne min niet zuigt, en middelerwijl kunstmatig gevoed wordt, dan ontftaat er onvermijdelijk in de voedingswijze eene verandering en ongelijkvormigheid, welke alle kinderen niet even goed verdragen.

Bij het kunstmatig voeden daarentegen, onder voorwaarde namelijk dat men het aan geene oplet-

tend-

tendheid noch voorzigtigheid laat ontbreken, is het zeer gemakkelijk de grootſte gelijkvormigheid in de voeding, en den doelmatigſten overgang tot krachtiger voedſel, hetgene voor het kind zoo buitengemeen voordeelig is, in acht te nemen. Alle ſchadelijke gevolgen, welke door ergdenkendheid, kwaadaardigheid, ſchrik, of hartzeer en verdriet, wellustigheid, misſlagen in den leefregel, verkoudheid, enz: der minnen ontſtaan kunnen, zoo ook alle gevaar van aanſteking en beſmetting door *veneriſche* en huidziekten, en in het algemeen dat groote heerleger van kwalen, welke door ſlechte minnen aan de kinderen medegedeeld kunnen worden, ontwijkt men bovendien bij de kunstmatige voeding geheel en al.

Hierbij komt nog in aanmerking, dat deze wijze van voeden bij teedere moeders, welken de natuur of de arts het zogen verbiedt, zeer veel ingang vindt, wijl zij dan het geliefde pand aan geene huurlinge behoeven toetevertrouwen, en de grootheid harer liefde, door het volbrengen van den zwaren moederpligt in zijnen geheelen omvang, nu toch bewijzen kunnen.

Ik maak daarom nooit zwarigheid, indien ik met geene genoegzame zekerheid van de deugdelijkheid eener min overtuigd ben, of geene goede bekomen kan, aan de voeding zonder zog de voorkeur te geven, zoodra ik van de teedere bezorgdheid eener moeder, of van de hartelijke kinderliefde van ongehuwde vrouwen in het huisgezin, de vereischte oplettendheid en onvermoeide volharding verwachten kan. Waar de behandeling des kinds aan eene meid, of oppaster toevertrouwd moet worden,

loopt hetzelve zekerlijk even veel gevaar, als bij eene ſlechte min.

Naar mijne ondervinding is, bij de kunstmatige voeding, de beste en doelmatigſte manier de volgende:

In de eerſte acht of veertien dagen na de geboorte geeft men het kind ſlechts vloeibaar voedſel. Sommigen hebben daartoe zoete wei of hui voorgeſlagen (HUFELAND, JAHN en anderen), welke ik, hoezeer niet voor ſchadelijk, echter voor te weinig voedend en ontbeerlijk houde. Twee deelen water en een deel gekookte (koe-) melk is buiten twijfel het geſchiktſte voor het eerſte voedſel. In plaats van water kan men ook een niet te ſterk aftrekſel van Venkel of Kamille-bloemen, met ſuiker zoet gemaakt, nemen om de melk te verdunnen. Het rijst- of gerste-water, door JAHN en anderen aangeraden, kan tot hetzelfde einde dienen, mits men het altijd versch bereide, omdat het ſpoedig zuur wordt (*). On-

(*) Dr. GÖLIS raadt boven alles *koffij* en *afkookſel van eikels* tot drank aan. Verſche, rijpe, uitgedopte, en door geene inſekten aangeſtoken, eikels worden klein geſneden, gedroogd, of zoo als koffij een weinig geroost, gebrand, gemalen, en aldus ten gebruike bewaard. Van de gedroogden maakt men het afkookſel, van de gebranden de koffij. Voor beiden neemt men van twee tot drie drachmen op een vierde pint water, kookt dit ruim een vierde uur, laat het vervolgens koud worden en bezinken, giet het door, en bewaart het ten gebruike. Bij een theekop (*Kaffeeſchale*) melk worden twee lepels van de koffij of het afkookſel ge-

Ongekookte melk, welke geneesheeren van aanzien der gekookte voorgetrokken hebben, kan ik niet aanraden, alzoo mijne ondervinding volkomen overſtemt met die van JAHN, die aan het gebruik van ongekookte melk de winden, buikpijn, waterige ontlasting, verſtopping, enz: toeſchrijft; terwijl de gekookte, door het vervliegen van haar koolſtofzuur, geen dezer toevallen, of ten minſte in veel minderen graad, te weeg brengt. Zelfs het water mag niet versch, maar moet gekookt zijn. Ook moet hetzelve de vereischte warmte hebben, om, met de melk vermengd, de natuurlijke warmte der moedermelk te evenaren. Des nachts kan men het water behoorlijk warm houden, door hetzelve in een blikken kannetje of potje boven de nachtlamp te plaatſen. In de eerſte dagen na de geboorte kan men het kind dit ligt voedſel van water en melk zoo dikwijls geven als het ontwaakt, en het is niet noodig zich aan eene ſtrenge bepaling van tijd te houden, terwijl de hoeveelheid zich naar de behoefte des kinds regelt. Is het kind ſterk en krachtig, dan zal het niet lang met dit ligt voedſel te verzadigen zijn, zoodat men weldra tot krachtiger zal moeten overgaan.

Onder alle tot dit einde voorgeſlagen middelen is het beste eene *pap* van goede, doorbakken, en niet te verſche beſchuit, welke met water, of met water en een weinig melk, gekookt, en met beste witgedaan, en aan het kind te drinken gegeven. Meestentijd bekomt deze drank, op eenige uitzonderingen na, zeer goed.

witte ſuiker zoet gemaakt is. Alle andere aanbevolene en gebruikelijke papſoorten, welke van witte-brood, grutte, gort, meel, bloem, gries-meel, *ſago*, *arrowroot*, enz., gemaakt worden, geven een veel zwaarder te verteren, en dus minder goed, voedſel. Vooral is de, onder de lagere klaſſe in gebruik zijnde, *meel* of *bloempap* te verwerpen, onder welker gebruik ik dikwijls eene gebrekkige ſpijsvertering, dikken buik, gezwollen klieren, uittering, enz. ontſtaan zag. Door goede bereiding (*), matig gebruik, en bepaalden tijd in het toedienen kan men echter de opgegeven ziekten voor het grootſte gedeelte voorkomen.

Van de beſchuitspap geeft men in het begin het kind viermaal daags een weinig, b. v. zes, acht, tien eijerlepels. Is het kind iets ouder geworden, dan gewent men het zeer gemakkelijk om ſlechts drie maal

(*) Deze voorwaarde geven ook de voorſtanders der meelpap, als een noodzakelijk vereischte voor eenen goeden uitſlag, op. Sommigen willen dezelve ſlechts van gedroogd meel bereid, en ten minſte een half uur, onder aanhoudend omroeren, gekookt hebben. Naar het voorſchrift van GÖLIS moet men op een vierde pint verſche, afgeroomde, en met water verdunde, melk ſlechts zoo veel van het fijnſte tarwe- of rijstmeel nemen, dat de, door zacht kooken in eene aarden pan of pot, aldus bereide pap in dikte goeden room niet te boven gaat. Buiten twijfel wordt eene goed bereide meelpap meer verteerbaar en minder ſchadelijk; evenwel kan ik, volgens mijne ondervinding, den hofraad BONZEL geen gelijk geven, als hij beſchuitspap afkeurt, en bloem- of meelpap voor veel gezonder verklaart.

maal daags zijne pap te hebben, en geve het in de tusschentijden water en melk te drinken, welke men naderhand tot gelijke deelen, en op de voorschreven wijze gereed gemaakt, neemt. Is de pap alleen met water gekookt, dan kan men er een weinig melk, gelijk het kind drinkt, bijdoen. Voor kinderen, welke de eerste vier of zes weken door zijn, kan men de beschuitspap bij afwisseling met ongezouten en niet sterke runder- kalfs- of hoender-*bouillon*, of ook wel met bier, dat niet te zwaar is, kooken. Ik heb dikwijls gezien, dat kinderen, welke regelmatig des morgens hunne pap met melk en water bereid, des middags en avonds die met *bouillon* of bier gebruikten, geheel vrij bleven van winden, buikpijn, zuur, groenen afgang, enz. hetwelk men anders bij het veelvuldig gebruik van melk eerder waarneemt. Indien het kind zeer zwak is kan men er een weinig (een eijerlepeltje) dojer van eijeren bijdoen, of zulks met suiker, en eenige eijerlepeltjes zoeten wijn gemengd, het kind van tijd tot tijd afzonderlijk geven.

Wordt het kind ouder, dan moet men natuurlijk de hoeveelheid van een en ander vermeerderen, waarbij zich geene algemeene bepalingen laten voorschrijven. De behoefte der kinderen verschilt veel van elkander, zoo dat men bij een gezond kind, hetwelk slechts op bepaalde tijden voedsel krijgt, niet te angstig wezen, maar deszelfs eetlust volgen moet. Met den toenemenden ouderdom des kinds kan men nu en dan voedzamer en meer verschillenden kost, zoo als des middags vleesch- en bierspoepen geven, tot dat men na het verschijnen der eerste tanden, het

welk gewoonlijk na de dertigſte of zes- en dertigſte week voorvalt, tot het gewone voedſel der geſpeende kinderen overgaat.

Een noodzakelijk vereischte voor eenen gelukkigen uitflag bij de kunstmatige voeding is eene *naauwkeurige* en *zorgvuldige bereiding* van alles, wat het kind gebruikt. De pap van 's morgens mag niet tot 's avonds bewaard, maar moet drie maal daags in eene zindelijke pot of pan gekookt worden. Men make daarom niet meer gereed, dan de voor eens vereischte hoeveelheid, en werpe dat gene, wat het kind overig mogt laten, liever weg. Doet men er melk bij, dan moet deze reeds vooraf gekookt zijn. Het toedienen der pap geſchiedt het best met eene kleine platachtige houten of beenen lepel.

Nog meer geduld, zorgvuldigheid en zindelijkheid vordert de bereiding van den *drank*.

Vooral moet men zorg dragen dat de melk, welke het kind gebruikt, van een en hetzelfde dier zij. Koemelk zal men in de meeste gevallen moeten nemen, hoezeer de door vele geneesheeren aangeraden geiten- en ezelinnen-melk misſchien den voorrang verdient. Het dier moet gezond (en niet te oud) zijn, en goed gezond voedſel genieten (b. v. geene ſpoeling, enz.). De melk, welke men gebruiken wil, moet afgeroomd en gekookt zijn. Zij moet zoo veel mogelijk eerst dan met het water gemengd worden, als het kind drinken zal. Staat zij eenige uren gemengd in het drinkglas, dan wordt zij ſpoedig zuur.

Om de kinderen te drinken te geven gebruikt men in Duitschland lange of kegelvormige fleſſchen met eenen naauw toeloopenden hals, welke men in het zui-

zuidelijk Duitschland *Ludel*, hier te lande *tullen* noemt. In derzelver opening ſteekt men een ſtukje behoorlijk gezuiverde en afgeſneden ſpons, bedekt dit met een lapje fijn linnen, bindt zulks goed vast, en laat nu het kind aan het dus tepelvormig ingerigte en uitſteekende ſponsje zuigen. Men kan ook deze fleſſchen met goud, zilver, tin, ijvoor of hoorn laten beſlaan, om, door middel eener ſchroef, een doelmatig ingerigt uitſteekſel, waardoor het kind drinkt, daaraan te bevestigen. Dit kan men weder door een ſponsje eene tepelvormige gedaante, welke voor het kind de aangenaamſte is, geven. Vele kinderen drinken ook zeer goed uit de korteling uitgevonden drinkſchaaltjes of kannetjes met eene ſpits toeloopende tuit, welke, naardien zij van porſelein of aardewerk vervaardigd zijn, de zindelijkheid en reinheid zeer bevorderlijk zijn.

Het ſpreekt van zelfs, dat er een onvermoeide ijver vereischt wordt, om het drinkglas of de zuigflesch met zijn toebehooren altijd zuiver en versch te houden. Wanneer het kind gedronken heeft, mag men het overſchot nooit eenige uren daarin laten ſtaan, maar men moet verſcheidene malen daags flesch, glas, of kannetje uitſpoelen, het beſlag affchuren, ſpons en lapje dikwijls vernieuwen, en na het gebruik met heet water uitbroeijen en uitwasſchen. Het verzuim van dezen hoogen graad van zindelijkheid, waaraan kindermeiden en dienstboden zich uit gemakkelijkheid maar al te dikwijls ſchuldig maken, heeft, door het zuur worden en ſchiften der melk, op de gezondheid en den bloei der kinderen eenen oogenblikkelijken en onmiddelbaren invloed.

De walgelijke en zoo ligt ſchadelijke gewoonte om

de kinderen zoogenoemde dotten of zuiglapjes met beſchuit en ſuiker te geven, is, helaas! nog te algemeen in gebruik. Eene oude hebbelijkheid, het gemakkelijke om het kind daarmede gewoonlijk ſpoedig te kunnen ſtillen, en apenliefde, die hetzelve altijd voeden wil, hebben het vrouwelijk geſlacht voor dezen wanſmaak zoodanig weten in te nemen, dat de arts dikwijls met alle welſprekendheid niet in ſtaat is derzelver affchaffing te bewerken. Waar men derzelver gebruik niet geheel en al beletten kan, moet men ten minſte er op aandringen, dat de hoogst mogelijke reinheid in acht genomen worde, dat men zoodra het kind rustig is of ſlaapt, dezelve afneme, en zoo ſpoedig mogelijk geheel en al affchaffe.

Men heeft hier en daar bij kinderen, die volgens de opgegeven wijze kunstmatig gevoed werden, ſtoornis in de verrigtingen des darmkanaals, als het zuur, ſpanning van winden, verſtopping, dunnen afgang, enz. waargenomen. Ik heb in dergelijke gevallen meesttijds een gebrek in de hoedanigheid van het voedſel, eene verkoudheid, enz. als de oorzaak daarvan kunnen opſporen. Men gebruike in zoodanig geval dubbele opmerkzaamheid ten opzigte der deugdelijkheid en bereiding der dranken, neme ten minſte andere melk, en doe er een aftrekſel van Venkel, Anijs, Peper- of Kruizemunt, Kaneel, enz. bij. Verſtopping houdt gewoonlijk door klisteren, zonder verdere hulp der kunst, op. Bij het zuur, dunnen afgang, enz. kan het heilzaam zijn ſomtijds eenige eijerlepeltjes eidojer, met een weinig zoeten wijn en ſuiker omgeroerd, te geven, de pap met *bouillon* in plaats van met melk te bereiden, het

kind

kind nu en dan enkele *bouillon* te geven, enz. Indien dit alles niet toereikend is, wordt de hulp der kunst gevorderd, waarvan in het vervolg nader gesproken zal worden.

Neemt men de hier voorgedragen regels bij de kunstmatige voeding in acht, dan kan men buiten twijfel, ook zonder de borst der moeder, gezonde en bloeijende kinderen hebben. Waar echter een taai geduld, aanhoudende bezorgdheid, en liefde voor zindelijkheid, ontbreekt, of waar groote armoede de noodige middelen en geriefelijkheden onmogelijk maakt, daar zal de uitkomst tamelijk onzeker, en niet zelden ongelukkig zijn.

DERDE AFDEELING.

Leefwijze en ligchamelijke opvoeding der kinderen in hunne eerſte jaren.

Reeds in de eerſte afdeeling hebben wij aangeſtipt, dat de wijziging der gezamenlijke uitwendige oorzaken, die na de geboorte op het kind beginnen te werken, en de leiding der pas aanvangende verrigtingen, op 's kinds leven en gezondheid den grootſten invloed hebben.

Eene ongedwongen, met de natuur overeenſtemmende, ontwikkeling en opwekking van alle, in het kind nog ſluimerende, zoo wel ligchamelijke als zedelijke krachten, is het doel van alle opvoeding. Dat gene echter van de opvoeding, wat hier behoort, betreft ſlechts het ligchaam, anders gezegd, de zorg voor eene vrije ontwikkeling en vorming der ligchaams- en geestvermogens, in zoo ver namelijk dezelve van de leiding der natuurlijke (*phyſiſche*) oorzaken afhankelijk is. Het voornaamſte doel is hier dus

dus gezondheid en ontwikkeling des ligchaams, terwijl het zedelijk gedeelte der opvoeding, in eenen meer bepaalden zin, aan onderwijzers en opvoeders overgelaten blijft.

Eene doelmatige wijziging van alles, wat van buiten op het kind werkt, ten einde de trapswijze ontwikkeling der krachten in haren natuurlijken loop niet te ſtoren, is, gelijk overal zoo ook hier, een algemeen doorgaande regel.

Daar het niet ontbreekt aan een aantal goede ſchriften over dit onderwerp, zoo als iederen ſlechts eenigzins onderrigten geneesheer niet onbekend is, en het bovendien niet onmiddellijk tot het plan van dit werk behoort, bepaal ik mij alleen bij eenige wenken, welke het doel hebben om de opmerkzaamheid op eenige, niet genoegzaam betrachte, omſtandigheden te vestigen.

1. *Reinheid* en *zindelijkheid* kan bij kinderen nooit te ver gedreven worden, en is voor hunnen welſtand onontbeerlijk. Hiertoe behoort het dagelijks en regelmatig *waſchen* van het geheel ligchaam, waarbij het kind met eene ſpons zacht gewreven wordt. Vooral is het waſchen tuſchen de beenen, billen, onder de armen, in den hals, achter de ooren, en overal waar zich bij vette kinderen plooijen kunnen vormen, des te noodzakelijker, wijl deze plaatſen anders ligt opengaan. Zoo dikwijls het kind nat is, of zich bevuild heeft, moet het gewaſchen en afgedroogd worden; en in het algemeen is een herhaald verwiſſelen der luren, en behoorlijk reinigen en droogen van het linnengoed, waarmede men het kind kleedt en dekt, zeer noodzakelijk en weldadig. Be-

Behalve het wasschen is de aanwending van het *bad* voor het kind bijzonder heilzaam. Gezonde kinderen is het genoeg eens of tweemaal 's weeks te doen baden; maar ziekelijke, welke aan krampen, menigvuldige buikpijn, zware toevallen bij het tanden krijgen, uittering (*atrophia*), enz. lijden, is het dagelijkſche gebruik van het warme bad een der voortreffelijkſte geneesmiddelen, en waarvan bij de behandeling dier ziekten het noodige zal gezegd worden. Voor kinderen van een teeder en zwak geſtel kan men een weinig wijn bij het badwater doen, en na het bad den ruggraat met geestrijke vochten inwrijven. Het dagelijks herhaald gebruik van laauwwarme baden draagt veel bij tot opwekking der levenskracht, en verſterking des ligchaams. Het bad moet evenwel niet onmiddellijk na den ſlaap, als de huid zich in eene vermeerderde uitwaſeming bevindt, noch bij eene volle maag aangewend worden; en vooral moet men na het wasſchen en baden voor eene ſpoedige en zorgvuldige afdrooging zorgen, ten einde het vatten van koude te verhoeden. Over den warmtegraad van het bad is reeds in de eerſte afdeeling geſproken. Men behoeft dus bij kinderen, die hun eerſte jaar bereikt hebben, niet te angstvallig te zijn. Men bade hen in den winter laauw, of zoo als het voor het kind het aangenaamſte is; in den zomer iets koelder, zoo dat het water de *temperatuur* van ſtroom- of rivierwater in de heetſte zomerdagen hebbe.

2. Het genot der *vrije lucht* is voor het kind eene behoefte, en doet veel voordeel aan zijne gezond-

zondheid. Des zomers laat men het eenige uren daags in de open lucht omdragen, zonder het evenwel aan de brandende hitte der zon, aan de koude des morgens, of aan den dauw des avonds bloottestellen. In den winter moet men kleine en teedere kinderen slechts dan in de open lucht brengen, als de koude niet te streng, de wind stil, de dampkring niet vochtig, noch nevelig, maar als er in de middaguren warme zonneschijn is. Des te noodzakelijker echter is het luchten der kinderkamer, hetgene al te veel verzuimd wordt. Op het minst eenmaal daags moeten deuren en vengsters geopend worden, terwijl men het kind zoo lang van dezelve verwijderd houdt. Het droogen van luren en linnengoed in de kamer moet volstrekt verboden, en alle sterk riekende zaken, zoo als sommige bloemen, welriekende wateren, enz. vermeden worden. Eindelijk moet men de kinderkamer slechts matig verwarmen, en niet, zoo als oude bakers en kindermeiden gaarne doen, in een zweetbad veranderen.

3. De *kleeding* des kinds in zijne eerste jaren vordert insgelijks de opmerkzaamheid des geneesheers zoo wel, als des opvoeders, en heeft buiten twijfel eenen grooten invloed op het ligchaamsgestel van hetzelve.

Bijna algemeen was eertijds de gewoonte om het kind, gedurende de eerste weken na zijne geboorte, te *zwachtelen;* even zoo algemeen verheft zich daartegen de stem aller latere opvoeders, welke hetzelve eene zonde tegen de natuur noemen, en daarvan menigvuldige ziekten en kwalen afleiden. Beide uiterſten te vermijden zal waarschijnlijk, gelijk overal,

al, zoo ook hier, het beste zijn. Het kind in het geheel niet te zwachtelen, maar ſlechts in een kinderdeken of ſprei los in te wikkelen, zoo als de meeste nieuweren voorgeſchreven hebben, is gemakkelijker gezegd, dan gedaan. Een pasgeboren kind is moeijelijk te hanteren, en heeft in de eerſte drie maanden die ſtevigheid nog niet, om zonder gevaar of nadeel overal aangevat te worden. Het moet in zijne kleeding eene genoegzame ondersteuning vinden, en deze kan men het niet wel zonder zwachtelen verſchaffen. Dit is op zich zelfs ook in 't geheel niet ſchadelijk, indien men ſlechts de noodige voorzigtigheid gebruikt om het kind niet overal even vast en ſtijf te zwachtelen, rekbare, gebreide, of van Flanel vervaardigde zwachtels te nemen, de borst en armen geheel vrij te laten, den buik niet te vast toe te halen, geene ſpelden maar banden aan de zwachtels en luren te dulden, en het kind van tijd tot tijd, ten minste eenige malen daags, een half of ook geheel uur lang, los te laten liggen, ten einde het handen en voeten naar welgevallen bewegen, uitſtrekken, en zamen trekken kunne. Na het eerſte vierendeel jaars laat men het, nu ſteviger en ſterker geworden, kind in het geheel niet meer zwachtelen (*).

Al-

(*) Het gene de ſchrijver van het zwachtelen der pas geboren kinderen zegt is allezins waar, maar zulks komt, geloof ik, voor ons land minder in aanmerking, om dat deze gewoonte, voor zoo ver mij bekend is, zelfs bij de lagere klaſſen buiten gebruik geraakt, en vervangen is door het *bakeren*. Doch ook hieromtrent geldt alles wat boven van het zwachtelen gezegd is. Weshalve ik

Alle kinderkleederen moeten niet te naauw ſluiten, nergens drukken, en genoegzame rekbaarheid bezitten. Het doelmatigſte zijn de *gebreide*, welke thans algemeen gebruikt worden. Des winters moet men zich vooral van wollen ſtoffen, des zomers van katoenen en linnen tot kinderkleeding bedienen. Tegen het vroegtijdige gehard of ſterk maken der kinderen, hetwelk door ſommige opvoeders uit zucht

om

ik het voor pligt des geneesheers en vroedmeesters houde, de ouders hierop oplettend te maken; zoodat er toegezien worde, dat men het Kind niet te *vast* of *ſtijf bakere*, iets waar in ſommige bakers eene eer ſtellen, en er daarom eene gewoonte van maken, het kind onbewegelijk als eene pop op te kleeden. Het gevolg hiervan is eene onvolkomen ademhaling, wijl de borst zich door de drukking niet genoegzaam verwijden kan, belette doortogt van het bloed door de longen, meerdere perſing van hetzelve naar en door het *eironde gat* en de *ſlagaderbuis van Botall*, welke zich langzaam ſluiten moesten, doch nu openblijven, en dus tot *morbus coeruleus* en andere *organiſche* gebreken van het hart en de longen aanleiding kunnen geven; of er ontſtaat ophooping van bloed in de aderen en boezems van de herſenen en derzelver vliezen, de kleur van het aangezigt wordt paars- blaauw- of hoogrood, het kind krijgt ſtuipen, en is in gevaar van aan eene beroerte (*apoplexia cerebralis*), of ſtikzinking (*apoplexia pulmonalis*) te ſterven. Misſchien herinnert zich menig Collega zulke gevallen, waar men op het onverwachtst een kind, ſoms nog geen vierentwintig uren oud, *ſtijf ingebakerd*, dood vondt liggen, hoezeer het te voren hoegenaamd geene teekenen van ziekte gegeven had. Zulke ſpoedige ſterfgevallen moeten noodzakelijk aan beletſels in de ademhaling en bloedomloop toegeſchreven worden. — K.

om de Engelſchen na te apen (*Anglomanie*) aanbevolen is, heb ik mij, met ROOZE, JAHN, en anderen, reeds boven verklaard; intusſchen moet men toch niet al te angſtig zijn, en de kinderen voor ieder togtje, om zoo te ſpreken, niet willen beſchutten, wijl men alsdan ſlechts zwakke en gevoelige wezens, even als planten in een broeibak, opkweekt. Zijn de kinderen gezond en ſterk van natuur, dan kan men hen, als zij eenige jaren oud zijn, langzamerhand zelfs aan ruw weder gewennen, mits zij door eene gepaste kleeding daartegen beveiligd zijn. Het bijzonder geſtel van ſommige kinderen vordert hier menige verandering, welke verſtandige ouders en opvoeders ligtelijk zullen regelen.

Het gene over de kleeding gezegd is, geldt ook omtrent de bedden. Kinderen beneden hun eerſte jaar hebben veel warmte van noode, zonder dat men deze overdrijven moet. Men vermijde daarom eene te zware bedekking bij jonge kinderen door middel van kusſens, vooral als zij met vederen gevuld zijn. Des zomers doe men hen op paardeharen matraſſen of ſtroozakken ſlapen, en zorge voor eene ligte bedekking. Oudere kinderen gewenne men insgelijks in den winter op matraſſen, en niet onder veren bedden (*), maar onder geſtikte of wollen dekens te rusten. De voorheen gebruikelijke, maar ondoelmatige, hoofdbedekkingen zijn in de laatst ver-

(*) Dit ziet op de gewoonte in Duitschland om onder zoogenoemde dekbedden, welke meestal met dons gevuld worden, te ſlapen. — K.

verloopene jaren tamelijk in onbruik geraakt. De naauwe mutſen en kappen, die, om het hoofd goed warm te houden, ſomtijds nog met dikke voering voorzien waren, de zware opgevulde valhoeden, en die affchuwelijke bonte mutſen zijn, Goddank! bijna algemeen verbannen. De gezondheid der kinderen heeft daarbij klaarblijkelijk gewonnen, en de zoo in 't oog loopende vermindering van den walgelijken hoofduitſlag, des dauwworms, der *chroniſche* oogontſtekingen, enz. is zonder twijfel voornamelijk aan die nieuwe gewoonte toe te ſchrijven, waardoor de uitwaſeming van het hoofd bevorderd, de toevloed van vochten verminderd, en de ziekelijke ſtemming, welke de groeikracht (*reproductive Thätigkeit*) der huid zoo ligt aanneemt, voorgekomen wordt (*).

4.

(*) Hier te lande zal dat gene, waarover de ſchrijver zich betrekkelijk zijn land reeds verheugt, in het algemeen nog wel onder de vrome wenſchen mogen behooren. Doch des te meer reden voor ons, om het zoo ſterk broeijen en warm houden van het hoofd der kinderen af te raden, en tegen te gaan. *Theoretiſch* laat het zich verklaren, wijl in den kinderlijken leeftijd het hoofd, boven andere deelen, aan ophooping van vochten onderhevig is; en *practiſch* bewijst het de ondervinding, naardien de ſchrijvert verzekert, dat in Duitſchland, na de affchaffing der warme en zware hoofddekſels, de bovengenoemde ziekten veel zeldzamer geworden zijn. Wie ondervond ook niet, dat bij hoofdziekten, vooral uitwendige, het afſnijden der haren, het dagelijks herhaald waſſchen, en koel houden van het hoofd, zelfs zonder het gebruik van eenige geneesmiddelen, dikwijls eene aanmerkelijke beterſchap te weeg bragt? — K.

4. De *beweging* en *rust* van het kind moet insgelijks op eene doelmatige en zorgvuldige wijze geregeld worden. Gedurende de eerſte weken ſlaapt hetzelve meestentijd, en is het wakker, dan zijn zijne bewegingen zeer beperkt. Dat eene vrije beweging echter voor hetzelve ook dan reeds eene behoefte is, blijkt, als men het van zijne luren en doeken ontdoet; en deze vrijheid moet het kind ten minſte eenige malen dagelijks hebben.

De voornaamſte lijdelijke (*paſſive*) beweging ondergaat het kind in zijne vroegſte jeugd door het dragen op den arm, en het wiegen. De wiegen heeft men in de laatſte jaren, vooral toen de verbeterzucht der nieuwerwetſche opvoeders hare grootſte hoogte bereikt had, als zeer nadeelig uitgekreten, en uit de kinderkamers willen verbannen. Doch behalve derzelver eerwaardigen ouderdom, die verſcheidene eeuwen telt, is het oordeel van den grooten JOSEPH PETER FRANK (*), en van den ervaren JAHN (†), zeer in haar voordeel. Intusſchen ſpreekt het van zelfs, dat men vermijden moet de kinderen met eene volle maag hard te wiegen. Wie evenwel tegen de gewone wiegen eens voor al te zeer vooringenomen is, en zich van hare onſchadelijkheid niet overtuigen wil, die kan de door SCHÄFFER (§) beſchrevene Aziatiſche, of door FAUST aangeradene ſchommelwieg gebruiken, of ein-

(*) Geneeskundige ſtaatsregeling vertaald door BAKE II Deel. §. XIV. Bladz. 169.

(†) In het aangehaalde werk. *Seite* 239.

(§) *Beſchreibung und Heilart der Kinderkrankheiten.* §. 34.

eindelijk het kind in eene vastſtaande wieg, of ledikantje leggen; want het wiegen is niet volſtrekt noodzakelijk, indien het kind er niet aan gewoon is.

In de eerſte drie of vier maanden moet het kind niet zittende op den arm gedragen worden, indien het door zijne kleeding niet genoegzaam onderſteund is. Beter is het in 't algemeen het kind, gedurende dezen tijd, op beide de armen der min of kindermeid liggende, en het best van allen hetzelve op een kusſen te laten dragen. Voor eene regt opzittende houding is het hoofd nog te zwaar; de hals- en nek-ſpieren hebben nog geene genoegzame kracht om hetzelve op te houden; de rugwervelen hebben door het regt op zitten te veel te lijden, en nemen door hunne weekheid en buigzaamheid ligtelijk eene ſcheeve rigting aan. Is het kind over het half jaar, dan kan het met de noodige voorzorg en onderſteuning op den arm zittende gedragen worden; ſlechts moet die gene, welke het draagt, uit ligt te begrijpen redenen, met de armen van tijd tot tijd wisſelen. De kinderwagentjes verſchaffen insgelijks eene geſchikte lijdelijke beweging. Alle ſterk ſchommelende, draaijende, ſchokkende, of ſtootende, beweging moet te meer vermeden worden, naar mate het kind jonger en zwakker is.

Is het kind acht of tien maanden oud geworden, dan wordt het ook van lieverlede meer geſchikt tot *zelfſtandige (active) beweging*, welke tot inſtandhouding zijner gezondheid, en ontwikkeling zijner krachten zoo noodig, als weldadig is Men verſchaffe derhalve om dezen tijd het kind daartoe de vrijheid, gelegenheid, en ruimte. Het best kan dit geſchie-

den, indien men den grond met een dik kleed of tapijt bedekt, en het kind daarop plaatst. In de open lucht doet een droog zoden- of grasperk denzelfden dienst. Men geeft het kind dan eenig onſchadelijk ſpeelgoed, en laat het overigens naar welgevallen zitten, liggen, of kruipen. Deze is de beſte oefening zijner krachten, waardoor het zijne ſpieren verſterkt, meester over zijne ledematen wordt, en dagelijks in ligchaamskrachten toeneemt. Daardoor leert het kind te gelijk vroegtijdig loopen, waarbij men alle kunstmiddelen, leibanden, loopwagens, enz. welke gedeeltelijk nutteloos, gedeeltelijk nadeelig zijn, geheel ontberen kan. De aanwijzing tot de noodige ligchaamsbeweging voor oudere kinderen geeft de natuur, gewoonlijk zonder eenig opvoeding-ſtelſel, van zelfs aan de hand.

De behoefte der kinderen tot *ſlaap* en *rust* is des te grooter, naarmate zij jonger zijn. Men late dus het kind ſlapen zoo lang, en zoo dikwijls het wil; ſlechts zorge men, dat de kindermeiden door ſterk wiegen, hevig ſchommelen, zingen, enz., geenen tegennatuurlijken ſlaap te weeg brengen. Men make het den kinderen tot eene gewoonte bij dag te waken, en des nachts te ſlapen, daar het tegendeel lastig en ſchadelijk is. Indien zij ouder geworden zijn volge men hierin hunne behoefte naar de verſcheidenheid van hun ligchaamsgeſtel.

5. Het *voedſel* der kinderen is met betrekking tot deszelfs hoedanigheid, hoeveelheid, en wijze van toediening, een zeer belangrijk punt der ligchamelijke opvoeding. Aangaande de voeding der kinderen, ge-

du-

durende het eerſte jaar na de geboorte, is al het noodige in de tweede afdeeling voorgedragen.

Is het kind geſpeend, dan maakt men, volgens de vroeger opgegevene wijze, langzaam den overgang tot de gewone ſpijzen der volwaſſenen. Gedurende het tweede jaar zijn vleesch- en bier-ſoepen, melkſpijzen, ligt te verteren en niet winderige groenten, goed doorbakken brood, en een weinig zacht of klein gehakt vleesch, de gepastſte voedſels. In de volgende jaren kan men, naar mijne ondervinding, de kinderen zonder eenig nadeel er langzaam aan gewennen om alles te gebruiken, indien men hun ſlechts ſterk gekruide ſpijzen, verhittende en geeſtrijke dranken, en bovenal vet gebak en ſuikerwerk, hetwelk ook voor volwaſſenen moeijelijk te verteren is, onthoudt Nu en dan een weinig wijn doet kinderen geen nadeel; maar likeuren, brandewijn, zwaar bier, en ſterke dranken in 't algemeen, zijn een werkelijk vergif voor hen, en behoorden voor de jaren der manbaarheid nooit gebruikt te worden.

Een, voor het behoud der gezondheid zeer gewigtige, regel is deze: dat men bij kinderen eene *bepaalde* en *regelmatige orde* in eeten en drinken vaſtſtelt. Slechts op bepaalde tijden, drie of viermaal daags, geve men hun te eten, in de tuſſchentijden echter hoegenaamd niets. De ſchadelijke gewoonte om buitentijds de kinderen gebak, boterhammen, vruchten, enz. te geven, hetwelk in eene verkeerde liefde der grootmoeders, *tantes*, kindermeiden, enz. te zoeken is, legt den eerſten grond tot onmatige vraatzucht, en door deze tot ſtoornisſen in de verrigting der darmbuis, zoo als worm-

klier- Engelſche-ziekte, uittering, enz. en niet zelden tot eene voortdurende zwakkelijkheid voor het geheele leven. Bij kinderen, welke aan orde gewoon zijn, vindt men deze vraatzucht nooit, en dan mag men bijna altijd hunnen eetlust involgen. Evenwel laat zich in het algemeen geene juiste bepaling van de hoeveelheid ſpijs en drank, welke kinderen toekomt, geven, daar hun bijzonder geſtel zoo zeer van elkander verſchilt; maar de geneesheer zal dikwijls in de gelegenheid zijn voor overdaad, en ſlechts zeer zelden voor onthouding te moeten waarſchuwen.

6. De *ontwikkeling der zintuigen en geestvermogens* vordert even zeer de oplettendheid des geneesheers, als opvoeders. Bij het teeder pasgeboren kind ſluimeren de meeste dezer verrigtingen nog, en ontwaken ſlechts langzamerhand om hunne werkzaamheden ten uitvoer te brengen. Het algemeen gevoel en de ſmaak ſchijnen het eerst werkzaam te zijn. Het gezigt, het gehoor, en de reuk, ontwikkelen zich eerst later. Het oog des kinds is, wel is waar, van het oogenblik der geboorte af, gevoelig voor het licht, en ſlechts wegens de ongewoonheid te gevoelig, maar het kind onderſcheidt in de eerſte weken geen enkel voorwerp hoegenaamd. De vatbaarheid voor het geluid, en voor de onderſcheiding van verſchillende klanken, ſchijnt nog later plaats te grijpen, en allerlaatst ontwikkelt zich buiten kijf het zintuig van den reuk. Het teeder zamenſtel dezer deelen, vooral van het oog en inwendig oor, vordert, dat men eene te ſterke werking der, op dezelve invloed hebbende, prikkels vermijde.

Om

Om deze reden moeten de oogen der jonggeborenen voor een te hel licht in de eerſte weken beſchermd, een plotſelinke overgang uit het duister in het licht, en omgekeerd, moet vermeden, en zoodra het kind ſommige (blinkende of ſchitterende) voorwerpen in het oog begint te krijgen, daarvoor gezorgd worden, dat derzelver lichtſtralen in het as- of gezichtspunt der oogen vallen. Het kaarslicht, bvb. moet niet op zijde, of achter het kind, maar voor hetzelve geplaatst worden, wijl het kind anders ſcheel leert zien. Het oor moet voor zwaar geluid en gedruisch bewaard worden. Sterke reukmiddelen ſchijnen in het eerſte levenstijdperk meer door bederf des dampkrings, en daaruit ontſtaande werking op de longen, dan door aandoening der reukzenuwen te ſchaden. Op het algemeen gevoel werken voornamelijk de verſchillende graad van warmte en koude, en de werktuigelijke oorzaken (*Eindrücke*).

De ontwikkeling der geestvermogens, en derzelver leiding, is een onderwerp der zedelijke opvoeding. Evenwel is het de zaak des geneesheers toe te zien, dat deze ontwikkeling des verſtands, door eene te vroegtijdige inſpanning, ſomtijds niet ten koste van die des ligchaams beſpoedigd worde.

VIERDE AFDEELING.

Ziekten, misvormingen, en gebreken der kinderen onmiddellijk of kort na de geboorte.

In de eerſte afdeeling hebben wij de voorſchriften opgegeven, naar welke een gezond, en zonder algemeene of plaatſelijke ziekte geboren, kind behandeld moet worden, ten einde de, voor zijn leven en gezondheid noodzakelijke, verrigtingen eenen aanvang nemen, en de ontwikkeling zijner krachten geregeld plaats hebbe. Er werken echter, zelfs dikwijls reeds voor de geboorte, en middellijk door de moeder, zoo wel als gedurende de geboorte zelve, zoo vele bekende en onbekende, af te wenden en onafwendbare, ſchadelijke oorzaken op de teedere bewerktuiging van het kind, dat zij niet zelden eenen ziekelijken toeſtand [gebreken en misvormingen], welken wij dikwijls aan pasgeborenen waarnemen, te weeg brengen. Vele derzelven worden door de hulp

hulp der kunst gelukkig genezen; andere kunnen onschadelijker gemaakt worden; sommige zijn ongeneeslijk. Alle echter behooren door den geneesheer gekend te worden, opdat hij dezelve zou kunnen beoordeelen, en, zoo mogelijk, genezen. Wij beginnen met die ziekten en gebreken, waarmede het kind reeds geboren wordt, of welke onder of kort na de verlossing ontstaan, en meestal plaatselijk zijn.

Plaatselijke ziekten der jonggeborenen.

De eerste zorg des vroedmeesters of der vroedvrouw, ten opzigte van het pasgeboren kind, bepaalt zich tot het regelmatig doen voortgaan, of tot het daarstellen van deszelfs ademhaling (waarvan in de volgende afdeeling, onder den titel *schijndood*, het noodige zal gezegd worden).

De tweede taak, welke gedurende 's kinds reiniging, of dadelijk daarna, eer het gekleed wordt, volbragt moet worden, bestaat in te onderzoeken, of het kind aan alle ligchaamsdeelen regelmatig gevormd zij, en door de geboorte zelve geene kwetsingen of beschadigingen bekomen hebbe.

De meeste gebreken in den vorm, gelijk ook de gevolgen van eene moeijelijke verlossing, bemerkt men, zelfs bij eenen oppervlakkigen oogopslag, dadelijk. Andere daarentegen ontgaan ligter de opmerkzaamheid, en worden, indien men er van te voren niet oplettend op geweest is, eerst merkbaar door de stoornis, welke zij in de eene of andere verrig-

ting veroorzaken. Een tijdig onderzoek van de zijde des geneesheers of vroedmeesters is derhalve noodzakelijk, wijl door het verloopen van den tijd onaangename gevolgen kunnen ontſtaan, en de niet tijdig genoeg aangebragte hulp der kunst niet zelden onwerkzaam blijft.

I.

Gebreken in den vorm.

De afwijkingen van een of meerdere ligchaamsdeelen van den natuurlijken vorm, welke men ſomtijds bij jonggeboren kinderen waarneemt, verſchillen met opzigt tot hare geſteldheid, uitgebreidheid, en invloed, dien zij op de verrigting van ſommige deelen, of op geheele *organiſche* ſtelſels, zoo wel als op het voortdurend beſtaan des levens, uitoefenen, zeer veel van elkander.

Wanneer men in eenen meer bepaalden zin ſlechts dien toeſtand ziekelijk noemt, waardoor de behoorlijke werkzaamheid van een of meerdere deelen, of van het geheel ligchaam belet wordt, kan men alle afwijkingen van den natuurlijken (*organiſchen*) vorm niet onder de eigenlijke ziekten rangſchikken.

Wanneer wij de zaak uit dit oogpunt beſchouwen, moeten wij de weinig beteekenende misvormingen van uitwendige deelen, welke op hunne gedaante, uitgebreidheid, kleur, enz. betrekking hebben, en derderzelver verrigtingen niet ſtoren, of ſlechts onmerkbaar

baar veranderen, niet voor ziekten, maar voor eigenlijke *misvormingen* (*deformitates*) houden. Tot deze *eerſte* klaſſe behooren, bvb. de moedervlekken (*nævi materni*), wratten (*verrucæ*), uitwaſſen (*excreſentiæ*), te *weinig* of te *veel* vingers, teenen, enz.

De *tweede* klaſſe der afwijkingen van den natuurlijken vorm behoort echter wel degelijk onder de *plaatſelijke ziekten*, van wege de ſtoornisſen, welke in de verrigtingen der lijdende deelen daardoor voortgebragt worden. Hieronder rekent men, b. v. de hazelip (*labium leporinum*), breuken (*herniae*), horrelvoeten (*talipedes vari*), de vergroeijing van ſcheede en aars (*atreſia vaginae et ani*), de gebreken van den tongriem, enz.

Eindelijk is er eene *derde* klaſſe, welke de belangrijkſte afwijkingen van den regelmatigen bouw des ligchaams in zich bevat, en waarbij, door de beletſelen in de verrigting der belangrijkſte deelen of ingewanden, het leven nooit, of ten minſte zeer zelden, beſtaan kan. Hieronder brengt men, b. v. de geſpleten ruggraat (*ſpina bifida*), en de geheele klaſſe der misgeboorten, of monſters.

Met betrekking tot de hulp der kunst verhouden deze drie klaſſen zich zoo, dat de *eerſte* dezelve eigenlijk niet noodig heeft, de *tweede* de uitgeſtrektſte en krachtdadigſte medewerking der kunst vordert en toelaat, en de *derde*, als ongeneeslijk, geen onderwerp van geneeskundige behandeling uitmaken kan.

De voor den geneesheer belangrijkſte gebreken in den natuurlijken vorm, en welke het meest voor-

kom-

komen, zijn die der *tweede* klasse, en kunnen door eene doelmatige behandeling meestal verholpen worden.

II.

Plaatselijke gebreken, als gevolgen van uitwendige en werktuigelijke beleediging.

Bij het pasgeboren kind ontdekt men somtijds verschillende plaatselijke ziekten of gebreken, welke onder of na de geboorte, door werktuigelijke (*mechanische*) oorzaken te weeg gebragt, en alzoo, met betrekking tot hunnen oorsprong, van de gebreken in den natuurlijken vorm afgescheiden moeten worden. Hiertoe behooren de bloedstrepen, bloedvlakken, en kwetsuren (*sugillationes*, *ecchymoses*, *vulnera*), welke door de handgrepen en werktuigen van Vroedvrouwen en Vroedmeesters, bij moeijelijke verlossingen, veroorzaakt worden; de gezwellen aan het hoofd, welke door de drukking der beenderen van het bekken, van den baarmoedermond, enz. op hetzelve ontstaan; de ontwrichtingen en breuken der beenderen na zware en kunstmatige verlossingen; het aftrekken en afscheuren der navelstreng, enz.

Eindelijk neemt men bij pasgeboren kinderen somtijds nog eenige ziekelijke verschijnselen waar, welker oorzaken noch bij de eene, noch bij de andere, klasse te huis behooren. Deze hangen zonder twijfel af van eene onregelmatige of ziekelijke rigting, wel-

welke de levenskracht van ſommige deelen en ingewanden reeds bij de vrucht in den moederlijken ſchoot aanneemt. Hieronder worden gerekend: de zwelling der borstklieren (*mammae*), de zuchtgezwellen der teeldeelen, enz.

De hier opgegevene verdeeling, en het onderſcheid tusſchen de plaatſelijke ziekten en gebreken, is van meer belang voor den beſpiegelenden (*Patholog*) dan beoefenenden (*Praktiker*) geneesheer, om dat de verſchillende wijze van derzelver ontſtaan geene voorſchriften voor de geneeswijze opleveren kan. Wij plaatſen derhalve al dat gene, wat over de kennis en genezing dezer ziekten en gebreken hier gezegd kan worden, zonder verdere onderdeeling, in deze afdeeling bij een.

1.

Gebreken aan de tong.

a) Gebreken aan den tongriem (*frenulum linguae*) komen bij kinderen menigmaal voor, hoezeer niet zoo dikwijls, als de bakers en vroedvrouwen zulks gewoonlijk gelooven.

Indien namelijk de tongriem op zich zelfs te kort (van boven naar onder), of te breed is, en zich tot aan de punt der tong uitſtrekt, dan wordt hier door eene onbewegelijkheid der tong voortgebragt, welke het kind belet te zuigen. Dit gebrek is het, hetwelk men de *vastgegroeide tong*, of ook wel alleen den

tong-

tongriem, noemt, en tot welks losmaking de bakers en vroedvrouwen maar al te ſpoedig gereed zijn; zoo dat deze losmaking dikwijls zonder noodzakelijkheid ondernomen wordt. Want kan het kind zuigen, dan is zij in alle geval overbodig; en kan het niet zuigen, dan behoort men te voren overtuigd te zijn, dat een gebrek in den tongriem daarvan de oorzaak is. Men herkent zulks daaraan, dat de punt van de tong naar onder getrokken is, diep achter de onderkaak verborgen ligt, en niet in de hoogte kan gebragt worden; verder, dat het kind den tepel niet vat, of, terwijl het zijne tong te vergeefsch tegen het verhemelte tracht te drukken, denzelven te gelijk weder los laat; daarenboven de vergeefſche pogingen, welke het kind doet, om het toegediende drinken doorteſlikken.

De kunstbewerking op zich zelve is gemakkelijk, en bij de noodige voorzigtigheid niet gevaarlijk. De Heelkunde heeft hiervoor bijzondere werktuigen uitgedacht, welke evenwel ontbeerlijk zijn. Het best geſchiedt de *operatie* met eenen ſmallen geſpleten ſpadel, waarmede men de tong opligt, en den tongriem te gelijk in de ſpleet des ſpadels opneemt; onder den ſpadel ſnijdt men nu den tongriem, op deszelfs midden, met eene ſtompe of geknopte ſchaar, door; de ſnede zelve moet niet te kort zijn, om het voorgeſtelde doel niet te misſen, maar ook niet te lang, om de tong niet al te bewegelijk te maken, en geene bloedvaten of zenuwen van aanbelang te kwetſen. Geheel verwerpelijk is de gewoonte van ſommige vroedvrouwen en dorpchirurgijns om met den nagel of laatſnepper (*Aderlaſsſchnäpper*)

per) deze kunstbewerking te verrigten. Ontſteking en verettering is niet zelden het gevolg der hierdoor veroorzaakte inſcheuring. Na de doorſnijding kan men het wondje met warmen wijn bedruipen, en het kind naderhand een weinig rozehonig (*mel roſarum*) geven. Gewoonlijk heeft de bloeding weinig te beduiden; alleen in geval de ſnede te ver naar achter gemaakt, en een bloedvat van aanbelang gekwetst is, heeft men eene ſterkere bloeding te vreezen, welke zich evenwel in de meeste gevallen ſpoedig laat ſtillen. Er is echter alsdan eene verdubbelde waakzaamheid noodig, ten einde het kind bij zijn ontwaken, door het zuigen aan de tong zelfs, de bloeding niet op nieuw opwekke, hetwelk men door het kind aan de borst te leggen verhindert. Men (*) heeft waargenomen, dat kinderen ongemerkt aan verbloeding geſtorven zijn, terwijl zij of het bloed doorgeſlikt hadden, of, door het in de keel aangehoopte geronnen bloed, geſtikt waren.

b) Een zelden voorkomend gebrek, hetwelk LEVRET, RICHTER en anderen waargenomen hebben, beſtaat daarin, dat *vleeschdraden* of *vleeschbundels* zijdelings van de tong naar het tandvleesch gaan, en de vrije beweging der tong hinderlijk zijn. Men heeft reden om deze zijdelingſche vereenigingen of aangroeijingen te vermoeden, wanneer, na de doorſnijding van den tongriem, het kind nogtans zijne tong niet bewegen, en noch zuigen, noch ſlikken kan.

Men

(*) DIONIS, MAURICEAU, PETIT. Zie ROSENSTEIN vertaald door E. SANDIFORT 1768. bladzijd. 39–40 K.

Men ontdekt dezelve, indien men het kind, door het toehouden van den neus, noodzaakt den mond (om adem te halen) wijd te openen. Men ſnijdt daarop met eene ſtompe ſchaar deze bundels, den eenen na den anderen, om eene te ſterke bloeding te vermijden, met de vereischte voorzigtigheid door.

c) Het kikvorschgezwel (*ranula*) komt in het algemeen zeldzaam, en nog zeldzamer bij zeer jonge kinderen voor. Dezen naam geeft men aan gezwellen van verſchillende gedaante, grootte, en aard, welke zich onder de tong, ter plaatſe waar de tongriem zijn moest, of aan deszelfs zijde bevinden. RICHTER (*) en STARKE (†) brengen dezelve tot de *lymphatiſche*, PLENK en van GESSCHER (§) tot de ſpeekſelgezwellen, en beweren, dat dezelve uitgezette ſpeekſelbuizen zijn. Anderen (**) noemen ook aldus de, te dezer plaatſe waargenomene, beursgezwellen, welke met eene pap- kaas- of vetachtige ſtof gevuld waren. Bij volwasſenen verkrijgen deze gezwellen dikwijls eene aanmerkelijke grootte, waarvan de gemelde ſchrijvers voorbeelden aanhalen. De genezing kan alleen door eene kunstbewerking verkregen worden, welke bij kleine kinderen zeer moeijelijk en gevaarlijk, doch niet onvoorwaardelijk doodelijk is, gelijk GIRTANNER (††) beweert. De mogelijkheid en uitvoerbaarheid hangt altijd af van de

(*) *Chirurgie* Bd. IV. § I. en verder.
(†) *Archiv für die Geburtshülfe*, *Bd.* III. *St.* 2. *S.* 311.
(§) Korte Leerſtellingen der Heelkunde 1800 Bladz. 131.
(**) CALLISEN *Inſtitutiones Chirurgiae hodiernae* 1777. *p.* 154.
(††) In het aangehaalde Werk, *Seite* 25.

de bijzondere geſteldheid van het gezwel, en van het daaraan lijdende voorwerp (*). PLENK en anderen vragen: of men zulk een gezwel met het brandijzer niet zou kunnen vernietigen? Maar de groote gevoeligheid van pasgeboren kinderen ſchijnt deze ſoort van kunstbewerking afteraden.

DUPUYTREN wil het kikvorschgezwel (*grenouillette*), zonder dat het terugkomt, op de volgende wijze, volkomen genezen hebben. Na dat het gezwel in den mond geopend, en de daarin bevatte ſtof weggenomen is, ſchuift hij in de gemaakte opening eenen kleinen cilinder, die aan beide einden met kleine knopjes voorzien is, (b. v. ⊂⊃ (†).

d) Veel zeldzamer ontmoet men bij pas geboren kinderen het tegenovergeſteld gebrek, namelijk eene *te groote bewegelijkheid der tong*, welke door eenen te langen en ſlappen, of te ſmallen tongriem veroorzaakt wordt (§). Waar dit plaats heeft, kunnen de kinderen, door op de punt der naar achter omgeſlagene tong te zuigen, deze in de keel trekken, en aan de gevolgen daarvan ſtikken. RICHTER is van meening, dat men dezen toeſtand dikwijls miskend

(*) RICHTER Bd. IV. §. 30.

(†) *Medic. Chirurg. Zeitung* 1818. *N.* 18. *S.* 286.

(§) PETIT zag zulk een geval, door eene te diepe inſnijding van den tongriem veroorzaakt, doodelijk afloopen, en de omgeſlagene tong in de keel ſteken. Eene waarſchuwende les voor de tongriemſnijders! zie ROSENSTEIN Bladz. 43. K.

kend, en voor eene ſtikzinking (*catarrhus ſuffocativus*) gehouden heeft. Wordt zulks ontdekt, dan kan men, door de tong naar voren te trekken, ſpoedige en zekere hulp verſchaffen. Genezen evenwel kan men het gebrek niet, indien het met den tijd niet van zelfs verdwijnt. Men moet dus zorgen, en vooral toezien, dat dit omſlaan der tong niet andermaal geſchiede, hetgene men het best voorkomt, door het kind, ſpoedig na het ontwaken, aan de borst te leggen, of met een dotje of zuiglapje te voeden (*).

2.

De Hazelip. (*Labium leporinum.*)

Onder dezen naam verſtaat men eene, dikwijls voorkomende, misvorming van de bovenlip, welke meer of minder geſpleten is. De graad en uitgeſtrektheid van dit gebrek is zeer verſchillend. Somtijds is er ſlechts eene ſpleet, ſomtijds zijn er twee (*dubbele ha-*

(*) PETIT gebruikte tot dit einde, met goed gevolg, eene compres, welke twee duimen lang, vijftien lijnen breed, en zes lijnen dik was. Hij lag deze op de tong, en bevestigde haar door eene zwachtel met vier hoofden. Men nam de compres weg, als het kind moest zuigen, doch leide dezelve onmiddellijk na het zuigen weder aan. Zie het aangehaalde werk van ROSENSTEIN door E. SANDIFORT 1768. bladzijde 44. K.

hazelip) aanwezig. In ſommige gevallen ſchijnt de misvorming anders niet dan eene ſcheiding der deelen; in andere weder, vooral bij eene dubbele ſpleet, ſchijnt er een werkelijk gebrek aan zelfſtandigheid voorhanden te zijn. Bepaalt zich de hazelip alleen tot de zachte deelen, dan ontſtaat daardoor wel eene, meer of min in het oog loopende, misvorming, maar die nooit gevaarlijk, en meestal geheel te genezen is. Is echter te gelijk de bovenkaak en het harde gehemelte geſpleten, zoo ontſtaat daardoor de zoogenaamde *wolfsmuil*, of *wolfskaak* (*Wolfsrachen*); eene misvorming, welke ongeneeslijk is, en niet zelden het kind het leven kost. Behalve de wanſtalligheid des aangezichts, die door de hazelip veroorzaakt wordt, hindert deze ook in 't ſpreken, om dat de lipletters (*labiales*) niet uitgedrukt kunnen worden; en bij het ſpreken zelfs vloeit het ſpeekſel uit den mond, enz. Het beste derhalve is, dat men de genezing van dezen misſtand reeds in den kinderlijken leeftijd onderneme.

De genezing geſchiedt door middel der kunstbewerking, welke ten oogmerk heeft, en daarin beſtaat, om de eeltachtige randen rondom de ſpleet wegteſnijden, de bloedige wondlippen door een doelmatig verband met elkander in aanraking te brengen, en dezelve door zamengroeijing (*adhäſive Entzündung*, *per primam intentionem*) te vereenigen.

Hindert de hazelip het kind niet in 't zuigen, dan is het beter de kunstbewerking niet dadelijk na de geboorte te ondernemen, maar het kind eerst eenige maanden (of jaren) oud te laten worden.

De beſchrijving der kunstbewerking zelve, aan welke men in de laatst verloopene jaren eenige verbeteringen, die dikwijls ſlechts in nuttelooze veranderingen beſtonden, getracht heeft te geven, behooren niet te dezer plaatſe. De ſchriften van BELL, RICHTER, DESAULT, (COOPER, BOYER, ZANG,) en anderen, geven daaromtrent de noodige inlichting.

3.

De geſpleten ruggraat. (Spina bifida. Hydrorrachia.)

Men ontmoet deze, meestal ongeneeslijke en doodelijke, misvorming ſlechts bij jonggeborenen. Derzelver naaste oorzaak (*Weſen*) beſtaat in eene, door het ontbreken van een of meerdere doornvormige uitſteeksels der wervelbeenderen te weeg gebragte, opening in den ruggraat. Het gevolg hiervan is een, met waterachtig vocht gevuld, blaasvormig gezwel, hetwelk zich ter plaatſe van het gebrek vertoont, en uit de vliezen van het ruggemerg, met de uitwendige bekleedſelen bedekt, zamengeſteld is.

Dit gezwel bevindt zich gewoonlijk aan de lenden, en ſomtijds aan de hals- en rugwervelen, doch zeer zelden aan het heiligbeen. Hetzelve is zacht, verdwijnt door drukking, maar komt dadelijk weder te voorſchijn, zoodra de drukking ophoudt; het is verſchillend van gedaante en grootte, naar mate de opening zich tot een of meerdere wervelbeenderen bepaalt; nu eens heeft het eene ſmalle ſteelvor-

vormige, dan weder eene breede grondvlakte, en wordt bij eene diepe inademing, en bij den ſtoelgang, grooter in omvang. De huid is natuurlijk van kleur, en vochtgolving is in het gezwel duidelijk waartenemen. In de meeste gevallen is er te gelijker tijd water in de herſenen aanwezig. De kinderen lijden gewoonlijk aan algemeene vermagering, zwakte, en gedeeltelijke verlamming der onderſte ledematen, of der ſluitſpieren van de blaas en endeldarm, zoo dat de pis en drekſtoffen onwillekeurig ontlast worden. De kinderen kunnen niet op den rug liggen, en ſchijnen pijn te hebben, als het gezwel gedrukt wordt.

Deze ziekte is tot op onzen tijd bijna altijd voor ongeneeslijk gehouden. Het gene men, zoo wel uit-, als inwendig, daartegen beproefd heeft, is vruchteloos geweest. De opening van het gezwel had altijd eenen doodelijken uitgang (RICHTER). Alles wat geſchieden kan, komt daarop neder, dat men door een zacht ſluitend verband, en met geeſtrijke vochten (*ſpirituoſa*), of loodwater (*aqua Saturnina, Goulardi*), doorweekte compreſſen, de verdere uitzetting, ontſteking, ettering, en verwonding des gezwels voorkome en verhindere.

De waarnemingen echter van ASTLEY COOPER ſchijnen, ten minſte in eenige gevallen, de mogelijkheid der genezing te bewijzen. Deze beroemde wondarts (*) deelt namelijk verſcheidene gevallen van ge-

(*) In de *Medico-chirurgical Transactions*. Vol. II. 1813. pag. 394. en verder.

gespleten ruggraat mede, in welke eene dikwerf herhaalde ontlasting van het bevatte vocht, door middel eener kleine opening, en ligte, maar aanhoudende, drukking op den geheelen zak, met eenen gunstigen uitslag bekroond werd. Verscheidene aldus behandelde kinderen waren in het leven gebleven. Een jongen, bij wien de zak niet geheel was verdwenen, telde reeds acht jaar, was gezond en sterk, en had over het gezwel een uitgehold ijzeren plaatje, om drukking, welke *apoplectische* toevallen veroorzaakte, voor te komen. In een ander geval had er vergroeijing (*adhäsive Entzündung*) van den zak plaats, nadat men het water ontlast had; de zak bleef ledig, veranderde in eene vaste zelfstandigheid, en hing als een uitwas naar beneden. In alle deze gevallen echter waren de hersenen vrij van water, de onderste ledematen niet verlamd, en de gezwellen niet zeer groot.

Bij eene aanmerkelijke uitgebreidheid des ongemaks sterven de kinderen gewoonlijk spoedig, of in de eerste maanden, na de geboorte; evenwel heeft men waargenomen (*), dat sommige lijders een aantal jaren in leven bleven (†).

4.

(*) RICHTER's *Chirurg.* Bd. II. §. 309.

(†) In het *Journal der practischen Heilkunde von* C. W. HUFELAND. 1821. JUNIUS. pag. 103—109. wordt een, na de *operatie* doodelijk geworden, geval van gespleten ruggraat zeer uitvoerig beschreven, waarvan de voornaamste bijzonderheden daarin bestaan; 1°. dat het kind (een meisje van 6 jaren), behalve *spina bifida*, ook verlamming der onderste ledematen, en aan de regterzijde eenen horrel-

4.

Misvorming der teeldeelen.

Deze heeft bij beide geſlachten, en in zeer verſchillenden graad, plaats.

Oa-

relvoet, had; 2°. dat van den 28 Nov. 1818. de dag, waarop de eerſte opening van het gezwel [hetwelk de grootte van eenen eivormigen oranje-appel had, en tusſchen den laatſten lenden- en eerſten heiligebeenswervel zijnen oorſprong nam] te Piſa onder opzigt van Prof. VACCA-BERLINGHIERI plaats had, tot den 29. Novbr. 1819 deze kunstbewerking *twee en twintig* maal herhaald werd; 3°. dat inmiddels door de *machine* van SCARPA de verlamming en horrelvoet zoo ver herſteld waren, dat het kind alleen gaan kon, minder uitgeteerd, en overigens volmaakt wel was; 4°. dat eindelijk ontſteking in en rondom het gezwel, met koorts verzeld, onder ſlaapzuchtige toevallen aan 's kinds leven een einde maakte; terwijl 5°. bij de opening van het lijk bleek, dat langs de geheele uitgeſtrektheid van het ruggemerg, deszelfs bekleedſelen (*dura et pia mater*) ontſtoken waren, en dat tusſchen het zachte herſenvlies en het ruggemerg zich dikke etter verzameld had; 6°. dat alle vier de herſenholten meer of minder vocht inhielden, en dat tusſchen de vierde en het wervelkanaal eene ongewone opening was, waardoor het vocht, in de herſenholten en het ruggemerg, met elkander gemeenſchap had. Alzoo beſtond hier geſpleten ruggraat (*ſpina bifida*) te gelijk met ophooping van water in de herſenholten (*hydrops ventriculorum cerebri*). Deze ongunstige afloop behoeft

Onder de menigmaal voorkomende geringe misvormingen bij jongens behoort die, waarin de opening der pisbuis niet in het hoofd der roede, maar aan derzelver onderſte oppervlakte, achter de eikelkroon (*corona glandis*) gelegen is (*Hypospadiæ*), of wel geheel en al ontbreekt. In het laatſte geval, indien namelijk de voorhuid vergroeid is, of een vliesje de opening der pisbuis ſluit, is eene kleine inſnijding, of de doorboring met den *Troikar*, voldoende om het gebrek te genezen. Somtijds was de pisbuis alleen door eene ontſteking of zwelling der voorhuid, of van het roedehoofd, ondoorgankelijk gemaakt, in welke gevallen verdeelende omſlagen (*fomentationes*) de genezing bewerkten. In het eerſte geval, waar de opening der pisweg onder aan de roede is, komt geene kunstbewerking te pas, wijl deze toeſtand even min de ontlasting der pis, als den vruchtbaren (*) bijſlaap, indien namelijk de opening niet te ver van het roedehoofd verwijderd is, ondoenlijk maakt. Men heeft evenwel voorbeelden gezien, waar het mannelijk lid geheel geſloten was, en de pis digt bij den aars, zijde-

nogtans de Heelkundigen van de kunstbewerking der *punctie* niet afteſchrikken, wijl reeds HOFFMAN, CAMPER, en nog onlangs COOPER, voorbeelden van het tegendeel aangevoerd hebben. K.

(*) Vele oude ſchrijvers over de geregtelijke geneeskunde hebben het voortplantingsvermogen der *Hypospadiën* wel ontkend, maar ten onregte. Vergelijk A. HENKE's *Lehrbuch der gerichtlichen Medicin. 2te Ausgabe* §. 166. Berlin 1819.

delings van den balzak, door tegennatuurlijke openingen, of door den navel, ontlast werd.

Bij het vrouwelijk geslacht komen soortgelijke misvormingen voor. Bij meisjes heeft men de schaamlippen vereenigd gevonden, en door eene insnijding dit gebrek verholpen. Somtijds is ook bij meisjes de pisbuis door een vlies gesloten, zoodat de pis niet ontlast kan worden. Eene insnijding digt onder den kittelaar (*clitoris*) opent dezelve, en het weder zamengroeijen wordt belet door ingeslokene kaarsjes (*bougies*). Somwijlen heeft echter eene ophooping van taaije slijm den schijn eener vergroeijing.

Eene *gesloten scheede*, door een vlies, of door aaneengroeijing der wanden, (*atresia vaginae*), komt dikwijls voor, maar wordt meestal eerst ontdekt, wanneer zij *volkomen* is, bij het verschijnen der eerste maandstonden, door het terugblijven en drukken van het bloed, of als zij slechts *gedeeltelijk* bestaat, door den moeijelijken bijslaap, of bij de verlossing, en door insnijding geopend.

Misvormingen der teeldeelen van meer belang, en waardoor twijfel en misverstand omtrent het geslacht van het voorwerp ontstaan kan, hebben insgelijks niet zelden plaats. Naauwkeurige ontleedkundige waarnemingen hebben geleerd, dat mannelijke voorwerpen met een gesloten roedehoofd, en gespleten balzak, die veel overeenkomst met vrouwelijke schaamlippen heeft, en in de buikholte teruggeblevene ballen, voor vrouwen gehouden zijn (*androgyni*). Vrouwelijke voorwerpen daarentegen, met eenen zeer grooten kittelaar en verlengde kleine lippen (*nymphae*), zijn zeer dikwijls voor mannen doorgegaan

(*androgynae*). Bij een nog hoogeren graad van misvorming heeft men een mannelijk lid, met gesloten roedenhoofd, tusschen vrouwelijke schaamlippen, en daaronder een diep inloopend scheedevormig kanaal gevonden, waarin bovenwaarts de pisweg (*urethra*) eindigde, en het welk om deszelfs naauwheid geen verder onderzoek toeliet. Deze soort van misvorming heeft tot de veronderstelling van het bestaan van tweeslachtige menschen (*Hermaphroditi*) aanleiding gegeven, van welken men aannam, dat zij niet alleen de teeldeelen van beide geslachten volkomen in zich vereenigden, maar ook tot de uitoefening van beiderlei geslachts-verrigtingen in staat waren. De beschrevene toestand is echter veeleer voor een gebrek of mangel aan geslacht (*status neuter*) te houden, wijl de ontwikkeling van het eene geslacht door die van het andere gehinderd geweest, en er aldus eene onvolmaaktheid van beiden ontstaan is, zoodat noch de eene, noch de andere geslachtsverrigting door zulke voorwerpen uitgeoefend kan worden. De meeste ontleed- en natuurkundigen hebben daarom de ware tweeslachtigheid bij den mensch, als nog niet waargenomen, verworpen (*). Ackerman en eenige latere natuurkundigen houden evenwel de gelijktijdige ontwikkeling van mannelijke en vrouwelijke teeldeelen voor mogelijk, hoe zeer zij de uitoefening van beiderlei verrigtingen ontkennen (†). Al-

(*) Voigtel's *Handbuch der pathologischen Anatomie*, Bd. III. S. 371.

(†) Walther's *Physiologie* Bd. II. S. 380.

Alle deze gevallen kunnen geen onderwerp der geneeskunde uitmaken, wijl zij niet te veranderen, of ten minſte niet te verbeteren zijn; maar des niet te min blijven zij zeer belangrijk voor den natuur-onderzoeker (*Phyſiolog*), en geregtelijken geneesheer.

5.

De geſloten aars.
(*Anus imperforatus*, *Atreſia ani.*)

De geſloten aars wordt niet zoo geheel zelden bij pasgeborenen waargenomen. De graad dezer misvorming is zeer verſchillend. In de ligtſte gevallen is de endeldarm behoorlijk gevormd, en ſlechts de opening door een vlies geſloten, of bedekt. In zulke gevallen, waar de tot opening beſtemde plaats, meestal door eene uitpuilende, van den druk der drekſtoffen herkomſtige, zwelling, door eene ſtreep, bolheid, of iets dergelijks gekenmerkt wordt, kan de kunst door eene inſnijding gemakkelijk hulp aanbrengen. Indien echter de endeldarm tamelijk ver boven den aars vergroeid is, wordt de kunstbewerking zeer onzeker en gevaarlijk; evenwel is zij in eenige gevallen gelukt. Indien de endeldarm geheel ontbreekt, of in eenen blinden zak, ver van den aars verwijderd, eindigt, is het gebrek ongeneeslijk. Zeldzamer zijn die misvormingen,

waar

waar de endeldarm in de pisblaas, of ſcheede, uitkomt (*).

6.

Misvorming der voeten.

Hieronder behooren de aangeborene *horrelvoeten* (*talipedes vari*, *valgi*). Het hoofdzakelijke van dit gebrek in de eerſte vorming beſtaat daarin, dat de groote teen en de binnenzijde van den voet naar boven gekeerd zijn, en de kinderen, indien het gebrek niet genezen wordt, op den buitenrand van den voet, als het ſteunpunt, moeten loopen. Bij eenen hoogen graad der misvorming is de voetzool naar binnen, en ſomwijlen naar achter, gekeerd.

De heelkunde heeft, door bijzonder daartoe vervaardigde werktuigen, deze misvormingen met eenen zeer gelukkigen uitſlag getracht te verbeteren. Het voornaamſte doel moet altijd daarheen ſtrekken, om door eene aanhoudende, en langzaam vermeerderde drukking, of kracht, de deelen in hunne natuurlijke rigting

(*) Eene dergelijke waarneming, waar de endeldarm in de blaas eindigde, is zeer uitvoerig, en met aanmerkingen verrijkt, door mijnen kundigen leermeester, en geachten vriend, W. F. BÜCHNER, Med. Chirurg. en Stads Doctor te Gouda, beſchreven in de Jaarboeken der genees- heel- en natuurkunde, uitgegeven door het genootſchap *Arti ſalutiferae* te Amſterdam. IVden Deels IIIde Stuk. Bladz. 1—52. K.

ting te brengen, en door plaatſelijk verſterkende middelen de verzwakte ſpieren de noodige kracht te geven. De ſchriften van BRÜCKNER (*), SCARPA (†), WANZEL (§), en JÖRG (**), bevatten de bijzondere aanwijzingen ter behandeling.

Eene groote aanwinst heeft de kunst gedaan met de nieuwe geneeswijze der horrelvoeten door middel van ſpiraalvormig aangelegde hechtpleisters. De nadeelen der kunst-werktuigen (*Maſchinen*) worden daardoor vermeden, en de genezing met minder moeite, en in veel korter tijd, tot ſtand gebragt.

(*) *Ueber die Natur der einwärtsgekrümmten Füſſe*, Gotha 1796.

(†) *Ueber die angebornen krummen Füſſe der Kinder und über die Art dieſe Ungeſtaltheid zu verbeſſern. Aus dem Italieniſchen von Malfatti.* Wien 1804.

(§) *Diſſertatio de talipedibus variis*, Tubing. 1798; en *Arnemann's Magazin für Chirurgie Bd.* II. *St.* III.

(**) *Ueber Klumpfüſſe und eine leichte zweckmäſſige Heilart derſelben*, Leipzig 1806. 4.

7.

Nederdaling der zaadballen na de geboorte (*).

Gewoonlijk dalen de zaadballen (*testiculi*) reeds voor de geboorte in den balzak (*scrotum*); want volgens de waarneming van verscheidene ontleedkundigen, en ook volgens de mijne, is het onwaar, hetgene HALLER, en na hem GIRTANNER, en vele anderen nogtans beweerd hebben, dat bij pasgeborene kinderen de ballen zich slechts zelden in den balzak bevinden. Evenwel gebeurt het toch dikwijls, dat eerst eenigen tijd na de geboorte, nu vroeger, dan later, de eene of andere, of ook wel beide ballen, uit den buik te voorschijn komen. Zoo ontbreekt het zelfs niet aan voorbeelden, waar eerst bij volwassenen dit verschijnsel plaats had; gelijk men ook mannen vindt, welker eene of beide ballen gedurende hun geheel leven in den onderbuik terug blijven (*crypsorchides, testicondi*); waardoor echter het teelvermogen van zoodanige voorwerpen niet alleen niet vernietigd wordt, maar de geslachtsdrift en zaadafscheiding meestal zeer sterk is.

In

(*) Zeer lezenswaardig in dit opzigt is de korte, maar zaakrijke, prijsverhandeling over de aangeborene breuken door F. G. VAN INGEN, bekroond met de gouden Medaille van het Legaat van J. MONNIKHOFF, in 1806. 5e Deel. 2e Stuk. K.

In vele gevallen, zelfs na de geboorte, komen de ballen ongemerkt, en zonder ziekelijke toevallen, in den balzak. De nederperſing van het middelrif, en de zamentrekking der buikſpieren, bij het ſchreijen der kinderen, mogen daartoe wel de meeste aanleiding geven.

Indien echter deze doortogt door den buik- of liesring (*annulus abdominalis*, *inguinalis*) niet zoo gemakkelijk plaats heeft, dan ontſtaat er in de liezen een gezwel, hetwelk veel overeenkomst met eene liesbreuk heeft, en door onwetende, of oppervlakkig onderzoekende, genees- en heel-kundigen dikwijls daarvoor gehouden, en verkeerd behandeld wordt.

Men onderzoeke derhalve, bij ieder gezwel in de liezen, hetwelk men bij pasgeborene en jonge kinderen ontdekt, naauwkeurig, of de ballen zich reeds in den balzak bevinden. Is aan die zijde, waar het gezwel is, de bal nog afwezig, dan is het zeer waarſchijnlijk, dat deszelfs doortogt door den liesring de zwelling veroorzaakt.

De toevallen hierbij loopen zeer veel uit elkander. Somtijds is de zwelling van geen aanbelang, op zich zelfs niet zeer gevoelig, en alleen bij de aanraking pijnlijk. Somtijds daarentegen is de zwelling vrij aanmerkelijk, en met ontſteking gepaard, waartoe echter eene ondoelmatige en onzachte behandeling (*Handgriffe*) niet zelden aanleiding geeft (*).

In-

(*) Ik heb het geval bijgewoond, dat een, overigens niet onbekwaam, plattelandsheelmeester de, door den nederda-

en-

Indien de zwelling ontſtoken is, moet men deze vooreerst met warme omſlagen van *aqua vegeto-min. Goulardi* (*Liquor acetitis plumbi Ph. Bat.*), warme pappen van prikkelende (*aromatiſche*) kruiden, enz. trachten te verdeelen, en naderhand den liesring door het gebruik van warme baden, en zoo genoemde weekmakende middelen (*emollientia*), pogen te verwijden, maar den doortogt des bals zelven geheel aan de natuur-krachten verlaten, die dan ook vroeger of later denzelven bewerken.

Alle handgrepen, om den bal tot den doortogt als het ware te noodzaken, zijn geheel en al te verwerpen; en zelfs LEVRET's raad, volgens welken men, zonder den bal te drukken, met de vingertoppen den liesring rondom verwijden moet, behoort niet opgevolgd te worden, omdat men daardoor den aan-

lenden bal in den liesring veroorzaakte, zwelling voor eene liesbreuk aangezien, en daarop eenen breukband aangelegd had, waarmede men het kind, hetwelk omtrent een jaar oud was, reeds drie weken gekweld had. De pijn en ontſtokene zwelling verdwenen ſpoedig na de aanwending van doelmatige uitwendige middelen; er verliepen evenwel nog twee maanden eer de doortogt des bals geheel geſchied was. Zelfs nog niet lang geleden was ik er getuige van, dat een oud en zeer verſtandig geneesheer te voorbarig was, en eene zorgvuldige moeder, welke bij haar halfjarig kind eene breuk meende ontdekt te hebben, kortaf daarmede troostte: dat het ſlechts een kliergezwel was. Hij overtuigde zich echter van den waren aard des gezwels, toen ik hem onder het oog bragt, dat nog maar een der ballen in den balzak voorhanden was.

aanleg tot eene liesbreuk begunſtigen kan. Indien men zich nogtans van dergelijke handgrepen mogt bediend hebben, is het voorzigtig om, gedurende eenigen tijd na den doorgang, verſterkende wasſchingen te laten gebruiken, en eenen gordel, of zwachtel, te doen dragen.

8.

Uitwendige beleedigingen aan het hoofd.

a) Verſchuiving der ſchedelbeenderen.

Men ziet dikwijls, dat, na eene lange en moeijelijke verlosſing, het hoofd van het kind door de drukking geleden heeft. Dit geſchiedt te meer, naar mate het bekken der moeder op zich zelfs, of met betrekking tot het kind, naauwer dan naar gewoonte is, en hoe langer derhalve de verlosſing duurt.

Ten gevolge van de *verſchuiving der ſchedelbeenderen* over elkander, welke tot den doortogt van het hoofd door een naauw bekken onvermijdelijk is, ontſtaat het lange, ſpitſe, en ſomwijlen ſcheeve, hoofd.

Het herſtellen dezer verſchuiving late men liefst geheel en al aan de natuur over, welke, door de inwendige beweging der herſenen, langzaam, maar zeker, alles in den juisten vorm brengt, en het hoofd zijne regelmatige gedaante wedergeeft. De gewoon-

te der vroedvrouwen, om het hoofd door drukking in deszelfs vorm te herſtellen, is verwerpelijk, want deze handgreep is niet alleen geheel nutteloos, maar kan ligt ſchadelijk worden (door te groote drukking der herſenen), en ik moet daarom van gevoelen verſchillen met eenen lateren ſchrijver, (*) welke deze behandeling aanraadt. Heeft er te gelijk zwelling der zachte deelen plaats, dan bedient men zich van die middelen, welke bij het aangezwollen hoofd, hetgene bij eene doelmatige behandeling, even zoo weinig als deze verſchuiving, in zijne gevolgen gevaarlijk is, aangegeven zullen worden.

---

b) Het aangezwollen hoofd.

Het aangezwollen hoofd (*caput succedaneum*) is eene zwelling der uitwendige bekleedſelen en zachte deelen, en een gevolg van werktuigelijke drukking, door eene belette terugvloeijing der aangevoerde, en door beklemming opgehoopte, vochten veroorzaakt. Deze zwelling kan het achterſte, voorſte, of zijdelijkſche gedeelte van het hoofd innemen, en is zeer verſchillend in grootte en omvang.

Deze eenvoudige zwelling moet echter behoorlijk onderſcheiden worden, vooreerst van het *uitwendig waterhoofd* (*hydrocephalus externus*), ten andere van eene *herſenbreuk* (*encephalocele*), waarvan in het

(*) Jahn in het aangehaalde werk, S. 89.

het vervolg nader zal gesproken worden, en laatstelijk van de onlangs waargenomene, *bloedgezwellen, welke met bederf der schedel-beenderen verbonden zijn.* Men doet dezelve verdwijnen door een behoedzaam wasschen, en vochtig houden, met warmen wijn, wondwater (*Arquebusade, aqua vulneraria*), eene verdunde oplossing van zeep en Kamfer in brandewijn (*Spiritus saponaceus, Sp. vini Camphoratus, Linimentum volatile Ph. Bat.*), aftrekfels van prikkelende kruiden (*Mentha, Melissa, Majorana, fl. Chamomillae, Meliloti, etc.*) in wijn. Alle deze middelen moeten warm aangewend, en de koude daarbij vermeden worden. Zelden zal het noodzakelijk zijn het gezwel, door eene insnijding, te openen, ten einde het geronnen bloed, of andere uitgestorte vochten, weg te nemen.

Kleine beleedigingen, en blaauwe vlekken in het aangezigt, worden op dezelfde wijze behandeld.

---

c) Bloedgezwellen.

De door MICHAËLIS (*) beschrevene bloedgezwellen, welke naar deszelfs meening van het bederf (*caries*) der ondergelegene schedel-beenderen zouden afhangen, komen over het algemeen slechts zelden voor. De-

(*) Zie LODER's *Journal für die Chirurgie*, Bd. II. St. 4. S. 657. en verder.

Dewijl deze gezwellen bij pasgeboren kinderen kort na de geboorte waargenomen worden, kon men dezelve ligtelijk voor de gevolgen eener moeijelijke verlosſing houden; doch dit is zoo niet; want zij onderſcheiden zich van deze daardoor:

1°. dat zij ook na eene gemakkelijke verlosſing ontſtaan.

2°. dat zij niet altijd aan dat gedeelte van het hoofd voorkomen, hetwelk het eerſte door den baarmoedermond gedrongen is; hoëzeer dit echter toevallig zoo zijn kan, naardien zij gewoonlijk aan de wandbeenderen worden waargenomen.

3°. dat het gezwel meer verheven en omſchreven is, dan in het eenvoudig aangezwollen hoofd, en dat men duidelijke *vochtgolving* in hetzelve beſpeurt.

4°. Dat het gezwel door drukking noch vermindert, noch geheel verdwijnt, en dat daardoor geene pijn, noch ſlaapzuchtige toeſtand ontſtaat.

5°. Eindelijk ontdekt men bij een naauwkeurig onderzoek, dat, zoo ver het gezwel zich uitſtrekt, de buitenſte tafel van het onderliggend been ontbreekt, het merg (*diploë*) bloot ligt, en men den ſcherpen beenrand rondom duidelijk voelen kan.

Pogingen om een dusdanig gezwel tot verdeeling (*reſolutio*) te brengen zijn vruchteloos. Men moet hetzelve openen, het zwart uitgevaat bloed eenen uitgang verſchaffen, en het been zelfs, door beenbederf (*caries*) werende middelen, trachten te genezen. De behandeling duurt dikwijls zeer lang, en het gebrek is meestal doodelijk.

(*Michaelis*).

In

In de laatſte jaren zijn deze bloedgezwellen, door NÄGELE, KLEIN, en GÖLIS, meermalen waargenomen, en met een gelukkig gevolg behandeld.

De hofraad NÄGELE te Heidelberg heeft deze bloedgezwellen dikwijls met eene meer dan gewone oplettendheid gadegeſlagen, en zeer belangrijke aanmerkingen over dezelven medegedeeld (*).

Hij zag deze gezwellen van zeer verſchillende grootte, nu eens alleen, dan meerdere bij elkander, altijd op den tweeden of derden dag na de geboorte.

De ſtelling van MICHAELIS, dat altijd beenbederf met deze gezwellen gepaard gaat, en deze alleen als een gevolg van hetzelve ontſtaan, vond NÄGELE niet bewaarheid. Want bij eene vroegtijdig ondernomene opening derzelven vond hij het been nooit ruw, bedorven, noch aangeſtoken, maar altijd glad. Het beenbederf ſchijnt hem veel eer een gevolg van de, reeds lang plaats gehad hebbende, uitſtorting des bloeds tusſchen het beenvlies (*pericranium*) en den ſchedel zelven.

Oogenblikkelijke opening des gezwels door middel van het mes, wegneming van het bloed, hetwelk ſomtijds, na eene nieuwe aanvulling van het gezwel, op den tweeden dag herhaald moet worden, en een eenvoudig verband, waren *altijd toereikend*, om, zonder verdere toevallen, eene volkomene genezing te be-

(*) *Erfahrungen und Abhandlungen aus dem Gebiet der Krankheiten des weiblichen Geſchlechts. Manheim* 1812. *Seite* 247. en verder.

bewerken. Verdeelende middelen (*reſolventia*) waren *altijd onwerkzaam*, en, wegens het daaraan verbonden tijdverlies, ſteeds nadeelig, zoodat beenbederf en de dood daarvan het gevolg waren.

Bij eene ſpoedige opening des gezwels is er nog geen beenbederf; doch ook, wanneer dit mogt ontſtaan zijn, kan men hetzelve naderhand aan de natuur overlaten, indien het bloed ſlechts eerst weggenomen is.

De hofarts KLEIN te Stuttgart heeft de door NÄGELE aangewende behandeling onlangs insgelijks aangeraden (*).

Volgens denzelven waren pogingen ter verdeeling ſteeds vruchteloos. Opening van het gezwel met het lancet, ontlasting van het zwarte bloed, en een eenvoudig verband, waren daarentegen ter genezing ſteeds toereikend.

Dezelfde voert een bijzonder merkwaardig geval aan van een kind, hetwelk, vijf weken oud, een dergelijk gezwel, ter grootte van eene hand, op het linker wandbeen had. Men hield het voor eene herſenbreuk, wijl het eerst den vierden dag na de geboorte te voorſchijn kwam, ſpoedig in omvang toenam, en, hetgene niet zelden gebeurt, eenen *ſchijnbaren* beenrand ontdekken liet. Desniettemin werd het gezwel met het lancet geopend, en *elf lood* zwartachtig bloed ontlast. Den volgenden dag

(*) *Bemerkungen über die bisher angenommene Folgen des Sturzes der Kinder auf den Boden bei ſchnellen Geburten. Stuttgart* 1817. *Seite* 19. en verder.

dag vulde het gezwel zich wel weder een weinig, maar nadat het acht dagen lang met hoofdkruiden (*ſpecies cephalicae*) in wijn afgetrokken, verbonden was, kon men geen ſpoor van gezwel meer zien, noch opgeworpen beenrand voelen.

Deze bloedgezwellen vorderen dus even zeer de opmerkzaamheid der uitoefenende als geregtelijke geneeskunde; der eerſte, wegens de gevaarlijke gevolgen, die bij verzuim, of ondoelmatige behandeling, voor de gezondheid en het leven der kinderen ontſtaan kunnen; der laatſte, wijl, bij verdenking van kindermoord, in ſommige gevallen, deze gezwellen ligtelijk voor bewijzen en werkingen van vreemd geweld zouden kunnen gehouden worden.

De raadsheer GÖLIS te Weenen geeft de volgende behandeling, welke hij altijd onfeilbaar bevonden heeft, op. Is het bloedgezwel zeer geſpannen, en bevindt zich de zieke, door drukking van hetzelve op het hoofd, en dus middelbaar op de herſenen, in eenen toeſtand van bedwelming (*ſopor*), dan moet dadelijk een bijtmiddel (*cauſticum*), hetwelk ſlechts de opperhuid vernietigen kan, op de verhevenſte plaats van het gezwel gelegd, en eene geringe ettering daarin onderhouden worden, tot hetzelve verdwijnt. Is daarentegen het gezwel minder geſpannen, zacht en ſlap, dan worden verdeelende warme omſlagen zoo lang onafgebroken aangewend, tot verdeeling of ſpanning van hetzelve volgt, in welk laatſte geval het bijtmiddel insgelijks op het hoogſte gedeelte van het gezwel geplaatst moet worden. Zonder inwendige middelen genas GÖLIS, door deze uitwendige behandeling, *twee en dertig* kin-

deren volkomen, binnen den tijd van acht tot veertien dagen (*).

Van deze behandeling geeft w. j. SCHMITT insgelijks een gunstig getuigenis (†)(§). 9.

(*) *Practiſche Abhandlungen über die vorzüglichern Krankheiten des kindlichen Alters.* II *ter Bd. Seite* 190. *Wien.* 1818.

(†) *Medic. chir. Zeitung* 1819 N°. 21. *S.* 327.

(§) Indien wij de gevoelens van MICHAËLIS, NÄGELE, KLEIN, GÖLIS en SCHMITT onderling vergelijken, ontmoeten wij alles behalve overeenſtemming, betrekkelijk de voorſpelling en behandeling van deze, bij geluk zeldzame, bloedgezwellen. De een ziet op *reſolventia* den dood volgen, de ander gebruikt niets als deze, en geneest er mede. De een wil volſtrekt het uitgeſtorte bloed ontlasten, de ander bewerkt de genezing door verettering. De ſchrijver verhaalt ſlechts, en houdt zijn eigen oordeel terug. Zoo verklaart zich de vertaler insgelijks onbevoegd om iets beſlisſends daaromtrent in het midden te brengen. Alleen raadt hij ieder aan, bij voorkomende gevallen, naar zijne beste inzigten, en naar omſtandigheden, te handelen; terwijl hij, uit zucht tot de waarheid, en liefde voor de kunst, alle zijne ambtgenoten verzoekt, de gevallen van *bloedgezwellen*, die hun mogten voorkomen, of reeds voorgekomen zijn, ter algemeene kennisſe te brengen, zich tevens aanbiedende, om hiertoe de behulpzame hand te leenen aan die genen, welke hem met de mededeeling hunner waarnemingen zouden willen vereeren; ten einde, door de zamenſtelling en vergelijking van vele gevallen, eene zoo veel mogelijk goede *baſis* ter behandeling daar te ſtellen, en dezelve zoodra mogelijk aan het geneeskundig publiek, door middel onzer geneeskundige tijdſchriften, bekend te maken. *Non enim omnia poſſumus omnes;* en ter bereiking van het groote doel is aller vereeniging immers noodzakelijk?

9.

Het waterhoofd (*).

(*Hydrocephalus.*)

Onder de algemeene benaming van *waterhoofd* heeft men eertijds verſchillende ſoorten van waterophoopingen, aan en in het hoofd, beſchreven, zonder te letten op derzelver verſchillenden oorſprong, beloop, zitplaats, en meerder of minder gevaar.

Deze verſchillende ſoorten van het waterhoofd heeft men nogtans naderhand, gedeeltelijk naar de zitplaats van het water, gedeeltelijk naar het beloop der ziekte, onder bijzondere namen aangevoerd, welke evenwel niet zelden met elkander verward zijn.

De zitplaats der waterophooping, en het meerder of minder gevaar der ziekte, ſtelt de eerſte verdeeling, in het *uit-* en *inwendig* waterhoofd, daar.

a) *Het uitwendig waterhoofd.*

(*Hydrocephalus externus.*)

Het water bevindt zich hier, buiten de ſchedelholte, tuſſchen de uitwendige bekleedſelen, en dus, of

(*) Gölis. *Praktiſche Abhandlungen über die vorzüglichern Krankheiten des kindlichen Alters.* II *Be.* 1818. I *er Bd.* 2 *Auflage. Wien* 1820.

of in het celweeffel onder de huid, of tusschen de peesachtige uitbreiding der spieren (*galea aponeurotica*) en het beenvlies (*pericranium*), of eindelijk tusschen het beenvlies en den schedel (*cranium*).

Eenige geneesheeren verdeelen daarom het uitwendig waterhoofd, naar de zitplaats des waters, in dat van het *celweeffel*, van de *peesuitbreiding*, of van het *beenvlies*.

1. In geval het *celweeffel* de zitplaats van het water is, is de zwelling zacht, onpijnlijk, zuchtig, laat na den vingerdruk een kuiltje achter, is vrij uitgebreid, strekt zich dikwijls tot de oogleden en ooren uit, en is half doorschijnend.

2. Indien het water onder de *peesuitbreiding* verzameld is, is de zwelling meer omschreven, harder, gespannen, somtijds met vochtgolving gepaard, en bij drukking niet zonder pijn.

3. In het laatste geval, wanneer het water zich onder het *beenvlies* bevindt, is het uitwendig waterhoofd gewoonlijk met het inwendige verbonden. Indien het uitwendig waterhoofd op zich zelfs bestaat, verbreidt het zich niet zelden over het geheele hoofd; evenwel heeft men ook gedeeltelijke aanzwellingen waargenomen, en somtijds vond men het water in afzonderlijke zakken.

Met het uitwendig waterhoofd worden de kinderen meestal geboren, in welk geval hetzelve, of door een gebrek in de eerste vorming, of door uitwendige beleediging bij eene moeijelijke verlossing, kan veroorzaakt zijn. Veel zeldzamer gebeurt het, dat hetzelve, na de geboorte, door verkoudheid, teruggedreven uitslag van de huid en het hoofd (ROSEN-

SENSTEIN door SANDIFORT. bladzijde 635.), ſteken van inſekten, enz., ontſtaat.

Het op zich zelfs beſtaande uitwendig waterhoofd moet als eene uitwendige en plaatſelijke ziekte behandeld worden. Ter genezing zijn zeer werkzaam bevonden: warme omſlagen van, in wijn en brandewijn afgetrokkene, *aromatieke* kruiden, wijngeest (*ſpiritus vini*), Kamferbrandewijn (*ſptr. vin. Camphoratus*, *tinct. Camphorae Ph. Bat.*), wijnazijn, zeeajuinazijn (*acetum Squilliticum*), eene oplosſing van Ammoniakzout (*murias Ammoniae*) in *acet. Squill.* of in *ſpiritus Mindereri* (*acetis Ammoniae Liq. Ph. Bat.*) enz., en hierdoor is de verdeeling zeer dikwijls bewerkt, en het water opgeſlorpt. Zijn deze middelen niet toereikend, dan kan men het water door inſnijdingen (*ſcarificatio*) ontlasten, en door de bovengenoemde prikkelende wasſchingen de ziekte geheel pogen te genezen. Inwendige middelen komen ſlechts in die gevallen te pas, waarin het geheele geſtel insgelijks ziekelijk is. Sommige geneesheeren hebben daarenboven Spaanſche vliegenpleisters, Fontanellen, kapjes van gewaste taf, enz., aangeraden, welke men echter ontberen kan.

Plaatſelijke of gedeeltelijke aanzwellingen des hoofds met ontſteking, ten gevolge van uitwendige beleediging, vereiſchen eene gepaste heelkundige behandeling.

---

b.) *Het inwendig waterhoofd.*

(*Hydrocephalus internus.*)

Neemt men deze benaming in hare uitgebreidſte beteekenis, zoo verſtaat men daaronder alle ziekten, welker hoofdverſchijnſel eene ophooping van waterachtig vocht binnen de ſchedelholte uitmaakt. Wordt dezelve echter, zoo als door vele geneeskundige ſchrijvers gedaan is, in eenen mēer bepaalden zin genomen, dan verſtaat men onder inwendig waterhoofd eene verzameling van water tusſchen den ſchedel en de herſenen, of derzelver vliezen. Hiervan verſchilt weder de *waterzucht der herſenen* (*hydrops cerebri*), in welk geval het water zich in de herſenhölten bevindt.

Het inwendig waterhoofd (in den gemelden meer bepaalden zin) ontſtaat niet zelden reeds bij de vrucht in den moederlijken ſchoot, zoo dat daardoor de verlosſing ligt moeijelijk, zoo niet onmogelijk wordt, en het water ſomtijds van te voren moet ontlast worden, eer de geboorte plaats kan hebben (*), wijl, door de uitzetting der nog niet vereenigde ſchedelbeenderen, het hoofd eenen onbegrijpelijk grooten omvang ver-

(*) Osiander. *Annalen der Entbindungskunst.* 2tes *Stück.* In dezelve wordt een geval verhaald, in het welk het hoofd, wegens deszelfs ongehoorden omvang, niet geboren kon worden. Bij de opening kwam er *acht pond* en *zes oncen* vocht uit.

verkrijgen kan. Ontſtaat de ziekte eerst na de geboorte, dan begint zij toch meestal in den vroegſten leeftijd, als de ſchedelbeenderen nog voor uitzetting vatbaar zijn. Na het zesde of achtſte jaar ontwikkelt zij zich ſlechts zelden. Het is in de meeste gevallen niet moeijelijk de geheel ontwikkelde ziekte te herkennen, om dat de uitzetting van het hoofd dadelijk in het oog valt. Echter zag GÖLIS een *chronisch* waterhoofd bij regelmatige grootte en gedaante des ſchedels, en in een geval zelfs bij ongewone kleinheid van denzelven. De kinderen zijn dom, traag, ſlapen veel, leeren niet ſpreken, liggen gaarne op het voorhoofd; de oogappel is door het bovenſte ooglid half bedekt; ook ſlapen zij met half opene oogen; de tanden komen langzaam en onregelmatig voort; tuſſchen beiden vertoonen zich kramptoevallen (*convulſiones*) en brakingen; de overige ligchaamsdeelen worden ſlap en teren uit; kort voor den dood is de ſlaapzucht aanhoudend; en de onderſte ledematen verlammen.

In het *eerſte tijdperk*, wanneer de ziekte zich ontwikkelt, zijn de gewoonlijkſte verſchijnſelen de volgende: algemeene vermagering bij goeden eetlust, en meestal goeden ſlaap; langzame verzwakking der zintuigen; welbehagelijkheid in niets te doen, noch te denken, bij oudere kinderen; verzwakking in de dierlijke verrigtingen; ſtruikelende gang; plotſelijke vergetelheid van woorden, welke de zieke voornemens was uitteſpreken; meer dan gewone ſlaperigheid; voorbijgaande aanvallen van *catalepſis*; menigvuldige brakingen zonder ongeſteldheid der maag; aanvallen van duizeligheid;

zwaar-

zwaarte in het hoofd; meer in jaren gevorderde zieken klagen over drukkende pijn in hetzelve; enz.

Het *tweede tijdperk* is dat der geheel ontwikkelde ziekte, en wordt gekenſchetst door de volgende toevallen. Van tijd tot tijd verliezen de zintuigen van hunne kracht; het gezigt wordt zwak, ſomtijds geheel blind (*amauroſis*); het verſtand en de geestvermogens verminderen zigtbaar; de willekeurige ſpieren, vooral van het aangezigt en der oogen, trekken zich krampachtig zamen; de bewegingen der ledematen geſchieden werktuigelijk of onwillekeurig (*automatisch*); de eetlust is veranderd; menigmaal treedt vraatzucht in derzelver plaats, verzeld van hardlijvigheid (*conſtipatio*), en vermagering meestal van het geheel ligchaam; bij de uitzetting der ſchedelholte vertoont zich nu insgelijks de onderlinge afwijking der ſchedelbeenderen; na ſchielijke beweging van het hoofd volgt bedwelming, walging, en dikwijls neiging tot braken; het liggen der zieken heeft dit bijzondere, dat zij het hoofd beſtendig lager dan den romp trachten te brengen, het voorhoofd bij voorkeur tegen een hard ligchaam aandrukken en in evenwigt houden, en het aangezigt diep in het kuſſen verbergen; de ſpraak wordt onverſtaanbaar; de tongſpieren worden ſomtijds voor een oogenblik verlamd; de ſpieren in het algemeen teren uit, en trekken zich krampachtig, bij willekeurige bewegingen der handen en voeten, zamen; alle afſcheidingen en ontlastingen zijn verminderd; de huid is droog; de pis ontlast zich in eene kleine hoeveelheid en onwillekeurig, of zonder bewustzijn; en de verzwakte, half verlamde, darmbuis kan de drek-

drekſtoffen niet meer uitdrijven; alleen het ſpeekſel wordt in grootere hoeveelheid afgeſcheiden.

Vroeger of later begint het *derde tijdperk*, of dat der ontbinding en vernietiging. Er beſtaat dan geheele verſtandeloosheid en geestverwarring, met blindheid, doofheid, en ſprakeloosheid; de zieken voeren ſlechts een plantenleven, en de ledematen maken ſlechts onwillekeurige bewegingen, welke meestal van kramptrekkingen verzeld gaan; het ſlikken is bezwaarlijk en lastig; de kinderen zuigen en bijten aan de vingers der, met moeite aan den mond gebragte, hand; de pols begint zwak, onregelmatig, tusſchenpozend (*intermittens*) te worden; handen en voeten worden koud, en eindelijk volgt de dood onder toevallen van beroerte (*apoplexia*), ſtikzinking (*ſuffocatio*), of ſluipkoorts (*febris hectica*). Zoodanig is, in het algemeen, het beloop der ziekte, volgens de talrijke waarnemingen van GÖLIS.

Gewoonlijk wordt de ziekte doodelijk binnen het vierendeel of half jaar; in verſcheidene gevallen evenwel bereikten zoodanige zieken, die reeds van hunne vroegſte jeugd daaraan leden, eenen ouderdom van tien, twintig, ja zelfs vijftig jaren, hoezeer zij deze doorgaans in eenen beklagenswaardigen, dommen, half dierlijken toeſtand doorbragten (*).

Het

(*) Dergelijke voorbeelden vindt men bij ROSENSTEIN in het aangehaalde werk, bladzijde 635—36. FLEISCH *Handbuch der Kinderkrankheiten*. Bd III S. 10 en volgende. Vergelijk ook *Beſchreibung eines merkwürdigen Waſſerkopfes von* Dr. SCHNEIDER in de *Annalen der Wetterauiſche*

Het hoofd der zieken verkrijgt dikwijls eene ongehoorde grootte; zoo dat men waargenomen heeft, dat deszelfs omtrek van vierentwintig tot dertig, ja zelfs tot zesendertig duimen bedroeg. De ſchedelbeenderen en uitwendige bekleedſelen worden door de bovenmatige uitzetting zoo dun en doorſchijnend, dat men bij helderen zonneſchijn het vocht er door kan zien; het hoofd is niet altijd regelmatig uitgezet; eenige deelen zijn ſomtijds meer uitgepuild dan anderen; de hoeveelheid des waters ſtaat met de uitzetting en omvang van het hoofd in evenredigheid, en bedraagt niet zelden zes, acht, tien pinten, en daarboven.

Somtijds is met het inwendig waterhoofd het uitwendige verbonden, en in de meeste gevallen, wanneer de ziekte eenen hoogen graad bereikt heeft, en langen tijd duurt, zal er ook wel water in de herſenholten aanwezig zijn, hetgene misſchien echter ſlechts als een gevolg (*ſecundair*) van de voorname ziekte aangemerkt moet worden.

De *naaste oorzaak* van het inwendig waterhoofd is eene uitſtorting van waterachtig, weiachtig, of etterachtig vocht, waardoor de herſenen gedrukt, uit

ſchen Geſellſchaft für die geſammte Naturkunde. JOHN HOWSHIP (*practical obſervations on ſurgery and morbid anatomy*, London 1816.) zag een waterhoofd bij een voorwerp, hetwelk, van zijne geboorte tot zijn vijfentwintigſte jaar, zonder aanmerkelijke ſtoornis der verſtandelijke vermogens, in zulk eenen toeſtand leefde, niettegenſtaande de groote herſenen geheel in eene blaas, welker wanden nergens de dikte eener lijn bezaten, veranderd waren.

uit elkander gedrongen, en als een vlies uitgerekt worden. (*Gall.*)

De *vatbaarheid* voor deze ziekte (*praedispositio, feminium*) is gegrond in de ontwikkeling der herſenen, die voor en na de geboorte plaats heeft, en aan dezen leeftijd eigen is; waardoor namelijk de toevloed en ophooping van vochten in het hoofd bevorderd wordt. Hevige gemoedsaandoeningen gedurende de zwangerſchap, overgegevenheid van vader of moeder aan ſterken drank, het ſterk inrijgen van den zwangeren buik, enz., ſchijnen invloed op de ontwikkeling van het inwendig waterhoofd bij de vrucht te hebben. J. P. FRANK ſpreekt van eene moeder, die zeven, en GÖLIS van eene andere, die negen kinderen met het *chronisch* waterhoofd ter wereld bragt.

Gelegenheidsoorzaken zijn: beleediging van het hoofd onder de geboorte; ſchudding der herſenen door drukken of ſtooten; gebreken in het watervaatſtelſel door eene ziekelijke menging (*dyscrasia*) der vochten, vooral door de klierziekte, eenen ondoelmatigen leefregel, en het misbruik van geeſtrijke en ſterk prikkelende dranken bij kinderen; bovenmatige hitte en koude, waaraan bijzonder het hoofd wordt blootgeſteld; zoogenoemde ziekteverplaatſingen na koortſige en langdurige huidziekten; onvolkomene ſcheidingen (*crises*) van herſen- en zinkingachtige (*catarrhale*) ontſtekingen; onderdrukking van een loopend oor; een bovenmatig gebruik van braakmiddelen; eene te vroegtijdige, of onmatige, inſpanning der geeſtvermogens.

Het vooruitzigt (*prognosis*) bij het inwendig wa-

terhoofd is zeer ongunstig, als hetzelve aangeboren is, of in het eerſte tijdperk na de geboorte verſchijnt. Gunstiger laat het zich aanzien, wanneer hetzelve lang na de geboorte, en langzaam, tot ontwikkeling komt, vooral als er vroegtijdig hulp aangewend wordt. In het eerſte tijdperk is volkomene genezing, met ongeſtoorde zielsvermogens, mogelijk; gelukt de genezing nog in het tweede tijdperk, dan is toch ligtelijk een zwak verſtand daarvan het gevolg. Is de ziekte pas in haar begin, met geene andere verbonden, zonder algemeene ziekte (*dyscraſia*) der vochten, het kind van een gezond ligchaamsgeſtel, de oorzaak van geene werktuigelijke (*mechaniſche*) beleediging der herſenen afhankelijk, dan is bij eene doelmatige behandeling ſomtijds genezing te hopen. Dauwworm (*tinea capitis*), huidziekten, ſchurft, loopende, en ſmartooren, zijn weldadige (*kritiſche*) verſchijnſelen (*).

Eene poging tot volkomene genezing (*cura radicalis*) komt in het eerſte, gelijk ook nog in het tweede tijdperk, naar de talrijke waarnemingen van GÖLIS, te pas.

De zoete kwik (*calomel*, *mercurius dulcis*, *murias hydrargyri oxydulatum* (†) *Ph. Bat.*) inwendig

(*) Een goede wenk voor hun, die deze ſoort van ziekten te ſpoedig, en alleen met uitwendige middelen, willen genezen, of eigenlijk ſlechts doen verdwijnen. Hoe menig kind is daarvan niet het ſlagt-offer geworden? K.

(†) Het *muridum hydrargyri* (volgens onzen, helaas! te vroeg geſtorven, hoogleeraar s. J. BRUGMANS); als zijnde

dig tot $\frac{1}{4}$—$\frac{1}{2}$ grein, een- tweemaal daags, gebruikt, zoo dat geene dunne buiksontlasting daarop volgt, behoort tot de voornaamſte middelen; als ook inwrijvingen van een mengſel, beſtaande uit twee deelen Jeneverbesſenzalf (*) en een deel gewone kwikzilverzalf (*ungt. Neapolit.*), tot een—twee drachmen daags, op het kaal geſchoren hoofd, hetwelk onafgebroken met eene muts van flanel of fijne baai bedekt moet zijn. Volgt binnen dertig—veertig dagen vermindering der toevallen, dan wordt de gift (*doſis*) van het kwikzilver, uit- en inwendig, insgelijks verminderd. Zacht prikkelende baden, waarin een of ander loogzout opgelost is, kunnen de genezing bevorderen. De ſpijzen moeten zacht voedend, ligt te verteren, en niet prikkelend, noch verhittend zijn.

Wanneer binnen zes—acht weken geene beterſchap volgt, laat men daarenboven inwendig zacht pisafdrijvende middelen, uitwendig fontanellen aan beide zijden van het groot achterhoofdsgat, of op de opperarmen, en welke maanden lang open moeten gehouden worden, aanwenden. Zalven van braakwijnſteen (*ungt. tartari emetici Autenriethii*), en van

de eene volle verzadiging van het *principium murigenium*, of *halogenium*, met het kwikzilver; en in tegenſtelling van deszelfs oververzadiging, (door denzelven genoemd) *muridum hydrargyri muridatum* (*mercurius ſublimatus corroſivus*, *murias hydrargyri Ph. Bat.*). K.

(*) Wijl deze zalf in de *Pharm. Bat.* niet aangegeven is, zou men in derzelver plaats *ungt. ſimpl.* met eenige droppels *ol. Juniper.* kunnen nemen. K.

van *cort. Mezerei* (*ungt. Mezerei*, *de Garou*) kunnen ſomtijds de fontanellen vervangen. Plaatſelijke bloedontlastingen aan het hoofd zijn noodzakelijk, als een ſterke aandrang van bloed naar, of ontſtekingstoeſtand van de herſenen, ſtuipen of andere toevallen voortbrengt.

De nabehandeling bepaalt zich tot, en eischt voornamelijk, het vermijden van alle ſchadelijke oorzaken, en voornamelijk van verkoudheid in het hoofd, waartoe het dragen van een nieuw dun kapje, of mutsje, hetwelk dikwijls uitgewaſemd wordt, zeer dienſtig is; voorts het onderhouden der werkzaamheid in de huid door baden, wrijven, en eenen gepasten leefregel (*Diät*) (*).

GE-

(*) Niet veel verſchilt hiervan de behandeling van CLARKE, die door een aanhoudend gebruik van Calomel, ontlastingen door Jalappa, en Veſicatoria op het kaal geſchoren hoofd, in twee gevallen de genezing bewerkt heeft. (*Medic. Chirurg. Zeitung* 1815. N°. 34.)

Geheel anders was de geneeswijze van J. ROSE, (waarneming van een gelukkig behandeld waterhoofd door aftapping, oorſpronkelijk in de *Medico-Chirurgical Transactions. Tom.* IX. *pag.* 354. en volgende, en daaruit overgenomen in *Meckel's Archiv für die Phyſiologie.* 1819. 2. *Heft.*) welk geval te belangrijk is om hier niet geplaatst te worden. — Op den 11den Julij 1817, zegt ROSE, werd ik door eenen ambtgenoot verzocht gemeenschappelijk met hem een kind te bezoeken, hetwelk een zeer groot waterhoofd had. Het hoofd van dit kind, hetwelk zeven weken oud was, was twee-driemaal grooter, dan zulks in dezen ouderdom gewoon is te zijn. De verbeening des ſchedels ſcheen na de geboorte, na welke de vergrooting pas begon-

10.

Gezwellen aan de Teeldeelen.

Bij jongens, zoo wel als bij meisjes, ontdekt men somwijlen op het oogenblik van, of kort na, de geboorte

gonnen was, niet bijzonder toegenomen te hebben; maar gedurende de dagelijks vermeerderde uitzetting van het hoofd, was dit zoo doorschijnend geworden, dat men het, tusschen eene brandende kaars en het oog gehouden, bij eene lantaarn van hoorn vergelijken kon.

Dewijl het kind op dit tijdstip, behalve onregelmatige buiksontlasting en kleine stuipen, tamelijk gezond was, oordeelden wij dit geval zeer geschikt, om te beproeven het water van tijd tot tijd door aftapping uit het hoofd zelve te ontlasten. Wij verrigtten zulks ook op den volgenden dag (12. Julij) door middel van eene oude staarnaald. De hoeveelheid afgetapt water bedroeg drie Oncen en drie Drachmen; hetzelve was doorschijnend. De gemaakte opening werd met *Empl. adhaesiv.* gesloten, en om het hoofd een *circulair* verband aangelegd. Na de ontlasting van deze geringe hoeveelheid vochts was het hoofd minder gespannen, verloor zijne kogelronde gedaante, en werd zoo slap, dat het nog bevatte water naar het achterhoofd zakte, en de minder gespannen bekleedselen eenen afhangenden zak vertoonden. Omtrent zoo veel water, als afgetapt was, druppelde nog na de kunstbewerking uit, en 's kinds krachten zonken buitengemeen; het kind herstelde echter zonder geneesmiddelen, maar in weinige dagen was ook het hoofd weder zoo gespannen als te voren. Den 29. Julij werd de aftapping

geboorte, gezwellen aan de teeldeelen, welke bij jongens den balzak, bij meisjes de schaamlippen, innemen. De-

herhaald; wij gebruikten nu eene spitse *bistourie*, en namen vijf Oncen vocht weg.

Dewijl geene toevallen, noch slechte gevolgen, bespeurd werden, en het hoofd weldra zijnen vorigen omvang wedergekregen had, verrigtten wij den 20. Aug. de kunstbewerking ten derde male, en ontlasten zonder nadeel voor den algemeenen gezondheidstoestand eene hoeveelheid van acht Oncen. Den 29. Aug. werd de laatste opening gemaakt, en met eene kleine holle *sonde* twaalf Oncen in een onafgebroken straal ontlast. Niettegenstaande het hoofd hierop, tot groote ontsteltenis der moeder, zeer misvormd en slap werd, volgden echter geene bijzondere toevallen.

Het viel duidelijk in het oog, dat reeds tusschen de eerste en tweede aftapping, de zamengevallen toestand der algemeene bekleedselen eenen merkbaren voortgang in de verbeening der schedelbeenderen had te weeg gebragt. Nog zigtbaarder was dit na iedere daarop volgende kunstbewerking, en reeds vóór de laatste was de voorhoofdsnaad, welke in het begin, tot aan den neus, eene wijde spleet vertoonde, in het geheel niet meer door het gevoel te ontdekken. Kort na de tweede kunstbewerking onlastte zich eene aanmerkelijke hoeveelheid water door den *anus*. In het begin was dit met drekstoffen vermengd; naderhand was het echter onvermengd, en in allen opzigte gelijk aan het uit het hoofd afgetapte; deze waterige ontlasting duurde vier-vijf dagen. Op den tweeden dag zonken de krachten even eens als na de eerste aftapping uit het hoofd, hetwelk zich ook verkleinde in die evenredigheid, als zich water uit de buik onlastte. De verbeening ging nu spoediger voort, en tegenwoordig zijn de schedelbeenderen bijna in dien toestand, als men die gewoonlijk bij een kind van dien ouderdom aantreft. Sedert

Deze aanzwellingen zijn van eenen zeer verſchillenden aard, ſomtijds meer zuchtig (*oedema*), ſomtijds rood en ontſtoken.

Bij dert dien tijd is het kind gezonder, grooter en ſterker geworden; eetlust en ſpijsvertering zijn goed, en na de eerſte aftapping heeft men geen ſpoor van ſtuipen meer waargenomen.

De inwendige behandeling bepaalde zich alleen tot het onderhouden van eene regelmatige werkzaamheid in het darmkanaal door kwikzilver (*merc. dulcis*, *calomel*) met krijt (*carbonas calcis depuratum*).

Een geval daarentegen van een ongelukkig behandeld waterhoofd door aftapping kan men lezen in het *Deutsches Archiv für die Phyſiologie etc.* von J. F. MECKEL VI. *B.* 3. *Heft.* 1820. *pag.* 466— 470. en in het *Nouveau Journal de Médecine. Tom.* 4. *pag.* 283. waargenomen en behandeld door GLOVER, insgelijks in Engeland. Het kind was drie en eene halve maand oud, toen de eerſte kunstbewerking (met een lancet tusschen het regter ſlaap- en voorhoofdsbeen) plaats had. Het kind leefde 7 maanden, en onderging in dien tusschentijd 8 maal de aftapping, waardoor $9\frac{1}{2}$ pint vocht ontlast werd. Om de inmiddels plaats gehad hebbende vergroeijing der *ſchubbige naad*, werd met de vijfde maal de opening in de *kroonnaad*, evenwijdig van de *ſchubbige* en *pijlnaad*, gemaakt. Het water bevond zich tusſchen het harde en zachte herſenvlies. Van de herſenen was na den dood niets te vinden, als eene zachte klomp ter grootte van een hoenderei, op de grondvlakte des ſchedels gelegen, en waaraan geene bijzondere deelen te herkennen waren. Desniettemin had het kind tot zijnen dood het gebruik zijner zintuigen behouden. Ondanks den gevolgden dood beſchouwt GLOVER de aftapping als het beſte middel in zulke gevallen.

K.

Bij eene *zwelling van den balzak* moet men vooral onderzoeken, of er eene breuk mede verbonden is. Indien men deze niet ontdekt, en de deelen rood, ontſtoken en pijnlijk zijn, moet de zwelling met omſlagen van gewarmd *aqua vegeto-mineralis Goulardi*, afkookſels van verdeelende kruiden (*Malva*, *Althaea*, *Hyoscyamus*, *Cicuta*, *flores Sambuci*, *Meliloti*, *Papaveris Rhoeados*, *etc.*) en dergelijke omſlagen, of wasſchingen, behandeld worden. Is de zwelling niet ontſtoken, dan kan men er ſterker prikkelende middelen, zoo als: warmen wijn, brandewijn, wondwater (*Arquebuſade*,) enz. met compreſſen opleggen, en het verband, het welk om de zuiverheid dikwijls vernieuwd moet worden, door middel van eenen kleinen draagband (*ſuſpenſorium*) bevestigen. Door eene geſtadige aanwending dezer middelen wordt de zwelling zeker tot verdeeling gebragt.

Eveneens worden deze aanzwellingen bij meisjes behandeld.

11.

De aangeborene waterbreuk. (*Hydrocele congenita.*)

Met de boven beſchrevene aanzwellingen van den balzak, welke door werktuigelijke oorzaken voortgebragt zijn, wordt eene aangeborene waterbreuk door onkundigen ligt verwiſſeld.

De aangeborene waterbreuk is een gebrek, het welk bij pas geboren kinderen dikwijls voorkomt, maar

maar ook dikwijls over het hoofd gezien, of voor iets anders gehouden wordt. Eene naauwkeurige beſchrijving der waargenomene ſoorten van aangeborene waterbreuken hebben wij aan het zorgvuldig en leerrijk onderzoek van mijnen geachten vriend, den hofraad B. G. SCHREGER, te danken (*).

Het wezenlijk en voornaam kenteeken van dit gebrek is eene *verzameling van water, of weiachtig vocht, in den ſcheederok des bals* (†) (*tunica vaginalis testis*), waardoor een langwerpig rond gezwel gevormd wordt, hetwelk zich van den liesring tot den bal uitſtrekt. Bij de twee meest voorkomende ſoorten van waterbreuken, waarin het kanaal van den ſcheederok boven aan den liesring nog open is, komt tot tweede kenteeken: dat het gezwel bij eene liggende houding van het kind kleiner wordt,

(om

(*) *Ueber den angebornen Waſſerbruch, und einige neu aufgefundne Formen deſſelben*, in HORN's *Archiv für Medic. Erfahrung. Jahrgang* 1809. *B.* III. *S.* 239. en volgende.

Ueber den Waſſerbruch des Scheidenkanals, eine neue Art der Hydrocele, von B. G. SCHREGER, *in den Abhandlungen der phyſicaliſch-mediciniſchen Societät. B.* I. 1810. *S.* 351. H.

Niet minder belangrijk is de verhandeling, over de waterbreuk en derzelver volkomene genezing, van F. G. VAN INGEN, gedrukt in het Geneeskundig Magazijn door A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, C. G. ONTYD, en M. J. MACQUELYN. III. *deels* II. *ſtuk. bladzijde* 57—127, en reeds in 1804 uitgegeven. K.

(†) Ten einde de waterbreuk van ieder ander gezwel te onderſcheiden, vergelijke men RICHERAND's *Noſographie Chirurgicale. Tom.* III. *pag.* 364—68. *Troiſiéme edition. Paris* 1812. K.

(om dat het water dan van zelfs, of door eene geringe drukking, geheel of gedeeltelijk, in de buikholte terugvloeit,) en bij eene regtſtandige zich weder vergroot. Bij de twee andere, minder voorkomende, ſoorten, wanneer namelijk het kanaal des ſcheederoks in den liesring reeds vergroeid, of de waterbreuk een op zich zelfs beſtaande, met den ſcheederok vastgegroeide, en geſloten vliezige zak is, heeft deze verkleining des gezwels bij eene liggende houding in het geheel niet, of ſlechts in eene zeer geringe mate, plaats; en zelfs eene opzettelijk in het werk geſtelde drukking kan het water uit het gezwel niet uitdrijven. De aangeborene waterbreuk is veel gemeenzamer, dan men gewoonlijk aangenomen heeft, maar dezelve wordt dikwijls over het hoofd gezien, gedeeltelijk om dat, bij de meestal liggende houding der kinderen, eene ſterke en aanhoudende zwelling zelden tot ſtand komt, gedeeltelijk om dat de natuur zelve dikwijls het gebrek geneest. De kinderen der Joden zijn, naar SCHREGER's talrijke waarnemingen, meer dan die der Christenen, aan deze plaatſelijke waterzucht onderworpen; het welk gedeeltelijk aangeboren, gedeeltelijk door verkeerde behandeling der kinderen veroorzaakt kan zijn.

De wijze, hoe de aangeborene waterbreuk ontſtaat, is met de nederdaling der ballen uit de buikholte naauw verbonden (*). Wan-

(*) Zeer duidelijk wordt zulks insgelijks aangetoond in de beide, reeds boven opgegevene, verhandelingen, over de waterbreuk, en over de aangeborene breuken, door onzen landgenoot F. G. VAN INGEN. K.

Wanneer namelijk de vrucht zes maanden oud is, vormt zich dat verlengſel van het buikvlies (*peritonaeum*), hetwelk de ſcheederok (*tunica vaginalis communis*) moet worden; in de gedaante van een *elliptisch* blaasje dringt hetzelve door den liesring, daalt vóór den bal van tijd tot tijd dieper in den balzak, en neemt den vorm aan van een lang en rond vliezig zakje, welks hals in de buikholte open is. De ſmalle cilindervormige hals van dezen zak ſtrekt zich van den liesring tot aan den grond des balzaks uit, waar hij in eenen breeden ronden bodem eindigt, in welken zich eindelijk de afdalende bal nederlegt. Heeft dit plaats gehad, dan ſluit zich de buiksopening en de hals, in de rigting van den liesring naar den bal. Blijft daarentegen de hals van den ſcheederok open, dan vormt deze de zitplaats der aangeborene waterbreuk.

Naar mate het water nu de geheele uitgeſtrektheid van den ſcheederok tot aan den bal, of alleen de tusſchenruimten, welke door de gedeeltelijke vergroeijingen van dit vlies geboren worden, inneemt, ontſtaan ook de verſchillende ſoorten van aangeborene waterbreuken (*).

Dik-

(*) De ſchrijver ſchijnt hier tusſchen den *algemeenen* ſcheederok (*tunica vaginalis communis*) en den *bijzonderen* der ballen (*tunica vaginalis testis*) geen onderſcheid te maken, waarom ik, ter meerdere duidelijkheid, verwijzen moet op A. F. HEMPEL's Grondbeginſelen der ontleedkunde, naar het Hoogduitsch, door JACOB VOSMAER M. Dr. Haarlem 1811. §. 258. bladzijde 414—15; of ook op PLENK en

Dikwijls geneest het gebrek van zelfs, doordien de natuur de vergroeijing bewerkt, vooral wanneer bij gezonde kinderen tegen het einde der eerſte maand de groeikracht ſterker wordt. Brengt de natuur gedurende de eerſte maand de genezing niet tot ſtand, dan duurt dit gebrek, aan zich zelve overgelaten, tot in de jongelingsjaren, of zelfs tot in den mannelijken leeftijd, voort. De ontwikkelingstijdperken hebben er eenen zonderlingen invloed op, naardien zij nu eens deszelfs vergrooting bevorderen, dan weder, door eene verhoogde werking der deelen zelven, de genezing te weeg brengen.

De *genezing door kunst* eischt, dat men beginne met de opneming (*abſorbtio*) des waters door uitwendige middelen te beproeven. Daartoe kan men aanwenden: berookingen met gomharsen (*Olibanum*, *Galbanum*, *Myrrha*, *Thus*, *pulvis fumigatorius Ph. Bat. etc.*): omſlagen met geestrijke vochten, *ſpir. Mindereri:* en in het algemeen met die middelen, welke bij de behandeling van het uitwendig waterhoofd reeds opgegeven zijn. Blijft het gebrek desniettemin voortduren, dan moet de genezing door het aanleggen van eenen goed ſluitenden breukband beproefd worden, na dat men het water in de buikholte teruggedrukt heeft (*). Somtijds be-

en VAN GESSCHER. Schets der ontleedkunde. 4de *druk* 1804. II. *deel. Bladz.* 105—6.

K.

(*) Zulks is alleen mogelijk, wanneer de ſcheederok in den liesring nog open, en de breuk geene, op zich zelven beſtaande, zak is. Men moet tevens zorgen, dat de bal

bewerkt deze handelwijs eene volmaakte fluiting van den liesring en fcheederok. Indien echter ook dit zonder gevolg blijft, wordt, naar de wijze van DESAULT, het water door de kunstbewerking (*punctura*) ontlast, een- en andermaal roode wijn, door de gemaakte opening, ingefpoten, en weder uitgelaten, en daarna een goed fluitende breukband op den liesring aangelegd. De fluiting of vergroeijing des fcheederoks wordt dan door de ontfteking (*inflammatio adhaefiva*), welke de infpuiting veroorzaakt, tot ftand gebragt (*).

12.

Zwelling der Borften.

Men ziet fomtijds, dat bij pas geboren kinderen, niet

bal niet mede in de buikholte teruggedrukt wordt, ten einde grooter ongemak voor te komen. Zie RICHERAND, in het aangehaalde werk, *pag.* 366. K.

(*) Indien ook deze laatfte geneeswijze aan de verwachting niet beantwoordt, raadt TEXTOR, *Profefsor* in het *Julius-Spital* te Wurzburg, aan om de *tunica vaginalis* geheel weg te fnijden, aldus het Orgaan der waterbreuk te vernietigen, en daardoor de onmogelijkheid tot deszelfs beftaan daar te ftellen. Ten bewijze voor de waarde dezer *Methode* verhaalt hij eenige gevallen, waarin hij op deze wijze de volkomene genezing bewerkt heeft. (*Medic. Chirurg. Zeitung* 1821).

K.

niet alleen bij meisjes, maar ook bij jongens, de borſten gezwollen, en met een wei- of melkachtig vocht, hetwelk nu eens dunner, dan weder dikker is, gevuld zijn. De borsten zijn daarbij geſpannen, hard, en niet zelden in eenen aanmerkelijken graad van ontſteking. Zonder twijfel zijn deze vochtverzamelingen het gevolg eener te vroege en te ſterke werking der watervaten (*Reproduction im Lymphſyſtem*), welke buitendien bij de vrucht zoo werkzaam zijn.

De ſtelling van OKEN, welke beweert: dat de vrucht ook door de tepels gevoed wordt: of de meening van anderen: „dat, in de vrucht, de „tepels de uitvoerende buizen zijn van bijzondere Organen, welker werkzaamheid men niet kent:" kan ſlechts als een vermoeden of giſſing aangemerkt worden, en geeft niet de minſte opheldering. Men moet deze zwellingen voorzigtig behandelen, en aan de vroedvrouwen en bakers de ſchadelijke gewoonte, om door eene ſterke drukking dit vocht uit de tepels te melken, volſtrekt verbieden. Zeer juist merkt JAHN aan, dat daardoor het kind niet alleen hevige pijn aangedaan, maar ook eene ziekelijke verandering in het zamenſtel der borſten teweeg gebragt wordt, die deze voor hare toekomende verrigting ongeſchikt kunnen maken. Is de zwelling met ontſteking verzeld, en de borst zeer geſpannen en hard, dan make men gebruik van zoogenaamde weekmakende (*emollientia*) omſlagen en pappen; doch is de ontſteking geweken, en de pijn verminderd, dan komen meer prikkelende middelen, zoo als wasſchingen en omſlagen met aftrek-

ſels

fels van Kamille, *Mentha*, *Cicuta*, *Melisfa*, *enz.*, warmen wijn, en geestrijke vochten te pas, waardoor de verdeeling meestal bewerkt wordt. Bij eene lang nablijvende verharding zijn inwrijvingen van *linimentum volatile*, *unguentum Hydrargyri* (*Neapolitanum*), *Cicutae*, *Digitalis purpureae*, *etc.*, en verdeelende pleisters, nuttig bevonden.

13.

Ontwrichtingen en Beenbreuken.
(*Luxationes. Fracturae.*)

Deze komen bij pasgeboren kinderen voor, ten gevolge van eene moeijelijke verlosfing, en daardoor veroorzaakte befchadiging, welke evenwel de gefchiktfte Vroedmeester niet altijd vermijden kan.

Ontwrichtingen, zoo wel als beenbreuken, worden, wanneer men dezelve flechts in tijds ontdekt, onder eene doelmatige behandeling, meestentijd gelukkig en gemakkelijk herfteld.

Het is daarom pligt des Vroedmeesters en Geneesheers, na iedere moeijelijke verlosfing, het kind naauwkeurig te onderzoeken, wijl deze befchadigingen anders, niet zelden, te laat ontdekt worden.

Arm- en beenbreuken zijn de menigvuldigfte, zeldzamer de breuk van het fleutelbeen. Somtijds heeft men ook waargenomen, dat, wanneer onder de geboorte fterk aan het een of ander been getrokken werd, het kraakbeenig uitwas (*epiphyfis*) aan het bo-

bovenſte gedeelte des dijebeens van dit laatſte geheel was afgeweken.

De gewoonlijkſte ontwrichtingen zijn die van den opperarm en het dijebeen; zeldzamer, en alleen door een geweldig trekken, heeft de ontwrichting der onderkaak, en eene afwijking der beenderen van het bekken plaats, welke laatſte ſomwijlen over het hoofd gezien, en, door verkorting van het eene been met mank gaan, gevolgd wordt. Eene kromming van de ruggraat ontſtond op dezelfde wijze door een geweldig trekken aan de beenen. De ontwrichtingen vereisſchen zoo ſpoedig mogelijk de herſtelling, welke bij de geringe kracht der ſpieren niet moeijelijk valt. De beenbreuken vorderen eene doelmatige zetting en verband, volgens de regels der heelkunde. De genezing volgt dan ligt en ſpoedig.

14.

Breuken. (*Herniae*).

De bij pas geboren en jonge kinderen voorkomende breuken zijn of gebreken in de eerſte vorming, zoo als de herſen- en aangeborene navelbreuk, of gevolgen van eene uit- of inwendige werktuigelijke oorzaak en geweld, zoo als de meeste liesbreuken. Gelijk over het algemeen de onderbuiksbreuken bij volwaſſenen de menigvuldigſte zijn, zoo komen deze ook bij kinderen het meest voor.

(a

a) *De herſenbreuk.*

(*Encephalocele*, *hernia cerebri.*)

De herſenbreuk is een gezwel, hetwelk zich aan verſchillende gedeelten van den ſchedel vertoonen kan, en door eene uitpuiling van een gedeelte der herſenen, welke door eene tegennatuurlijke opening in de ſchedelbeenderen heendringen, onder de uitwendige bekleedſelen gevormd wordt.

Deze herſenbreuk wordt van het eenvoudig hoofdgezwel daardoor genoegzaam onderſcheiden, dat zij omſchreven en onpijnlijk is, door uitwendige drukking kleiner wordt, ja zelfs, als zij niet zeer groot is, geheel verdwijnt, door het ſchreijen der kinderen zich weder vergroot, week en pappig op het gevoel is, en niet zelden de eigenaardige klopping der herſenen laat waarnemen. Na eene ſterke drukking op de herſenbreuk volgen ligt ſtuipen, en ſomtijds zelfs eene beroerte.

De huid boven het gezwel is meestal natuurlijk van kleur, doch ſomwijlen wel eens met blaauwe uitgezette bloedaderen doorweven. Zelden gebeurt het, dat de herſenbreuk tuſſchen de naden plaats heeft, maar meestal komt zij door eene tegennatuurlijke opening in de ſchedel, als een gebrek in den vorm, naar buiten. Deze opening kan men rondom de grondvlakte des gezwels duidelijk voelen, en le-

vert zij ook van dien kant een goed teeken ter onderſcheiding van andere gezwellen aan het hoofd.

De grootte en gedaante der herſenbreuk is zeer verſchillend, naardien men er van de grootte van een duivenei, tot die van eene vuist, heeft waargenomen. Somtijds ſtelt zij eene regelmatige en gelijkvormige zwelling daar, ſomtijds echter vormt zij eenige afdeelingen of klompen. De plaats waar zij voorkomt verſchilt insgelijks, doch in de meeste gevallen werd zij in de wandbeenderen waargenomen. Bij de hoogſte graden dezer misvorming ligt ſomtijds de geheele herſenklomp, of ten minſte deszelfs grootſte deel, in eenen vliezigen zak, terwijl de ſchedelbeenderen van boven geheel ontbreken. Zulke misvormde kinderen met halve hoofden (*hemicephali*) leven toch dikwijls verſcheidene dagen na hunne geboorte (*).

Gelukkig is het, dat deze misvorming, welke meestal ongeneeslijk is, en vroeg of laat doodelijk wordt, ſlechts zelden voorkomt. Alleen bij zeer kleine herſenbreuken is ſomtijds de genezing mogelijk,

(*) OSIANDER beſchrijft een geval, waar het kind, niettegenſtaande een groot gedeelte zijner herſenen bij de geboorte ontbraken, evenwel nog vijftien dagen leefde, (*Göttinger gelehrte Anzeigen* 1812. N°. 139.). YELLOWLY beſchreef eenen *hemicephalus*, die geene wand- ſlaap- voor- noch achterhoofdsbeenderen had, voor het overige echter niet wanſchapen was, en zes dagen na de geboorte leefde. Deze waarneming kan men vinden in de *Medico-Chirurgical Transactions* Vol. II. In het Vol. V. is een dergelijk geval medegedeeld. Voor de geregtelijke geneeskunde zijn waarnemingen van dezen aard zeer belangrijk.

lijk, welke daarin beſtaan moet, dat men het voorgevallen gedeelte der herſenen, door eene zeer zachte en gematigde, maar aanhoudende en trapswijze vermeerderde drukking, binnen de ſchedelholte terug brengt, en door een doelmatig verband zoo lang binnen houdt, tot de opening in den ſchedel zich geſloten heeft. Onkundige heelmeesters hebben de herſenbreuk wel eens miskend, en door het gezwel te openen den dood onmiddellijk veroorzaakt.

Eene ſterke en plotſelijke drukking brengt verlammingen, bedwelming, ſtuipen, ſlaapzucht (*ſopor*), te weeg. Voor die gevallen, welke voor genezing vatbaar ſchijnen, geeft de heelkunde de regels tot het verband aan, hetwelk overigens gemakkelijk en eenvoudig moet zijn. Wanneer de breuk groot is, ontſtaan er ligt ſtuipen en bedwelming, vooral wanneer het gezwel, door het neerhangen, op den beenrand, of op eenige andere wijze, gedrukt, of koud wordt; iets, hetwelk men door een gepast verband moet trachten voor te komen.

---

b) *De navelbreuk.*

(*Omphalocele*, *hernia umbilicalis.*)

De navelbreuk komt bij pas geboren kinderen, en ook in den eerſten tijd na de geboorte, voor. Het wezenlijke der navelbreuk beſtaat eigenlijk daarin, dat door den verwijden navelring, of ter zijde van denzelven door eene opening in de witte lijn (*li-*

nea alba), een gedeelte van het darmnet (*omentum*), en bij groote navelbreuken zelfs darmen, of andere buiksingewanden doordringen. Bij kleine kinderen, vooral in de eerſte dagen na het afvallen der navelſtreng, is de navelring nog niet zoo volkomen en zeker geſloten, dat door de perſing van het middelrif en der buikſpieren bij hevig ſchreijen der kinderen, of door uitwendige drukking van te ſterk ſluitende kleeren, of niet goed aangelegden navelband, geene navelbreuk zou kunnen ontſtaan. Dit kan des te eer geſchieden, indien de navelſtreng te kort afgeſneden, of ettering en verzwering aan den navel ontſtaan is.

De aangeborene navelbreuk (*Omphalocele congenita*) verſchilt van die, welke na de geboorte ontſtaat, meestal daarin, dat dezelve veel grooter omvang heeft, met een gebrek, of liever gemis, der huid en buikſpieren gepaard gaat, ſlechts door een dun vlies bedekt wordt, verſcheidene ingewanden bevat, en meestendeels niet te genezen, en doodelijk, is.

Over de oorzaken der aangeborene navelbreuken hebben de onderzoekingen, door OKEN bij de vrucht in hare vroegſte tijdperken in het werk geſteld, veel licht verſpreid. In den vroegſten leeftijd der vrucht maken namelijk de navelſtreng en buikholte ſlechts een deel (*Organ*) uit, en de darmen liggen buiten het ligchaam der vrucht in de navelſtreng. In het vervolg van tijd trekken zich de darmen tot binnen den navelring terug. De aangeborene navelbreuk ontſtaat dus niet door eene uitperſing der darmen van binnen naar buiten, maar omgekeerd, door derzelver verhinderden ingang in de buik-

buikholte. De aangeborene navelbreuk is derhalve een gebrek in den vorm door ſtilſtand in den groei (*Bildungshemmung*) Ten gevolge van de zamenſtelling (*structura*) des navels en der omliggende deelen, moeten de navelbreuken, die na de geboorte ontſtaan, gewoonlijk eenen breukzak hebben, de aangeborene niet (*).

Ten einde de navelbreuken bij kinderen te genezen, hetwelk bij eene doelmatige behandeling niet moeijelijk is, heeft men verſchillend ingerigte verbanden voorgeſlagen.

De eigenlijke, en ter bereiking van het doel noodzakelijkſte, behoefte beſtaat daarin, dat de navelbreuk door middel van een half rond, of kegelvormig en ſtomp, ligchaam teruggedrukt, ingehouden, en tot zoo lang belet worde om naar buiten te ko-

(*) Wanneer de ſchrijver hier met breukzak een verlengſel der huid bedoelt, heeft hij gelijk, en anders niet; want alle, door de verſchillende ſchrijvers opgegevene, waarnemingen van aangeborene navelbreuken maken gewag van eenen breukzak, ten minſte uit het buikvlies beſtaande. Breedvoerig vindt men dit betoogd door SOEMMERING, (Verhandelingen bekroond met den prijs van het legaat van J. MONNIKHOFF VI. *deel.* I. *ſtuk* 1809.) welke als reſultaat zijns onderzoeks ſtelt: (*bladz.* 46—47.) „dat de aangeboren navelbreuken zeer kennelijk te on„derſcheiden zijn van de zoodanige, die vervolgens, of na „de geboorte, ontſtaan, door derzelver *breukzak*, die, ne„vens het buikvlies, niet uit de huid der buiksbekleed„ſelen, maar uit het vlies der navelſtreng beſtaat." Hetzelfde beweerden reeds lang RÖDERER en onze geleerde landgenooten BONN, en E. SANDIFORT (*Obſervat: anatomico-patholog. Lib* III. *Cap.* I.). K.

komen, tot de navelring zijne behoorlijke ſterkte en veerkracht bekomen, en zich geſloten hebbe. Het is dus tamelijk onverſchillig, of men dit met een houten of kurken balletje, muskaatnoot, veerkrachtig navelſchild, trapswijze aangelegde compreſſen, enz. tracht te bewerkſtelligen, indien men ſlechts zorg draagt, om door eenen doelmatigen gordel, buikriem, of navelband, de drukking onafgebroken te onderhouden. RICHTER, SCHREGER, BRÜNINGHAUSEN, en anderen, hebben zeer goede navelbreukbanden opgegeven. SOEMMERING heeft een zeer geſchikt navelſchild aanbevolen (*).

De

(*) SOEMMERING heeft dit ſchild namelijk aanbevolen, indien de navelbreuk geenen halven duim hoog, en het kind geene twee maanden oud is; maar zegt hij: (in de reeds aangehaalde prijsverhandeling §. 78—80) „ indien de navelbreuk grooter is, en zich met eenen „ draad geſchikt omvatten laat, zoo is het *binden*, of „ de eigenlijke *afbinding*, het beste, en een, tegenwoor„ dig door vele ondervinding, beproefd middel."

Het zij de ſchrijver met, het zij zonder, opzet van deze afbinding geen gewag maakt, ik vinde dezelve te belangrijk, om hier niet met SOEMMERING's eigene woorden opgegeven te worden.

„ Na dat men het kind, vervolgt hij, behoorlijk ge„ plaatst, en het in die plaatſing door eenen helper heeft „ doen houden, verzekert men zich door een naauwkeu„ rig onderzoek niets als den ledigen zak voor zich „ te hebben. Indien het tegendeel plaats heeft, moet „ men hetgeen er in vervat is, vooraf in den buik te„ rug pogen te brengen; alsdan legt men om het gevatte „ gedeelte eenen gewasten draad, dien men zekerheidshalve

„ er

De geneesheer kan zeer dikwijls het ontstaan der navelbreuken verhoeden, wanneer hij de verkeerde behandeling der navelstreng tegengaat, bij zeer onrustige kinderen, welke veel schreijen, de oorzaak hiervan kan wegnemen, of waar dit vruchteloos blijft, het onafgebroken dragen van den navelband voorschrijft.

OKEN. *Preisschrift über die Entstehung und Heilung der Nabelbrüche. Landshut.* 1810. 8.

SOEMMERING. Prijsverhandeling over de navelbreuken. Amsterdam 1809. 8.

BRÜ-

„ er twee- of driemaal omdoet, en telken reize met eenen „ heelmeestersknoop vast aantrekt. Den derden dag legt „ men eene tweede, en indien het noodig is, den zesden „ dag eene derde binding aan. Gewoonlijk valt het afge„ bonden deel tusschen den achtsten en tienden dag af, „ en de genezing is voltooid."

„ Ter aanprijzing dezer *Methode* zou het voldoende kun„ nen gehouden worden alleenlijk aantevoeren, dat DESAULT „ alleen over de 50 kinderen door dezelve gelukkig genezen „ heeft; dat PLAIGNAULT, L. FRANK, en NIEMEYER ze met „ het beste gevolg te werk gesteld hebben, en dat ik de„ zelve insgelijks door mijne ondervinding kan bekrachti„ gen. Trouwens er doen zich zoo vele gronden tot der„ zelver aanbeveling op, dat het waarlijk te verwonde„ ren is, hoe dezelve zoo lang heeft kunnen veronacht„ zaamd blijven.....

„ Intusschen is het toch niet te ontkennen, dat deze „ *Methode*, ingeval de *geopereerde* te oud is, niet tegen het „ terugkeren der breuk verzekert, zoo als de opregte DE„ SAULT zelfs meerdere zulke gevallen aanvoert. Ook „ SAVIARD twijfelde aan de duurzaamheid der genezing."

K.

BRÜNINGHAUSEN. *ueber den Verband der Nabelbrüche, in Loder's Journal für Chirurgie.* III. *Bd.* I. *St.* N°. 6.

DESAULT. *Nachlafs.* IV. *Th.* N°. 10. *über den Nabelbruch.*

CHOPART et DESAULT. *Traité des maladies chirurgicales, et des opérations, qui leur conviennent. Tom.* II. *de la hernie ombilicale.*

---

c) *Liesbreuken.*

(*Herniae inguinales*).

De liesbreuken zijn bij jonge kinderen niet zeldzaam. Zij worden veroorzaakt door hevig schreijen, uitwendige beleedigingen, harde, of in 't geheel geene, buiksontlasting, enz. waarbij een gedeelte van het darmnet, met of zonder darm, door den liesring geperst wordt. Naderhand kunnen zij, even als bij volwasfenen, ook bij kinderen, die ouder zijn, door dezelfde schadelijke oorzaken, zoo als opligten van zware lasten, loopen, springen, enz. ontstaan.

De *aangeborene liesbreuk* (*hernia inguinalis congenita*) bij jongens wordt daardoor voortgebragt, dat een gedeelte der darmen, te gelijk met de, uit de buikholte komende, ballen, door den liesring nederdaalt. Dit kan vroeger of later geschieden, wanneer het, door het buikvlies gevormde, kanaal (*gubernaculum* (*) *Hun-*

(*) Beter gezegd de gemeene scheederok der ballen (*tunica vaginalis communis*), waarvan het *gubernaculum Hunteri* slechts ten deele het buitenste bekleedsel uitmaakt, en naderhand de schortspier (*musculus cremaster*) genoemd wordt. K.

Hunteri), waardoor de ballen heentrekken, aan deszelfs bovenſte gedeelte niet geſloten, noch vergroeid is; en het is uit dien hoofde, dat men aangeborene liesbreuken dikwijls eenigen tijd na de geboorte, ja ſomtijds eerst na verloop van jaren, te voorſchijn ziet komen. In dusdanige gevallen is alzoo ſlechts de aanleg (*praedispositio*) tot eene liesbreuk aangeboren, terwijl de breuk zelve eerst ontſtaat, indien gelegenheidsoorzaken (*occaſio*) het net, of den darm, of beiden doen nederzakken. Het eigenlijk onderſcheid tusſchen eene *aangeborene* en *gewone* liesbreuk beſtaat derhalve daarin, dat in de *aangeborene* het voorgevallen darmstuk met den, ſlechts door zijnen eigen ſcheederok (*tunica vaginalis testis*, *albuginea*) bedekten, bal in onmiddellijke aanraking in eenen zak liggen, terwijl bij de *gewone* lies- en balzaksbreuken het buikvlies eenen afzonderlijken breukzak daarſtelt, en bij gevolg de breuk en de bal zich in twee van elkander afgeſcheidene beurzen, welke geene onderlinge gemeenſchap hebben, bevinden. Daaruit laat het zich ook verklaren, waarom men bij *gewone* liesbreuken den bal onder en achter de breuk voelt, terwijl men bij de *aangeborene* denzelven niet ontdekken kan. De liesbreuken bij kinderen worden door onachtzame ouders niet zelden in het begin verwaarloosd, en wekken eerst dan hunne opmerkzaamheid, als de voorgevallene deelen in den balzak nederdalen. — Eene doelmatige behandeling der breuken leert overigens de heelkunde. Wij willen hier alleen nog aanmerken, dat de breuken bij kinderen, onder eene goede behandeling, meestentijd

ligt en zeker te genezen zijn. Heelkundige hulp kan in zeer vele gevallen ontbeerd worden, indien men bij de kinderen het hevige ſchreijen, gebrek aan, of te overvloedige, ontlasting, buikpijn, en andere ſchadelijke oorzaken, welke de breuk naar buiten dringen, kan voorkomen, of ſpoedig doen ophouden. Met de toenemende jaren verkrijgt de liesring uit zich zelfs meer ſtevigheid, en men kan door wasſchingen en omſlagen van koud water, rooden wijn, geestrijke vochten, enz. de plaatſelijke verzwakking trachten te verbeteren. Slechts in die gevallen, waar deze middelen, aanhoudend gebruikt, niet helpen, is het noodig zijne toevlugt tot eenen breukband te nemen. Beklemde breuken zijn in de kinderjaren zeer zeldzame verſchijnſelen.

Het aanleggen van verbanden en breukbanden bij zeer jonge kinderen is altijd zeer lastig, en voldoet meestendeels niet aan het oogmerk, indien men niet de meest mogelijke oplettendheid aanwendt.

Bij zeer onrustige, levendige, en zoodanige kinderen, die meestal met eene zwakke ſpijsvertering, winden, buikpijn, enz. geplaagd zijn, gaat de breuk ligt weder uit. Hier is wel degelijk een verband, en ſomtijds zelfs een veerkrachtige breukband noodig, welkers aanwending men bij kinderen, die ſlechts eenige maanden oud zijn, ten onregte voor onuitvoerlijk gehouden heeft. Slechts moet men dan zorgen twee breukbanden te hebben, om dagelijks daarmede te kunnen verwisſelen, en door eene dikwijls herhaalde verandering van ſchoon linnen rondom den breukband en de beenriemen, en door het wasſchen

der

der rood wordende plaatſen met melk, loodwater (*liquor acetitis plumbi*, *aqua vegeto-mineralis Goulardi*), enz. ontvellingen te verhoeden. Dat het op zoodanig eene wijze voor kleine kinderen mogelijk wordt aanhoudend eenen breukband te dragen, heeft mij eene herhaalde ondervinding geleerd; alleen wordt er van den kant der moeder, of kindermeid, eene groote zorgvuldigheid vereiſcht. Binnen den tijd van twee of drie maanden volgt gewoonlijk de ſluiting van den liesring, en men kan als dan den breukband afdoen (*).

De

(*) Ik oordeel het niet ongepast hier ter plaatſe melding te maken van eene nieuwe verbetering in den liesbreukband, zoo als dezelve thans in Parijs vervaardigd wordt. Hij beſtaat, zoo als de gewone breukbanden, uit eenen, naar de gedaante van het bekken gebogen, en met zeemleer bekleeden ſtalen beugel of veer, aan welker beide einden eene beweegbare, en op haar aspunt eenigzins draaijende, platachtig ronde, en insgelijks bekleede pop of ſchijf, ter grootte van een drieguldenſtuk, bevestigd is. Slechts deze drie ſtukken maken het geheel werktuig uit, welker voorregt boven onze gewone breukbanden daarin beſtaat, dat het geene riemen ter bevestiging behoeft, maar zich zonder ongemak voor den lijder om deszelfs heupen vastklemt, en door de beweegbare poppen, onveranderd op deszelfs plaats gehouden wordt; of liever de poppen blijven onbewegelijk, maar de beugel, de buigingen van het bekken volgende, beweegt zich op de poppen, zoo dat bij iedere houding des ligchaams de breuk gepast ingehouden wordt, en nooit onder de pop, doorglijden kan. De plaatſing van den breukband is in dier voege, dat bij eene regter liesbreuk de beugel over het

De tot hiertoe verhandelde ziekten zijn gedeeltelijk zoodanige, welke als gebreken in den vorm, door eene verkeerde rigting der ontwikkelingskracht, reeds bij de vrucht voor de geboorte ontſtaan, en wegens de beletſelen, die zij in de verrigting der lijdende deelen veroorzaken, onder de ziekten te rangſchikken zijn; gedeeltelijk die, welke door werktuigelijke beleediging, onder of kort na de geboorte, te weeg gebragt worden. Alle deze ziekten moeten op zich zelfs als *plaatſelijke* beſchouwd worden, dat is, dat zij geene algemeene ziekte, maar ſlechts eene geſtoorde verrigting der lijdende deelen zijn. Met de meeste gaat daarom ook geen algemeenlijden gepaard, ten zij het plaatſelijk gebrek eenen grooten invloed op de verrigting van edele deelen uitoefende, zoo als bij v. b. de herſenbreuk. Bij de overige is de *algemeene* aandoening, welke er ſom-

het linker darmbeen ligt, en bij eene linker breuk over het regter. De pop aan het achtergedeelte drukt in die kleine holte, die op hoogte van den vierden of vijfden lendenwervel boven het heiligbeen gevonden wordt; van daar loopt de beugel over het een of ander darmbeen naar voren over de ſchaamharen (*mons Veneris*), en drukt met de voorſte pop op den liesring van de tegenovergeſtelde zijde, waar de beugel om heen loopt; en het is juist door deze bewerktuiging, door, namelijk, iets meer dan eenen halven cirkel te beſchrijven, dat deze breukband zich zonder riemen, en alleen door middel van hare veerkracht, om het ligchaam vastklemt, en het geheele kanaal van den liesring (*canalis inguinalis*) toedrukt, en dus de uitzakking der breuk verhindert.

K.

ſomtijds mede verbonden kan zijn, in het geheel geen gevolg van de *plaatſelijke*, maar van eene andere gelijktijdig werkende oorzaak, of zij is ſlechts het uitwerkſel (*ſekundaire Wirkung*) der zich langzaam meer en meer uitbreidende ſtoornis in de verrigting van meerdere Organen. Men heeft onlangs, wel is waar, het beſtaan van plaatſelijke ziekten geheel ontkend, maar de zaak is zoo duidelijk, dat al het twisten daarover ſlechts op eenen nutteloozen en ſpitsvindigen woordenſtrijd uitloopt.

De ziekten, welke in de volgende Afdeeling beſchreven zijn, behooren gedeeltelijk tot de algemeene, gedeeltelijk tot de plaatſelijke; en worden hier, waar het minder op ſtelſelmatige volgorde, dan op het nut, hetgeen beginnende Geneeskundigen er uit trekken moeten, aankomt, ſlechts daarom onder elkander opgegeven, om dat zij meestal, en ten deele uitſluitenderwijze, bij de geboorte, of in de eerſte weken of maanden na dezelve, voorkomen. Zij ontſtaan deels uit algemeene, deels uit plaatſelijk werkende ſchadelijke oorzaken, welke echter minder op eene werktuigelijke (*mechaniſche*), dan dierlijk-ſcheikundige (*dynamiſche*) wijze het ligchaam (*Organismus*) aantasten.

VIJFDE AFDEELING.

Algemeene en plaatſelijke zickten, die den eerſten leeftijd bijzonder eigen zijn.

EERSTE HOOFDSTUK.

Schijndood der pasgeboren kinderen.
(*Asphyxia neonatorum*).

De volgorde, waarin bij het pasgeboren kind de nieuwe verrigtingen moeten beginnen, en de verandering, welke de bloedomloop door de ademhaling na de geboorte ondergaat, als ook de oorzaken, waarop deze verandering der werkzaamheid van bijzondere ingewanden of deelen noodzakelijk gegrond is, zijn reeds boven (eerſte Afdeeling) uit een gezet.

Dikwijls gebeurt het echter, dat het kind *ſchijndood* geboren wordt, en de ademhaling niet van zelfs begint, hoezeer alle werktuigelijke beletſelen, zoo als ophooping van taaije ſlijm in den mond, ontwikkeling der om den hals geſlingerde navelſtreng,

ſtreng, enz. uit den weg geruimd zijn. Van veel aanbelang is het hier, de twee verſchillende ſoorten van ſchijndood behoorlijk van elkander te onderſcheiden, wijl de hulpmiddelen der kunst, welke nu noodzakelijk aantewenden zijn, daarnaar geheel ingerigt en gewijzigd moeten worden. Oudtijds hebben de Vroed- en Geneeskundigen op dit onderſcheid meestal weinig acht geſlagen. STARK, OSIANDER, GIRTANNER, en anderen, hebben daarop het eerst oplettend gemaakt.

1°. In het eene geval is het aangezigt van het kind hoogrood, bruin, of paarsblaauw, ſomtijds zwartachtig, van kleur; de oogen puilen uit derzelver holten; het ligchaam is warm, heet, rood, heeft hier en daar blaauwe vlekken; de huid is geſpannen; alle teekenen van volbloedigheid zijn voorhanden; de navelvaten zijn met bloed opgevuld, en kloppen ſomwijlen zoo ſterk, dat het voor het oog zigtbaar is; het kind zelve is gewoonlijk groot, ſterk, en voldragen.

2°. In het andere voelt men het hart en de navelvaten niet kloppen; het ganſche ligchaam is bleek, verwelkt, ſlap; het kind zwak, niet voldragen; het aangezigt vaal, loodkleurig, ingevallen; de lippen zijn blaauw; de onderkaak hangt neder; de ledematen zijn koud; de huid is ſlap, niet zelden met darmpek bevuild; en over het algemeen zijn alle teekenen van zwakte en uitputting aanwezig.

GIRTANNER vestigde de oplettenheid niet alleen op het onderſcheid dezer verſchillende ſoort van ſchijndood, met betrekking tot de behandeling,

maar

maar trachte ook dit verſchil *theoretisch* te bepalen, en de oorzaken daarvan optegeven. Zich grondende op de ſtelling, welke de hedendaagſche natuurkunde ook algemeen huldigt, dat bij het ongeboren kind de moederkoek de verrigting, die de longen na de geboorte uitoefenen, waarneemt, en het bloed van zuurſtof (*oxygenium*) voorziet, beweert hij, dat in het *eerſte* geval de navelſtreng derwijze gedrukt wordt, dat het bloed wel uit de moederkoek naar de vrucht, maar niet uit deze terug vloeijen kan, terwijl in het *tweede* het omgekeerde plaats zou hebben, zoo dat het bloed wel van het kind naar de moederkoek, maar niet van daar terug zou kunnen ſtroomen. Het *eerſte* geval, met volbloedigheid (*repletio*), noemt hij beroerte (*apoplexia*), het *tweede*, met gebrek aan bloed (*inanitio*), heet hij onmacht, flaauwte, (*asphyxia*).

Hoe ſcherpzinnig deze verklaring ook wezen moge, zal zij toch in allen opzigte iedereen niet voldoende voorkomen. Maar zoo veel is door de ondervinding bewezen, dat, indien de moeder gedurende hare zwangerſchap, en vooral omſtreeks derzelver einde, zware ziekten, koortſen, zenuwtoevallen, kramp, ſtuipen, vloeijingen, *diarrhoeën*, enz. doorgeſtaan had, en te vroeg bevallen was, het kind dikwijls zwak was, en zich, in geval van ſchijndood na zijne geboorte, in het *tweede* geval bevond, terwijl de *apoplectiſche* toeſtand daarentegen meer waargenomen wordt, wanneer de zwangerſchap regelmatig afgeloopen, en het kind voldragen is, maar de verlosſing moeijelijk was, wegens eene ongunſtige of verkeerde ligging van het

het kind lang duurde, en de navelſtreng, het zij door omſlingering om een of ander kindsgedeelte, het zij door onder de verlosſing uit te zakken, gedrukt werd.

Bij den *apoplectiſchen* toeſtand is het zoo ſpoedig mogelijk doorſnijden der navelſtreng, en het laten uitvloeijen van bloed uit het kindsgedeelte, het noodzakelijkſte en voornaamſte hulpmiddel. In vele gevallen volgt 's kinds herleving oogenblikkelijk, en de ademhaling neemt eenen aanvang. Hoe veel bloed men uit de navelſtreng moet laten uitvloeijen kan niet juist bepaald worden, en hangt af van de omſtandigheden; van één tot twee gewone eetlepels is echter meestal toereikend, en voor het kind geene onbeduidende hoeveelheid. Keert het leven op deze wijze niet terug, dan moet men met des te meer vlijt en orde van de overige redmiddelen gebruik maken.

Onder deze behoort: de reiniging des monds van taaije ſlijm; het prikkelen en kittelen des ſtrottenhoofds, om neiging tot braken te veroorzaken, hetwelk de keel en luchtpijp van ſlijm en allerlei vochten zuivert, en door deszelfs ſchok de noodige werkzaamheid in de ademhalings-Organen opwekt; het zetten van prikkelende klisteren, zamengeſteld uit warm water, of aftrekſel van Kamillebloemen, met een weinig wijn, azijn, zout, zeep, enz.; het wrijven des ligchaams, en voornamelijk der borst, met warme doeken; het borstelen der voetzolen en handpalmen; het voorzigtig inblazen van lucht (*) in de

(*) Zonder twijfel zou dit het best met eenen, opzettelijk daartoe vervaardigden, blaasbalg, zoo als door

de longen door neus en mond, waarbij men, door een zacht op- en nederdrukken der borst, derzelver beweging (de ademhaling) tracht na te bootſen.

Een der werkzaamſte middelen is daarenboven het beſprengen en beſproeijen des ligchaams, en vooral des hartkuils, met koud water, wijn, of brandewijn. Het beste geſchiedt zulks met eene kleine ſpuit, of, indien deze niet voorhanden mogt zijn, met eene kleine flesch, welker opening men met den vinger bijna geheel ſluit, en nu het vocht met eenige kracht op de zenuwrijke maagstreek of hartkuil uitſtort. De laatstgenoemde handelwijze heeft mij in een paar gevallen, waarin alle middelen vruchteloos aangewend waren, den besten dienst bewezen. HUFELAND en anderen hebben het nederdroppelen van kouden wijn op den hartkuil, van eene zekere hoogte af, voorgeſlagen; iets, hetwelk op dezelfde wijze werkt. Blijven alle deze middelen zonder uitwerking, dan kan men eindelijk alles aanwenden, hetgeen in 't algemeen bij de onmagt, of ſchijndood van zwakte en uitputting (*asphyxia asthenica*), te pas komt.

Be-

GORCY (HUFELAND's *Annalen der Franzöſiſchen Arzneikunde B.* I. *S.* 359.) opgegeven is, geſchieden. Maar dan behoorde er insgelijks voor gezorgd te zijn, dat er altijd zulk een bij de hand was, en ieder vroedkundige daarmede wist omtegaan! Eene nadere beſchrijving van GORCY's blaasbalg, zoo als ook van andere werktuigen, tot het herſtel der ademhaling bij ſchijndooden, door KOPP, MEUNIER, VAN MARUM, is te vinden in KOPP's *Jahrbücher der Staats-Arzneikunde B.* III. *S.* 3. en volgende.

Bevindt zich het kind na de geboorte in eenen levenloozen, boven beſchrevenen toestand van flaauwte of onmagt (*asphyxia ex inanitione*), dan mag de navelſtreng niet dadelijk afgebonden en doorgeſneden worden. Het is veel meer van belang, dat de gemeenſchap tusſchen het kind en de moeder nog eenigen tijd blijve voortduren, ten einde de toevoer van bloed uit den moederkoek naar het kind niet te vroeg belet worde. Dezen toevoer moet men zelfs, door de navelſtreng in de rigting van den moederkoek naar het kind zacht en voorzigtig uit te ſtrijken, zoo veel mogelijk bevorderen. Te gelijk wendt men zonder tijdverzuim, maar ook zonder overhaasting, andere doelmatige hulpmiddelen aan. Uit dien hoofde plaatſe men het kind liefst in een bad van laauwwarm water, met wijn of brandewijn verſterkt, waar men insgelijks de onafgebondene navelſtreng, zoo ver zulks mogelijk is, inlegt. Zelfs ingeval de nageboorte reeds los is, of naar buiten gekomen mogt zijn, onderbinde men niet, maar legge den moederkoek bij het kind in het bad. Het bevochtigen der nageboorte met geeſtrijke middelen (*) was ſomtijds van een goed gevolg. Dikwijls komt het kind in het bad, door de leven-

wek-

(*) Dorthal lag de nageboorte van een kind, welks ſchijndood door eene lange drukking der navelſtreng veroorzaakt was, in warmen rooden wijn, met een glas vol wijngeest (*ſpiritus vini*) vermengd. De navelſtreng vulde zich, men voelde den polsſlag, en na 10—12 minuten herleefde het kind, niettegenſtaande men te voren de gewone middelen te vergeefs in 't werk had geſteld. (*Journal de Médecine, Chirurgie et Pharmacie de Paris*).

wekkende kracht der warmte, bij, zoo als ik meermalen in een van Duitschlands voornaamſte verloskundige geſtichten gezien heb. Is er geene gelegenheid ter aanwending van het bad, of is hetzelve zonder goed gevolg gebruikt, dan wikkele men het kind in warme doeken, wrijve en borstele het bij afwisſeling en met oplettendheid, trachte de ademhalingswerktuigen, door prikkeling van het ſtrottenhoofd met eene veder, door ſterke riekmiddelen, die men onder den neus houdt (*ſpir. ſal. Ammon. volat.*, *flor. ſal. Ammon.*, *Aether*, bij gebrek van iets beters gebrande veren, geſneden uijen, enz.,); door het inblazen van lucht op de boven beſchrevene wijze, in beweging te brengen. Tot hetzelfde einde dienen *prikkelende klisteren* met wijn, wijngeest, en andere vlug prikkelende middelen; vooral komt het beſpuiten en beſprengen des hartkuils en der maagſtreek met koud water, wijn, *Aether*, en het inwrijven van *Naphthen* (*Aether Sulphuricus*, *Nitricus*, *Aceticus*), vluggen geest van *Ammoniak-zout* (*Ammonia liquida*), enz., op het ſtrottenhoofd, den hartkuil, en ruggraat te pas, en doet niet zelden goede diensten.

Ten ſlotte heeft men nog, indien alle opgegevene middelen zonder vrucht in 't werk zijn geſteld, de aanwending der *Electriciteit*, het *Galvanisme*, en het inblazen van zuurſtoflucht (*gas oxygenium*) voorgeſlagen; doch men zal, om de zamengeſteldheid der noodige werktuigen, in de gewone Praktijk (*Privatpraxis*) daartoe zelden tijd en gelegenheid vinden.

De hoofdzaak hierbij blijft echter altijd, dat men met

met kennis van zaken, geduld, en volharding, de aangegevene middelen aanwende, geen' tijd verzuime, maar ook door geene al te driftige of onbeſuisde handelwijze het ſluimerend of naauwelijks opglimmend levensvonkje geheel uitblusſche. De geneesheer of vroedmeester moet tevens genoegzame tegenwoordigheid van geest en overleg bezitten, om de ontbrekende of ontbodene redmiddelen door die, welke men bij de hand en in de nabijheid heeft, te doen vervangen. Voldoet men aan deze vereischten, dan wordt men dikwijls, als men reeds alles verloren waande, door eene ongeloofelijk ſchijnende uitkomst beloond. Er zijn voorbeelden, dat eerst na verloop van drie uren het leven door dergelijke pogingen terugkeerde (*).

De

(*) Ik kan niet nalaten hier alle Genees- en Vroedkundigen op het hart te drukken om te zorgen, dat de ſchijndoode kinderen niet zoo ſpoedig, als zulks, helaas! maar al te dikwijls geſchied is, ter zijde gelegd, en de weinige, of niet lang genoeg aangewende, pogingen ter redding met den gewonen uitroep: het kind is dood: het zal toch niet meer helpen: geſtaakt worden. Mijne geringe ondervinding heeft mij nog geen langer ſchijndood, dan die van een half uur na de geboorte doen waarnemen. Doch ook dit geval kan ten bewijze ſtrekken, dat men in zijne pogingen niet te ſpoedig verſlaauwen moet. Hetzelve droeg zich toe bij eene eerstbarende. Het kind was voldragen, en eer groot, dan klein. Na dat het hoofd geboren was, waartoe het zonder eenige in 't oog vallende redenen buitengewoon veel moeite had, werd de oorzaak dezer vertraging duidelijk, wijl de navelſtreng 2—3 maal zoo ſterk om 's kinds hals geſlin-

De geneesheer of vroedmeester moet daarbij oplettend zijn op de eerste teekenen des terugkerenden le-

gerd was, dat ik moeite had mijnen vinger tusschen denzelven en de streng te brengen. Het aangezigt van het kind was hierbij paarsblaauw, de streng klopte niet, en 's kinds toestand was dus gevaarlijk. Aan ontwikkeling was, wegens de spanning der streng, niet te denken. Ik besloot derhalve tot eene, zoo goed mogelijke, dubbele onderbinding der navelstreng, sneed deze tusschen de onderbindingen door, en moest nu, wijl de baarmoeder, zich niet zamentrok, de verlossing op mij nemen. Hiermede verliep van het oogenblik der afbinding tot de geboorte 5—7 minuten. Doch het kind was schijndood, en scheen zulks wel in den tweeden graad (*ex inanitione*) te zijn.

Het kind, hoezeer overigens groot en welgemaakt, was bleek, loodkleurig, het aangezigt ingevallen, de huid overal slap. De spoedige overgang van den eersten tot den tweeden graad liet zich daaruit verklaren, dat de onderbinding van het kindsgedeelte der navelstreng onder de verlossing afgeschoven was, en het kind dus waarschijnlijk een sterk bloedverlies ondergaan had. Ik sloot nu de navelstreng, waaruit geen bloed meer vloeide, lag het kind aanvankelijk in een warm bad met Kamille-bloemen, goot er naderhand eene flesch rooden wijn bij, en wendde afwisselend de door den schrijver opgegevene middelen aan, waarbij het gieten van koud water op de hartkolk (ik bediende mij daartoe van eenen gewonen theepot) de meest in het oog loopende werking deed. Na omstreeks een half uur met het toedienen der verschillende hulpmiddelen doorgebragt, en het kind in dien tijd, driemaal uit, en weder in het bad gehad te hebben, had ik het onuitsprekelijk genoegen, dat er eenige beweging in armen en beenen kwam, het hart flaauwelijk begon te klop-

levens. Zoo lang hij dezelve niet beſpeurt, make hij toebereidſelen tot andere, nog niet aangewende, middelen. Zoodra er echter zwakke kramptrekkende bewegingen om den mond, en geringe zamentrekkingen der borstſpieren plaats hebben, de warmte en roodheid der lippen wederkeert, het ſchuim voor den mond zich beweegt, en eene hoorbare ademhaling eindelijk waargenomen wordt, moet hij, alleen met

kloppen, en eenige oogenblikken daarna eene ſnikkende en kermende ademhaling bij lange tusſchenpozen gehoord werd. Van eene voortreffelijke en zigtbare werking was nu het ſtorten van koud water ter hoogte van 2—3 voeten op de borst- en buikſpieren. Wanneer namelijk eene geheele minuut verloopen was zonder inademing, verminderde de klopping van het hart in kracht en ſnelheid, de ledematen werden weder ſlap, en het levensvonkje dreigde geheel uittedooven. De ſtraal koud water had dan naauwelijks het ligchaam geraakt, of de meeste ſpieren, voornamelijk die der ademhaling, trokken zich zamen, er volgden eenige in- en uitademingen, het hart klopte weder ſterker, de ledematen werden ſtijver; in een woord alles kreeg een gunſtiger aanzien. Ik had gelegenheid zulks in dit geval verſcheidene malen waartenemen. Toen de ademhaling eindelijk geregeld, hoezeer zwak, geſchiedde, werd het kind uit het bad genomen, en in warme doeken los ingewikkeld. Er verliepen nu nog wel 2—3 uren eer de ademhaling geheel in orde was, en 3—4 dagen eer het kind zuigen kon. Het zelve is thans (1822) gezond en ſterk, en werd geboren den 4 Julij 1818.

K.

met groote omzigtigheid, de uitwendige behandeling blijven voortzetten.

Menigwerf blijft na den ſchijndood van pas geboren kinderen bij hunne bekoming een hooge graad van zwakte achter; de ademhaling wordt weder minder; en het naauwelijks opgewekte leven dreigt weder te verdwijnen. In zoodanig geval, hetwelk ook zonder door ſchijndood voorafgegaan te zijn, kort na de geboorte plaats hebben kan, komt het voornamelijk daarop aan, om de levenskracht in het algemeen op te wekken en te verſterken, en de ademhalings-Organen in het bijzonder tot meerdere werkzaamheid aan te ſporen. Het eerſte doel bereikt men op de beste en zekerſte wijze door eene dikwijls herhaalde aanwending van het warme bad, door wrijven of borſtelen der ruggraat met geestrijke vochten, en het ingeven van vlug prikkelende middelen in kleine giften, (zoo als *liquor a. m.* HOFFMANNI, *Aether Sulphuricus*, *Aceticus*, *aqua Menth. Piper. enz.*). Ter verſterking der ademhaling zijn, volgens de algemeene ondervinding, de braakmiddelen het werkzaamſt; zij ruimen de werktuigelijke hindernisſen, zoo als ſlijm, enz. uit den weg, en werken door den ſchok, dien zij in het ligchaam te weeg brengen, *conſenſueel* op de borstholte en longen.

Men kan ten dien einde gebruik maken van den honig van Zeeajuin (*oxymel Squilliticum*), of een theelepel vol Rhabarber-ſtroop met 10—12 droppels braakwijn (*Vinum ſtibiatum*, *V. Antimonii Huxhami*) en meer dergelijke middelen, welke men zoo lang

lang toedient, tot er eene genoegzame werking gevolgd zij (*).

TWEEDE HOOFDSTUK.

Geelzucht der pasgeboren kinderen.

(*Icterus neonatorum.*)

Eene der ziekten, welke de zuigeling gewoonlijk het eerst heeft doorteſtaan, is de geelzucht, die meestal van den derden tot den zevenden dag eenen aanvang neemt. Voorbeelden, dat kinderen met de geelzucht geboren werden, zijn door geloofwaardige mannen (†) opgeteekend, doch zij behooren onder de uitzonderingen op den regel. Ook gebeurt het zelden, dat de geelzucht in de tweede of derde week na de geboorte ontſtaat; en

(*) In het algemeen zij men voorzigtig met het toedienen van inwendige middelen, en beginne ſlechts met eenige droppels, om te zien of het kind ſlikken wil; doet het zulks niet, dan bepale men er zich bij, om van tijd tot tijd ſlechts weinige droppels te gelijk te geven, op dat eene grootere hoeveelheid ſomtijds niet in de luchtpijp valle, en aldus het kind zou kunnen doen ſtikken. K.

(†) ROSENSTEIN. Ziekten der kinderen, in het Hollandsch door E. SANDIFORT, *bladz.* 568—69 waar men leest, dat DE LE BOE SYLVIUS, KERKRING, WRISBERG, en E. SANDIFORT, zulks hebben waargenomen. K.

en die gene, welke men somtijds bij kinderen, die aan wormen, leververharding, uittering, enz. ziek zijn, in het eerste jaar waarneemt, verschilt, met betrekking tot derzelver oorzaken, geheel en al van die, waarover hier gehandeld wordt.

Verschijnselen. De huid der kinderen wordt in de eerste dagen na de geboorte donker rood, bruinachtig rood, en naderhand meer of minder geel of geelrood, gelijk geel of rood koper. De kleur hangt af van de bijzondere gesteldheid en kleur der huid. Zoo worden, volgens de waarnemingen van BOER, kinderen met blond- en rood haar, wegens hunne fijnere en meer doorschijnende huid, niet zoo donkergeel, als die bruin of zwart haar hebben. Zelden ziet men dat er groote afwijkingen van den algemeenen gezondheidstoestand plaats hebben; ten minste schijnt de onrust, welke men bij sommige kinderen bespeurt, niet van de geelzucht aftehangen, want alle verrigtingen worden ongehinderd uitgeoefend.

Over de eigenlijke oorzaak dezer ziekte heeft men eene menigte gissingen gemaakt. Dat het verkleuren der huid door het uitstooten van galstoffen in dezelve te weeg gebragt wordt, kan aan geenen twijfel onderhevig zijn, en eene onregelmatige werkzaamheid der lever, en in de galbereiding, zal dus buiten tegenspraak wel de voornaamste en belangrijkste oorzaak wezen. Eenige geneesheeren (ROSENSTEIN, BAUMES) trachten dit nader te verklaren uit eene werktuigelijke verstopping der gemeenschappelijke galbuis (*ductus choledochus*) door darmpek, slijm, of *Jordes*; anderen uit derzelver kramp-

krampachtige zamentrekking, welke SCHÄFFER van den ongewonen prikkel des eerſten voedſels afleidt. CHEYNE (*) geeft insgelijks verſtopping of zamendrukking dezer buis, als de oorzaak der gewone geelzucht, na de geboorte, op. CHAMBON houdt de drukking, welke de herſenen bij de geboorte, door den doorgang van het hoofd door het bekken, ondergaan, en de *conſenſueele* werking hiervan op de lever, voor de aanleidende oorzaak. Anderen, zoo als MORGAGNI en AUTENRIETH, zoeken dezelve in de mindere hoeveelheid bloeds, die nu, in vergelijking van voor de geboorte, naar de lever ſtroomt, en in deszelfs langzamen omloop door dezelve (vergelijk boven de eerſte Afdeeling). JAHN meent de oorzaak niet alleen in eene verhinderde uitſtorting der gal in den twaalfvingerigen darm, en den daardoor bewerkten teruggang derzelve naar de huid, maar ook voornamelijk in de natuurlijke (*phyſiſche*) en ſcheikundige werking tuſſchen de huid en dampkringslucht (†), te vinden.

Het is zonder twijfel eene juiste aanmerking, dat men

(*) *Eſſays on the diſeaſes of children. Eſſay* II. *Edinburgh.* 1802. Dezelfde ſpreekt ook van eene gevaarlijke ſoort van geelzucht bij kleine kinderen, die verſcheidene dagen en weken duren kan, gewoonlijk met uittering (*marasmus*) eindigt, en zelfs onder gunſtige omſtandigheden ſlechts zeer langzaam betert. In zoodanig geval zou eene misvorming en verdikking der galbuizen (*pori biliarii*) plaats hebben. Somtijds ſchijnt deze toeſtand een erfelijk gebrek, want PEARSON heeft waargenomen, dat van elf kinderen uit eene moeder tien daaraan ſtierven.

(†) In het aangehaalde werk *S.* 139—40.

men niet alleen werktuigelijke oorzaken, die de galbuis verſtoppen of toedrukken, maar ook hoofdzakelijk de groote verandering in de verrigting der lever en huid, en in derzelver onderlinge werking, op den voorgrond moet plaatſen, om het ontſtaan dezer ziekte te verklaren; doch hiermede is evenwel de geheele oplosſing van dit verſchijnſel, gelijk JAHN meent, nog niet gegeven.

Wat er dus eigenlijk voorvalt bij de geelzucht, en of zij noodzakelijk zij, is ons nog zoo duidelijk niet gebleken, dat wij het ontſtaan dezer ziekte op eene geheel bevredigende wijze zouden kunnen uitleggen. Want alle kinderen bekomen dezelve niet, hoezeer de uitwendige omſtandigheden, voor zoo ver wij dezelve beoordeelen kunnen, gelijk ſtaan. De ſchadelijke oorzaken, welke bij volwaſſenen de geelzucht doen ontſtaan, hebben bij jonggeborenen geenszins plaats. Daarom is het zeer waarſchijnlijk, dat de verandering, welke de verrigting der lever, door den veranderden bloedomloop na de geboorte, en door de nu aanvangende werkzaamheid des darmkanaals, bij de voeding door den mond, ondergaat, de voornaamſte oorzaak der ongewone opflorping van galſtoffen, en van derzelver uitſtooting in het celweeffel der huid, is. Buitendien is het naauw en wederkeerig verband tusſchen de werktuigen der ſpijsvertering en het darmkanaal, en bijzonder tusſchen de werktuigen der galafſcheiding en de huid, bekend genoeg uit andere ziekelijke verſchijnſelen; bij v. b. het onſtaan der gewone roos na aandoeningen der lever door verdriet, gramſchap, ſchrik, enz. Daarbij komt nog, volgens mijn inzien,

de

de veranderde verrigting der huid vooral in aanmerking; deze immers, bij de vrucht geheel met water omgeven, ſlechts als een opſlorpend Orgaan werkzaam, wordt van het oogenblik der geboorte, waarop zij met den dampkring in onmiddellijke aanraking komt, in een uitwaſemings-Orgaan, tot uitſtooting van ſommige ſtoffen, veranderd, en daardoor ook eene verandering in de te voren beſtaande werking der opſlorpende en uitwaſemende vaten te weeg gebragt. Insgelijks kan een, met te veel koolſtof bezwangerde ſtaat van het bloed in de vrucht, veroorzaakt door deszelfs mindere verzuring wegens het ontbreken der ademhaling, eenig aandeel aan het ontſtaan der geelzucht hebben, en de uitſtooting van verkoolde ſtoffen door de huid eene verrigting zijn, die gedeeltelijk de galaffcheiding vervangt, om het bloed van zijne overtollige koolſtof te ontlasten. Ik wil echter niet beſliſſen, of de onmiskenbare, diep gewortelde, en wederzijdſche werking en betrekking tuſſchen het darmkanaal, het leverſtelſel, en de huid, volgens het gevoelen van MARCUS: dat alle deze Organen tot het aderlijk ſtelſel (*Venoſität*) behooren: verklaard kan worden.

Volgens de boven aangevoerde meening derhalve zou de geelzucht der pasgeborenen tot de *onwikkelings-toevallen*, welke de, met de geboorte eenen aanvang nemende, levensverrigtingen (*organiſche Proceſſe*) in het ligchaam te weeg brengen, moeten behooren (*). De

(*) Vergelijk hiermede A. HENKE, *Über die Entwicklungen und Entwicklungskrankheiten des menſchlichen Organismus*, S. 39.

De *voorzegging* (*prognosis*) in deze ziekte is zeer gunstig. Ook leert de ondervinding, dat zij dikwijls zonder geneeskundige hulp verloopt, en onder eene goede behandeling nooit slechte gevolgen heeft. Gewoonlijk duurt zij vier, vijf, tot zeven dagen.

De *geneeswijze* moet zoo ingerigt zijn, dat de verrigtingen der lever en huid tot hare natuurlijke werking terug gebragt worden. Volgens de algemeene ondervinding werken de zacht ontlastende middelen, vooral de *Rhabarber*, krachtig op de lever. Daarom komen hier ontlasting bevorderende stroopjes, of drankjes, met *Rhabarber* en *Manna*, of dergelijke middelen te pas, welke men in die hoeveelheid laat toedienen, dat er dagelijks drie-viermaal ontlasting volgt. Daarenboven hebben warme baden, waarmede men naar omstandigheden *aromatieke* kruiden, wijn, brandewijn, enz. verbinden kan, eene weldadige werking, vooral wanneer er verschijnselen van zwakte of kramp aanwezig zijn. De aanwending van koude baden, welke sommigen aangeraden hebben, is, gelijk in 't algemeen bij jonge kinderen, zoo ook hier, te verwerpen. Volgt na de toediening der opgegevene middelen geene genoegzame buiksontlasting, of ontdekt men buikpijn of kramp dan laat men tevens klisteren zetten, bestaande uit een aftrekſel van kamillebloemen, of afkookſel van havergort (*decoctum hordei*) met een weinig olie, suiker, honig, enz. Duurt de ziekte langer, dan kan men inwrijvingen van geestrijke, en *aromatieke* vochten en smeeringen, op den buik en de leverstreek, in 't werk laten stellen.

DE R-

DERDE HOOFDSTUK.

De Roos der Jonggeborenen.

(*Eryſipelas neonatorum*).

In het algemeen behoort deze ziekte tot de zeldzaamſte, en is het eerst door Engelſche geneesheeren (BROMFIELD, WALSHAM, UNDERWOOD, GARTSHORE), vooral in zieken- en vondelingshuizen, doch later ook in Duitschland door OSIANDER 1), KORTUM 2), JANI 3), HUFELAND 4), REDDELIN 5), SYDEL 6), VON VELSEN 7), LÜTZELBERGER 8), waargenomen en beſchreven. De

1. *Denkwürdigkeiten für Aertzte und Geburtshelfer.* II. *Bd.* 2. *St. S.* 370. en *neue Denkwürdigkeiten. Bd.* I. *S.* 56.
2. HUFELAND's *Journal* IV. *Bd.* 4. *St. S.* 3.
3. —— —— —— VII. *Bd.* 3. *St. S.* 53.
4. —— —— —— X. *Bd.* 4. *St. S.* 161.
5. *Sammlung kleiner Abhandlungen und Beobachtungen über die Rose der neugebornen Kinder und die Verhärtung des Zellgewebes. Lübeck und Leipzig* 1802. (Hierin zijn de waarnemingen der Engelſche geneesheeren te vinden).
6. *Eine Beobachtung der Rose oder der Zellgewebsverhärtung neugeborner Kinder*) in HUFELAND's und HIMLY's *Journal.* 1811. *Novembr. S.* 91.).
7. *Ueber den Rothlauf neugeborner Kinder und die Wirkſamkeit des Queckſilbers gegen denſelben* (HORN's *Archiv.* 1811. *Bd.* II. *S.* 426.).
8. *Glücklich verlaufne Rose eines neugebornen Kindes* (HUFELAND's *und* HIMLY's *Journal.* 1812. *Octobr. S.* 119.).

Verder vergelijke men de bij het volgende Hoofdstuk opgegevene verhandelingen.

De ziekte komt meestal in de zes eerſte weken na de geboorte voor. Zeldzamer zijn de gevallen, dat het kind er mede geboren, of later van overvallen wordt, waarvan echter voorbeelden aangehaald worden.

Verſchijnſelen. In ligte, of zelden voorkomende, gevallen ontſtaat de roosachtige ontſteking aan de vingers, handen, voeten, en gewrichten der ledematen. Dikwijlder verſpreidt zich deze ontſteking van de navelſtreek over derzelver omtrek en voornamelijk over de teeldeelen. Somwijlen nam men waar, dat zij met eene kleine, roode, niet boven de huid verhevene vlak, begon; doch meestal zwellen de aangetaste deelen ſpoedig op, worden geſpannen, zeer hard, nemen eene donkere, blaauwachtig roode kleur aan, en de geringſte drukking veroorzaakt hevige pijn. Somwijlen komt zij ook in het aangezigt, aan den hals, en de borst, te voorſchijn. Naar HUFELAND'S ondervinding wordt de huid door eenen vingerdruk wit, maar vertoont geen kuiltje. Somwijlen gaat de geelzucht, of de ſpruw, de roos vooraf, of is er mede gepaard. In eenen hoogen graad der ziekte zag men kramptrekkingen, ſtuipen en mondklem kort voor den dood ontſtaan. In de meeste gevallen liep zij doodelijk af, wijl de ontontſteking aan den buik en teeldeelen zeer ligt in koud vuur, en aan de ledematen en gewrichten even ſpoedig in eene ſlechte en kwaadaardige verzwering overging. Zoo heeft men zelfs bloedvlakken (*petechiae*), zweren aan de billen, en andere verſchijnſelen van zoogenaamde ſtofverplaatſing (*metaſtaſis*) opgemerkt. De verrigting der darmbuis is in deze ziekte gewoonlijk geſtoord, en dien ten

ge-

gevolge menigwerf eene *diarrhoe*, met groene, ſtinkende, en ſcherpe ſtoffen, of ook hevige buikpijn met verſtopping, aanwezig.

Hoe deze ziekte ontſtaat, en welke derzelver oorzaken zijn, is nog zeer duister, terwijl de gevoelens der geneesheeren daaromtrent zeer uiteenloopen.

Dat de naaste oorzaak, zoo als JAHN beweert, in eene *eigenaardige geſteldheid* des dampkrings gelegen zou zijn, is niet zoo onbepaald aantenemen, wijl in dat geval de ziekte veel algemeener, en *epidemisch*, heerſchen moest. Gebeurde het evenwel dat een aanmerkelijk getal kinderen aan dezelve ziek lag, dan was zulks altijd in ziekenhuizen of kraamzalen; iets, het gene meer voor een plaatſelijk bederf der lucht, dan voor eene eigenaardige geſteldheid des dampkrings, ſchijnt te pleiten.

Mij daarentegen komt het voor, dat eene ſtoornis in de leververrigting en galafſcheiding de voornaamſte en naaſte oorzaak is; hetwelk door het, reeds bij de geelzucht beſchreven, naauw verband tusſchen de lever en huid ten deele bevestigd ſchijnt te worden. WILSON en eenige andere vroegere ſchrijvers ſpreken insgelijks van ongeſteldheden der lever, en opneming der gal in het bloed, als oorzaak dezer ziekte. Misſchien ſtaat deze roos, vooral wanneer zij het eerst aan de navelſtreek verſchijnt, ook met de, door MECKEL en OSIANDER (*) waargenomene, ontſteking der navelader in eene onmiddellijke betrekking; want het bleek dikwerf bij lijkope-

(*) Zie HENKE's *Handbuch der ſpeciellen Pathologie. Ed. I. S.* 414.

openingen, dat de navelſtreng (binnen de buikholte), als ook het buikvlies, door ontſteking en verettering aangedaan waren.

Schadelijke omſtandigheden, welke men als gelegenheidsoorzaken aanvoert, zijn: blootſtelling aan de koude na voorafgaande groote warmte: inwikkeling van het kind in vochtige en heete luren: verzuimde ontlasting van het darmpek: hevige gemoedsaandoeningen der zogende moeder, vooral toorn en ſchrik. STORCH, GIRTANNER en OSIANDER geven insgelijks ſlecht voedſel, en een misbruik van geeſtrijke dranken, van de zijde der moeder, als oorzaken op. STORCH en HUFELAND nemen daarenboven aan, dat eene moeder, min, of kindermeid, die de roos heeft, dezelve aan het kind kan mededeelen. In de zieken- en vondelingshuizen draagt luchtbederf, verzuimde oppaſſing, onreinheid, en blootſtelling der kinderen aan de koude, zonder twijfel menigmaal tot ontwikkeling dezer ziekte bij.

Het vooruitzigt (*prognoſis*) is over het algemeen altijd ongunſtig. Hoe meer deelen door de ziekte aangedaan worden, des te ſpoediger verloopt dezelve, en hoe heviger de daarmede gepaarde toevallen zijn, des te ongunſtiger is de voorſpelling. Zijn ſlechts enkele deelen, zoo als de ledematen, door de roos aangetast, is deze van geene zware koorts verzeld, heeft zij reeds langer dan zeven dagen geduurd, dan heeft men eenen goeden uitſlag te verwachten. Wanneer de geelzucht de toevallen vermeerdert, vermindert zij de hoop op genezing; terwijl mondklem, en het zoogenoemd naar binnen ſlaan (*retrogreſſio*) der roos, bijkans altijd den dood ver-

verkondigt. Voor het overige blijven ſterke, even min als zwakke, kinderen door haar verſchoond.

Betrekkelijk de geneeswijze zijn de geleerden, die over deze ziekte geſchreven hebben, ook van een verſchillend gevoelen.

In twee gevallen, die mij ter behandeling voorkwamen, moest ik eene verſchillende geneeswijze bezigen. Het eerſte was bij een boerenkind, tien dagen na de geboorte; de roos had de regter zijde des buiks ingenomen; daar ter plaatſe was de huid donker rood en eenigzins geelachtig van kleur, zeer hard, en geſpannen, terwijl het overige gedeelte ſporen van geelzucht vertoonde, het kind zeer onrustig was, en dunne, groene, ſcherpe buiksontlastingen had. Hetzelve had in de eerſte dagen bij zijne moeder gezogen, maar gedurende de laatſten pap gebruikt, om dat de moeder door de kraamkoorts (*febris puerperalis*) aangetast was. Dewijl ik het, bij dit klaarblijkelijk leverlijden, raadzaam oordeelde de buiksontlasting niet te onderdrukken, gaf ik een aftrekſel van *Valeriana* en Sennebladen, waarbij een weinig Rhabarbertinctuur en Kaneelwater gevoegd werd. Hiervan kreeg het kind ieder uur een kleine paplepel vol. Door deze geneesmiddelen, benevens klisteren van een Kamille-aftrekſel en gerstewater (*Haferschleim*), werd, gedurende drie dagen, vier-vijfmaal daags afgang bewerkt, waarbij zich groenachtige en zeer ſtinkende ſtoffen ontlastten. Het warme bad werd tweemaal daags aangewend. Op den vierden dag waren alle toevallen der geelzucht verdwenen. Van toen af gebruikte het kind *Kina-extract*, opgelost in een

aromatiek water, werd dagelijks nog gebaad, en herſtelde na het affchilferen der huid, hetwelk na den negenden dag plaats had.

In het andere geval, waar het kind drie weken oud, maar zwakkelijk, was, en reeds vroeger aan kleine ſtuipen geleden had, verſpreidde zich de roos over den linker opperarm, een gedeelte van den hals, en de linker zijde der borst, terwijl de deelen weinig gezwollen, maar zeer hard, waren. Iedere aanraking ſcheen de hevigſte pijn en ſtuipen te weeg te brengen. De roos was, naar het zeggen der aanverwanten, na eenen ſterken aanval van inwendige ſtuipen, welke men voor teekenen van den aanſtaanden dood gehouden had, het eerst aan den arm verſchenen, en had zich daarna verder uitgebreid. Dit kind herſtelde insgelijks, maar door het gebruik van *Moſchus* en warme baden in de eerſte twee dagen, en *Kina-Extract*, in een *aromatiek* water opgelost, met eenige droppels *tinctura Opii* en *ſpiritus ſalis Ammoniaci Aniſatus* in de volgende, na dat de okſelklier des lijdenden arms tot verettering overgegaan was. De toegediende kliſteren hadden ſlechts weinige, kleiachtige, ſlijmerige, maar geenzins groene, ontlastingen te weeg gebragt.

De geneeswijze in deze ziekte alleen naar den meerderen of minderen graad van zwakte (*asthenie*) te bepalen, en volgens den raad van JAHN in allen opzigte als eenen *Typhus* te behandelen, ſchijnt mij volſtrekt ondoelmatig. De klaarblijkelijke toevallen van leverziekte, welke ſomtijds aanwezig zijn, vereiſchen eene andere behandeling, of ten minſte eene wijziging van dezelve; even eens als zulks het geval

val zijn moet, bijaldien het zenuwgeſtel bijzonder aangedaan is, zoo als ſomwijlen plaats heeft. Doch welk karakter de ziekte ook aannemen moge, ik voor mij geloof, dat het bevorderen der buiksontlasting door zacht prikkelende purgeermiddelen (*Rheum*, *Senna*, *Jalappa*), en klisteren, als ook het gebruik van het zoete Kwikzilver (*mercurius dulcis*), ten minſte in het eerſte tijdperk, een wezenlijk en noodzakelijk punt der behandeling uitmaakt.

Naar mijne overtuiging moet dus het geneesplan naar de boven ontwikkelde gronden ontworpen worden.

UNDERWOOD, GARTSHORE, en de Engelſche geneesheeren in het algemeen, prijzen zeer het inwendig gebruik van een Kina-afkookſel met *aromatica*, zoo wel door den mond als in klisteren, en uitwendig het wasſchen der roosachtige ontſteking met Kamfergeest (*ſpiritus vini Camphoratus*,) als zijnde naar hunne ondervinding de beste middelen. HEIM verwierp deze geneeswijze als ſchadelijk, (zie HORN's *Archiv.* 1819. *Bd.* III. *S.* 148.) terwijl LODEMAN verzekerde dezelve in vijf gevallen met eenen gelukkigen uitſlag bekroond te hebben gezien (HUFELAND's *und* HIMLY's *Journal* 1811. *Jan. S.* 62.).

De Duitſche geneesheeren hebben gedeeltelijk zacht ontlastende, gedeeltelijk zweetdrijvende, gedeeltelijk krampſtillende, en vlug prikkelende, middelen aangeraden. Onder de eerſten heeft men gebruik gemaakt van Rhabarber- en Mannaſtroop, *electuarium lenitivum*, *Magneſia*, en ook braakmiddelen en klisteren aangewend; de uitwaſeming door Vlierbloemen-

thee, Spiesglanswijn, azijnzure Ammonia (*spiritus Mindereri*), geest van hertshoorn, en laauwwarme baden bevorderd; en eindelijk kramp, en groote zwakte, met Muskus, Kamfer, *Valeriana*, *flores salis Ammoniaci volatiles*, *flores Zinci*, *extractum Hyoscyami*, enz. bestreden.

Uitwendig heeft men, behalve het warme bad, (waarbij vooral in acht genomen moet worden, dat men om het vatten van koude voor te komen, het kind dadelijk in eene gewarmde wollen deken wikkele en spoedig afdrooge), drooge kruidezakjes met Kamfer, welke boven de laauwwarme omslagen en wasschingen den voorrang zouden verdienen, aanbevolen. Alleen in geval er versterf (*gangraena*) te vrezen, of reeds aanwezig ware, moeten de wasschingen en omslagen van de krachtigste *aromatieke* kruiden bereid, en door bijvoeging van eikenbast, Kina, brandewijn, wijn, geest van Kamfer, nog sterker gemaakt worden. Inwrijvingen van prikkelende smeersels met vlugge olieën en *Opiumtinctuur*, op den buik, en Kwikzalf op de leverstreek, heeft men insgelijks aangewend.

Hoe verschillend de behandeling der Duitsche geneesheeren tot hiertoe geweest is, moge de volgende opgaaf bewijzen.

Hufeland (*Journal Bd.* X. *St.* 4. *S.* 167.) gaf laauwwarme melkbaden, in verbinding met zachtprikkelende, krampstillende, en op de huid werkende, middelen. Bij v. b. *Valeriana*, *flores Zinci*, *Moschus*. Deze geneeswijze was in één geval van een gelukkig gevolg geweest.

Horn (*Archiv.* 1810. *Bd.* II. *S.* 102 en volgen-

gende) behandelde deze roos zeventienmaal, gedeeltelijk met braak- en purgeer-, gedeeltelijk met zweetmiddelen en warme baden; gedeeltelijk gebruikte hij inwendig zoete Kwik, en uitwendig inwrijvingen van Kwikzalf, gedeeltelijk omslagen van warm gemaakt *aqua Goulardi* en geestrijke vochten. Slechts *twee* lijders werden gered.

LODEMAN verzekert *vijf* kinderen, tusschen drie en acht maanden oud, genezen te hebben. Na een zacht purgeermiddelmiddel vooraf te laten gaan, gaf hij inwendig *Kina*, *confectio cardiaca*, en *vinum Antimonii* HUXHAMI, en uitwendig geest van Kamfer.

VAN VELZEN (HORN's *Archiv.* 1811. *Bd.* II. *S.* 439.) prijst het *Hydrargyrum oxydulatum nigrum* in herhaalde kleine giften, waardoor hij *drie* kinderen behouden had.

VIERDE HOOFDSTUK.

Verharding van het Celweefsel.

(*Induratio telae cellularis*).

In de ziektebeschrijvingen der vroegere geneesheeren vindt men eenige waarnemingen, welke men verklaard heeft met de onderhavige veel overeenkomst te hebben. De eerste naauwkeurige beschrijving echter van dezen ziektevorm hebben wij te danken aan de Fransche en Engelsche ziekenhuisartsen.

Eene juiste ziektekundige beschrijving dezer ziekte te geven blijft echter voor als nog aan groote zwarigheden onderhevig; deels om dat zij, behalve in zieken- en vondelingshuizen, slechts zelden voorkomt, deels om dat men verscheidene, en wezenlijk van elkander verschillende, ziektevormen met elkankander schijnt verwisseld, en ten onregte onder de algemeene benaming van verharding des celweefsels beschreven te hebben. Zoo is er niet aan te twijfelen, dat eenige Duitsche geneesheeren de roos der jonggeborenen met de verharding des celweefsels verward, en gevallen der eerste onder den naam der laatste hebben aangevoerd; en het is hoogst waarschijnlijk, dat die ziekte, welke de Fransehen *endurcisement du tisfu cellulaire* noemen, geheel verschilt van die, welke de Engelschen met den naam van *skin bound* bestempelen, hoezeer men gewoon is beiden als eene en dezelfde ziekte, of op zijn hoogst als wijzigingen van dezelve, te beschouwen.

Wel is waar is het mogelijk, dat eene en dezelfde ziekte-oorzaak zoo wel de roos der jonggeborenen, als de verharding des celweefsels, voortbrengen kan; doch indien dit al het geval mogt zijn, daar voornamelijk *ontsteking* in beiden het grondkarakter uitmaakt, kan men nogtans, om die reden alleen, de roos en celweefselverharding niet als eene en dezelfde ziekte (*identisch*) aanmerken. De vorm, waaronder beiden verschijnen, is in velerlei opzigten wezenlijk verschillend, en het verschil in den vorm moet toch altijd op een verschil in den inwendigen ziektetoestand gegrond zijn, al is dit onderscheid

dan

dan ook maar in den graad of in het beloop van een' en denzelfden ziektetoeſtand gelegen. Hoe groot immers is niet het onderſcheid in den vorm tuſſchen de *acute* en *chroniſche* ontſteking van een en hetzelfde deel of ingewand?

Ter voorkoming van verwarring, die noodzakelijk uit de verwisſeling van twee, ten minſte naar haren vorm verſchillende, ziekten ontſtaan moet, is het gevolgelijk van belang de wezenlijke onderſcheidingskenmerken van de roos en celweeffelverharding der jonggeborene kinderen tegen elkander over te ſtellen. Ten dien einde is het noodig eerſt eene beſchrijving der ziekte te geven, zoo als de Franſche geneesheeren, waaraan wij derzelver eerſte kennis verſchuldigd zijn, haar waargenomen en medegedeeld hebben.

Verſchijnſelen bij de Celweeffelverharding (*).

Op verſchillende plaatſen des ligchaams, vooral aan

(*) Vergelijk REDDELIN. *Sammlung kleiner Abhandlungen über die Rose der neugebornen Kinder und die Verhärtung des Zellgewebes. Lübeck und Leipzig.* 1802. (Hierin de waarnemingen der Franſche en Engelſche geneesheeren).

HUFELAND. *Annalen der franzöſiſchen Arzneikunde. Bd.* I. *S.* 343.

STÜTZ. *Beobachtung einer Zellgewebsverhärtung nebſt Bemerkungen.* (HUFELAND's *Journal. Bd.* XIV. *St.* 4. *S.* 32.).

JOSEPH FRANK. *Reiſe nach Paris und London. Bd.* I. *S.* 72.

aan de bovenſte en onderſte ledematen, billen, en teeldeelen, vertoont zich deze verharding, en verdikking, van het celweeffel der huid, zoo dat de laatſte op het gevoel zoo hard als eene plank, ſtrak, en geſpannen is, zich niet laat verſchuiven, en als het ware aan de onderliggende beenderen vast gekleefd is. Alle aangedane deelen zijn koud, en hunne hardheid is zoo aanmerkelijk, dat, niettegenſtaande er vocht onder de huid uitgeſtort is, een vingerdruk geen ſpoor, noch verdieping, terug laat. De hardheid is vooral zeer groot aan de ledematen. De armen en beenen zijn dikwijls zoo ſterk gezwollen, dat zij ſomtijds geheel krom of gebogen ſchijnen; de voeten zijn opwaarts getrokken, en de voetzolen gewelfd, of bol, in plaats van hol.

De onbewegelijkheid en ſtijfheid der aangezigtsſpieren is hinderlijk in het eeten en drinken. Somtijds verandert dit in wezenlijke mondklem (*trismus maxillae inferioris*). De kinderen kunnen niet ſchreijen of weenen, maar geven een eigenaardig, kla-

DORFMÜLLER. *über die Zellgewebsverhärtung.* (STARK'S *neues Archiv für Geburtshülfe. Bd.* III. *St.* I. *S.* 83.).

LODEMAN. *über die ſ. g. Zellgewebsverhärtung neugeborner Kinder.* (HUFELAND *und* HIMLY. *Journal.* 1810. *Octbr. S.* 57. Een naſchrift hierop in hetzelfde 1811. *Jan. S.* 53.).

ERNST HORN. *über die Verhärtung des Zellgewebes neugeborner Kinder* (in deszelfs *Archiv. Jahrgang* 1810. *Bd.* II. *S.* 109).

CARUS. *über die Zellgewebsverhärtung neugeborner Kinder.* (HUFELAND *und* HARLES. *Journal.* 1816. *Febr. S.* 110.).

Daarenboven de ſchriften van GIRTANNER, FLEISCH, JAHN, en FEILER.

klagend, en fijn, geluid van zich, (hetwelk DORF-MÜLLER bij het gepiep van jonge muizen vergelijkt,) en ſchijnen bedwelmd te zijn. De verharde deelen gelijken naar donker purper, zijn paarsachtig rood, ſomtijds ook geheel wankleurig, terwijl zulks zich langzaam, al verder en verder, uitbreidt. Het geheele ligchaam is koud op het gevoel, en wordt door van buiten aangebragte warmte ſlechts weinig minder, welke echter dadelijk weder verdwijnt, zoodra de verwarming ophoudt.

Maakt men, bij aan deze ziekte geſtorvenen, inſnijdingen in de verharde en gezwollene deelen, dan vloeit er een weiachtig (*lymphatisch*) vocht uit, het welk in de warmte, even als eiwit, ſtolt, (volgens MOSCATI zou het bloedwater zijn). Het celweeffel is vast van zelfſtandigheid, en als met graankorrels opgevuld, het vet hard en kruimelig. De watervaten (*vaſa lymphatica*) en huidklieren, zoo wel als die van het darmſcheel (*glandulae meſentericae*) zijn gezwollen. De lever is grooter dan gewoonlijk, en met zwart bloed opgevuld. De galblaas bevat donkerbruine gal, en de navelvaten, gelijk ook de longen zijn vol zwart bloed.

De afloop der ziekte heeft bij eenen doodelijken uitgang altijd binnen de zeven dagen plaats. (ANDRY).

De boven ontworpene ſchets der celweeffel-verharding is uit de beſchrijvingen der Franſche geneesheeren, voornamelijk uit die van ANDRY, ontleend. Het tafereel, hetwelk de Engelſche artſen van die ziekte geven, welke zij *ſkin bound* noemen, heeft, eenige afwijkingen uitgezonderd, hiermede veel gelijkenis. Deze afwijkingen beſtaan daarin: 1°.

1°. Dat UNDERWOOD en DENMAN de aangedane deelen nooit blaauw- of paarsachtig rood, maar beſtendig witgeel, of waskleurig, vonden.

2°. Dat zij bij het inſnijden in de verharde plaatſen er nooit vocht zagen uitloopen.

Vergelijken wij nu deze opgaven met dat gene, wat Dr. GÖLIS (*) te Weenen, volgens zijne eigene ondervinding, aangaande de celweeffelverharding bekend gemaakt heeft, als ook met de leerzame waarnemingen van den geheimraad HORN te Berlijn, en de gedachten van den hofarts LODEMAN over deze ziekte, dan vermeenen wij hieruit te kunnen beſluiten:

1°. Dat men onder eene algemeene benaming twee verſchillende ziektevormen beſchreven heeft, waarvan de een meer tot den *acuten*, de ander meer tot den *chroniſchen*, behoort.

2°. Dat de *acute* vorm kenbaar is uit zijne ontſtekingstoevallen, zoo als: roodheid, blaauwachtig roode kleur, zwelling en uitſtorting van weiachtig vocht in het celweeffel. Deze vorm ſchijnt niets anders dan eene afwijking, of wijziging, van de roos der pasgeborenen te zijn. In die gevallen, waar vermeer-

(*) Zie *Medicinisch chirurgiſche Zeitung. Jahrgang.* 1812. N°. 9. *S.* 158. en *Jahrgang* 1815. N°. 85. *S.* 128. — Het daar ter plaatſe bekend gemaakte bevat ſlechts voorloopige wenken, het gevoelen, en de ondervinding van dezen voortreffelijken geneesheer, betrekkelijk de celweeffelverharding. Mogt hij ons toch ſpoedig de verhandelingen over deze ziekte, zoo als ook over de ruggemergsontſteking, waartoe ons daar de hoop gegeven wordt, ſchenken!

meerderde warmte, somtijds brandende hitte, in de gezwollene deelen (gelijk in de beschrijvingen van HORN en SYBEL) met een pijnlijk gevoel en koorts waargenomen wordt, behoeft men er niet aan te twijfelen.

En zelfs waar hitte en koorts niet waargenomen worden, zoo als in die gevallen, welke de Fransehen *endurcisement du tisſu cellulaire* noemen, is waarschijnlijk slechts eene wijziging van de roos voorhanden. Bij eene ontsteking, die zoo spoedig verloopt, dat is die zoo spoedig van den ontstekingstoestand in dien van doorzweeting en verharding overgaat, en bij den gezonkenen toestand der levenskracht der pasgeboren kinderen, is het zoo geheel onbegrijpelijk niet, dat men niet altijd eenen verhoogden warmtegraad in de huid waarneemt.

Eenstemmig hiermede is het gevoelen van Dr. GÖLIS, dewijl hij den door ANDRY beschrevenen vorm voor eene bijzonder snel verloopende ziekte, welke meestal slechts in kraamzalen en vondelingshuizen voorkomt, verklaart, en die met de roos der pasgeborenen veel overeenkomst schijnt te hebben. (Zie GÖLIS op de aangehaalde plaats).

Zoo is ook de stelling van MARCUS (*), en RICHTER (†), aangaande de eenzelvigheid (*Identität*) der celweefselverharding en roos bij pasgeborenen, buiten twijfel gegrond, indien men dezelve, gelijk mijns oordeels geschieden moet, slechts tot dezen *acuten* vorm bepaalt.

3°.

(*) *Entwurf einer ſpeciellen Therapie.* III. *Theil.* § 69—70.
(†) *Specielle Therapie.* Bd. II. *S.* 201.

3°. Dat er daarenboven een *chroniſche* vorm dezer ziekte beſtaat, die zich daardoor onderſcheidt, dat de koorts en ontſtekingstoevallen in het algemeen (zoo als eene roode, blaauwe of paarsche kleur, en uitſtorting van weiachtige vochten) bij denzelven ontbreken. Deze is het, welken de Engelſchen *geſpannen* of *ſtrakke huid* (*ſkin bound*) noemen. De waarnemingen, die in Duitschland door STÜTZ en LODEMAN gemaakt zijn, ſchijnen met dezen vorm gelijkenis te hebben.

Dr. GÖLIS nam dezen *chroniſchen* vorm, welke hem ſedert 18 jaren menigvuldiger ſcheen te worden, dikwijls waar, en zelfs veel meer, dan den *acuten*. Ook kwam het hem voor, dat dezelve van *ſyphilitiſchen* oorſprong was; een vermoeden, hetwelk door zijne, met eenen gelukkigen uitſlag bekroonde, genezingen eenige zekerheid ſchijnt verkregen te hebben (*).

Een eigenaardig kenteeken van dezen vorm is daarenboven de witgele waskleur, welke de Engelſche geneesheeren ſteeds waarnamen (†).

Naar

(*) Hoezeer GÖLIS en HENKE in dit opzigt gelijk kunnen hebben, ſchijnt nogtans de ſtelling: dat eene ziekte, die door Kwik beter dan door een ander middel genezen wordt, van *ſyphilitiſchen* oorſprong zou zijn: te gewaagd om algemeenen bijval te vinden. Want ging die gevolgtrekking door, dan waren alle ziekten, die zich het best door Kwik lieten genezen, niet meer of minder dan *ſyphilitisch*; eene ſtelling, waaarvan het tegendeel ligt te bewijzen is. K.

(†) Ter vergelijking moge de waarneming eener *chroniſche* celweeffelverharding bij eene volwasſene, tot welker mededeeling ik, door de goedheid van den geregtelijken

Ge-

Naar het ſchijnt, behoort deze *chroniſche* vorm bij uitſluiting den naam van celweeffelverharding te dragen. Verkiest men evenwel den eerstbeſchreven' vorm

Geneesheer KÜTTLINGER, in ſtaat ben geſteld, hier eene plaats vinden. Voor zoo ver mij bewust is, komt deze ziekte bij volwasſenen nog zeldzamer voor, dan bij kinderen; ook draag ik geene kennis van eene waarneming, gelijk deze.

Eene, in het bij *Erlangen* gelegen dorp *Bubenreuth* dienende, boerenmeid van omſtreeks 24 jaren, voorheen ſteeds gezond, was, zwanger geweest zijnde, uit hare kraam, in welke zij, naar haar zeggen, haar zog door eene koorts verloren had, weder geheel herſteld, zoo dat zij reeds verſcheidene maanden haren gewonen dienst had kunnen verrigten. Op eenen zeer heeten zomerdag uit het veld vermoeid te huis gekomen, lag zij zich in eene koele kelder, met ontblooten hals en boezem, op eenen hoop nat gras, dat des morgens versch gemaaid was, neder, geraakte in ſlaap, en bleef in dien toeſtand verſcheidene uren. Bij het ontwaken beſpeurde zij eene ſtijfheid in den nek, waardoor de bewegingen van het hoofd moeijelijk en pijnlijk werden, waarop zich binnen weinige dagen eene verharding van het celweeffel vormde, welke zich over het aangezigt en het geheele bovenſte gedeelte des ligchaams, tot op de hoogte van den hartkuil, uitſtrekte. Toen ik deze perſoon zag, waren reeds dampbaden, inwrijvingen, wasſchingen, en inwendig zweet- Spiesglans- en Kwikmiddelen, hoezeer eenige maanden achter een, echter zonder de minſte beterſchap, aangewend. Slechts was de, in het begin ontſtane, ſtijfheid van den hals een weinig verminderd, doch zij kon het hoofd maar zeer weinig voorwaarts, en in 't geheel niet zijwaarts, buigen. Het aangezigt, de nek, de hals, de niet zeer volle boezem, kor-

vorm ook in het vervolg dien naam te laten behouden, dan behoort hij door den bijnaam van *acuten* onderſcheiden te worden.

Alle waarnemers zullen in het vervolg wel doen, als zij de benamingen van *roos* en *celweeffelverharding* der jonggeborenen niet meer zoo willekeurig met elkander verwisſelen, of voor zoo gelijkbeduidend houden, als tot hiertoe in Duitschland dikwijls plaats heeft gehad.

Het kan daarom niet ten onpas zijn, en zal tot gemak in de onderſcheiding genoegzaam bijdragen, dat men op de volgende kenmerkende teekens, voor zoo ver derzelver uitwendigen vorm betreft, opmerkzaam zij:

1°. De roos is met, nu en dan van zitplaats veranderende, of hier en daar verſpreide, ontſteking-aardige *roodheid*, *hitte*, *koorts* en *pijn* verbonden. Waar deze verſchijnſelen voorhanden zijn, is het verkeerd de gelijktijdige, of ſpoedig volgende, ſtijfheid, hardheid, en onregelmatige zwelling, met den naam van celweeffelverharding te beſtempelen.

2°.

kortom alles, was op het gevoel zoo hard als hout, en eenigzins koud. De kleur was, bijkans als de natuurlijke, witgeel, de wangen een weinig blozend. De oogleden waren zoo ſtijf, dat zij dezelve niet geheel kon openen, terwijl het kaauwen en ſlikken ſlechts zeer langzaam en moeijelijk geſchiedde. — De buik en de lenden hadden hare natuurlijke buigzaamheid en zachtheid behouden, en alle de andere verrigtingen gingen haren gewonen gang. Zoo als ik later vernomen heb, is deze ziekelijke toeſtand van tijd tot tijd verminderd, en heeft naderhand geheel opgehouden.

2°. Bij de eigenlijke celweeffelverharding ontbreken de ontſtekingstoevallen. Eene *witgele kleur even als was*, *koortsvrije toeſtand*, *aanmerkelijke koude* der gezwollene deelen, *onpijnlijkheid der huid*, welke zich aan het gevoel als hout voordoet, zijn de kenteekenen van dezen ziektevorm.

3°. Bij eenen doodelijken afloop gaat de roos niet zelden tot verſterf (*gangraena*) over, hetwelk bij de celweeffelverharding nog nooit waargenomen is. Bij deze laatſte echter komen onder de toevallen wel eens invretende verzweringen voor.

4°. Indien het door GÖLIS te Weenen geuite gevoelen, zich meer algemeen bevestigt, zal de *ſyphilitiſche* aard der (*chroniſche*) celweeffelverharding, en de werkzaamheid der Kwik in dezelve, insgelijks tot onderſcheidingsteeken kunnen dienen.

De wijze waarop deze ziekte ontſtaat (*Pathogenie*), zoo wel als de oorzaken (*Aetiologie*), die dezelve te weeg brengen, zijn nog zeer duister, en onze kennis daarvan is nog weinig voldoende.

De omſtandigheden, welke als ſchadelijk opgegeven worden, zijn: koude in het algemeen, vochtige en koude woningen, eene vochtige en koude winterlucht, het vatten van koude gedurende het waſſchen en baden, bedorven lucht in de zieken- en vondelingshuizen, onderdrukte huiduitwaſeming, bederf van het kaasachtig huidsmeer (*vernix caſeoſa*) door eene verzuimde reiniging (?) der huid, *ſyphilitiſche* ſmetſtof, en aanleg tot klierziekte.

Voor de medewerking der koude, bij het ontſtaan dezer ziekte, ſpreekt de getuigenis der Fran-

ſchen volgens JOSEPH FRANK (*), en die van BRUNI te Florence naar opgave van E. LODER (†). Het aandeel van het *ſyphilitiſch* gif, in het voortbrengen derzelve, wordt vooral door het gevoelen van GÖLIS geſtaafd (§).

Aangaande den aard en de natuur dezer ziekte zijn de uiteenloopendſte gevoelens en meeningen voorgedragen geworden.

Velen, zoo als: UNDERWOOD, JAHN, MARCUS, RICHTER, en meer anderen, hebben de celweeffelverharding beſchouwd als behoorende tot de roos, of

(*) „De koude ſchijnt aandeel aan het ontſtaan dezer „ziekte te hebben; ook heerscht zij bijkans uitſluitender„wijze in den *winter*." (*p.* 72.)

(†) *Bemerkungen über ärtzliche Verfaſſung und Unterricht in Italien während des Jahres* 1811. *Leipzig* 1812. *S.* 841. LODER verhaalt daar, dat BRUNI, in het vondelingshuis *gl' Innocenti* te Florence, de celweeffelverharding zeer dikwijls waarnam, en jaarlijks wel 100 kinderen aan dezelve behandelde. Zij kwam meestendeels in het koude jaargetijde voor; en na dat de kinderen niet meer in eene afgelegene koude kerk, maar binnenshuis gedoopt werden, had de ziekte merkelijk afgenomen.

(§) Men zie dienaangaande in mijne vorige aanmerking (*bladz.* 238) de in het midden gebragte bedenking. Hierbij komt de opmerking, dat de meest heerſchende ziekte onder de te vondeling gelegde kinderen, in het *Hospice des enfans trouvés* te Parys, juist de celweeffelverharding is; hetwelk dus ſterk ſchijnt te pleiten voor het ontſtaan dezer ziekte door het vatten van koude, waaraan de vondelingen zoo zeer zijn blootgeſteld. — (Zie *Paris und London.* door WEISSE.)

K.

of met dezelve ten minſte het naast vermaagſchapt. Het tot nog toe niet genoegzaam opgemerkt verſchil (zie boven) tusſchen den *acuten* en *chroniſchen* vorm komt echter bij het beoordeelen van dit gevoelen in aanmerking. HULME wil ontſteking der longen bij drie aan deze ziekte geſtorvene kinderen gevonden hebben, en beweert dat de longen de ware zitplaats derzelve zijn. STÜTZ verklaart haar voor eene *toniſche* kramp van het celweeffel. LODEMAN brengt den *acuten* vorm tot de roos, en vergelijkt den *chroniſchen* met de witte pijnlijke zwelling (*phlegmatia alba dolens*) der kraamvrouwen. CARUS vindt de oorzaak in eene vermindering (*Geſunkenſeyn*) der levenskracht in het algemeen, en in die van de huidverrigting (*perſpiratio cutanea*) in het bijzonder, en vergelijkt haar met het zoogenoemd afſterven van afzonderlijke deelen.

Bij zoo vele uit elkander loopende veronderſtellingen durf ik ten ſlotte ook het, door mij reeds vroeger bekend gemaakt, gevoelen, volgens hetwelk de *celweefselverharding*, *de roos*, *en de geelzucht der pasgeborene kinderen onderling zeer naauw zouden verbonden zijn*, opgeven. Alle drie zijn misſchien niets anders, dan door de verſchillende werking der uitwendige oorzaken daargeſtelde wijzigingen van een' en dezelfden ziekte-toeſtand, welks grondoorzaak in eene geſtoorde verrigting des leverſtelſels, en ontſtoken' (*phlogiſtiſche*) toeſtand des bloeds (door overvloed aan water- en koolſtof) ſchijnt gelegen te zijn. Ten minſte ſtemt hiermede de, bij lijkopeningen gevonden, toeſtand der lever, galblaas, en navelvaten, zoo wel als de

zwarte kleur des bloeds in deze ingewanden, volkomen overeen. De natuur tracht dezen ontstekingstoestand van het bloed, door eene uitstooting (*Entladungsproces*) der schadelijke stoffen in de huid, te vernietigen, waardoor nu eens geelzucht, dan eens roos, of celweefselverharding, veroorzaakt wordt. Dit overnemen eener verrigting door de huid, schijnt des te noodzakelijker te zijn, naar mate de zwakke ademhaling nog niet toereikende is, om het bloed behoorlijk van zuurstof te voorzien. Bij het gebrek aan zekere kennis omtrent dat gene, wat binnen in het ligchaam geschiedt, zijn de voorgestelde verklaringsproeven geoorloofd, hoezeer het niet te ontkennen is, dat de meesten weinig waarschijnlijks voor zich hebben. Met de blaauwzucht (*morbus coeruleus*), welke door werktuigelijke gebreken van het hart ontstaat, en waarmede JAHN de celweefsel-verharding onder eene klasse rangschikt, heeft zij niet de minste verwantschap. Mogt het echter in het vervolg bewezen worden, (hetwelk naauwelijks te verwachten is,) dat de ziekte altijd en uitsluitend van *syphilitischen* aard ware, dan zou dit de kennis en het ontstaan derzelve op de zekerste wijze bevorderen.

De *voorspelling* (*prognosis*) is tot heden door de Geneeskundigen in 't algemeen zeer ongunstig, maar ook zeer verschillend opgegeven. Velen getuigen, dat alle, of ver weg de meeste, kinderen, die deze ziekte hadden, gestorven zijn. W. J. SCHMITT (*) zag haar dikwijls, maar de genezing nooit

(*) *Medicinisch-chirurgische Zeitung* 1813. N°. 6. *Beilage. S.* 100.

nooit gelukken. ANDRY (*) verhaalt, dat van 19 kinderen er 9 gered werden. LODER (†) zegt, dat BRUNI, in het jaar 1810, van 100 kinderen er 55 genas. GÖLIS (§) was echter de gelukkigſte in het behandelen der (*chroniſche*) celweeffel-verharding, na dat hij *antiſyphilitiſche* middelen toedienende, want van 40 ſtierven er niet meer dan 5.

De Franſche en Italiaanſche geneesheeren verklaren, dat in den winter en herfst de ziekte het gevaarlijkſte is. Ook was het gevaar grooter, wanneer de kinderen met dezelve geboren, of dadelijk na de geboorte daarvan aangetast werden. Minder gevaar was er mede verbonden, indien ſlechts een enkel deel door dezelve werd aangedaan; en MOSCATI meende het verſchijnen van ſpruw op de tong voor een teeken van beterſchap te kunnen houden.

De *genezing* hebben de Franſche geneesheeren voornamelijk door uitwendige middelen, wasſchingen, berookingen, warme baden met *aromatieke* kruiden, vooral Salie, zoo ook dampbaden, en blaartrekkende pleisters, trachten te verkrijgen.

BRUNI laat de kinderen in warme dekens wikkelen, en *unguentum volatile* met kalk bereid inwrijven, om dat hij de *Ammonia* als het beste middel beſchouwt om het verharde celweeffel optelosſen, en de olie als het beste voorbehoedmiddel tegen het ontſtaan of de verbreiding der ziekte zelve.

MOSCATI gaf inwendig ontlastende middelen, en daar-

(*) Zie REDDELIN'S *Sammlung. S.* 126.

(†) Zie het boven opgegeven werk.

(§) *Medicinisch-chirurgiſche Zeitung.* 1815. N°. 85. *S.* 128.

daarna *aether Sulphuricus*, of *liquor anodynus mineralis* HOFFMANNI. De meeste overweging en navolging verdient echter de geneeswijze van GÖLIS, welke de (*chroniſche*) celweeffel-verharding, als een gevolg en voortbrengſel van het *ſyphilitiſch* gif, met Kwikmiddelen gelukkig behandelt.

De *mercurius dulcis* of *Calomel*, de Kwikbereidingen volgens HAHNEMANN, inwrijvingen der gewone Kwikzalf, warme baden, het inwikkelen in warme dekens, waarbij tevens voor gezond voedſel gezorgd, en vooral op den gezondheidstoeſtand der moeder, of min, welke het kind zoogt, acht geſlagen moet worden, zijn ongetwijfeld de middelen, waarvan men in deze gevaarlijke ziekte het meest verwachten mag. Immers deze middelen zouden met den aard der ziekte niet ſtrijdig zijn, ingeval zij ook niet van *ſyphilitiſchen* oorſprong ware.

Volgens eene vroegere waarneming was insgelijks de *tinctura antiſyphilitica* BESNARDI zeer werkzaam bij een meisje van 2 maanden, dat, van de derde week na de geboorte, aan celweeffel-verharding ziek lag. Het kind kreeg 2 maal dagelijks 4 droppels, en na verloop van 10 dagen 6 tot 8 droppels. Binnen eene maand werden de talrijke, vuilachtig witte, waskleurige, en verharde plaatſen, waarover de doffe en van glans ontbloote huid ſtrak geſpannen was, zachter, en verloren hare wankleurigheid, terwijl de zwelling der voorarmen verminderde. Het kind bewoog weder zijne te voren verlamde handen, de verſtopping der neus verdween allengskens, de invretende zweren, welke aan de teeldeelen, aars, en mond, aanwezig waren, breidden zich niet

niet verder uit, en begonnen 8 dagen daarna te genezen (*).

VIJFDE HOOFDSTUK.

Ontſteking der oogleden bij Jonggeborenen.

(*Blepharophthalmia neonatorum*).

Deze ziekte komt bij de ſchrijvers onder zeer verſchillende namen voor. Gewoonlijk wordt zij ſlechts de oogontſteking der pasgeboren kinderen (*ophthalmia neonatorum*) genoemd. Deze benaming is echter niet juist, wijl alleen de oogleden, en het bindvlies (*conjunctiva*), de zitplaats der ziekte zijn, terwijl het oog zelf zeer zelden door de ontſteking aangetast wordt.

De Engelſche heelmeester JAMES WARE, (†) welke de eerſte was, die dezelve naauwkeuriger waarnam en beſchreef, noemde haar, ter oorzake van het menigvuldig uitvloeijen van eene etterachtige

(*) *Medicinisch-chirurgiſche Zeitung* 1812. N°. 9. *S.* 158.

(†) *Remarks on the ophthalmy, pſorophthalmy and purulent eyes of new born children.* 5. *Edit. London.* 1814. *Sammlung für practiſche Aertzte.* VI. *Bd.* 3 *St. S.* 424.

WARE's *chirurgiſche Beobachtungen über das Auge u. ſ. w. überſetzt von* RUNDE, *herausgegeben von* K. HIMLY. *Göttingen* 1809. II. *Bde.*

tige vloeistof, *purulent eye*. Nog heden geeft men haar in Engeland gewoonlijk den naam van *purulent ophthalmia of infants*.

Onder de Duitschers is SCHÄFFER (*) een der eersten geweest, die dezelve duidelijker beschreven, en eene *ettering van de klieren der oogleden* genoemd heeft. Na hem hebben REIL, DREISSIG, SIEBOLD, (†) en anderen, waarnemingen over deze ziekte bekend gemaakt.

ADAM SCHMIDT, (§) die haar den naam van *druiper der oogleden* (*Blepharoblennorrhoea*) geeft, heeft uitvoerig en grondig van dezelve gehandeld. PH. F. WALTHER (**) noemt dezelve het *leepoog* der jonggeborenen (*lippitudo neonatorum*). De laatste leerzame onderzoekingen over deze ziekte hebben wij aan den Engelschen oogarts SAUNDERS (††) te danken. De

(*) *Ueber Kinderkrankheiten. S.* 61. en *Sammlung für practische Aertzte. Bd.* XIV. *St.* I. *S.* 75.

(†) REIL. *Memorabilia clinica* I. *p.* 105. DREISSIG *über die Augenentzündung neugeborner Kinder, in* HUFELAND'S *Journal. Bd.* XXIII. *St.* 2. SIEBOLD in STARCK'S *Archiv für die Geburtshülfe. Bd.* IV. *S.* 558.

(§) *Ophthalmologische Bibliothek von* HIMLY *und* SCHMIDT. *Bd.* III. *St.* 2. *S.* 10.

(**) *Abhandlungen aus dem Gebiet der practischen Medicin, besonders der Chirurgie und Augenheilkunde. Landshut* 1810. *Bd.* I. *S.* 447.

(††) *A treatise on some practical points relating to the diseases of the eye, by the late* JOHN CUNNINGHAM SAUNDERS. *London* 1811. *in* 8°. Een uittreksel hiervan, met leerzame aanmerkingen en teregtwijzingen, leverde K. HIMLY in de *Bibliothek für Ophthalmologie. Hannover* 1816. *Bd.* I. *S.* 89. en volgende.

De naaste oorzaak dezer ziekte beſtaat in ontſteking der oogleden, waardoor niet alleen de vetkliertjes (*glandulae Meibomianae*), maar ook voornamelijk het bindvlies (*conjunctiva*) der oogleden, aangedaan zijn. Het eigenlijke en onfeilbaarste teeken derzelve is eene overvloedige ſlijm- (en geenszins etter-) afſcheiding. Hieruit blijkt het dus klaar, welke naam de meest gepaste en juiste zij.

Verſchijnſelen in het eerſte tijdperk.

Somwijlen komt de ontſteking reeds in de eerſte dagen na de geboorte, doch meestal in de tweede, derde, tot zesde week na dezelve, voor. De randen der oogleden worden rood, het eene ooglid kleeft in den ſlaap op het andere, zoo dat het kind hetzelve ſlechts met moeite openen kan; het ſmeer der Meiboomſche klieren wordt in eene grootere hoeveelheid afgeſcheiden, en maakt des morgens bij het ontwaken kleine korsten in den binnenſten ooghoek. Te gelijk beſpeurt men in het oog eene grootere gevoeligheid voor het licht, en de kinderen openen hetzelve ſlechts in de ſchemering, en in het duister. Bij het onderzoek gedurende dit tijdperk vindt men het bindvlies der oogen nog niet met roode bloedvaatjes opgezet, maar dat der oogleden daarentegen reeds een weinig rood of ontſtoken, dikker geworden, en met een witachtig dik ſlijm bedekt.

In het *tweede tijdperk* nemen alle deze verſchijnſelen toe. De oogleden kleven van dag tot dag meer door dikke korsten aan elkander, en de kinderen openen dezelven, bij de toenemende gevoeligheid der oogen, en de onmogelijkheid om het licht

te verdragen, zelfs in de ſchemering niet meer, indien zij daartoe niet genoodzaakt worden. Wil men eene poging in het werk ſtellen om de oogleden te openen, zoo verwekt dit eene krampachtige zamentrekking in dezelven, waarbij de oogbol op het gevoel zoo rond en hard als een kogel is. Weekt men, gedurende den ſlaap, de aan elkander gekleefde oogharen met laauwe melk of water los, en verwijdert men nu de oogleden zacht van elkander, dan komt er eene aanmerkelijke hoeveelheid witachtig-ſomtijds groenachtig-geel ſlijm te voorſchijn. Eer dit ſlijm weggenomen is, wordt het oog dermate daarmede bedekt, dat men geen enkel deel onderſcheiden kan; na het oog daarvan gezuiverd te hebben, vindt men, echter ſlechts bij eenen hoogen graad der ziekte, het bindvlies des oogbols een weinig rood, maar dat der oogleden daarentegen ſterk gezwollen, bloed-rood, en van ſlijm als het ware druipend. Door de oogen onvoorzigtig en met geweld te willen openen, zou men, bij eene ſterke zwelling van het bindvlies, eene omkeering van het bovenſte ooglid te weeg brengen, hetwelk door eene ondoelmatige behandeling een blijvend gebrek (*ectropium*) kon worden.

Deze onſteking, welke op zich zelve enkel plaatſelijk is, brengt daarom ook in het eerſte tijdperk geene ſtoring in den algemeenen gezondheidstoeſtand te weeg; de kinderen zijn gewoonlijk zonder koorts, en alle verrigtingen hebben geregeld plaats. In het tweede tijdperk worden zij echter onrustig, ſchreijen veel, verliezen den eetlust, ſlapen weinig, groeijen niet, en worden dikwijls zeer mager.

Bij

Bij zwakke, *ſcrophuleuſe*, *kacheetiſche* kinderen verloopt de ziekte langzamer (van 8 tot 12 weken), en in dezen tijd ontwikkelt zich het algemeenlijden onder menigerlei gedaante, zonder dat de oogontſteking juist eenen bijzonderen of onmiddellijken invloed daarop uitoefent.

Het *derde tijdperk* begint, nu vroeger, dan later, in de derde, zesde, achtſte week. Alle toevallen der ziekte nemen in hetzelve meer en meer af. De menigmaal zoo overvloedige ſlijmafſcheiding vermindert. De kinderen openen in het duister, of in eene donkere kamer, de oogen weder zonder moeite, wanneer het verharde ſlijm losgeweekt is. De oogleden, die te voren rood en gezwollen waren, krijgen hunne natuurlijke kleur en gedaante terug; en eindelijk kleven ſlechts des morgens bij het ontwaken de oogleden nog een weinig aan elkander.

De *oorzaken*, welke deze ontſteking te weeg brengen, liggen nog eenigzins in het duister. Zoo veel is intuſſchen zeker, dat het niet altijd eene en dezelfde ſchadelijkheid is, maar dat er verſcheidene omſtandigheden zijn, die tot derzelver ontſtaan medewerken.

Tot de algemeen als ſchadelijk erkende oorzaken behoort: behalve eene misſchien beſmettelijke (*epidemiſche*) *geſteldheid der dampkringslucht*, de terugkaatſing van een te *ſchitterend licht* in kamers met witte muren zonder gordijnen (eene oorzaak, die door OSIANDER echter ontkend wordt); *bedorven lucht* in vochtige, koude huizen, veroorzaakt door het droogen van gewaſchen linnen, rook, damp, ſtof, onreinheid, en ziekelijke uitwaſemingen (in von-

vondelingshuizen). Niet zelden echter zou, volgens de ondervinding van SIEBOLD (*), J. A. SCHMIDT (†), GIBSON en HEGEWISCH (§), bij de geboorte, de ſmetſtof van den *witten vloed* der moeder oorzaak dezer ontſteking zijn. Deze door vele geneesheeren niet opgemerkte omſtandigheid is van het grootſte belang, wijl men door het genezen van den witten vloed vóór de verlosſing, of ten minſte door eene zorgvuldige reiniging der teeldeelen vóór den doorgang van het kind, als ook door eene doelmatige behandeling van deszelfs oogen na de geboorte, de ziekte welligt kon voorkomen. Sommigen echter hebben deze wijze van ontſtaan ontkend.

De witte vloed der moeder behoeft niet *ſyphilitiſch* te wezen, om deze ontſteking der oogleden voorttebrengen. Volgens J. A. SCHMIDT namelijk, brengt de *ſyphilitiſche* witte vloed wel eene ontſteking aan de oogen te weeg, die in allen opzigte het voorkomen van eene niet *ſyphilitiſche* heeft, maar dezelve is van eenen verſchillenden aard, veel heviger, en voor het oog zelf veel gevaarlijker, als zijnde eene eigenlijke oogontſteking met ſterke ſlijmafſcheiding (*chemoſis gonorrhoica*, *ophthalmoblennorrhoea*). Het onderſcheid tuſſchen deze twee, is uit hoofde van de, bij beiden voorkomende, groote ſlijmafſcheiding daarom zeer moeijelijk. In dit laatſte ge-

(*) Zie het aangehaalde werk.

(†) Zie het aangehaalde werk. *S.* 122.

(§) HORN's *Archiv für practiſche Medicin und Klinik.* III. *Bd.* 2 *Heft.* *S.* 208.

geval ſchijnt er gewoonlijk een heviger graad der eerst beſchrevene ontſteking voorhanden te zijn, die ſpoediger verloopt, en met verſtoring of verandering (*Deſorganiſation*) van het oog eindigt. Overigens is het buiten twijfel, dat in vele gevallen deze ontſteking der oogleden niet door den witten vloed der moeder ontſtaat; iets waarvan mijne eigene ondervinding mij overtuigd heeft.

Bij kinderen, die ouder zijn, komen dergelijke oogontſtekingen met afſcheiding van veel ſlijm, te gelijker tijd met de klierziekte, of ook ten gevolge van ſcharlakenkoorts en mazelen, voor.

Een bijzondere *aanleg* voor deze ziekte kan wel niet aangenomen worden, maar zeker is het, dat zwakke, *ſcrophuleuse*, *kachectiſche*, armoedige, en ſlecht gevoede, kinderen ſterker aangetast worden, en meestal langer daaraan lijden; het gene ik als armen-arts menigmaal heb waargenomen. Volgens het gevoelen van P. F. WALTHER, zouden onvoldragene kinderen, zoo ook tweelingen en drielingen, het eerst en hevigst daarvan bevallen worden; RUST daarentegen verzekert, dat de ſterkſte kinderen meestal het langst met deze ziekte behebt zijn.

De *voorſpelling* verſchilt veel naar den graad, hevigheid, en uitgebreidheid der ontſteking.

Altijd is de ziekte langdurig, verloopt nooit beneden de vier weken, en duurt niet zelden twee, drie, en meer maanden; altijd, zelfs in den geringſten graad, is zij van aanbelang, en kan, door eene ondoelmatige behandeling, voor het oog gevaarlijk worden. Ziekelijke veranderingen van hetzelve, welke niet zelden tot de gevolgen behooren, zijn:

ver-

verduistering en vlakken van het hoornvlies, en de omkeering (*ectropium*) van het bovenste ooglid. Grootere gebreken ontstaan er, indien het oog zelf ontstoken geweest is, zoo dat somtijds eene geheele vernietiging van het oog door verettering, of, naar SAUNDERS, door de, in deze ontsteking bijzondere, neiging van het hoornvlies om bij gedeelten' afte-sterven en afteschilferen, daarvan het gevolg is. Hoe geringer de hoeveelheid van uitvloeijende slijm is, en hoe goedaardiger en witter dit er uitziet, des te gunstiger is het vooruitzigt. Groenachtig, of naar dun vleeschnat gelijkend, slijm voorspelt weinig goeds. Een voormaals zeer gevreesd verschijnsel, eene bloeding namelijk uit de oogen, is naar SCHMIDT's getuigenis, zonder eenige slechte gevolgen, wijl zij alleen uit de oppervlakkige bloedaderen van het ooglid voortkomt, en de ontsteking, pijn, en zwelling op eene zeer weldadige wijze vermindert.

De behandeling. Eerst vooral moet hier bemerkt worden, dat, gelijk alle ontstekingen in het algemeen, zoo ook deze nu eens eenen minderen, dan weder hoogeren graad van hevigheid bereikt, en in verschillende jaren ook verschillend van karakter is. Ten andere is de ziekte dikwijls niet meer in het eerste tijdperk, als in de gewone praktijk de hulp des geneesheers tegen dezelve ingeroepen wordt. In zieken- verlosings- en vondelingshuizen, waar zij somtijds *epidemisch* heerscht, is er echter dikwijls gelegenheid dezelve van haar begin af te behandelen.

Het verschil in het beloop dezer ziekte, betrekkelijk de hevigheid en het gevaar, verklaart de tegenstrijdigheid in de geneeswijze, door de kun-

dig-

digſte en meest ervarene geneesheeren in 't werk geſteld. Het verſchil in de ligchaamsgeſteldheid bij verſchillende volkeren moet hier bij niet uit het oog verloren worden.

Saunders b. v. en de Engelſchen in het algemeen maken in het eerſte tijdperk doorgaans gebruik van de ontſtekingwerende (*antiphlogistiſche*) geneeswijze in eenen vrij hoogen graad, naardien zij, door eene herhaalde aanwending van bloedzuigers in den omtrek van het oog, zoo veel bloed ontlasten, dat het kind bleek wordt, en inwendig *Mercurius dulcis* en *Rhabarber* met *Magneſia* toedienen (*).

Rust te Weenen vond insgelijks in het begin de aanwending van bloedzuigers achter de ooren, of aan de ſlapen, en naderhand Spaanſche vliegenpleisters en ontlastende middelen, behalve de oogwaters, wasſchingen, enz. noodzakelijk, en was in deze behandeling zoo gelukkig, dat bij 90 zieken geen oog verloren ging (†).

Heim en w. j. schmitt genazen daarentegen de ziekte met niets anders dan wasſchingen, beſtaande uit een warm aftrekſel van Vlierbloemen (§).

Schäffer raadt, behalve de plaatſelijke behandeling, insgelijks het gebruik aan van purgeer- braakmiddelen, en klisteren (**). Reil gaf inwendig *Mer-*

(*) Himly's *Bibliothek für Ophthalmologie*, I. *Bd.* I. *St.* S. 103.

(†) *Medicinisch-chirurgiſche Zeitung.* 1813. *N.* 63.

(§) *Idem*, *N.* 6. *Beilage.*

(**) *Beſchreibung und Heilart der gewöhnlichſten Kinderkrankheiten.* *S.* 61.

Mercurius dulcis. J. A. SCHMIDT en HIMLY verklaren iedere algemeene behandeling met inwendige middelen gewoonlijk voor nutteloos, en niet zelden voor ſchadelijk, door de groote verzwakking in de, buitendien reeds verminderde, voeding.

Uit een en ander blijkt dus, dat het ongeraden is eene bepaalde geneeswijze, als de beste en overal paſſende, optegeven. De geneesheer moet naar de omſtandigheden het geval beoordeelen, en dan beſliſſen welke behandeling het meest te pas komt. Ook mij zijn gevallen voorgekomen, waar de eenvoudigſte middelen toereikend waren; in anderen, vooral in de armenpraktijk, ſcheen het noodig om op het darmkanaal te werken; en in eenige weinigen vorderde de volbloedigheid, en aandrang van hetzelve naar het hoofd, de aanwending van bloedzuigers. In alle gevallen is het noodzakelijk de ſchadelijke oorzaken te verwijderen, en voor verſche, drooge, en gezonde lucht in de ziekenkamer, goed, gezond voedſel te zorgen, enz.

Aangaande de plaatſelijke behandeling behoort vooraf aangemerkt te worden, dat men de eenmaal begonnen ziekte op geenerlei wijze plotſelijk kan of mag onderdrukken. Dezelve heeft haren bepaalden gang, die in de gunſtigſte gevallen niet onder de vier weken duurt. De aanwending van ſterk prikkelende en zamentrekkende middelen in het begin der ſlijmafſcheiding is volſtrekt verboden, vermeerdert de ontſteking, pijn en zwelling, en kan de ontſteking over het geheel oog verbreiden.

Dien ten gevolge hebben wij twee aanwijzingen (*indicationes*) in het oog te houden.

1°. De gevoeligheid en ſlijmafſcheiding in de zieke dee-

deelen langzaam te verminderen, en tot den gezonden ſtaat terug te brengen; waartoe aanvankelijk zacht- en van tijd tot tijd ſterker- werkende middelen, die met de bijzondere gevoeligheid van het oog, zoo wel als met den graad der ziekte, ſtrooken, gebezigd moeten worden.

2°. Het afgeſcheiden ſlijm dikwijls van onder de oogleden te ontlasten, op dat het den oogbol zelf niet aanſteke.

In het *eerſte tijdperk*, zoo lang de ontſteking droog is, en er nog geen ſlijm afgeſcheiden wordt, is eene dikwijls herhaalde wasſching en bevochtiging der oogen met warme aftrekſels van *flores Sambuci*, *Chamomilli*, *Malvae*, van *herba Cicutae*, *Hyoscyami*, enz: zeer nuttig. Men kan echter ſomtijds in dit tijdperk reeds gebruik maken van eene zwakke oplosſing van *extractum Saturni* (twintig, dertig, greinen op zes, acht oncen water) en zulks dikwijls, met een ſponsje, warm aan het oog brengen.

In het *tweede tijdperk* heeft men oogwaters met *ſaccharum Saturni*, *Vitriolum album*, Kwikbereidingen, enz: aangeraden. Alle deze middelen kunnen zekerlijk nuttig zijn, indien zij ſlechts met de bijzondere en tijdelijke gevoeligheid van het oog overeenkomen, en naar dezelve ingerigt worden. Een algemeen voorſchrift, hetwelk op alle gevallen toepaſelijk is, kan niet gegeven worden. Men gaat het zekerſte te werk, indien men begint met eene zwakke oplosſing van *extractum Saturni* of *Vitriolum album*, en deze langzaam verſterkt.

In het *derde tijdperk*, als de ſlijmafſcheiding begint te verminderen, kan men de genoemde oplos-

ſing nog ſterker maken, of Aluin, Kwikbereidingen, en het door WARE en SCARPA aangeraden, met *Kamfer*, witte *Vitriool*, en *Armeniſche Bolus* bedeelde, oogwater aanwenden.

Gepaste voorſchriften zijn achter dit werk opgegeven (N°. X—XIII). Velen hebben den raad gegeven om de oogwaters tusſchen de aan elkander gekleefde oogleden inteſpuiten. Door eene ongeſchikte hand, of bij groote onrust der kinderen, zou het oog op deze wijze ligt gekwetst kunnen worden. Veiliger is het de oogwaters, waarvan men eene kleine hoeveelheid laauwwarm maakt, met eene fijne ſpons aan het oog te brengen.

Zijn de oogleden nu door het baden, en zacht afvegen met de ſpons, losgeweekt en gereinigd, dan ligt men voorzigtig het bovenste ooglid op, om het opgehoopte ſlijm uitgang te verſchaffen, en laat dan, door eene zachte drukking der ſpons, het vocht ter meerdere zuivering tusſchen de oogleden en het oog indruipen.

De door velen aangeradene pappen van havergort, meel, bloem, kruiden, kunnen beter vervangen worden door, eenige uren lang voortgezette, wasſchingen, of door het opleggen van dubbel zaamgevouwene Compreſſen, die in Lood- of witte Vitrioloplosſingen, of in aftrekſels van *aromatieke* kruiden vochtig gemaakt zijn. Daarbij is de koude te vermijden, zoo dat de Compreſſen dikwijls verwisſeld moeten worden; en heeft men daarmede geeindigd, dan moet men het aangezigt behoedzaam laten afdroogen, en het voorhoofd met een ligt kruidenzakje of matrasje bedekken. Hoe overvloediger het ſlijm afgeſcheiden wordt,

wordt, des te meer moet men, door losweeking der oogleden, voor deszelfs genoegzaame uitvloeijing zorgen, hetwelk zelfs bij nacht, indien de ontſteking hevig is, niet verzuimd mag worden.

Blijft er, na het verminderen der ſlijmafſcheiding, eene zwelling en bolheid der oogleden over, zoo dienen daartegen zalven met *flores Zinci*, *Mercurius praecipitatus albus* of *ruber;* zoo ook *St. Yves* oogbalſem (N°. XIII). Door den laatſten, of door *tinctura Opii* neemt men verduiſteringen en vlakken van het hoornvlies, welke ſomtijds nablijven, weg.

Indien door het ſchreijen van het kind, of door eene onvoorzigtige opligting van het ooglid, eene omkeering (*ectropium*) van het zelve ontſtaan is, moet zulks naar de regels der heelkunde zoo ſpoedig mogelijk herſteld worden.

Mogten in het laatſte tijperk der ziekte 's kinds krachten te veel afnemen, en de voeding door de groote ſlijmafſcheiding aanmerkelijk verminderen, dan kan het ſomtijds noodzakelijk worden verſterkende geneesmiddelen toe te dienen. Doch gezond, en genoegzaam verſterkend, voedſel is in vele gevallen toereikend.

ZESDE HOOFDSTUK.

De ſpruw of ſprouw.

(*Aphthae*) (*).

In verſchillende ſtreken van Duitschland draagt deze ziekte verſchillende namen (*Fasch*, *Mundſehre*, *Mehlhund*, *Sohr*, *Voſs*, *Kurvoſs*); in Holland komt dezelve gewoonlijk voor onder de benaming van *ſpruw* of *ſprouw*.

Deze ſpruw beſtaat in kleine, ronde, witte, blaasjes (*aphthae pustuloſae*), of zweertjes (*aphthae ulceroſae*), welke aan de mondhoeken, de inwendige oppervlakte der bovenlip, deszelfs toompje, het tandvleesch, het verhemelte, de tong, en binnenzijde der wangen, te voorſchijn komen. In het begin ſtaan zij van elkander afgezonderd, maar vermeerderen en vergrooten zich derwijze, dat zij van lieverlede in een

(*) ROSEN van ROSENSTEIN door E. SANDIFORT. Bl. 104—112.
STARK. *Abhandlung von den Schwämmchen. Jena* 1784.
J. ARNEMANN. *Commentatio de aphthis. Götting.* 1787.
CASPARI. *Diſſertatio de aphthis. Götting.* 1797.
Behalve dezen vergelijke men:
LENTIN. *Beobachtungen S.* 243.
J. P. FRANK. *Epitome Libr.* III. pag. 272.
HUFELAND. *System.* Bd. II. Abth. II *S.* 227.
als ook de werken van SCHÄFFER, GIRTANNER, JAHN, en FEILER.

een vloeijen, en op vele plaatſen eene zamenhangende, lap of korst vormen. Zij veroorzaken pijn en een gevoel van branding, en beletten het kind te zuigen, hetwelk de tepel niet wil vatten, zeer onrustig wordt, en ſterk kwijlt.

Met het toenemen der ziekte ſtijgen insgelijks de plaatſelijke toevallen, de mond wordt ſteeds heeter, drooger, en meer onſtoken; daarenboven ontwikkelt zich een algemeenlijden, koorts met groene en waterige buiksontlasting, vermeerderde pisafſcheiding, enz: Bij doodelijken afloop worden de zweertjes, die eerst wit of geelachtig waren, roodachtig, wankleurig, paars, of zwart. Bij gunſtigen uitgang daarentegen ſchilferen zij tusſchen den 2en en 7en dag af, in welken tusſchentijd hier en daar weder nieuwe opkomen.

Aangaande het onſtaan (*Pathogenie*) en de oorzaken (*Aetiologie*) dezer ziekte behoort in acht genomen te worden, dat de ſpruw der jonggeborenen van die der volwasſenen daarin verſchilt, dat zij bij de eerſten meestal eene zelfſtandige (*idiopathische*) en plaatſelijke ziekte der mondholte is, terwijl zij daarentegen bij de laatſten als toeval (*ſijmptomatiſch*) van *gastriſche* en andere koortſen voorkomt.

De geneesheeren hebben velerlei meeningen over de *naaſte oorzaak* dezer ziekte ter bane gebragt. Sommige hielden de ſpruw voor eene ziekte der kleine ſlijmklieren, anderen zochten de oorzaak in eene ſcheikundige gisting. HUFELAND neemt eenen eigenaardigen ziektetoeſtand in de afſcheiding en voeding den binnenſte oppervlakte van den mond, der keel, en het darmkanaal, als naaste oorzaak aan, die JAHN in eene verzwakking (*aſtheniſches Leiden*) der

ſlijmklieren wil gevonden hebben. Dewijl wij echter het wezenlijke van den ziekelijken toeſtand, en de wijze, waarop deze ontſtaat, niet juist bepalen kunnen, moeten wij ons met de verklaring te vrede ſtellen, dat in de meeſte gevallen alleen een plaatſelijke ſtoornis in de voeding beſtaat, welke door plaatſelijk ſchadelijke oorzaken voortgebragt wordt. Is de ſpruw met koorts gepaard, of komt zij gedurende eene zware algemeene ziekte te voorſchijn, dan kan men dezelve altijd voor het gevolg eener geſtoorde verrigting der darmbuis, en eener verminderde levenskracht der uitwaſemende haarvaten houden.

De *ſchadelijke oorzaken*, het zij *algemeene*, het zij *plaatſelijke*, welke de ſpruw kunnen te weeg brengen, zijn: onreinheid; bedorven melk, die te oud, te vet, en te zwaar voor het kind zijn kan; misſlagen in den leefregel, en hevige gemoedsbewegingen der moeder of min; verzuimde ontlasting van het darmpek; onzuivere en bedorven lucht; verkoudheid; enz. Plaatſelijke oorzaken, die de ſpruw voortbrengen, zijn voornamelijk: verzuimde reiniging van 's kinds mondholte; het misbruik van ſpoedig zuur wordende dranken, of dingen, die het kind in den mond houdt, bvb. de zoogenoemde dotten of zuiglapjes gedurende den ſlaap; het inſlapen der kinderen aan de borst, waardoor het zog in den mond gehouden en ontbonden wordt; het zuigen aan zwerende, onzuivere, of met ſcherpe, vette, ranſige ſtoffen beſtrekene tepels; enz. Overigens beſtaat er geene eigendommelijke ſmetſtof (*contagium*), die deze ziekte voortplant, noch, hoezeer GIRTANNER en anderen zulks beweerd hebben, die aanſte-

kend

kend (*contagieus*) is. Het is echter mogelijk, dat de ſpruw door het kind aan de tepel der min medegedeeld, en door deze op een gezond kind, dat aan die tepel zuigt, overgedragen wordt.

De *voorſpelling* (*prognoſis*) is bij de ſpruw zeer verſchillend. Gewoonlijk is deze eene plaatſelijke ziekte der mondholte, als zoodanig weinig gevaarlijk, en wordt, onder eene doelmatige behandeling, binnen twee of drie weken, zonder moeite genezen. De plaatſelijke aard der ſpruw laat zich gedeeltelijk door het nut eener alleen plaatſelijke behandeling, en gedeeltelijk daardoor bewijzen, dat zij veel zeldzamer geworden is, nadat men begonnen heeft eene meerdere reinheid en zuiverheid bij de verzorging der kinderen in acht te nemen.

Is de ſpruw met algemeenlijden en koorts verbonden, dan hangt de voorſpelling af van de natuur en den graad der algemeene ziekte. Komt zij gedurende het beloop eener koorts te voorſchijn, zoo is dit geen gunſtig teeken, en de geneesheeren, die zulks voor een bewijs van beterſchap (*critisch*) gehouden hebben, waren op het dwaalſpoor. Hoe meer zweertjes er verſchijnen en in een loopen (*aphthae confluentes*), hoe dieper zij zich in de keel en ſlokdarm, tot in de maag en darmen, uitſtrekken, hoe meer er na de afſchilfering nieuwe opkomen, hoe blaauwer en zwarter zij worden, hoe meer zij het zuigen, ademhalen, en ſlikken verhinderen, des te ongunſtiger is het vooruitzigt. *Colliquatieve* ontlastingen, keel- en darmontſtekingen, die in verſterving (*gangraena*) overgaan, zijn in

zulke gevallen ligtelijk de gevolgen, en hebben eenen doodelijken uitgang.

De *genezing*. Door de meest mogelijke reinheid, welke bij kinderen nooit te ver gedreven kan worden, kan men het ontſtaan der ſpruw gelukkig verhoeden. Doch hiertoe wordt niet ſlechts vereischt, dat lucht, kleeding, en voedſel, zuiver en onbedorven zij, en de moeder of min hare borſten en tepels rein houde, maar ook, dat de mond van het kind geſtadig gezuiverd worde. Het beste geſchiedt dit door middel van een, in versch koud water nat gemaakt, lapje. Al het overige is overtollig.

Zoodra echter de ſpruw zich begint te vertoonen, is het wasſchen met koud water niet meer voldoende. Men neemt dan eene oplosſing van eene *drachme* Borax (*Boras Sodae alcalinum*) in twee of drie *oncen* water, of van vijfgreinen witte Vitriool (*Sulphas Zinci*) in vier *oncen* afkookſel van Saliebladen (*Salvia officinalis*). Tot hetzelfde einde dienen mengſels van Borax en Rozehonig (*mel Roſarum*), Moerbeijen-ſtroop (*ſyrupus Mororum*) met een weinig verdund Zwavelzuur (*acidum Sulphuricum dilutum, ſpiritus Vitrioli*), enz; welke men gebruikt om de lijdende plaatſen mede te beſtrijken. (Zie N°. III. en IV).

In de meeste gevallen is deze plaatſelijke behandeling ter genezing toereikend. De voormaals algemeen gebruikelijke aanwending van braak- en laxeermiddelen is in gewone gevallen overtollig. Indien echter de maag door overlading, of ſlechte, bedorven melk, enz., ongeſteld mogt zijn, of het darm-

pek

pek nog niet behoorlijk ontlast ware, kan men ongetwijfeld een braakmiddel, of een ontlastend ſtroopje, met voordeel toedienen.

De geneeswijze van die ſpruw, welke ſlechts het gevolg (*ſymptoma*) eener algemeene ziekte is, moet naar den aard en graad dier ziekte ingerigt zijn, gelijk ter zijner plaatſe uitvoeriger zal betoogd worden. Zoo vorderen de *Synocha*, *Synochus*, *Typhus*, ieder eene bijzondere behandeling.

Indien de ſpruw zich tot diep in het ſpijskanaal (maag en darmen) uitſtrekt, is de gevoeligheid dezer deelen meestal zeer verhoogd, en vordert verzachtende en ſlijmige middelen, zoo als: eene *emulſio gummi Arabici*, *Salep*, *decoctum radicis Altheae*, *herbae Malvae*, enz. waarbij men ingeval van *diarrhoe*, of braking, kleine giften *Opium* voegen kan. Klisteren van ſlijmige middelen met een weinig *aqua Calcis*, of *aqua Goulardi*, zijn insgelijks met voordeel aantewenden.

Somwijlen gebeurt het, dat bij oudere kinderen in de zoogenaamde *ſlijmkoortſen* (eigenlijk onder de *febres remittentes* behoorende), welke met eene rijkelijke afſcheiding der ſlijmklieren van het darmkanaal gepaard gaan, tevens ſpruw waargenomen wordt. In zoodanige gevallen is er gewoonlijk eene meerdere ongevoeligheid aanwezig, zoodat behalve de aanwending van eerst zacht ontlastende, en naderhand matig prikkelende middelen, welke hier meestal zoo weldadig werken, ook voor de plaatſelijke behandeling grootere giften van *Boraxe*, *Sulphas Zinci*, enz. te pas komen.

In de ſpruw, welke de zenuwkoorſen (*Typhus*)

verzelt, hebben kleine giften van, met water verdund, Zwavel- en Zeezoutzuur, bij de plaatselijke middelen gevoegd, nevens eene doelmatige inwendige behandeling met *Valeriana*, *Serpentaria*, *Kina*, enz. zeer goede dienſten gedaan.

Heeft de ſlechte hoedanigheid van het zog der moeder, of min, aandeel aan het ontſtaan der ſpruw, dan moet men hetzelve door eenen gepasten leefregel, en geſchikte geneesmiddelen trachten te verbeteren, en blijft dit alles zonder uitwerking, het kind ſpenen, of eene andere min geven.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Toevallen van geſtoorde ſpijsvertering.

Stoornis in de verrigting der maag en darmen is in de eerſte jaren der kindschheid eene rijke bron van ziekelijke verſchijnſelen. Deels zijn deze de onmiddellijke gevolgen eener plaatſelijk geſtoorde verrigting in de Organen der eigenlijke ſpijsvertering (*primae viae*), deels de middellijke (*ſecundaire*) uitwerkſels eener ziekelijke voeding, indien namelijk de ſtoornis in de ſpijsverteringswerktuigen zich insgelijks tot het ſtelſel der watervaten (*ſysthema lymphaticum*), of eigenlijke voedingsorganen (*ſecundae viae*), uitſtrekt.

Onder de eerſten, waarover wij hier ter plaatſe moeten handelen, behooren: *buikpijnen*, *winden*, *opgeblazenheid*, *kolijk*, *oprispingen en brakingen*, *diarrhoe* en *cholera*, en laatſtelijk *hardlijvigheid* en

ver-

verſtopping. De verſchillende ſoorten van ziekten in de voeding (*Reproduction*) zullen in eene afzonderlijke Afdeeling beſchreven worden.

De menigvuldigheid dezer ziekten, door ſtoornis in de verrigtingen der maag en darmbuis, bij zuigelingen en kinderen in hunne eerſte jaren, is waarſchijnlijk oorzaak, dat de geneesheeren in vroeger tijd de ontlastende (*antigastriſche*) geneeswijze, waarvan zelfs in onze dagen hier en daar nog wel eens misbruik gemaakt wordt, zoo algemeen aangewend hebben.

De veronderſtelling van zuur, ſcherpte, en ophooping van onverteerbare ſtoffen in het darmkanaal, waarvan men in den zuren reuk der uitgebraakte melk en ſpijzen, in de groene, gekappelde, zuur riekende, ſcherpe, en de billen der kinderen ontſtekende, of kleiachtige, ſlijmige, verharde, hevig ſtinkende ontlastingen, genoegzame zekerheid meende te vinden, gaf aanleiding tot die oppervlakkige (*ſymptomatiſche*) behandeling met zuur-temperende aarden, braak- en purgeer- middelen, waarvan een groot gedeelte der praktijkbeoefenaren zulk een ſchadelijk gebruik maakte. Deze geneeswijze moest bij den grooten hoop der geneeskundigen en leeken te gereeder ingang vinden, hoe meer men de juistheid van het tot grondſlag gelegd gevoelen ten duidelijkſte en oogenſchijnlijkſte, door de ziekelijke hoedanigheid der ontlastingen zoo boven als ander, meende te kunnen bewijzen, en hoe gemakkelijker daardoor een bepaald en algemeen genees-plan, waarbij men niet dieper behoefde natedenken, ſcheen vastgeſteld te kunnen worden. Dewijl nu daarteboven

in

in de meeſte gevallen eene oogenblikkelijke vermindering der toevallen, en ſomwijlen zelfs (indien plaatſelijk ſchadelijke oorzaken, zoo als: overlading der maag, ſlecht zog of voedſel, enz: de ongeſteldheid des darmkanaals veroorzaakt hadden) volkomene genezing der ziekte op deze wijze te weeg werd gebragt, moet niemand zich verwonderen, dat zij zoo veel bijval vond, en tot groot nadeel der zieken overdreven werd.

Dewijl men zich aan de handtastelijke verklaringen der *Humoraal-pathologie* hield, en het zuur in de maag, en de tegennatuurlijke geſteldheid der ontlaste ſtoffen, voor het gevolg van een oorſpronkelijk (*primair*) bederf in de vochten aanzag, liet men zich verleiden om de ontlasting dier ziekelijke ſtoffen, en de vernietiging van het zuur en der ſcherpte, door verzachtende (*involventia*) en opſlorpende (*abſorbentia*) middelen, als de voornaamſte aanwijzing (*indicatio*) te beſchouwen.

Men begreep niet, dat de geheele reeks der bovengenoemde ziekelijke verſchijnſelen, zoo wel als de tegennatuurlijke geſteldheid der boven en onder ontlaste ſtoffen, ſlechts gevolgen en toevallen van eene en dezelfde ziekte, namelijk van verzwakking der ſpijsverteringswerktuigen, zijn, welke naar den aard van het meest lijdende deel, en den graad der afwijking van den gezonden ſtaat, zeer van elkander verſchillende ziekteverſchijnſelen voort moet brengen. Het gevolg hiervan was, dat men door opſlorpende aarden, purgeer- en braakmiddelen, wel enkele toevallen, maar geenzins de ziekte zelve wegnam, ja, wat meer is, deze door het misbruik dier middelen dikwijls nog erger

maakte. Deze al te onbepaalde en bijkans algemeene aanwending der ontlastende (*antigastrifche*) geneeswijze heeft buiten kijf zeer dikwijls fchade aangeregt, en niet zelden tot eene aanhoudende zwakte der fpijsverterings- en voedings-Organen den grond gelegd. Een van de weinige weldadige gevolgen, die wij aan de verbreiding van het *Brownfche* leerftelfel te danken hebben, is de beperking van het misbruik der ontlastende middelen, en het herkennen der dwaling, waarop voormaals het geneesplan ten deze gebouwd was.

Terwijl wij hier intusfchen de dwalingen en nadeelen eener eenmaal heerfchende geneeswijze op goede gronden afkeuren, moet men echter daar uit geenzins befluiten, dat wij de even zoo eenzijdige, en op zich zelv' befchouwd, nog fchadelijker geneesregelen der dolle *Brownianen* hulde doen; want deze zouden de ontlastende middelen, welker nut en zelfs onmisbaarheid in vele ziekten, ook in dit Handboek, dikwijls genoeg erkend is, gaarne van de lijst der geneesmiddelen uitgefchrapt, en door prikkelende en verfterkende artfenijen doen vervangen, en ontbeerlijk gemaakt hebben.

Ieder geneesheer van ondervinding, die de natuur getrouw en naauwkeurig gade floeg, zal er van overtuigd zijn, dat eene onbepaalde en algemeene aanwending van de eene of andere dier geneeswijzen even zeer van den regten weg afleidt.

Indien de fpijsverteringskrachten der maag en darmbuis verzwakt zijn, ontftaan er gewoonlijk een of meer der bovengenoemde (bladz. 266) ziektevormen, die nu eens afzonderlijk en op zich zelven verfchijnen, dan we-

weder, naarmate de ziekelijke toeſtand der verrigting zich over meerdere gedeelten van het darmkanaal, of tot belangrijker ingewanden uitſtrekt, met elkander verbonden zijn. De toevallen zijn daarom altijd niet zamenhangend, noch verſchijnen in eene bepaalde volgorde.

1. De *meest gewone verſchijnſelen* zijn: menigvuldige oprispingen, zure reuk uit den mond, de hik, het dikwijls braken van geſtremde melk, menigvuldige ontlasting van hevig ſtinkende winden, en van groene, gekappelde, kleiachtige, ſcherpe en ſtinkende ſtoffen. Daarenboven geeft het kind door zijne onrust, door zich te krommen en te wringen, door het trappen met, en het optrekken van de beenen, door zijn aanhoudend ſchreijen en kermen, bewijzen van de hevige buikpijnen (*dolores colici*), waar aan het lijdt. Zijn deze hevig, en niet ſpoedig tot bedaren te brengen, zoo volgen niet zelden kramp- en ſtuiptrekkingen. Van onrust en pijn kan het kind niet zuigen, en neemt het de borst al eens, ſpoedig laat het dezelve weder varen. Indien de buik koud wordt, en bij verſtopping de winden zich niet kunnen ontlasten, ontſtaat er eene opzetting van den buik onder de korte ribben en in de maagſtreek, waardoor, wegens de opdrukking van het middelrif (*diaphragma*) door de uitgezette maag en darmen, en wegens kramp in de maag en omliggende deelen, de ademhaling moeijelijk, benaauwd, kort, en ſnel wordt.

Het gemeen in Duitschland geeft dezen toeſtand den naam van *pijn* of *aangroeijing van het hart* (*Herzgeſpann*, *Angewachſenſeyn*) der kinderen, ſchrijft denzelven aan ſchadelijke aanrakingen of behek-

ſin-

ſingen van vijandige menſchen toe, en wendt daartegen het ſtrijken met den duim of de vuist aan.

2. Het *braken der zuigelingen* is zulk een gewoon verſchijnſel, dat de vroedvrouwen en bakers in de ſtellige verbeelding zijn, dat zulks eene weldaad is, en bevestigen dit met een bekend ſpreekwoord: (ſpuwende kinderen, dijende kinderen). Deze ſtelling is echter ſlechts in zeker opzigt waar. Indien er braking ontſtaat, is de verteringskracht der maag niet ſterk genoeg om het genoten voedſel te ontbinden en optelosſen, waardoor hetzelve als een ſchadelijke oorzaak begint te werken. Ontlasting van het zelve door braken in dan allezins eene weldadige werking van de geneeskracht der natuur, welke niet zelden op deze wijze het evenwigt weder herſtelt; ook zal men zelden een kind vinden, al is het nog zoo gezond, hetwelk niet ſomtijds, na overlading der maag begint te braken; doch het is altijd beter wanneer deze werking der natuur niet noodzakelijk is. Sommige geneesheeren hebben een onderſcheid gemaakt tusſchen het braken, waarbij het zog nog lang naderhand onveranderd uitgeworpen wordt, en dat, waarbij het zelve geſtremd, onder de gedaante van kaas en wei, te voorſchijn komt. Dewijl het tot de vereischten eener goede ſpijsvertering behoort, dat de melk in de maag ontbonden worde en ſtremme, ſchijnt het, dat het eerstgenoemde braken in alle opzigten eene grootere zwakte en werkeloosheid der maag te kennen geeft, en uit dien hoofde bedenkelijker is, dan het laatſte, het welk ſlechts het overtollige ontlast, en daardoor de vertering der in de maag terug gebleven melk gemakkelijker maakt.

Men

Men kan echter het dikwijls en dagelijks braken der kinderen als afhankelijk van eene ziekelijke oorzaak aanmerken, welke gegrond is op de hoedanigheid of hoeveelheid van het gebruikte voedsel, of in te groote gevoeligheid of zwakte van de maag en het darmkanaal, of eindelijk in beiden te gelijk gelegen is. In dergelijke gevallen is geneeskundige hulp volstrekt noodzakelijk.

3. Het *zuur* in de maag is bij kinderen niet slechts voor een gevolg te houden van het lang oponthoud van onverteerbare spijzen in de maag en darmbuis, maar veel eer voor eene veranderde en ziekelijke afscheiding van het maag- en darmsap (*succus gastricus-entericus*), welk toeval door eene verminderde werkzaamheid der spijsverteringswerktuigen in het algemeen veroorzaakt wordt. Even eens is bij volwassenen die aan kramp, verzwakking, en hitte (*ardor*, *soda*) der maag lijden, de afscheiding van het maagsap ziekelijk veranderd.

Het blijkt hier uit, dat de middelen, die op eene scheikundige wijze het zuur ontbinden, zoo als de opflorpende aarden en loogzouten, wel voor het oogenblik verligting aanbrengen, door het gevolg der ziekte te vernietigen, maar geenzins deze zelve, noch de oorzaak van het zuur, wegnemen kunnen.

4. *Diarrhoeën* bij kinderen zijn van veel meer aanbelang dan het braken. Eene, *door ongepast voedsel ontstane*, *idiopathische*, *diarrhoe*, die ophoudt, zoo dra de vreemde en onverteerbare stoffen ontlast zijn, kan zekerlijk als eene weldadige hulp, die de natuur zich zelve bewijst, beschouwd worden; maar eene die langer aanhoudt, be-

rust op aanmerkelijke stoornis in de verrigting des darmkanaals, het zij dezelve in het begin *idiopatisch* of *symptomatisch* was. Zulk eene aanhoudende afwijking van de gezonde spijsvertering vermindert natuurlijkerwijze reeds de voeding, welke echter nog meer vermindert door het groot verlies van vochten, waarmede iedere lang aanhoudende *diarrhoe* gepaard gaat. Want eensdeels wordt door de afscheidende vaten van het darmkanaal eene groote hoeveelheid weiachtig en *lymphatiek* vocht weggevoerd, en anderdeels de slijmafscheiding der tallooze slijmklieren ziekelijk vermeerderd (*).

Hieruit is het te begrijpen, hoe het mogelijk zij, dat zuigelingen, en kinderen in het algemeen, door sterke *diarrhoeën* zoo spoedig vermageren, terwijl zulks tevens het bewijs is van het ernstige en gevaarlijke der ziekte. Hoe langer derhalve de *diarrhoe* duurt, en hoe meer de ontlaste stoffen in hoeveelheid en hoedanigheid van den gewonen toestand afwijken, [bvb: kleiachtige, slijmige, graauw- of witachtige, galgroene, bloederige, en dergelijke ontlastingen,] des te bedenkelijker is de ziekte, en des te grooter het gevaar.

5. De *cholera* of *boorts*, dat is, eene hevige, spoedig verloopende *diarrhoe* met gelijktijdig braken, is volgens RUSH (†) in Noordamerika gedurende heete zomers onder de kinderen algemeen (*epidemisch*

(*) HENKE. *Handbuch der speciellen Pathologie Bd.* II. §. 1021. en volgende.

(†) *Medicinische Untersuchungen und Beobachtungen. Leipzig.* 1792. *S.* 176. en GIRTANNER *über Kinderkrankheiten. S.* 135.

misch). In Duitschland komt zij meestal ſlechts bij enkelen (*ſporadiſch*) voor; ſomtijds echter neemt men dezelve menigvuldiger waar, vooral wanneer, na eenen heeten zomer, in den herfst *diarrhoeën* en loop (*dyſenteria*) algemeen zijn. De wezenlijke verſchijnſelen beſtaan in braken, en afgaan, hetgeen ſpoedig op elkander volgt, en dikwijls afwisſelt. De overige toevallen rigten zich naar den graad en hevigheid der ziekte. Hevige kramp-pijnen, ſtuipen, en koorts, kenmerken den hoogſten graad. De boorts der kinderen is altijd eene ſterk aantastende ziekte, welke niet zelden doodelijk wordt, voornamelijk wanneer, van het begin af, geene doelmatige behandeling plaats heeft.

Over de naaste oorzaak van alle deze verſchillende ziekteverſchijnſelen, en de daaromtrent in zwang geweest zijnde verkeerde grondſtellingen, is reeds boven gehandeld.

De ſchadelijke oorzaken, welke door de gezonde verrigting des darmkanaals te ſtoren, deze ziekelijke verſchijnſelen kunnen voortbrengen, zijn: ongepast, en door de zwakke verterings-werktuigen van het kind niet te verdragen, voedſel, hetwelk op zich zelf goed, maar voor het kind te zwaar, en onverteerbaar kan zijn, zoo als de melk eener min, die reeds lang gezoogd heeft; moeijelijk te verteren ſpijzen; meelpap; misbruik der dotten of zuiglapjes; misſlagen tegen den leefregel, en hevige gemoedsbewegingen bij de moeder of min; te groote opvulling der kinderen met ſpijs en drank; het blootſtellen der maag- en navelſtreek aan de koude; misbruik van ontlas-

ren

tende ſtroopjes, purgeer- en dikwijls herhaalde braakmiddelen.

De *voorſpelling* is gegrond op den aard der oorzaken, den graad en duur der ziekelijke verſchijnſelen, de bijzondere ligchaamsgeſteldheid, enz. Oprispingen, zogbrakingen, kolijkpijnen, zijn met doelmatige middelen gewoonlijk ligt te genezen. Langdurige *diarrhoeën* verminderen de reeds geſtoorde voedingskracht nog meer, en veroorzaken vermagering, tering, uitdroging (*marasmus*). De *cholera* kan binnen eenige dagen doodelijk zijn, wanneer zij door de hulp der kunst niet genezen wordt.

6. De *genezing* berust gedeeltelijk op het verwijderen der ſchadelijke oorzaken, gedeeltelijk op het verſterken der ſpijsverteringskrachten van het darmkanaal door middelen, die daartoe geſchikt zijn. In zeer vele gevallen is het voldoende, om door eenen doelmatigen leefregel en voedſel, welke met 's kinds bijzondere ligchaamsgeſteldheid overeenkomen, de gelegenheidsoorzaken, en met dezen de geheele ziekte wegtenemen. Vermijding der misſlagen tegen de *dieet* en den leefregel door de moeder of min, als het kind nog zuigt, of eene zorgvuldige keus en toebereiding van ſpijs en drank, als hetzelve kunstmatig gevoed wordt, is een noodzakelijk, maar ook dikwijls het eenigst, vereischte ter genezing. Men behoort hierbij niet alleen in het oog te houden, dat ſpijs en drank niet ſlechts te weinig voedend, waterig, winderig, of bedorven, maar ook ſomwijlen te voedzaam, vet, vast, zwaar, prikkelend, enz. kan zijn. De hik, het braken, de winden, en het

kolijk worden, niet zelden zonder eenige geneesmiddelen, alleen door het veranderen van den leefregel genezen.

Braakmiddelen zijn vooral dan bijzonder nuttig, wanneer er, door te veel of te zwaar voedsel, in de maag onverteerbare stoffen, die de ziekte doen voortduren, ontstaan zijn. In zoodanig geval zijn zij op de regte plaats, bewerken dikwijls alleen de genezing, en kunnen door geen ander middel vervangen worden. Indien, na de toediening en goede werking van een braakmiddel, de ziekte, behoudens de vermijding van nieuwe overtredingen, echter blijft voortduren, kan men den volgenden dag een tweede braakmiddel geven; maar eene langere aanwending van braakmiddelen is nutteloos, ja wordt zelfs schadelijk.

Hetzelfde geldt van *purgeer-middelen*. Het aanhoudend gebruik van ontlastende middelen kan wel eene voorbijgaande verligting verschaffen, maar voedt de ziekte, om dat de werkzaamheid der maag en darmen daardoor nog meer verminderd wordt. De voortdurende tegennatuurlijke hoedanigheid der ontlaste stoffen, waarop zich de voorstanders dier geneeswijze beroepen, bewijst zoo veel als niets, want deze stoffen worden van zelfs beter, zoo dra de werkzaamheid der ingewanden door versterkende middelen (*tonica*) verhoogd is.

Na de aanwending der braakmiddelen, naar het gegeven voorschrift, volgt in de meeste gevallen eene gewenschte werking. Zij bevrijden namelijk niet alleen het darmkanaal van plaatselijke ziektestoffen, maar doen ook door den schok, dien zij te weeg bren-

brengen, kramp, werkeloosheid of ziekelijke verandering in de lever, ophouden. Zij werken zeer sterk op de zenuwvlechten (*plexus solaris & semilunaris*, *ganglia abdominalia*) der voedingsingewanden, en daardoor wederkeerig op het vaatstelsel en de huid. Dat de huidkramp ophoudt, wordt bewezen door het weldadig zweeten; terwijl de koortsachtige hitte en de snelle pols verminderen, en de onstuimige werking in het geheele ligchaam door den gerusten slaap, die na het braken volgt, bedaard wordt.

Het *zuur* heeft men voorheen onbepaald met de zoogenoemde zuurtemperende middelen, zoo als de opslorpende aarden, *Magnesia*, Kreeftoogen, enz: bestreden. Naardien echter de maag geen glazen kromhals (*Retorte*) is, dien men als de verzamelbak van het zuur moet aanmerken, maar een levend ingewand, welks veranderde of verzwakte levenskracht *tot de afscheiding van een ziekelijk maagsap aanleiding geeft*, zoo blijkt daaruit zonneklaar, dat alle middelen, die het zúúr scheikundig ontbinden, wel voor het oogenblik vermindering der toevallen, maar geenzins de genezing der eigenlijke ziekte, te weeg kunnen brengen. Het gebruik dezer middelen behoort dien ten gevolge beperkt, en alleen in verbinding met de zoodanige, die de krachten der maag opwekken, toegestaan te worden. Zeer doelmatig is, in dit opzigt, het door HUFELAND aangeraden kinderpoeder (N°. VI), naar hetwelk andere geneesheeren soortgelijke voorschriften zamengesteld hebben.

Zeer dikwijls kan men ook het zúúr, en de daaruit voortspruitende toevallen, zonder eenige opslorpende middelen bedwingen, indien men bij kin-

deren, die kunstmatig gevoed worden, het gebruik der melk verbiedt, de beschuitpap met *bouillon* laat kooken, van tijd tot tijd *bouillon* met dojer van eijeren laat geven, en zacht prikkelende en versterkende middelen toedient. In zeer vele gevallen heb ik mij met het beste gevolg van die zamenstelling bedient, welke onder N°. VII opgegeven is. Is het kind daarentegen zuigende, dan moet de leefregel en behandeling der moeder of min op die wijs ingerigt worden, als in de eerste en tweede Afdeeling geleerd is.

Indien men door de verwijdering der schadelijke oorzaken, door braak- en purgeermiddelen, niet in staat is het oprispen, braken, de kolijkpijnen, en opspanning der winden tegentegaan, dan helpt alleen de aanwending van zacht prikkelende en versterkende middelen. De boven genoemde *mixtuur* (N° VII.), waarbij men, naar omstandigheden, ook eenige droppels *tinctura Opii vinosa* of *aromatica* voegen kan, doet hier gewoonlijk eene gewenschte werking. Even eens kunnen aftrekfels, of afkookfels, van *Valeriana*, *Quassia*, *Gentiana*, *Columbo*, of derzelver opgeloste *extracten*, met vlugge middelen verbonden, toegediend worden.

Bij hoogere graden van hik, braking, kolijk, enz: waar de gewone middelen niet helpen, passen kleine, dikwijls herhaalde, giften van vlugge prikkels, zoo als *Aether Sulphuricus*, *Aceticus*, *aqua Cinnamomi*, *Piperitidis*, *tinctura Opii*, benevens inwrijvingen in de maagstreek, en krampstillende klisteren. Bij een onophoudelijk braken helpt somtijds nog de *potio* RIVERII door ontwikkeling van koolstofzure lucht

lucht (*gas acidum carbonicum*). *Theriak*-*Opium*- of Spaanſche vliegen-pleisters, op de maag gelegd, zijn insgelijks zeer werkzaam.

Somtijds echter ontſtaat ook het braken en de boorts der kleine kinderen uit eenen *ontſtekingstoeſtand des darmkanaals*. In dergelijk geval, het welk men voornal herkent aan de *groote gevoeligheid* en *pijnlijkheid der buiksbekleedſelen*, zijn alle *prikkelende middelen ſchadelijk* Men moet integendeel, door bloedzuigers op den buik te plaatſen, eene genoegzame hoeveelheid bloeds ontlasten, daarna omſlagen van warmen azijn, of in melk gekookte verdeelende kruiden aanwenden, en inwendig den *Mercurius dulcis*, op eene voorzigtige wijze, en in zeer kleine giften, toedienen.

Bij ligte *diarrhoeën* mag men dadelijk geene ſtoppende middelen geven. Het gebruik van *bouillon* of rijsteſoep met dojer van eijeren, en ſlijmige dranken is dikwijls voldoende om de ontlasting te beteugelen. Wil men *tinctura Rhei* geven, zoo als vele geneesheeren gewoon zijn te doen, dan moet dezelve met *aqua Foeniculi*, *Cinnamomi*, *Menthae*, enz: vermengd worden, om buikpijnen voor te komen.

Bij hoogeren graad en langeren duur kan men de bovengenoemde *mixtuur* (N°. VII) met tien droppels *laudanum liquidum* SYDENHAMI, of eene *emulsio gummi Arabici* met *aromatica* en *Opium* aanwenden. In langdurige (*chronische*) *diarrhoeën* behooren de *Kina*, *Cascarilla*, *Columbo*, *Quaſſia* in afkookſel, of deszelver *extracten*, opgelost in een of ander *aromatiek* water, met eene kleine hoeveelheid *Opium*, onder de werkzaamſte middelen.

De *cholera* wordt op dezelfde wijs, en even als de hoogſte graad van braking en *diarrhoe*, behandeld.

Eene buitengemeene waarde, bij de behandeling van alle deze ziektevormen, hebben de klisteren, en op dezen volgen de inwrijvingen op den buik.

Klisteren van ſlijmige middelen, zoo als afkookſels van *radix Altheae*, *Salep*, *Malva*, *ſemen Lini*, oplosſingen van *gummi Arabicum*, *Tragacantha*, *Amylum*, eidojer, met *Opium*- bereidingen zijn vooral dienstig bij *diarrhoeën*. In het kolijk, bij hevige pijnen, kramp, groote zwakte, komen die klisteren te pas, welke in het Hoofdſtuk over de krampachtige ziekten opgegeven zullen worden.

Inwrijvingen van vlug prikkelende ſmeerſels, die men uit vlugge olieën, *Naphthen*, geestrijke middelen, balſems, enz: zamenſtelt, zijn insglijks zeer werkzaam, als zij warm en bij herhaling aangewend worden. Na de inwrijvingen wordt de geheele buik met gewarmde wollen of flanellen lappen bedekt. Goede voorſchriften daartoe zijn N°. VIII en IX. Op dezelfde wijze werken wasſchingen en omſlagen van warmen wijn met kruiderijen (*aromatica*), *Theriak*- (*Opium*-) pleisters met Muskaatolie, enz:.

Warme baden zijn in deze ziektevormen insgelijks zeer heilzaam. Bij toenemende verzwakking kan men dezelve met wijn, brandewijn en kruiderijen verſterken. Er zijn mij gevallen van *diarrhoeën*, in het tijdperk van het verſchijnen der tanden en kiezen, voorgekomen, waarin allerlei middelen drie, vier, en meer weken lang te vergeefsch aangewend waren, en er door den hoogen graad van algemeene vermagering en groote zwakte geene hoop op redding hoe-

hoegenaamd overig ſcheen te zijn, terwijl de kinderen onder het alleenige gebruik van warme baden eindelijk nog herſtelden.

Hardlijvigheid en *verſtopping* wil men gewoonlijk door ontlastende middelen (*laxantia*) doen ophouden, doch zeer ten onregte. De oorzaak ligt namelijk in traagheid en zwakte des darmkanaals, welke juist door ontlastende middelen vermeerdert. Heeft men dus door klisteren eenige noodzakelijke ontlastingen bewerkt, dan geve men liever oplosſingen van de minst bittere *extracten* (*extractum Graminis*, *Taraxaci*, *Fumariae*, *Trifolii fibrini*, *etc.*) in *aromatieke* waters. Deze bevorderen meestentijd de ontlasting op eene gemakkelijke wijs, en verſterken te gelijk. In geval de ontlasting hierop niet beter wordt, kan men er een weinig *tinctura Rhei* bijvoegen. Meestal echter heeft men deze niet van noode, wanneer men eenige dagen achtereen ontlastende klisteren aanwendt. Tot hetzelfde einde kunnen de door THILOW aangeradene klisteren van melk, met eene halve of geheele *drachme extractum Chamomillae*, dienen. Verandering in de *dieet*, welke in dergelijke gevallen dikwijls te voedzaam is, moet gelijktijdig medewerken. Dojer van eijeren mag niet gebruikt worden. De pap moet met melk, in plaats van met *bouillon*, gekookt zijn. De moeder of min moet hare leefwijs, met betrekking tot ſpijs en drank, veranderen. Kinderen, die te ſterk gezwachteld, of te vast gebakerd zijn, moeten losſer gekleed worden. Ook kan het dikwijls inſmeeren van weekmakende zalven in den onderbuik voordeel aanbrengen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Kramp- of Zenuwziekten.

De teedere kinderlijke leeftijd is aan vele krampachtige ziekten onderhevig, en er beſtaat bijna geene ſoort van kramp- of zenuwachtige aandoeningen, die niet in de eerſte jaren der kindſchheid voorkomt.

Naar den ſchijn te oordeelen zou men zeggen, dat kramp en ſtuiptrekkingen geheel van elkander verſchillen; maar beiden zijn zeer naauw vermaagſchapt, gaan dikwijls in elkander over, en behooren tot een' en dezelfde ziekteſoort (*genus*).

Het wezenlijke en hoofdverſchijnſel der kramp is ziekelijke zamentrekking in ſpieren, of ſpierachtige deelen, met dat gevolg, dat in dezelve verlamming, onbeweegbaarheid, en ſomwijlen verſtijving overblijft. Kramp ontſtaat, wanneer eene der twee *antagoniſtiſche* krachten, die de ſpierbeweging ten uitvoer brengen, voor eenen zekeren tijd de andere in werking overtreft, waardoor dan zamentrekking geboren wordt (*ſpasmus tonicus*, *ſpasmus*).

Kramp- of ſtuiptrekkingen daarentegen worden veroorzaakt door een dikwijls afwisſelend overwigt tusſchen deze twee *antagoniſtiſche* krachten, waardoor een ſpoedige overgang van uitſtrekking en zamentrekking, en omgekeerd, in de zieke deelen te weeg gebragt wordt (*ſpasmus clonicus*, *convulſio*).

Dien ten gevolge verſtaan wij onder de benaming van

van krampachtige ziekten zoo wel eigenlijke krampen als zenuw- of ſtuiptrekkingen.

Niet alleen die ſpieren, die aan den wil onderworpen zijn, kunnen door krampen en zenuwtrekkingen aangedaan worden, maar ook die niet naar willekeur kunnen bewogen worden, en alle inwendige *organen*. Die der laatſten dragen als zelfſtandige ziekte-vormen, wegens de daarmede verbondene ſtoornisſen in de verrigtingen, afzonderlijke namen, gelijk bvb. krampen en ſtuipen der ademhalings-werktuigen de krampachtige aamborſtigheid (*asthma ſpasmodicum*), en kinkhoest, daarſtellen. Onder de krampen en ſtuipen der willekeurige ſpierbeweging hebben niet allen, maar alleen de voornaamſten, die het langst aanhouden, of belangrijke verrigtingen in hare werking ſtoren, bijzondere namen ontvangen.

De voornaamſte vormen, waaronder deze zenuwziekten bij kinderen voorkomen, zijn:

1°. Mondklem (*trismus*) of klem in den mond, dat is, kramp in de ſpieren, die de onderkaak bewegen (opligten), waardoor de onderkaak ſterk tegen de bovenkaak getrokken wordt, en onbewegelijk is.

2°. Algemeene verſtijving, regtſtijvigheid, doodkramp (*tetanus*), waarbij alle aan den wil onderworpene ſpieren met kramp bevangen zijn, zoodat het geheel ligchaam regt uitgeſtrekt ligt, als of het dood ware.

3°. Inwendige kramp, (*ſtille ſtuipjes*, *groeiſtuipjes*, *lagchende ſtuipjes*), welke zich uitwendig openbaart door trekkingen van de aangezigtsſpieren (*ſpasmus cynicus*), krampachtig lagchen (*riſus Sar-*

de-

danicus), ſtrakheid of verdraaijing der oogen, onrustigen ſlaap, plotſelijk in een krimpen en krommen, knarſen op de tanden, enz.

4°. Stuipen en vallende ziekte (*convulſiones*, *epilepſia*, ſchreeuwende ſtuipen). Deze onwillekeurige bewegingen en trekkingen der ledematen en uitwendige ſpieren, waarmede ook gewoonlijk kramp in inwendige deelen verbonden is, zijn met verſchillende reeds gedeeltelijk opgegevene, benamingen beſtempeld, die dikwijls met andere krampachtige ziekten verwisſeld zijn geworden. Het echte kenmerk der vallende ziekte, namelijk het volkomen verlies van het bewustzijn en gevoel, is bij deze ſtuipen of kramptrekkingen niet altijd aanwezig. Vooral is zulks bij kinderen dikwijls niet te bepalen, doch maakt in de geneeskunge behandeling ook hoegenaamd geen onderſcheid.

5°. *St. Vitus-dans* (*chorea ſancti* VITI) is een ziekte-vorm, die over het algemeen zelden voorkomt, en bij kinderen in hunne eerſte jaren niet waargenomen wordt. Het kenmerkend verſchijnſel hierbij is, dat de ledematen, en vooral de beenen, door ſnel afwisſelende kramptrekkingen aangedaan worden; hetgeen eene ſchijnbaar danſende beweging veroorzaakt.

Dewijl kramp in de inwendige deelen de meeste andere ſoorten van kramp en ſtuipen gewoon is voorafteegaan, is eene juiste en vroegtijdige kennis van den eigenlijken ziekte-toeſtand voor den geneesheer van het grootſte belang, ten einde hij, door eene ſpoedige aanwending van doelmatige middelen, deszelfs voortgang zou kunnen ſtuiten. Uit dien hoofde zullen wij het beloop en de verſchijnſelen hier nader opgeven.

Aan-

Aanvallen dezer kramp komen reeds in de eerſte dagen na de geboorte voor, en worden het menigvuldigſte tot het half jaar waargenomen. De aanval komt dikwijls onverwacht, als de kinderen ſomtijds kort te voren nog vrolijk en gezond waren, en overvalt hen meestal gedurende den ſlaap. Zij liggen met half opene oogleden, draaijen de oogen zoo, dat men ſlechts het wit ziet, of ſchijnen dezelve ſtrak en onbewegelijk op iets gevestigd te houden, terwijl de ſpieren van het aangezigt en den mond kramptrekkend bewogen worden, en den kinderen het aanzien geven, als of zij lagchen. De ſlaap is onrustig; het kind krimpt in een als of het verſchrikt was, ontwaakt ſchreijende en weenende, en ſchijnt zich, indien zijne kleeding losgemaakt is, door allerlei bewegingen, krommen en optrekken der beenen tegen den buik, verligting te willen verſchaffen. Deze toevallen, zoo wel als het aanhoudend verplaatſen en verdraaijen van het hoofd, het dikwijls veranderen der gelaatskleur, welke nu bleek en loodverwig, dan rood en paars wordt, de benaauwde en afgebrokene ademhaling (zuchten en ſnikken), verraden de onaangename gewaarwordingen en het lijden der kinderen ten duidelijkſte.

De aanval eindigt gewoonlijk met braken, of ontlasting van menigvuldige, en hevig ſtinkende, winden, groenen, gekappelden, klei- of waterachtigen afgang, of ſterk zweet. Een enkele aanval laat zelden op het gelaat ſporen achter, en de kinderen herſtellen meestal bijzonder ſpoedig. Maar wordt de ziekte heviger, en komen de aanvallen dikwijls terug, dan geven de bleekheid van het aangezigt, de flaauwe blik, en de onrustige, krampachtige, pijnlij-

lijke gelaatstrekken, den eigenlijken toeſtand duidelijk genoeg te kennen. Nieuwe aanvallen plegen niet zelden zich door menigvuldig geeuwen en uitrekken aantekondigen.

De *mondklem* der pasgeboren kinderen (*trismus neonatorum*) is in de heete luchtſtreken, zoo als in Westindie, Cayenne, Barbados (*), Spanje (†), Minorka (§), Triest (**), enz: eene gewone ziekte (*endemiſch*), doch komt ook dikwijls in Duitschland voor.

In de warme landen krijgen de kinderen de mondklem ſlechts in de eerſte veertien dagen, en gewoonlijk voor den negenden dag, na de geboorte. In Duitschland, waar dezelve ſlechts hier en daar (*ſporadiſch*) waargenomen wordt, komt zij ſomwijlen ook wel na dien tijd. Gewoonlijk gaan die verſchijnſelen, welke wij bij de inwendige kramp beſchreven hebben, vooraf. De onderkaak is meestal wel niet ſtijf tegen de bovenkaak geſloten, maar toch onbewegelijk, zoo dat het kind noch zuigen, noch ſlikken kan. Gaat dit toeval niet ſpoedig over, dan breidt

(*) HILLARY. *Obſervations on the epidemical diſeaſes, in the island of Barbadoes.* Lionel Chalmers, *in London medical obſervations and inquiries.* Vol. I. Zie ook HUFELAND. *Neueſte Annalen der franzöſiſchen Arzneikunde und Wundarzneik. Bd* I. *S.* 265.

(†) HYACINTHI ANDREAE *appendix* ad RIVERII *praxin medicam Gotholanorum.*

(§) CLEGHORN. *Obſervations on the epidemical diſeaſes in Minorca.*

(**) *De trismo infantum Tergesti endemico*, *in* FRANKII *interpretationibus clinicis obſervationum ſelectarum. Tubing.* 1812. *pag.* 372.

breidt zich de kramp meer algemeen over het ligchaam uit, en wel voornamelijk over de borst, zoo dat de ademhaling moeijelijk, benaauwd, en hijgende wordt.

Dikwijls gebeurt het, dat zich hierbij achterwaartskromming (*opisthotonus*), zoo dat de rug achter over en hol gebogen is, of regtſtijvigheid (*tetanus*) voegt. Het darmkanaal en de blaas zijn insgelijks door kramp aangedaan, zoo dat geene ontlasting der drekſtoffen, of pis, plaats heeft. De dood volgt door ſtikking, of beroerte. De aanvallen duren van twaaf uren tot drie of vier dagen.

De *naaste oorzaak* of het *eigenlijk wezen* (*pathogeniſches Verhältniſs*) der kramp moet bij alle derzelver vormen denzelfden ziekelijken toeſtand tot grondſlag hebben. Bij gevolg is de ſtoornis in die dierlijke verrigting, waardoor de ſpierbeweging te weeg gebragt wordt, bij alle krampachtige ziekten van denzelfden aard, terwijl de verſchillende vorm, waaronder de kramp verſchijnt, afhangt van de verſcheidenheid in zamenſtel en bewerktuiging van het zieke deel (*Organ*), en van de verrigtingen, die het zelve uitoefenen moet. Doch zoo lang de Natuurkunde ons geene voldoende verklaring geven kan van de wijze, waarop eigenlijk de ſpierbeweging bewerkſtelligd wordt, kan men ook van de Ziektekunde geene opheldering aangaande de naaste oorzaak der kramp verwachten. Wij hebben, wel is waar, geleerd, dat noch het inſtroomen van het bloed in de ſpieren in het bijzonder, noch eenige werktuigelijke of ſtoffelijke oorzaak in het algemeen, de ſpierbeweging voortbrengt; dat de geheele werking (*Proceſs*) niet anders dan *dynamiſch* zijn, en gedacht worden kan,

kan; dat eene, met de *galvaniſche* of *elektriſche* overeenkomende kracht, zeer waarſchijnlijk door het verſchil (*Gegenſatz*) tusſchen zenuwen en ſpieren, of, volgens anderen, door het onderſcheid tusſchen de levenskracht van het ſlagaderlijk en aderlijk bloed, en deszelfs vaten (*poſitive* en *negative elektriciteit*), de ſpierbeweging veroorzaakt; maar in alle deze verklaringswijzen is nog te veel duisters, om daar naar eene, in allen opzigte voldoende, beſchrijving van het ontſtaan der ſtoornisſen in de ſpierbeweging te kunnen leveren. Vooral blijft het tot heden onverklaarbaar, op welke wijze ſommige ſchadelijke oorzaken, die wij bij ondervinding weten, dat kramp te weeg brengen, dien ziekelijken toeſtand in de dierlijke *elektriciteit* bewerken.

Gelukkigerwijze echter heeft deze gebrekkige kennis voor de beoefening der kunst die nadeelige gevolgen niet, waarvan de nieuwe wijsgeerige hervormers der natuur- en geneeskunde voor eenige jaren zoo veel ophef maakten. Eene naauwkeurige, door ondervinding verkregene, kennis, vooral der van buiten op het ligchaam werkende oorzaken, die tot het ontſtaan van kramp aanleiding geven, en eene naar dezelve ingerigte geneeswijze heeft tot hiertoe, in de meeste gevallen, den gelukkigſten uitſlag gehad; terwijl wij ons daarmede zoo lang zullen moeten behelpen, tot dat een volmaakt ſtelſel, over de *galvaniſche*, *elektriſche* en *magnetiſche* verſchijnſelen in het menſchelijk ligchaam, ons eene onfeilbare aanwending van werkzame geneesmiddelen aan de hand zal hebben gegeven.

Bij de overweging der oorzaken, komt de aanleg (*praedispoſitio*), als eene inwendige, vooral in aanmer-

merking. Veel draagt hiertoe in het algemeen de teedere leeftijd der kinderen bij, om dat bij den hoogen graad van prikkelbaarheid, en daarmede gepaard gaande geringe krachtoefening, welke aan deze jaren eigen zijn, allerlei prikkels betrekkelijk ſterker werken, en des te eer afwijkingen van de regelmatige werking tuſſchen de zenuwen en ſpieren veroorzaken. Daar uit is het te verklaren, hoe ſchadelijke dingen, die niet onmiddellijk op het zenuwgeſtel (*Senſibilität*) werken, zoo als ziekten der darmbuis en ſpijsverteringsingewanden, bij kinderen zoo ligt kramp door medelijdzaamheid kunnen te weeg brengen.

Behalve deze algemeene aanleg, behoort ook de bijzondere in overweging genomen te worden, als afhankelijk van de geaardheid en het ligchaamsgeſtel van ieder kind in het bijzonder. Alle kinderen, wier zenuw-ſtelſel als het ware de overhand heeft, zijn meer dan anderen voor kramp vatbaar. Deze aanleg, welke een gevolg van de aangeborene en aangeërfde ligchaamsgeſteldheid is, herkent men reeds aan de teedere en fijne leest, aan de minder krachtvolle voeding, uit den ligchaamstoeſtand der ouders, enz.

Zeer menigvuldig en verſchillend zijn de uitwendige of gelegenheidsoorzaken, die het ontſtaan der verſchillende krampſoorten bij kinderen begunſtigen. Zij zijn gedeeltelijk algemeen, gedeeltelijk plaatſelijk.

De invloed, dien het *luchtgeſtel* op de ziekte heeft, is voornamelijk in de warme landen tuſſchen de keerkringen, alwaar de mondklem der jonggeborenen eene landziekte is, zigtbaar. Eene plotſelijke *verandering der temperatuur*, vooral verkoeling van het ſterk

zweetend ligchaam door togt, koude avondlucht, koud wasschen en baden, brengt zeer dikwijls de hevigste, en niet zelden doodelijke, kramp te weeg. Mij zelf zijn twee gevallen bekend, waarin, door de onvoorzigtigheid van de kinderen met koud water te wasschen, eenige dagen na de geboorte mondklem ontstond, en bij één met den dood eindigde. Heim zag twee kinderen van eene moeder, het een na het ander, zeven dagen na de geboorte aan mondklem sterven, om dat de wieg op den togt stond. Het derde kind bleef gezond, nadat men de wieg eene andere plaats gegeven had. Het zuigen der kinderen na hevige gemoedsbewegingen der moeder of min, zoo als toorn, verdriet, schrik, wellust, ja zelfs vreugde, veroorzaakt, volgens herhaalde waarnemingen, hevige kramp en stuipen, die dikwijls spoedig doodelijk worden. Overlading der maag, slecht zog, bedorvene spijzen, wormen, zoo als in 't algemeen gestoorde verrigting der maag en darmbuis, welke gewoonlijk met het zuur en overvloediger afscheiding van darmslijm gepaard gaan, veroorzaken zeer ligt allerlei soort van krampen. Het begin van sommige koortsen, vooral der besmettelijke huidziekten, zoo als pokken, mazelen, scharlakenkoorts, enz: is zeer dikwijls verzeld van stuipen en *epileptische* toevallen, die na het verschijnen van den uitslag ophouden. Eveneens kunnen kramp en stuipen door verplaatsing of terugtreding der ziektestof (*metastasis*) ontstaan, indien *acute* en *chronische* huidziekten plotselijk verdwijnen (naar binnenslaan), of met opdroogende middelen behandeld worden. Het doorbreken der tanden, de waterzucht der hersenen, en ontsteking van het

rug-

ruggemerg, is menigmaal de oorzaak der hevigſte ſtuipen. Niet minder geeft ophooping van bloed in het hoofd bij kinderen aanleiding tot kramptrekkingen. In zoodanig geval zijn eene roode opgezette kleur van het aangezigt, ſterke klopping der hoofdſlagaderen, (*arteriae carotides*), hitte van het geheele hoofd, en ſomtijds ook vermeerderde warmte aan het voorhoofd, of achter de ooren, daarvan de echte kenteekenen. Eindelijk kan het misbruik van *Opium*, *Theriak*, en alle andere bedwelmende middelen, zoo ook hevig braken der kinderen, kramp en ſtuipen voortbrengen.

De *voorſpelling* (*prognoſis*). De krampachtige ziekten behooren ſteeds onder die gene, welke het belangrijkſte en gewigſte zijn, hoezeer, met betrekking tot derzelver gevaar, een zeer groot onderſcheid plaats heeft.

De voorſpelling in ieder bijzonder geval hangt gedeeltelijk van de oorzaken, die de ziekte daarſtellen, gedeeltelijk van den graad en vorm der kramptoevallen, en eindelijk van den ligchaamstoeſtand (*conſtitutio*) der kinderen zelven, af.

Kramp en ſtuipen ten gevolge van *acute* huidziekten, verſtopping, overlading der maag, wormen, enz: zijn gewoonlijk niet gevaarlijk, en worden eer, dan die van andere oorzaken, genezen. Bij het doorbreken der tanden komen zij dikwijls terug, zoo lang tot dit tijdperk is afgeloopen. Bij de waterzucht der herſenen hangt derzelver gevaar van den graad der ziekte af. Stuipen, die door zoogenoemde verplaatſing van ziekteſtof ontſtaan zijn, houden op, zoo dra de oorſpronkelijke ziekte (uitſlag, enz:) weder verſchenen is.

Volgens de ondervinding van WERLHOF (*), en HEIM (†), is de geheel ontwikkelde mondklem der jonggeborenen ongeneeslijk. Wordt zij echter dadelijk bij haar ontſtaan in het eerſte tijdperk herkend, en met krachtige middelen bekampt, dan is nog redding mogelijk, zoo als HUFELAND's (§), SCHNEIDER's (**), en mijne eigene ondervinding bewijzen kan. *Tetanus* en vallende ziekte zijn over het algemeen de gevaarlijkſte vormen, waaronder de ziekte voorkomt. Evenwel neemt men ſomtijds *epileptiſche* toevallen vóór het uitkomen der pokken waar, welk verſchijnſel echter meestal goedaardige pokken voorſpelt. Zwakkelijke kinderen, met een gevoelig zenuwgeſtel, worden het ſpoedigſte en hevigſte aangetast, en bezwijken eer, dan die van eenen ſterken ligchaamsbouw zijn. Desniettemin kunnen ſchijnbaar zwakke kinderen dikwijls, op eene ongeloofelijke wijze, lange en aanhoudende aanvallen van hevige krampziekten, zonder groot nadeel, verdragen.

De genezing vereischt twee aanwijzingen (*indicationes*):

a) De *verwijdering der oorzaken*, die tot kramp aanleiding geven. Hier toe behoort derhalve: bevrijding des darmkanaals van plaatſelijke en ſchadelijke ſtof-

(*) *Opera medica ex editione* WICHMANNI. *pag*: 704.

(†) HORN's *Archiv für Medic: Erfahrung:* 1809. *Bd.* III. *S.* 150.

(§) *Bemerkungen über die Blattern.* 2e *Ausgabe. S.* 414.

(**) *Allgemeine medicinische Annalen.* 1818. *Decbr. S.* 1674. Van verſcheidene kinderen redde hij er twee, aan welke hij *tinctura Ambrae*, met *aqua Naphae*, en *ſyrupus Diacodii*, 48 uren achter een onafgebroken liet toedienen.

ſtoffen, wormen, opgehoopte drekſtoffen, darmpek (*), ſcherpe gal, zure en onverteerde melk, enz; zuivering der dampkringslucht; herſtelling der huiduitwaſeming; verandering van den leefregel (*Diät*); en eene welberedeneerde behandeling der oorſpronkelijke ziekte, bijaldien de kramp daarvan ſlechts het gevolg (*ſymptoma*) is.

b) De *aanwending* der zoo genoemde *krampſtillende middelen.* De geneesheeren van vroeger' tijd bragten die middelen, welke bij ondervinding als zeer werkzaam tegen de kramp bekend waren, onder ééne klaſſe, en beſchouwden dezelve als *ſpecifiek.* De grondſtellingen der *Natuur-philoſophie* komen nagenoeg met het gevoelen der ouden overeen, naardien zij aanneemt, dat de opwekking (*Potenzirung*) van enkele *organen* en deelen door met dezelve gelijkaardige en overeenſtemmende middelen geſchiedt. Het opwekkingsſtelſel (*Erregungstheorie*), hetwelk voornamelijk de algemeene werking der geneesmiddelen op het geheele ligchaam beoogde, rangſchikte dezelve onder de vlug prikkelenden. Brown en vele van zijne aanhangers hebben alle krampachtige ziekten, als volgens hun gevoelen uit verminderde levenskracht ontſtaande, voor *aſtheniſch* verklaart; eene ſtelling, die ge-

(*) Naar het gevoelen van valentin (*Coup d'oeil ſur les differentes modes de traiter le Tetanos en Amerique*) zou, op *Jamaica* en *Domingo*, bij pasgeborenen de mondklem zeldzamer geworden zijn, na dat men meer acht geſlagen had op de ontlasting van het darmpek. In *Fransch Guijana* maakt men gebruik van olie-inwrijvingen, des morgens en avonds, als voorbehoedmiddel.

geheel en al valsch is, dewijl voor het uitkomen van zoogenoemde *ſtheniſche* of ontſtekingaardige pokken, bij onſteking der herſenen, of van het ruggemerg, voor de *ſtheniſche* beroerte, enz: kramp en ſtuipen waargenomen worden, die met het karakter der oorſpronkelijke ziekte volmaakt overeenſtemmen. Deze onderſcheiding is van zeer veel belang aan het ziekbed, om dat vlug prikkelende middelen bij de gemelde krampſoorten zeer noodlottig zijn zouden, terwijl eene doelmatige aanwending van de ontſtekingwerende geneeswijze, door de zieken koel te houden, door ontlasting bevorderende middelzouten (*Nitrum*, *ſal Ammoniacum*, *Seignetti*, *mirabile Glauberi*, *polychreſtum*, *cremor tartari*, *etc.*), ja zelfs door bloedzuigers, en kleine aderlatingen, ſteeds met den gelukkigſten uitſlag bekroond wordt.

Velerlei ſoorten van geneesmiddelen zijn er, welke men, om zoo te ſpreken onbepaald, bij alle ſoorten van kramptoevallen der kinderen heeft aangeraden. Hieronder behooren vooral *klisteren* en *laauwe baden*.

Met regt wendt men de *klisteren* in allen opzigte bij deze ziektevormen aan; ſlechts moeten zij naar den verſchillenden aard der algemeene aandoening, en den toeſtand van het darmkanaal, ingerigt worden. Heeft men, bvb: het oogmerk om hetzelve van darmpek, verharde drekſtoffen, gal, enz: te ontlasten, zoo dienen klisteren van melk of Kamille-aftrekſel met een weinig ſuiker, honig, olie, zeep (*ſapo medicatus*), enz: Houden de kramptoevallen, na behoorlijke ontlasting, nog aan, dan geeft men alle twee of drie uren klisteren, die uit ſterker prikkelende middelen zamengeſteld zijn. Daartoe dienen

ſter-

ſterke aftrekſels van Kamilbloemen, *Millefolium*, *Valeriana*, *Oranjebladeren*, enz: Blijven ook dezen, bij eenen hoogen graad der ziekte onwerkzaam, dan kan men de ſterkst prikkelende middelen, zoo als *Aſa foetida*, *Castoreum*, *ſpiritus cornu Cervi*, *Moſchus* (zoo wel de door kunst bereide als natuurlijke), in dergelijk klisteer laten oplosſen.

Warme baden hebben eenen zeer weldadigen invloed op alle krampachtige ziekten. Reeds de warmte op zich zelve is krampſtillend, door uitzetting en ontſpanning te bewerken (*durch Hervorrufung der Expanſion*). Nog doordringender werken de baden, wanneer zij door *aromatieke* kruiden, wijn, en brandewijn verſterkt worden. In de laatste jaren heeft men de, door STÜTZ voorgeſlagene, baden met *Potaſſa carbonata* en *caustica* ſomtijds zeer werkzaam bevonden. Evenwel bewezen zij mij in die gevallen, waarin ik van dezelve gebruik maakte, niet altijd denzelfden dienst. Hetzelfde hebben vele andere geneesheeren waargenomen (*).

In

(*) Ten bewijze, welk voordeel men ſomtijds nog van baden in het algemeen kan trekken, moge het volgende, naar allen ſchijn hopelooze geval, dienen. Een kind van ruim een jaar oud, hetwelk nog zuigende was, was nog niet geheel herſteld van eene zware borstziekte, zoodat het nu en dan nog hoestte, doch overigens een wel gevoed, en zelfs vet, voorkomen had. Volgens het verhaal der moeder was het kind den afgeloopen' nacht lastig, en, zoo als zij het noemde, ſtout geweest, en door haar ook letterlijk als een ſtout kind, waarſchijnlijk niet zonder groot nadeel voor hetzelve, behandeld. Dit duurde tot des morgens acht ure, toen het kind eensklaps eene

In plaats van baden kan men, vooral bij kinderen, gebruik maken van *algemeene wasschingen of omslagen*

zware stuip kreeg met schreeuwen, krampachtig zamentrekken der armen en beenen, ontlasting van weinige, doch gewone drekstoffen, bewusteloosheid, en misschien nog andere, door de moeder minder opgemerkte, verschijnselen. Eenige oogenblikken daarna vond ik het kind in den volgenden toestand: het lag bewusteloos op den rug; de oogen, door de oogleden half bedekt, stonden strak en onbewegelijk; de oogappel was verwijd, en naar het scheen reeds verlamd; de kleur van het aangezigt doodsch en loodverwig; den mond kon ik naar willekeur openen en sluiten; ook kon het kind niet meer slikken, want het in den mond gegoten vocht liep langs de lippen weder weg; de kramptrekkingen aan de linker zijde hadden reeds opgehouden, zoodat die zijde geheel verlamd was, alleen de ledematen der regterzijde, en de spieren der ademhaling, bewogen zich nog krampachtig, zoodat het been en de arm dier zijde beurtelings uitgestrekt en opgetrokken werden; dit duurde echter slechts weinige minuten, want deze afwisselende kramp der ledematen, die in arm en been gelijktijdig, en als het ware op de maat, plaats had, verminderde langzaam, en ging insgelijks in verlamming over. De ademhaling was snel, kort, en rogchelend, als van eenen stervenden; de pols naauwelijks te voelen, en ontelbaar. In een woord, ik meende van 's kinds aanstaanden dood zoo overtuigd te zijn, dat ik voor denzelven vreesde, voor dat nog eenig geneesmiddel door den Apotheker zou kunnen gereed gemaakt worden. In dit oogenblik kwam mijn geachte ambtgenoot en vriend D^r. VAN DE WATERING, die dit kind wegens deszelfs voorgaande ziekte nog behandelde, en wien ten gevalle ik mij dadelijk naar hetzelve begeven had, en vond het in den beschreven toestand. Wij waren het

gen, door het geheel ligchaam in wollen dekens, die met aftrekfels van *aromatieke* kruiden, warmen wijn, bran-

het aldra eens omtrent de aanwending van een warm bad, waarvoor ik reeds de toebereidfelen had doen maken, als het eenige middel, waarvan dadelijk gebruik te maken was. Wegens den ftaat van verlamming (*paralyfis*), waarin alle fpieren, behalve die der ademhaling, zich bevonden, ftelde ik mijnen geachten Collega voor, om met het warme bad, tevens het *koude ftortbad* op het hoofd, als het middelpunt van alle willekeurige beweging, te verbinden, ten einde door dezen hevigen prikkel het levensvonkje, dat nog niet geheel was uitgedoofd, zoo mogelijk weder aan te blazen. ZEd. was van hetzelfde gevoelen, en nu werd het kind tot aan de fchouders in een warm bad geplaatst, waarna ik een' grooten trekpot met koud water vulde, en hetzelve in eenen ftraal, ter dikte van eenen vinger, en ter hoogte van 3 - 4 voeten, op de groote *fontanel* uitftortte; na eene tusfchenpoozing van eenige feconden herhaalde ik dit, en na 7 — 10 minuten bij afwisfeling hiermede doorgebragt te hebben, meenden wij eenige krampachtige bewegingen der oogleden, vernaauwing van den oogappel, en eene eenigzins meerdere levenskleur in het gelaat, waartenemen. Het kind werd hierop uit het bad genomen, zorgvuldig afgedroogd, in warme dekens gewikkeld, met *fpirituofa* gewreven, en een inmiddels bereid *clysma*, met *Afa foetida*, aan hetzelve toegediend. Het was nu duidelijk te zien, dat 's kinds toeftand iets verbeterd was; de ademhaling was langzamer, minder rogchelend, de pols duidelijker te voelen, minder fnel, en de kleur van het gelaat minder doodsch. Van uur tot uur keerden nu alle verrigtingen terug, of werden natuurlijker, en zoodra het kind flikken kon, werden hetzelve poeijers toegediend uit *Moschus* en *flores Zinci*, met dit gevolg, dat het nog

brandewijn, enz: doortrokken zijn, intewikkelen. Niet alleen bij krampen, maar in alle ziekten, die met eenen hoogen graad van zwakte gepaard gaan, en voornamelijk als men de werkzaamheid der huidverrigting bevorderen wil, is dit een der voortreffelijkſte middelen. Zoo had ik menigmaal het geluk, in *typheuse* pokken, als derzelver inzinken of zamenvallen door *Moschus* en *Opium* niet tegen gehouden kon worden, en de kinderen bewusteloos, met naauwelijks voelbaren pols, en rogchelend, met den dood ſchenen te worſtelen, door herhaalde wasſchingen en omſlagen met heeten brandewijn de pokken weder te doen opkomen, en de kinderen te redden. Het koud worden moet bij zulke gelegenheden op alle mogelijke wijzen vermeden, en dekens, doeken, of omſlagen, zoo dra zij ſlechts beginnen te verkoelen, met warme verwisſeld worden.

De *braak-purgeer-* en zoo genoemde *zuurtemperende middelen* zijn door vele geneesheeren even algemeen, en ik zou zeggen nog onbepaalder, dan klisteren en baden, zoo wel tegen kramptoevallen der kinderen in het bijzonder, als tegen alle kinderziekten in het algemeen, aangeraden. SCHÄFFER onder anderen geeft den raad, om bij inwendige kramp, of ſtuipen, altijd *braakmiddelen* toetedienen. Dit voorſchrift is gegrond op de allezins juiste ondervinding, dat kramptoevallen meestendeels het gevolg zijn van ſtoor-

dien zelfden dag zuigen kon, en op den volgenden bijna geene ſporen meer ontdekken liet van het gevaar, waaraan het, tegen aller verwachting, den vorigen zoo gelukkig ontſnapt was. K.

ſtoornisſen in de verrigtingen van het darmkanaal. Even wel blijft het toedienen der braakmiddelen aan eenige bepalingen onderworpen. Wel is waar zijn zij niet alleen heilzaam, wanneer overlading der maag, ſlecht zog en voedſel aanleiding tot de beſtaande ziekte geven, maar zij kunnen ook, door den ſchok, dien hunne werking aan de zenuwvlechten der buiksingewanden mededeelt, de geheele werkzaamheid der voedingsorganen eene andere rigting geven, en dien ten gevolge voor de verrigting der longen en huid insgelijks zeer weldadig worden; en evenwel zijn zij niet onbepaald en in alle gevallen toeteſtaan. Zij zijn namelijk ten hoogſte ſchadelijk, wanneer de kramptoevallen of ſtuipen het gevolg zijn van *ontſteking*, of zelfs maar van *ſterken aandrang* naar, of *ophooping van bloed* in de herſenen, longen, of andere edele ingewanden.

Zacht ontlastende purgeermiddelen komen vooral te pas bij ziekelijke en trage werking der darmbuis, ophooping van drekſtoffen, verſtopping, leverziekten, galuitſtortingen (*polycholia*), enz.

Betrekkelijk de zoogenoemde *opſlorpende* (*absorbentia*) of *zuurtemperende* (*antacida*) middelen behoort in acht genomen te worden, dat het zuur geene oorſpronkelijke (*primaire*) ziekte der vochten, maar het gevolg is van verzwakking (Bladz: 268. 272.) der maag en darmbuis, en dat deze middelen bijgevolg wel een' der toevallen, maar geenszins de ziekte zelve, wegnemen. De zaak dus uit dit oogpunt beſchouwd zijnde, blijkt het van zelfs, in welke gevallen men van deze middelen, die door de Ouden misſchien te algemeen aangewend, en door de he-

den

dendaagsche geneesheeren te dikwijls verzuimd worden, met het meeste voordeel gebruik kan maken.

De zoogenaamde *afleidende geneeswijze* (*methodus revulsoria*, *revellens*), werd, tijdens de overheersching van het *Brownianasche* geneesstelsel, bijkans geheel en al verdrongen; maar de door ondervinding gestaafde werking, en het nut derzelve, hetwelk gedeeltelijk op de tegenwerking (*antagonismus*), gedeeltelijk op de medelijdzaamheid (*consensus*) der deelen gegrond is, herstelde weldra de roodmakende (*rubefacientia*) en blaartrekkende (*vesicatoria*) middelen in hunne geheiligde regten. Bij sterken aandrang der vochten naar het hoofd legt men den kinderen mostaardpappen, zuurdeeg met azijn, geschrapte Rammenas, enz: aan de voeten en beenen. In andere gevallen helpt de aanwending dezer tegenprikkels op de borst, maag, in den nek, enz. De werkzaamheid dezer plaatselijke middelen is buiten allen twijfel, hoezeer het niet bewezen is, dat daardoor afleiding en ontlasting van eigenlijke ziektestof (*pathische Schärfe*) plaats heeft; een gevoelen, waaraan AUTENRIETH (*) onlangs weder eenige waarde gehecht heeft.

Indien echter geene der bovengenoemde oorzaken het zenuwtoeval voortgebragt hebben, of de daartegen aangewende middelen vruchteloos gebleven zijn, kan men zijne toevlugt tot het gebruik der zoogenoemde *krampstillende middelen* nemen.

Onder de zachtst werkenden behooren de *aromatieke*

(*) *Versuche für die practische Heilkunde aus den klinischen Anstalten von Tübingen.* 1 *Bd.* 1 *Heft.*

ke waters, *extractum Hyoscyami*, *Valeriana*, *flores Zinci*, *spiritus Nitri dulcis*, *liquor a. m. Hoffmanni;* sterker zijn de *spir. cornu Cervi*, *Asa foetida*, *Moschus*, *Opium*.

In de geringste graden van kramptrekkingen, vooral wanneer zij het gevolg zijn van winden, kolijkpijnen, en zwakte des darmkanaals, zijn de *aromatieke* waters, zoo als *aqua Melissae*, *Menthae*, *Cinnamomi*, *Foeniculi*, *florum Tiliae*, *Naphae*, waarin men *extractum Valerianae*, *Hyoscyami*, laat oplossen, met bijvoeging van *liquor* HOFFMANNI, (N°. V.) meestendeels zeer werkzaam. Grootere kinderen kan men een verzadigd aftrekſel der *Valeriana* ($\frac{z}{3}$ β *ad colat.* $\frac{z}{3}$ iv—vj) laten gebruiken.

De Zinkbloemen (*flores Zinci*, *oxydum Zinci*), een middel, hetwelk door vele hedendaagsche geneesheeren te weinig geacht wordt, geven in velerlei opzigt bewijzen van hare kracht en werking. Zij verwekken ligt brakingen, en kunnen daarom door menig een' niet verdragen worden. Men begint derhalve bij jonge kinderen met giften van een vierde, en klimt langzaam tot twee en meer greinen. Vooral heeft men dezelve aangeraden bij die soort van stuipen en *epileptische* aanvallen, die men bij het uitbreken der koortsige huidziekten, zoo als pokken, enz: dikwijls waarneemt.

De *spiritus cornu Cervi*, en *liquor C. C. Succinatus*, behooren onder de sterkere krampstillende middelen, en kunnen, in de hoeveelheid van 5 tot 15 droppels in eens, aan kinderen, veilig gegeven worden.

De *Asa foetida* is gewoonlijk alleen in klisteren toe-

toetedienen in de hoeveelheid van tien tot twintig greinen, en in dojers van eijeren opgelost.

De *Moſchus*, een der voortreffelijkſte vlug prikkelende middelen, welke, naar de verklaring van het laatſte geneeskundige ſtelſel, de zenuwkracht onmiddellijk, dat is zonder medewerking van den bloedomloop opwekt, heeft bij alle krampſoorten zeer goede diensten bewezen. Zij wordt zeer ligt van kinderen verdragen, en heeft volſtrekt geene tegenaanwijzingen. Men vangt met kleine giften, van $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{2}$ grein, aan, en herhaalt dezelve om het half uur, (of vroeger of later naar het meerder of minder gevaar). In ſommige gevallen echter moet men grootere giften van een en twee greinen, welke zelfs door jonge kinderen zonder nadeel verdragen worden, toedienen (*).

Met

(*) Een zeer goed krampſtillend, en de zenuwkracht opwekkend middel, waarvan de ſchrijver hier geen gewag maakt, is het Bevergeil (*Castoreum*) onder den vorm van *tinctura Castorei*, in giften van 1 tot 10 droppels, (8—10 droppels bevatten eene grein volgens de Ph. Bat.) en des noods meer, om het half, of geheel uur. Volgens de beste en naauwkeurigſte waarnemingen ſchijnt de *tinctura Castorei* evenwel niet van gelijke werking met de *Moschus* te zijn, en minder dan deze te pas te komen in die gevallen, waar een verſnelde bloedomloop nadeelig kan worden, wijl het *Castoreum* den bloedomloop vermeerdert, de *Moschus* daarentegen niet. Zoodat, mijns inziens, de *tinct. Castorei* vermeden moet worden, wanneer de zieke, of ziekte tot ontſtekingen geneigd is (*temperamentum ſanguineum, character morbi imflammatorius*); terwijl zij meer

ſchijnt

Met veel meer omzigtigheid en beperking, dan de *Moſchus* vereischt, moet men bij kinderen gebruik maken van het *Opium*. Men mag hetzelve voor het vlugſte en krachtigſte onder de prikkelende, of voor het ſterkſte onder de bedwelmende middelen houden, zoo veel is zeker, dat zelfs kleine hoeveelheden (*doſes*) reeds hevige en nadeelige uitwerkſels bij kinderen hebben kunnen. Ten gevolge dezer ondervinding hebben HUFELAND, CAPPEL, JAHN, en anderen, met regt voor het gebruik van *Opium* in de ziekten der kinderen gewaarſchuwd. Ook ik heb bij eene andere gelegenheid getracht aantetoonen, (*) hoe voorzigtig men in het algemeen in het toedienen van *Opium*, in het bijzonder bij gevoelige voorwerpen, en kinderen, zijn moet. Echter blijft het *Opium* dikwijls onontbeerlijk, en, wanneer alle de overigen

ſchijnt aangewezen in die ſoort van zenuwaandoeningen, die van eenen ſlijmachtigen en tragen aard (*ſtatus corporis et morbi pituitoſus*) zijn. Dit een en ander beſlist gewoonlijk mijne keuze tusſchen de *Moſchus* en het *Castoreum*. Ik meen daarenboven opgemerkt te hebben, dat de *Moſchus* meer voordeel doet in die zenuwtoevallen, wier oorzaak (*ſedes morbi*) in de herſenen, of het hart, huisvest, en dat de *tinctura Castorei* krachtiger werkt, wanneer de zenuwtoevallen het gevolg zijn van ziekten der longen, of der darmbuis; met deze bepaling echter, dat het geſtel der lijders en het karakter der ziekte de voornaamſte aanwijzing voor het een of ander dezer middelen aan de hand moet geven. K.

(*) A. HENKE. *Ueber die Wirkungsart und kliniſche Anwendung des Mohnſaftes, in* HORN'S *Archiv für mediciniſche Erfahrung. Bd.* IV. *Heft* 2. *Seite* 765. en volgende.

gen ons niet helpen, het eenig werkzame middel; doch het is ook dan, dat men, door een voorzigtig toedienen van aanvankelijk kleine, en flechts langzaam vermeerderde giften (*doses*), in deszelfs gebruik niet te vreesachtig behoort te zijn. Behalve inwendig, kan men het insgelijks in klisteren, en uitwendig in fmeerfels (*linimenta*) voorfchrijven.

Het gebruik der loogzouten (*alcalia*), bij krampen en ftuipen der kinderen, is door MICHAËLIS en SCHAEFFER onlangs weder aangeraden. Naar hunne bevinding is de door de lucht gefmoltene gezuiverde *potasch* (*oleum tartari per deliquium*) tot 10—15 droppels, van tijd tot tijd met Kamillethee gegeven, zeer werkzaam (*).

In fommige gevallen, waarin ik van dit middel gebruik maakte, vond ik het werkzaam, in anderen zag ik het gewenschte gevolg niet, en ging tot krachtiger

(*) Ik twijfel zeer, of de *alcalia* tot de eigenlijke zenuwmiddelen (*nervina*, *antispasmodica*) kunnen gerekend worden te behooren; maar geloof daarentegen, dat, indien de zenuwaandoeningen door zuur in de eerfte wegen ontftaan, derzelver gebruik volftrekt nuttig is, vooral in verbinding met eigenlijke *antispasmodica*. Ten minfte in vele gevallen, waarin ik uit den aard der ontlastingen of toevallen, fcheen te kunnen befluiten, dat het zuur aanleiding tot de kramp of ftuipen gegeven had, heb ik fteeds *antacida* (zoo als: *carbonas Magnefiae*, *carbonas Sodae*, *pulvis lapidum Cancrorum*, enz.) met dezelve verbonden, en doorgaans eene fpoedige beterfchap er op zien volgen. K.

ger over (*). Uit de geneeswijze van STÜTZ (eene afwisselende toediening van, in *aqua fl. Cham.* en *Cinnam.* opgelost, *fal tartari depuratum* met *tinct. Opii*) kan men, bij het gelijktijdig gebruik van het *Opium*, geene zuivere, noch juiste gevolgtrekkingen afleiden.

Hoe krachtiger de middelen, en hoe grooter de giften waren, die men ter beteugeling der kramp of stuipen noodig had, zoo veel te noodzakelijker is het derzelver gebruik zoo spaarzaam mogelijk voorttezetten, en met meer aanhoudende prikkels (*stimulantia tonica*) te verwisselen, zoodra de aanvallen verminderen of geheel ophouden. Bittere *extracten*, *China*, *Columbo*, (*Calamus aromaticus*, *Cascarilla*) enz: met geschikte spijzen en dranken, besluiten de kuur. Versterking der maag en darmbuis is in de meeste gevallen noodzakelijk. Van zeer veel belang is insgelijks het houden van eenen doelmatigen leefregel (†).

NE-

(*) Deze verklaring des schrijvers schijnt mijne boven gemaakte onderscheiding eenige waarde bij te zetten, en bewijst mijns inziens duidelijk van hoe veel gewigt het zij, dat wij de oorzaken, en niet den vorm der ziekten, met onze geneesmiddelen bekampen. Waaruit zich ook verklaren laat, dat bloedontlastingen, zoo goed als *Opium*, *Moschus* en *Kamfer* in zenuwziekten niet alleen te pas komen, maar zelfs ter genezing allernoodzakelijkst zijn kunnen. K.

(†) Eene zeer uitvoerige en beredeneerde beschrijving der kramptoevallen en stuipen bij kinderen, zoowel met betrekking tot derzelver oorzaken als geneeswijze, levert

NEGENDE HOOFDSTUK.

De Venusziekte. (Lues Venerea. Syphilis).

Sedert de Venusziekte, door het toenemend zedebederf, en het langdurig verblijf en doortrekken van vreemde legers, zich onder de volwasfenen van alle ſtanden, den boerenſtand zelfs niet uitgenomen, meer en meer verſpreid heeft, wordt zij ook van dag tot dag menigvuldiger onder de pasgeboren kinderen.

Acht, tien, veertien dagen na de geboorte komen meestal de eerſte teekenen dezer ziekte te voorſchijn. Dat dezelve onmiddellijk na de geboorte zijn waargenomen, is door HUNTER, GIRTANNER, MÜLLER en anderen ontkend, maar door STARK, HUFELAND, JAHN, FLEISCH, enz: beweerd (*).

Het vel verliest op verſcheidene plaatſen de opperhuid, en begint daar, als het ware, te zweeten en vochtig te worden. Deze vochtige plekken worden grooter in omvang, veranderen in oppervlakkige zweren

de bekroonde prijsverhandeling van M. BAUMES, hoogleeraar in de geneeskunde te Montpellier, in zijn: *Traité des convulsions dans l'enfance, de leurs cauſes, et de leur traitement; etc.* 2e *Edit. Paris* 1805; een werk, hetwelk *theoretisch* misſchien in eenen te hoogen graad de *Humoraal-pathologie* huldigt, maar overigens in eenen echt *practiſchen* geest (*empiria rationalis*) geſchreven is. K.

(*) JOH. HEIN. KOPP (*Beobachtungen im Gebiete der ausübenden Heilkunde. Frankfurt.* 1821. 8°.) zegt, dat de ziekte verſchijnt van eenige dagen tot twee maanden na de geboorte. K.

ren met eenen witten ſpekachtigen grond, geven eenen ſcherpen, ſtinkenden etter (*ichor*), en worden niet zelden donkerrood, paarsblaauw, zwart- en rotachtig (*gangreneus*). Somwijlen is er dadelijk mede gepaard, of volgt er op, eene *veneriſche* oogontſteking met ſlijmaffcheiding, die van de gewone oogleden-ontſteking der pas geborenen (zie boven bl: 252.) daarin verſchilt, dat in de *veneriſche* ook de oogbol ontſtoken is, eene ſlijmaffcheidende oppervlakte vertoont, en eene meer of min ziekelijke verandering ondergaat, terwijl zij overigens, door het aaneenkleven der oogleden, en de overvloedige ſlijmaffcheiding, met de gewone zeer veel overeenkomst heeft. Naar MAHON (*) ziet men eerst op de oppervlakte des ligchaams rood onſtokene en etterende puistjes, die hij reeds op den derden of vierden dag na de geboorte wil waargenomen hebben; etterbuilen aan de teenen en vingers zag hij na verloop van acht dagen ontſtaan. In den mond ontdekt men kleine zweren in de gedaante van ſpruw, die zich van lieverlede tot in de keel, den neus, en op de lippen voortplanten, en de ademhaling moeijelijk maken. Uit den neus, gelijk ook uit de ooren, vloeit dan een rotachtig vocht. Naderhand, als de drooge korsten der zweren afvallen, komen er koperkleurige vlakken te voorſchijn, de etterende puisten aan de billen en teeldeelen veranderen in ware *ſchankers* (*cancri venerei*), terwijl de hier en daar eeltachtige huid door ſcheuren, kloven, en vijgewratten (*condylomata*) misvormd, en het hoofd met harde en zachte

(*) *Sammlung für praktiſche Aerzte. Bd.* 19. *St.* 3. *Seite* 396 en volgende.

te gezwellen bedekt wordt. Het kind teert langzamerhand uit, krijgt plooijen en rimpels in het aangezigt, vergaat van pijn, en ſterft, bijaldien de kunst geene hulp aanbrengt, aan ſluipkoorts (*febris hectica*). De tepels der moeder of min worden bij een voortdurend zogen met *ſyphilitiſche* zweren bedekt.

Het bewijs, dat de aanwezige ziekte werkelijk de *veneriſche* is, kan door geen een teeken op zich zelf gegeven worden, wijl de toevallen, afzonderlijk beſchouwd, aan meer andere ziekten eigen zijn; maar alle verſchijnſelen bij elkander genomen, en vergeleken met den gezondheidsſtaat der moeder, moeten de zaak beſliſſen.

Het ſchijnt buiten alle bedenking waar te zijn, dat de venusziekte van de moeder het kind beſmetten kan, maar twijfelachtig, en nog niet voldingend beantwoord, is de vraag: of de beſmetting alleen plaats hebbe ter gelegenheid van 's kinds doorgang door de moederlijke teeldeelen; dan of ook door de voortteling het *veneriſche* gif van vader of moeder op het kind overgedragen kan worden.

Tegen het laatſte gevoelen hebben JAHN, HUNTER, GIRTANNER, MÜLLER, zich verklaard, en hunne gronden daartegen aangevoerd. De proefnemingen van HUNTER namelijk hebben bewezen, dat inëntingen met het bloed van *veneriſche* perſonen ſteeds zonder gevolg bleven, en even min zijn er overtuigende bewijzen, dat de beſmetting ooit door middel van het zog zou hebben plaats gehad. Integendeel ſchijnen vele daadzaken te ſpreken tegen eene algemeene verſpreiding der ſmetſtof door alle de vochten, en bij gevolg tegen hen, die zulks beweren. Buitendien heeft de ondervinding geleerd, dat *veneriſche* moeders

ders kinderen ter wereld bragten, die na hunne geboorte geen het minſte bewijs van beſmetting vertoonden. De ziekelijkheid der kinderen, wier ouders aan algemeene *ſyphilis* lijden, kan niets bewijzen; want het is zeer natuurlijk, dat perſonen, wier voeding (*Reproduction*) door alle ſchadelijke omſtandigheden, welke de algemeene *ſyphilis* te weeg brengt, zeer verzwakt is, en wier vochten gevolgelijk (*ſekundair*) alle van den gezonden ſtaat zijn afgeweken, insgelijks zwakke kinderen moeten voortbrengen, zonder dat deze daarom juist *ſyphilitiſch* behoeven te zijn. Dezen zwakken toeſtand der voeding, die zich onder velerlei vormen kan voordoen, heeft men bij de kinderen gewoonlijk met den onnaauwkeurigen naam van verborgene Venusziekte (*lues larvata*) beſtempeld.

Ondertusſchen zijn er allezins gewigtige redenen om te gelooven, dat de moeder, door de voorteling en zwangerſchap, de *ſyphilitiſche* ſmetſtof wel degelijk aan hare vrucht kan mededeelen. Eensdeels zijn er waarnemingen van GRÜNER (*), SWEDIAUR (†), HEINEKEN (§), VASSAL (**),

HEIJ

(*) *Almanach für Aerzte und Nichtärzte.* 1784. *S.* 207.

(†) *Traité complet ſur les maladies ſyphilitiques.* 4 *ième Edit. Paris.* 1801. *Tom.* II. *pag.* 91.

(§) HUFELAND's *Journal der praktiſchen Arzneikunde. Bd.* VI. *S.* 434.

(**) *Mémoire ſur la transmiſſion du virus venerien de la mère à l'enfant. Paris.* 1807. — VASSAL beweert zelfs dat eene moeder, die vóór hare zwangerſchap, door eene kunstmatige behandeling, van hare *ſyphilitiſche* ziekte genezen, en waarbij geen ſpoor van dezelve meer voorhanden is, zonder op nieuw beſmet te zijn, haar kind aan-

HEIJ (*), en anderen (†), dat de verſchijnſelen der ziekte, dadelijk na de geboorte der kinderen aanwezig waren; anderdeels bewijzen zulks die gevallen, waar de kinderen met pokken (*variolae*) ter

we-

ſteken kan. Ten bewijze voert hij verſcheidene voorbeelden aan. Eene jonge weduwe namelijk werd met de ziekte beſmet, en door eene goede, maar zeer zamengeſtelde behandeling genezen. Zij hertrouwde, werd tweemaal kort na elkander zwanger, en bevond zich zeer wel; maar de kinderen ſtierven beiden, omtrent zes weken na hunne geboorte, als ſlagtoffers der *veneriſche* ziekte. Zij trouwde ten derdemale en baarde, in den bloeijendſten ſtaat van gezondheid, drie kinderen, waaronder tweelingen, die alle aan de *ſyphilitiſche* ziekte ſtierven. Maar dergelijke waarnemingen, veronderſteld zelfs dat zij in allen opzigte geloofwaardig zijn, laten echter nog menigen twijfel over, of in dergelijke gevallen niet verborgene *ſyphilis*, onvolkomene genezing, of herhaalde beſmetting beſtaan hebbe.

(*) *Facts illustrating the effects of the venereal diſeaſe on the foetus in utero*, *etc.* bij WILLIAM HEY (*Medico-Chirurgical Transactions. Vol.* VII. *Part* II. *N°.* XVIII.

(†) LOUVRIER (*noſographiſch-therapeutiſche Darſtellung ſyphilitiſcher Krankheitsformen etc.* 2e *Auflage. Wien.* 1819. *pag.* 18—19.), zegt, dat, toen hij in de Nederlanden, ter gelegenheid van de inrigting eener kraamzaal (*Entbindungs-Inſtitut*) voor ſoldatenvrouwen in het Regements-Hospitaal, de vroedkunde uitoefende, hij in het tijdverloop van eenige jaren verſcheidene kinderen met zweren en vijgewratten van verſchillenden aard, maar die met *ſyphilitiſche* volmaakt overeenkwamen, ter wereld heeft zien komen. De meesten dezer kinderen ſtierven kort na hunne geboorte; de overigen werden met de Kwikſtroop van J. J. PLENK genezen.

K.

wereld kwamen (*), of de moeder, gedurende hare zwangerſchap, aan haar kind eene ziekte overdroeg, waarvan zij zelve verſchoond bleef, om dat zij dezelve reeds van te voren had doorgeſtaan; bvb. pokken en pestbuilen.

Gelukkig is het intusſchen, dat dit geſchil, hetwelk tot heden door geene der partijen beſlist kan worden, geenen ſchadelijken invloed op de geneeswijze heeft. Verſcheidene gronden tegen de beſmetting door middel der voortteling kan men vinden bij GIRTANNER (†), terwijl JAHN (§) en FLEISCH (**) ge-

(*) Als ook met mazelen; waarvan hier ter ſtede, en in den omtrek, bij de laatſte mazelen-*epidemie* 1821—22, verſcheidene merkwaardige voorbeelden waargenomen zijn, dat namelijk de kinderen met mazelen *in ſtadio eruptionis* geboren werden: het ſterkſte bewijs, dat de beſmetting reeds in de baarmoeder, en gevolgelijk door middel der moederlijke vochten, had plaats gehad. Dit ſchijnt insgelijks het voornaamſte bewijs tegen hen, die beweren, dat de beſmetting ſlechts op het oogenblik der geboorte, door aanraking van de *ſyphilitiſche* teeldeelen der moeder, kan geſchieden, waarbij LOUVRIER nog aanmerkt (in het aangehaalde werk, *Seite* 20), dat hij de *ſyphilitiſche* toevallen der kinderen nooit lang na derzelver geboorte heeft zien ontſtaan, en daarenboven gelooft, dat het huidſmeer (*vernix caſeoſa*) der jonggeborenen genoegzaam tegen deze wijze van aanſteking beveiligt.

K.

(†) *Abhandlung über die veneriſchen Krankheiten.* I *Bd.* *S.* 431. en volg. en *über Krankheiten der Kinder.* *S.* 142.

(§) In het aangehaalde werk. *S.* 182.

(**) In het aangehaalde werk. *Bd* I. *S.* 425.

getracht hebben dezelve te ontzenuwen. Behalve bij den doorgang door de teeldeelen der moeder, kan het kind ook naderhand, door aan tepels te zuigen, die met *ſyphilitiſche* zweren bezet zijn, of door overdraging van het gif op eene andere wijze, of op andere deelen, beſmet worden.

Voorſpelling (*prognoſis*). Hoezeer de genezing bij kinderen doorgaans gemakkelijker is, dan bij volwaſſenen, blijft echter de ziekte altijd gevaarlijk, is verderfelijk voor 's kinds volgenden gezondheidstoeſtand, en wordt niet zelden doodelijk. De voorſpelling in ieder bijzonder geval hangt van den graad der ziekte, van het ligchaamsgeſtel des kinds, enz. af.

Geneeswijze. Vele geneesheeren hebben den raad gegeven, om de kuur niet alleen tot het kind te bepalen, maar dezelve ook tot de moeder of min uitteſtrekken, ten einde insgelijks door het zog van dezen de ziekte tegen te gaan. Doch dewijl door ſcheikundige proeven gebleken is, dat het zog met geene Kwikdeelen bezwangerd wordt, heeft de behandeling eener beſmette moeder of min met Kwikzilver geenen invloed op het kind. Alleen is dezelve nuttig, ja zelfs noodzakelijk, om de beſmetting van eene zogende vrouw door een *venerisch* kind voortekomen, of ingeval eene onzuivere moeder of min het kind wil blijven zogen.

Doch het blijft ſteeds eene ongeoorloofde zaak, eene gezonde min door een *venerisch* kind te laten aanſteken, zoodat eene kunstmatige voeding in zulke gevallen de voorkeur verdient. Even eens kan het niet altijd onverſchillig zijn, of eene beſmette moeder of min voortgaat met het kind de borst te

te geven. Belagchelijk en ondoelmatig is de raad van ROSENSTEIN, om het kind met de melk eener geit te voeden, die men inwrijvingen van Kwikzalf doet ondergaan.

Kinderen verdragen de Kwikmiddelen (*mercurialia*) naar evenredigheid beter dan volwasfenen, en zonder nadeel. Men geve hun liefst *Hydrargyrum oxydulatum nigrum* (*mercurius ſolubilis Hahnemanni*) tot $\frac{1}{8}$ of $\frac{1}{4}$ grein, een-tweemaal daags, in poeijers met ſuiker, of ook de zoete Kwik (*mercurius dulcis*) tot gelijke giften. Speekſelvloed (*ſalivatio*) heeft men bij kinderen niet te duchten; vertoonen zich daarvan eenige voorteekens, dan laat men eenige dagen de Kwikmiddelen achter. Mogt hij evenwel ontſtaan zijn, dan moet men de kinderen in de warmte houden, en Zwavellever (*hepar Sulphuris, ſulphuretum Calcis*) met kleine giften *Opium* geven. Door de opgenoemde Kwikmiddelen, verbonden met eene doelmatige uitwendige behandeling, kan men, zoo wel naar mijne ondervinding, als die van anderen, de genezing gelukkig bewerken. *Sublimaat* (*mercurius ſublimatus corroſivus*), en andere hevig werkende Kwikbereidingen, als ook de, door Franſche geneesheeren aangeradene, Kwikberookingen moeten bij kinderen vermeden, en kunnen ook gemist worden. Eene gelijkmatige warmte, geſchikt voedſel, en verſterkende middelen als nakuur, zijn tot eene volkomene genezing volſtrekt noodzakelijk (*).

TIEN-

(*) Hiermede ſtemt grootendeels overeen de behandeling van KOPP, (in het aangehaalde werk, waarvan insgelijks een uittrekſel te vinden is in de *Medicinisch-chirurgi-*

TIENDE HOOFDSTUK.

Het ziekelijk tanden krijgen.

(*Dentitio difficilis*).

Het is eene bekende zaak, dat men, na de gegronde bedenkingen en twijfelingen, door WICHMANN (*) en STERNBERG (†) tegen het oude leerstelsel; over het al of niet ziekelijke van het tanden krijgen, in het midden gebragt, er steeds over getwist heeft: of het *doorbreken der tanden* de oorzaak zij van

gische Zeitung. 1821. N°. 77. *Seite.* 398—399) volgens welken de beste geneeswijze, die door *mercurius dulcis* is, tot $\frac{1}{6}$ grein, met *Magnesia carbonata* 1 grein, en *saccharo. q. s.* 2—4 maal daags, met vermeerdering der *dosis*, indien er geene *diarrhoe* ontstaat. De uitwendige behandeling bepaalt zich tot het bevochtigen der meest lijdende plaatsen met eene oplosing van *sublimaat.* De kinderen moeten binnenshuis in eene gelijkmatige warmte blijven.

Te Parijs daarentegen, in het *Hôpital des Vénériens*, maakt men bij de kinderen meestal gebruik van den *mercurius sublimatus* inwendig, vooral wanneer zij aan oogontstekingen lijden, en geenszins van den *mercurius dulcis*, zelfs niet bij zuigelingen. (*Paris und London für den Arzt*, enz. *geschildert von* Dr. JOH. FRIEDR. WEISSE. 1820. *Erstes Bändchen. Paris.*) K.

(*) *Ideen zur Diagnostik. Bd.* II. *S.* 1—103.

(†) *Erinnerungen und Zweifel gegen die Lehre vom Zahnen. Hanover.* 1802.

van die verſchillende *ziekelijke verſchijnſelen*, welke bij de kinderen in dit tijdperk zeer dikwijls waargenomen, en door de meeste geneesheeren van vroeger' tijd, als eene onomſtootbare waarheid, daaraan toegeſchreven worden.

Om dezen twist echter, waarover zoo veel en zoo breedvoerig geſproken en geſchreven is, niet in het oneindige te doen voortduren, is het noodzakelijk, vooreerst het punt van verſchil naauwkeurig te bepalen, en de gemaakte bepalingen vervolgens duidelijk te verklaren.

De meeste menſchen, vooral uit de lagere volksklaſſe, houden het tanden krijgen voor eene bijzondere of eigenlijke ziekte, die ieder kind moet doorſtaan, en waarvan men koorts, ſtuipen, *diarrhoe*, kwijlen, enz: als de gewone verſchijnſelen aanmerkt. In dat gevoelen worden zij dikwijls verſterkt door de geneeskundigen zelven, die of uit onkunde, of om de ouders gerust te ſtellen, alle ziekelijke toevallen die in dit tijdperk voorkomen, aan den groei en het uitbotten der tanden toeſchrijven.

Men twijfelt tegenwoordig niet meer aan het verkeerde dezer ſtelling; en CADOGAN, ARMSTRONG, SCHAEFFER, WICHMANN, STERNBERG verdienen, in zoo ver zij dezelve beſtreden hebben, onbepaalde goedkeuring.

Eene andere vraag is het echter: of het tanden krijgen niet ziekelijk worden, en behalve de plaatſelijke toevallen, die bij het verſchijnen der tanden worden waargenomen, ook den algemeenen gezondheidstoeſtand veranderen, en in meer verwijderde deelen en Organen ziekelijke verſchijnſelen te weeg brengen kan?

De

De bovengenoemde geneesheeren houden het tanden krijgen in den ſtrengſten zin alleen voor ziekelijk, wanneer de tanden te vroeg of te laat, in eene verkeerde orde, in te groote menigte, in eene dubbele of ſcheeve rigting te voorſchijn komen, en zwelling, pijn, ontſteking van het tandvleesch, enz: te weeg brengen. Maar andere ziekelijke verſchijnſelen, zoo als verhoogde gevoeligheid, koortsaanvallen, kramp en ſtuipen, *diarrhoe*, vermagering, enz: beſchouwen zij als toevallen, die daar niet mede zamenhangen, en niet van het eigenlijke tanden krijgen, maar van andere, te gelijker tijd werkende, oorzaken afhankelijk zijn.

Tegen het gevoelen van WICHMANN en STERNBERG verklaarden zich SPONITZER (*), WEDEKIND (†); SACHSE (§), SCHWEIKHARD (**), en poogden hetzelve te wederleggen, of ten minſte eenigzins te wijzigen.

Dit geſchil kan echter, zoo als ik ſtraks aanmerkte, ſlechts daardoor beſlist worden, dat men het bekrompen denkbeeld, als of deze ontwikkeling alleen plaatſelijk zijn, en zich ſlechts tot de tandkaſſen en het tandvleesch bepalen zou, laat varen, en de in het geheele ligchaam plaats grijpende ontwikkeling, die juist met het tijdperk der tanden en kiezen zamentreft, van een hooger ſtandpunt beſchouwt.

Dit algemeen ontwikkelingstijdperk, dat men, uit hoof-

(*) HUFELAND's *Journal. Bd.* VII. *St.* 2. *Seit.* 59.

(†) ——————— *Bd.* IX. *Seit.* 1.

(§) *Journal der Erfindungen, Theorien und Widerſprüche St.* 31. *S.* 1.

(**) Hetzelfde *Journal. S.*115.

hoofde der meest in het oog loopende verandering, veel te eenzijdig met den naam van *het tanden of kiezen krijgen*, beſtempeld heeft, moet met andere uitgebreide ontwikkelingen, namelijk die der huwbaarheid, maandſtonden, ja zelfs der zwangerſchap, als van gelijke waarde aangemerkt worden, want het is niet alleen in de tandkasſen en het tandvleesch dat veranderingen, die op den groei en het doorbreken der tanden en kiezen betrekking hebben, plaats grijpen, maar het geheele hoofd, en voornamelijk het herſengeſtel, bevindt zich alsdan in eenen ſtaat van voortdurende ontwikkeling, hetwelk men ontdekt uit de meer volkomene werking der zintuigen, en vooral uit de eerſte teekenen van de beginnende werkzaamheid der ziel. Het tijdperk van 's kinds plantenleven is, om zoo te ſpreken, voorbij, terwijl het van zijn dierlijk beſtaan de eerſte bewijzen begint te geven. Het vestigt nu zijnen blik op ſommige voorwerpen, begint zekere toonen en geluiden te onderſcheiden, betoont vreugde, vrees, of afkeer van aangename of onaangename gewaarwordingen, leert zijne ouders, en die het behandelen, kennen, enz. Ook bewijst de veranderde gedaante en vorm van het hoofd in het algemeen, en van het breeder wordende voorhoofd in het bijzonder, (waarbij de zoo aanmerkelijke welving van deszelfs middelgedeelte, welke men bij pas geboren kinderen waarneemt, langzamerhand verdwijnt,) de beſtaande ontwikkeling in de afzonderlijke deelen en Organen der herſenen, welker overwigt zich reeds bij de vrucht en in het jonge kind door derzelver, met betrekking tot het ligchaam, grooteren omvang te kennen geeft.

Het

Het is een algemeene regel, dien wij doorgaans bevestigd vinden, dat bij iedere ontwikkeling eene buitengewone ſtemming in de prikkelbaarheid van het ganſche ligchaam plaats grijpt, waarbij de vatbaarheid voor allerlei ſoort van prikkels verhoogd is. Ten einde namelijk een of ander Organenſtelſel, volgens een bepaald tijdverloop, en alzoo misſchien volgens hoogere en algemeene natuurwetten (*kosmiſche Geſetze*), deszelfs ontwikkeling zou kunnen beginnen, is het noodzakelijk dat deszelfs bloedvaten zich in eenen verhoogden ſtaat van prikkelbaarheid bevinden, die weder van den vermeerderden toevloed van bloed en andere vochten afhankelijk is. Daar uit verklaart men dus den menigvuldigen aandrang van het bloed en der overige vochten naar het hoofd, den hoogen warmtegraad, de roode en heete wangen, die wij bij kinderen in dit tijdperk zoo dikwijls waarnemen, zoo wel als de talrijke oogontſtekingen, den uitſlag op het hoofd en in het aangezigt, den aanleg tot ontſteking en waterzucht der herſenen, de verſchijnſelen van ſlaapzucht (*ſopor*), enz. Deze vermeerderde vatbaarheid voor prikkels van een of ander deel ſtoort echter de juiste verhouding der prikkelbaarheid tot de overige hoofdeigenſchappen van het geheel ligchaam; zoo dat gedeeltelijk hier door, en gedeeltelijk door het onmiddellijk aandeel, hetgeen de herſenen, als het gevoeligſte *orgaan*, daaraan nemen, het evenwigt en de overeenſtemming tuſſchen de verſchillende krachten, waarop de eigenlijke gezondheid berust, verbroken wordt.

Deze verſchijnſelen, die volmaakt overeenſtemmen met die, welke wij bij het begin der maandſtonden waar-

waarnemen, verklaren ten duidelijkſte hoe het mogelijk zij, dat gedurende dit ontwikkelings-tijdperk, zelfs in verwijderde deelen, die niet onmiddellijk daarin begrepen zijn, zoo ligt ziekelijke toevallen ontſtaan kunnen. Koortsachtige bewegingen, toevallen van ontſteking, werkelijke koorts, kramp, ſtuipen, ſlaapzucht, enz. zijn wel de uitwerkſels en teekenen eener ziekelijke *prikkelbaarheid* en *gevoeligheid*, maar bij de hierdoor ontſtaande ſtoornisſen in den omloop des bloeds, bij den vermeerderden toevloed van vochten naar ſommige deelen, komt daarenboven eene *veranderde verrigting* van de affcheidingswerktuigen in aanmerking.

De vermeerderde en veranderde affcheiding van het ſpeekſel (*ſaliva*) verklaart men uit den plaatſelijken prikkel, dien de tanden en kiezen zelven te weeg brengen. Ook is de affcheiding in de nieren, de lever, de klieren, en uitwaſemende vaten van het darmkanaal, deels door de ontſtemde *prikkelbaarheid*, deels door de verhoogde *gevoeligheid*, wegens de *conſenſueele* werking der zich ontwikkelende herſenen zelven, op eene ziekelijke wijze veranderd; en van daar het menigvuldige kwijlen, de waterige, ſlijmige, en galachtige *diarrhoeën*. Daarenboven is de pisaffcheiding bij iederen koortsachtigen toeſtand aan verandering onderworpen. Eindelijk kan het niet vreemd voorkomen, noch zal het eenige opheldering behoeven, dat, bij de algemeene afwijking der *prikkelbaarheid* en *gevoeligheid* van den gezonden toeſtand, bij de ziekelijke verrigtingen der affcheidingswerktuigen, bij de groote deelneming der darmbuis hieraan, en bij de menigvuldige ontlastingen uit dezelve, de ſpijsvertering en voeding veel lijden, en de krachten verminderen.

Wan-

Wanneer wij de zaak uit dit oogpunt beſchouwen, kunnen wij de volgende bepalingen, als genoegzaam bewezene punten, vaſtſtellen.

1.) Het tot hiertoe heerſchend gevoelen over het tanden en kiezen krijgen, als eene ontwikkeling, die zich alleen tot de tandkasſen en het tandvleesch uitſtrekt, is te beperkt, te eenzijdig, en niet geſchikt ter verklaring van dien invloed op het voortbrengen van algemeene ziekten, welken de geneesheeren van vroeger' tijd daaraan hebben toegeſchreven.

2.) De algemeene, met die der tanden beginnende en daarna nog voortdurende, ontwikkeling is op zich zelve wel geen ziekelijke toeſtand, en verloopt bij zeer vele kinderen regelmatig en zonder nadeel voor hunne gezondheid, maar zij legt den grond tot, en is zeer dikwijls de bron van velerlei ziekelijke verſchijnſelen.

3.) Want niet alleen kan, door de plaatshebbende ontſtemming der *prikkelbaarheid* en *gevoeligheid*, iedere op zich zelve ſchadelijke oorzaak eene ſterkere en nadeeligere uitwerking te weeg brengen, dan op eenen anderen tijd, (waarom dan ook verkoudheid, misſlagen in den leefregel, geneesmiddelen, in een woord, alle zaken, een kind in dit tijdperk veel heviger aantasten, en de alsdan voorkomende ziekten, zoo als kinkhoest, pokken, enz: veel gevaarlijker zijn,) maar ook zonder in 't oog loopende ſchadelijke omſtandigheden voert deze ontwikkeling zelve, vooral bij daartoe geſchikte voorwerpen, velerlei gewigtige ziekteverſchijnſelen in haar gevolg mede.

4.) En hiermede houden wij het geſchil, over het al of niet ziekelijke van het tanden en kiezen krijgen, voor opgelost en beſlist.

De

De oude geneesheeren namelijk dwaalden, omdat zij alle ziekelijke toevallen, die gelijktijdig met het verschijnen der tanden aanwezig waren, enkel en alleen aan deze plaatselijke verandering toeschreven. Doch ook de nieuweren zijn te ver gegaan, om dat zij de algemeene ontwikkeling, waarvan toch de plaatselijke verandering met de tanden en kiezen geen gering gedeelte uitmaakt, den onmiskenbaren invloed op het bevorderen van algemeene ziekten, en het te weeg brengen van, zoo menigmaal deze ontwikkeling verzellende, koortsen, stuipen, *diarrhoeën*, enz: ontzegd hebben.

Na het noodzakelijk onderzoek van deze algemeene punten, blijft ons nu nog de beschouwing van den plaatselijken voortgang bij den groei en het doorbreken der tanden over.

De natuur- en ontleedkundige nasporingen hebben bewezen (*), dat de eerste vorming der tanden reeds bij de vrucht, eenige maanden voor de geboorte, eenen aanvang neemt. In afzonderlijke, en door de kaakbeenderen ingeslotene, vliezige zakjes begint zich de tand, of kies, uit eene geleiachtige vloeistof, door aanschieting (*Kryftallisation*) te ontwikkelen. Latere natuurkundigen (†) beweren, dat deze zakjes be-

(*) Vergelijk HUNTER's *natürliche Geschichte der Zähne.* LODER's *Tabul. anat. osteolog. Tab.* VI en VII. SOEMMERING. *vom Baue des menschlichen Körpers.* Bd I. *Seit.* 209. RUDOLPHI. *Beitrag zur Geschichte der Zähne* in REIL's *Archiv für Physiologie.* Bd. IV. *St.* I. A. SERRES. *Essai sur l'anatomie et physiologie des dents, ou nouvelle theorie de la dentition; avec gravures. Paris,* 1817.

(†) WALTHER's *Physiologie.* Bd I. *Seit.* 174.

beſtaan uit een onmiddellijk verlengſel van het ſlijmvlies van den mond, hetwelk zich bij de vrucht in de beenige verdieping der kaakbeenderen zou begeven.

Na dat de tanden nu eene tijdruimte van acht of negen maanden tot hunne vorming beſteed hebben, beginnen zij gewonelijk omſtreeks de zesentwintigſte of dertigſte week na de geboorte te voorſchijn te komen. Afwijkingen van dezen regel, wanneer zij namelijk reeds in de vierde, derde maand, ja zelfs nog vroeger verſchijnen, zijn zeer menigvuldig; en niet eens zeldzaam is de waarneming, dat kinderen met een of twee tanden ter wereld kwamen (*).

Drie, vier, ſomwijlen zes weken voor het doorbreken der tanden, vertoonen zich de verſchijnſelen, die de plaatſelijke verandering aankondigen. De bovenſte oppervlakte van het tandvleesch word breeder, ongelijk, heet, rood met witte randen, de kinderen ſteken dikwijls de handen in den mond, bijten

(*) Ik zelf heb een kind gezien, hetwelk met de twee bovenſte ſnijtanden geboren werd; doch reeds in het tweede jaar werden zij *cariens* en vielen uit, terwijl niet voor het zevende jaar anderen in derzelver plaats kwamen. H.

Ook ik zag een kind met den onderſten linker ſnijtand ter wereld komen, die insgelijks op het einde van het eerſte jaar zwart werd en uitviel. Het kind is nu vier jaren oud, maar de plaats des uitgevallen tands is nog ledig, en zal zulks waarſchijnlijk tot in het zevende jaar blijven. Eene bijzonderheid in dit geval is, dat 's kinds moeder zelve met twee ſnijtanden, zoo zij meent de onderſten, geboren is. K.

ten op alles met eene zekere wildheid, hebben gaarne dat men hun het tandvleesch wrijft, kwijlen ſterk, hebben een heet hoofd, en roode brandende wangen, vooral tegen den avond. Na eenigen tijd wordt het tandvleesch pijnlijk, zoo dat het kind noch het bijten, noch de aanraking verdragen kan. In de zwaarſte gevallen ontſtaat daarenboven zwelling der amandelen, oorklieren, oogontſteking, uitſlag rondom den mond, ontſteking en zweren aan het tandvleesch, enz.

Alle deze verſchijnſelen, die men nu in meerderen dan in minderen graad, zelfs bij de gezondſte kinderen, en bij den regelmatigſten voortgang, waarneemt, zijn zoo klaarblijkelijk de gevolgen eener verhoogde prikkelbaarheid en werkzaamheid in het vaatſtelſel dier deelen, die in ontwikkeling begrepen zijn, dat het te verwonderen is, hoe het mogelijk zij, dat ſommige geneesheeren van een tegengeſtelд gevoelen kunnen wezen, en zoo veel vergeefſche moeite doen om dezelve op eene andere wijze te verklaren.

Behalve deze plaatſelijke verſchijnſelen komen er ook dikwijls teekenen en toevallen van ziekelijke werkzaamheid in de belangrijkſte verrigtingen, en van een algemeenlijden te voorſchijn. Allermeest neemt men waar, dat de kinderen onrustig, knorrig, gemelijk worden, in den ſlaap als het ware ſchrikken, ſchreeuwende wakker worden, eene koortsachtige hitte, en wezenlijke koorts bekomen, enz.

Gewoonlijk komt er alsdan verandering in de verrigting des darmkanaals, kenbaar uit de ontlasting van dunne, waterachtige, groene, ſcherpe, of lijmige, kleiachtige, graauwe ſtoffen. Het braken

is insgelijks een gewoon verschijnsel, en de boorts (*cholera*) bij kinderen, die tanden krijgen, daarom niet zeldzaam.

Vele kinderen lijden daarenboven aan kramphoest. Bij allen echter is de gevoeligheid zeer verhoogd, en de neiging tot kramp en stuipen daarom zeer groot, zoo dat deze slechts al te dikwijls hevige aanvallen maken, en niet zelden met slaapzucht afwisselen. Hoe langer deze staat duurt, en hoe heviger de toevallen zijn, zoo veel te meer moet de spijsvertering en voeding lijden, en het kind vermageren.

Den zamenhang dezer ziekelijke verschijnselen met het doorbreken der tanden en kiezen drukt de gemeene man op zijne wijs uit door te zeggen: het kind krijgt tanden door hoesten, braken, afgaan, enz. De geneesheeren in vroeger tijd, zoo als Fr. HOFFMANN (*), BOERHAVE (†), en anderen verklaarden dezen zamenhang uit den *consensueelen* prik-

(*) *Quia nervi stomachici et intestinorum, ex intercostali et octavo pari* (tegenwoordig het tiende of zwervende paar — K.) *coaliti, cum pari quinto communicationem habent, hinc fit, ut infantibus, ob gingivalis carnis ab erupturo dente lancinationem, non modo in capite convulsiones, vigiliae et epilepsiae, in pectore asthma, in corde febris, et inferiori ventre tormina cum alvi adstrictione, vel nimia ejus fluxione, contingant; sed quod notabile est, faeces viridis et corrosivae secedant, eo quod a spastica harum partium sub dolore contractione, ingesta non alvo excluſa, sed diu retenta, acescant. Med: rational: systemat: Tom:* III. *pag.* 102.

(†) *Quando dentes incipiunt prodire, maxime acuti, a tensione, punctura, laceratione gingivarum nervosarum, san-*

gui-

prikkel door de ſpanning, uitrekking en verſcheuring van het vaat- en zenuwrijke tandvleesch. Deze voorſtelling is buiten twijfel te grof, niet juist genoeg, en eenzijdig; zoo dat het niet onwaarſchijnlijk is, gelijk de beſtrijders van het oude gevoelen aanmerken, dat de tegen het tandvleesch aandringende tand hetzelve door drukking tot verſterf doet overgaan; waarna het door den vermeerderden toevloed van vochten opgelost, en door de watervaten (*vaſa lymphatica*) opgeſlorpt zou worden. Maar eensdeels bewijzen daadzaken (*), dat ook bij volwaſſenen, en geheel gezonde menſchen, het verſchijnen van tanden of kiezen de hevigſte toevallen, zelfs de vallende ziekte, kan voortbrengen; en anderdeels behoeft men ſlechts te letten op de boven beſchrevene algemeene ontwikkeling, die zich tot het geheele hoofd uitſtrekt, om den zamenhang en het verband tuſſchen de plaatſelijke verandering in de tandkasſen en het lijden van verwijderde deelen op het ſpoor te kunnen komen.

De orde, waarin de twinting kinder- of zoogenoemde melktanden (*dentes lactei*) verſchijnen, is gewoonlijk de volgende. Vooreerst komen, in de zesde, zevende maand, de middelſte ſnijtanden, doorgaans

guinolentarumque, oritur inflammatio, tumor, gangraena, convulſio, alvi fluor viridis, ſalivatio, febris, mors. VAN SWIETEN *Commentar: Vol.* IV. § 1374.

(*) Zie in HUFELAND's *Journal der practiſchen Heilkunde* Bd X. St. 3. de door IDELER medegedeelde waarneming, dat het doorkomen der laatſte (verſtands-) kiezen *epileptiſche* toevallen te weeg bragt.

gaans de onderſten, en daarop binnen vier-zes weken de buitenſten te voorſchijn. Na korter of langer tijd breekt dan het eerſte paar kiezen door, waarop in het begin van het tweede jaar de hoektanden, eerst onder en dan boven, volgen. Ten ſlotte verſchijnt het tweede paar kiezen, hetwelk gewoonlijk omſtreeks het einde van het tweede jaar voorhanden is. Het eerſte tanden krijgen neemt daarmede een einde, terwijl niet voor het zesde of zevende jaar derzelver verwisſeling begint, wanneer de melktanden uitvallen, en de blijvenden in derzelver plaats treden.

Menigmaal komen er afwijkingen van dezen regel, dien de natuur gewoonlijk volgt, voor. Dezelve beſtaan in het te vroeg of te laat verſchijnen der tanden, het doorbreken van zes en acht te gelijk, of in eene ongewone orde, enz.

Deze onregelmatigheid in de plaatſelijke ontwikkeling gaat gewoonlijk met de boven beſchrevene verſchijnſelen in andere deelen, en met menige ziekelijke afwijking van den algemeenen gezondheidstoeſtand, gepaard. Dikwerf is het, zoo als wij boven aangetoond hebben, het gevolg zoo wel der plaatſelijke als algemeene ontwikkeling; maar niet zelden is het algemeenlijden, de koorts, enz: van andere oorzaken, zoo als verkoudheid, beſmettende ziekten, misſlagen in den leefregel, enz: afhankelijk. In dusdanige gevallen, welker juiste kennis zoo zeer van de opmerkzaamheid en ſcherpzinnigheid des geneesheers afhangt, oefent de ziekelijke toeſtand der *prikkelbaarheid* eenen gewigtigen invloed op de ontwikkeling der tanden uit; en het is eene bekende waar-

waarheid, dat alle heete koortsen de tanden ſpoediger, en in grooter aantal, te voorſchijn doen komen (*).

De voorſpelling rigt zich naar den ouderdom, den ligchaamstoeſtand, den graad en het gevaar der toevallen, den tijd, de orde, die de natuur bij het doorbreken der tanden in acht neemt, enz:

Zeer jonge en teedere kinderen, met een gevoelig zenuwgeſtel, worden gewoonlijk het hevigſte aangetast. Hevige koortſen, ſlaapzucht, ſtuipen, zijn gevaarlijke toevallen, geven een aanmerkelijk lijden der herſenen te kennen, en kunnen doodelijk worden. Hoe meer de natuur van den opgegeven' regel afwijkt, (bij het zeer vroeg of laat verſchijnen der tanden, of bij het doorbreken van vier, zes, acht, en meer te gelijk,) des te heviger zijn gewoonlijk de toevallen. Kwijling, weeke, dunne ontlasting, en zelfs *diarrhoe* verzellen gewoonlijk het regelmatigſte geval. Eene matige *diarrhoe* is niet ſchadelijk, en moet niet tegengegaan worden; maar te overtollige ontlastingen van waterige ſtoffen met koorts, kramp, en ſtuipen, of afgang van eenen taaijen, lijmachtigen aard en aschgraauwe kleur met ſluipkoorts (*febris hectica*) vereischen de hulp der kunst.

De genezing van alle die ziekteverſchijnſelen, welke met het tanden krijgen verbonden kunnen zijn, ver-

(*) Reil (*Erkenntniſs und Kur der Fieber.* 3e *Auflage.* 1820. B. II. *S.* 50) zegt, dat in *acute* ziekten, en kort voor den dood, de tanden ſomtijds in zulk een aantal doorbreken, dat zij eene geheele rij uitmaken.

vereischt geene bijzondere behandeling, maar het is ſlechts noodig in ieder geval zorgvuldig acht te ſlaan op den graad der *prikkelbaarheid*, die door de ontwikkeling zelve nog buitengewoon verhoogd is. De regel, dat de geneesheer in de ziekten der kinderen zeer voorzigtig te werk behoort te gaan, en in de keuze der geneesmiddelen behoedzaam zijn moet, geldt nergens meer dan hier. Want door de verhoogde *gevoeligheid* werken prikkelende middelen, zelfs in kleine giften, ſterker dan op eenen anderen tijd. Om die reden moet de geneesheer er zich ſlechts bij bepalen, om de onſtuimige werking in de verſchillende verrigtingen te matigen, en dezelve allengskens tot hare juiste en onderlinge verhouding trachten terug te brengen; maar hij mag geenszins door ſterke middelen en groote giften de toevallen doen ophouden, of onderdrukken. Vooral geldt dit ten aanzien van de ontlastingen.

De zoo genoemde tandkoorts vordert, indien zij matig, eenvoudig, en zonder gevaarlijke toevallen verloopt, geene geneesmiddelen. Zij verliest zich, zonder hulp der kunst, onder weldadige (*kritiſche*) ontlastingen van zweet en pis.

Heeft de koorts, bij zeer ſterke, volbloedige, te voren volmaakt gezonde kinderen, het karakter van ontſteking (*ſynocha*), is zij gepaard met ſterke ophooping van vochten in de herſenen, een donkerrood en opgezet gelaat, hevige klopping der hoofdſlagaderen, aanvallen van ſlaapzucht, dan is het geraden eene plaatſelijke bloedontlasting, door middel van bloedzuigers, in den nek, achter de ooren, aan het voorhoofd, enz: te ondernemen, inwendig *Nitrum*, verkoe-

koelende en zacht ontlastende middelzouten in kleine giften toetedienen, en ſchralen, weinig voedenden kost, zoo ook hui, wei, gekernde, afgeroomde, of met veel water verdunde, melk als gewonen drank te laten gebruiken.

Indien de koorts, uit hoofde van het zwak geſtel des kinds, een tegenovergeſteld karakter mogt hebben, en van kramphoest, ſtuipen, enz. verzeld is, bedient men zich, naar den graad van het algemeenlijden, van melkdranken (*emulſiones*) met *ſemen Papaveris*, *extractum Hyoscyami*, aftrekſels van Kamilbloemen, *Valeriana*, enz. met *ſpiritus* MINDERERI, *ſpir. Nitri dulcis*, *liquor anod. min.* HOFFMANNI, *liquor C. C. Succinatus*, enz. in verbinding met klisteren, warme baden, en andere uitwendige middelen naar gelang der omſtandigheden.

De geſtoorde verrigting van het darmkanaal, bij de ontwikkeling der tanden, verdient eene bijzondere opmerkzaamheid. Eene matige *diarrhoe* namelijk, waar bij het kind vrolijk en tierig is, niet veel vermagert, en de ontlastingen weinig van den gewonen ſtaat afwijken, vordert geene geneesmiddelen, want de tanden komen dan gewoonlijk zonder moeite te voorſchijn, en herſenziekten, zenuwtoevallen, en ſtuipen worden daardoor afgewend. Maar indien de ontlastingen te menigvuldig, en waterig worden, of te lang duren, en de ſtoffen ſlijmig, kleiachtig, wankleurig, en zeer ſtinkend zijn, dan moet men te werk gaan, gelijk bij de behandeling der *diarrhoe* is opgegeven.

Kramp en ſtuipen gebieden, zoo als boven gezegd is, de aanwending van vlug prikkelende middelen.

Men maakt zeer dikwijls misbruik van zoogenoemde voorbehoedende huismiddelen, die bij den gemeenen man in groot aanzien zijn. Hieronder behooren halskettingen van Pioenepitten, (*semen Paeoniae*) die aan een' draad geregen worden; eene gewoonte, die even beſpottelijk als gebruikelijk is. Van gelijke waarde zijn de wolfstanden, en andere harde zelfſtandigheden, waarop men de kinderen laat bijten; want behalve het aangenaam gevoel, dat de aanraking van een koud en hard ligchaam in het heete en jeukende tandvleesch te weeg brengt, is geene werking denkbaar. De weekmakende middelen, zoo als Violen-wortel, Heemst-wortel (*Althea*) in honig gekookt, vijgen, enz. kunnen insgelijks niets dan eene geringe verligting, die ſpoedig voorbijgaat, te weeg brengen. Het beſtrijken van het tandvleesch met honig, olie, ſtroop, of volgens ROSENSTEIN met kalverherſenen, is een walgelijk, en meestal werkeloos middel. Men kan echter aan de moeder, om niet te ſchijnen haar eenig aandeel in het toebrengen van hulp te willen ontzeggen, toeſtaan, dat zij het tandvleesch van tijd tot tijd zacht met den vinger wrijve, en hetzelve met zuren room, of honig met citroenſap, beſtrijke.

De Engelſche genees- en heelkundigen, HURLOCK, HUNTER, BERDMORE, BELL, UNDERWOOD, en anderen, hebben de doorſnijding of vlijming van het tandvleesch, als een voortreffelijk, zeker, hulprijk, en gemakkelijk aantewenden middel voorgeſlagen, wanneer de tanden langzaam of moeijelijk doorbreken. Het gevoelen der Duitſche geneesheeren is echter in dit opzigt zeer verdeeld.

Zon-

Zonder twijfel heeft men het nut van dit middel overdreven, en hetzelve dikwijls te vergeefs aangewend, of er gebruik van gemaakt, waar het niet te pas kwam, (gelijk, bvb. HUNTER, die eens tienmaal kort na elkander het tandvleesch boven denzelfden tand doorsneed,) maar er kunnen ook ongetwijfeld gevallen bestaan, waar deze kunstbewerking nuttig is. Indien namelijk de tand reeds gedeeltelijk doorgebroken is, en het vertraagde of verhinderde doorkomen van het overig gedeelte van hevige plaatselijke toevallen verzeld gaat, hevige pijn en ontsteking, en, door de onderlinge betrekking (*consensus*) der deelen, kramp, stuipen, enz. veroorzaakt, kan de vlijming spoedige hulp aanbrengen. Ik heb zulks bij een tweejarig kind, ter gelegenheid van het doorkomen der tweede kies, gezien. Na het verschijnen der voorste punt van de kies kwamen er, verscheidene dagen na elkander, hevige stuipen en *epileptische* toevallen, die na de doorsnijding van het tandvleesch door eene kruisnede oogenblikkelijk ophielden. Iets dergelijks hebben meerdere geneesheeren waargenomen; hoezeer SCHAEFFER en anderen, voorbeelden aanvoeren, waarbij de vlijming geheel zonder uitwerking bleef.

ELF-

ELFDE HOOFDSTUK.

Langdurige (chroniſche) huidziekten.

Onder dezen naam verſtaan wij ziekten en gebreken der huid van eenen onbepaalden, nu langeren, dan korteren duur, die in de algemeene gezondheid gewoonlijk geene, of ten minſten zeer weinige verandering te weeg brengen, en zich van de, met koorts verzelde, een bepaald verloop in acht nemende, en meestal door eene eigendommelijke ſmetſtof voortgebragte, *acute* huidziekten door hunnen koortsvrijen aard genoegzaam onderſcheiden.

Onder deze klaſſe behooren de *melkkorst of dauwworm*, de *roode of zweetpuistjes*, het *ſmarten*, de *huidworm*, het *zeer hoofd* of *haarworm*, enz.

1.

Melkkorst. Dauwworm.

a). De melkkorst (*crusta lactea*, *tinea faciei*) is een uitſlag, die voornamelijk zuigelingen bevalt.

Aan de wangen, de kin, de ſlapen, het voorhoofd, ontſtaan puisten, die ſpoedig openbreken, en een lijmig, kleverig en geelachtig vocht affcheiden, hetwelk in dikke, bruingele, harde korsten verandert. De affcheiding van dit vocht duurt onder deze korſten voort, verſpreidt zich al verder en verder, terwijl er ſteeds nieuwe puisten opkomen, die met de eerſten in een loopen, en eindelijk de wangen, de

de kin, en niet zelden het ganſche aangezigt met eene dikke, bruinachtige, en harde korst bedekken. Voor het verſchijnen dezer puisten zijn de wangen gewoonlijk rooder, heeter, en glanzender of gladder. Gedurende dezen uitſlag zijn de kinderen aan eene onophoudelijke jeukte onderhevig, die hen zeer onrustig maakt. Somwijlen, doch minder algemeen, verſchijnt deze uitſlag ook aan den hals, op de borst, op den rug, en aan de beenen.

Het beloop is gewoonlijk onregelmatig en van onbepaalden duur; evenwel heeft men nu en dan waargenomen, dat dezelve op gezette tijden (*periodisch*) terugkwam. Is de uitſlag zeer uitgebreid, dan zijn de kinderen zeer onrustig, en vermageren een weinig; koorts kan men er niet bij ontdekken. Eindelijk vallen de korsten af, zonder likteekens achter te laten. Gedurende de afſchilfering is de pis der kinderen gewoonlijk troebel, en riekt naar kattepis. Somtijds gebeurde het dat kinderen den uitſlag meer dan eens kregen, terwijl men er ook in den ouderdom van vier-zes jaren mede behebt zag.

De wijze, waarop en hoe deze uitſlag ontſtaat, is niet altijd dezelfde, en ook in ieder geval met geene zekerheid te bepalen. Als oorzaken heeft men den aanleg tot klierziekte, velerlei ſcherpten, het zuur, het *ſyphilitisch* gif, eene eigenaardige ſmetſtof, flecht zog der moeder of min, enz. opgegeven. J. P. FRANK leidt denzelven, zoowel als den dauwworm (*tinea*) op het hoofd, van eenen overvloed van voedingsſtof af, die door te veel en te voedzaam zog ontſtaan zou. Dien ten gevolge vergelijkt hij allerlei uitſlag aan het hoofd bij het gom zweeten van jon-

jonge boomen, die in een' vetten grond ſtaan (*). Doch bij alle kinderen, die dezen uitſlag hebben, is die weelderige groei en overvloed van vochten niet voorhanden.

Veeleer ſchijnt de oorzaak van een plaatſelijk gebrek in de voeding aftehangen, hetwelk zich daarom aan het hoofd openbaart, om dat hetzelve zich in eenen ſtaat van buitengewoon verhoogde gevoeligheid, en daardoor te weeg gebragte ophooping van vochten, die aan ieder in ontwikkeling begrepen deel eigenaardig is, bevindt. De omvang van het hoofd, hetwelk in evenredigheid tot het overig ligchaam grooter is, naarmate het kind jonger is, het doorbreken der tanden, de ontwikkeling der geestvermogens, waarmede noodzakelijk groote veranderingen in de bewerktuiging der herſenen gepaard moeten gaan, zijn altemaal omſtandigheden, die bij deze, zoowel als bij alle ziekten van het hoofd, die in dezen leeftijd zoo menigvuldig zijn, (zoo als nogontſteking, verkoudheid in 't hoofd, neusbloedingen, uitſlag, enz.) in aanmerking behooren te komen. Daarenboven geeft hiertoe niet zelden eene te warme hoofdbedekking, die den toevloed van vochten vermeerdert, en de uitwaſeming verhindert, onreinheid, enz. aanleiding. Het plaatſelijke der ziekte word ook dikwerf, behalve op andere gronden, bewezen door de menigvuldige en gelukkige genezingen met enkel plaatſelijke middelen, bvb. het uitwendig gebruik van *aqua hepatica* (*aqua hydro-ſul-*

(*) *Epitome de curandis hominum morbis. Lib:* III. *pag.* 196.

ſulphurata Ph. Bat.) enz. Evenwel is het niet te ontkennen, dat in zeer vele gevallen insgelijks afwijkingen van den regelmatigen algemeenen groei, en der voeding, plaats hebben.

Als een ziektevorm, die wezenlijk van de *crusta lactea* verſchilt, is de *crusta ſerpiginoſa* door WICHMANN (*), en nog onlangs door AUTENRIETH (†), aangemerkt.

b). De dauwworm (*crusta ſerpiginoſa*) begint, volgens WICHMANN, met kleine, weinig boven de huid verhevene, naar gierstkorrels gelijkende, blaasjes, die eene donkere kleur hebben, en ſpoedig opengaan. Zij veroorzaken eene allerhevigſte jeukte, die de kinderen dag of nacht geene rust laat en lastig doet zijn, breiden zich over eene grootere oppervlakte uit dan de *crusta lactea*, en maken kleiner en donkerder korsten, verſpreiden zich over het gelaat en de oogleden, verſchijnen ſomwijlen zelfs onder het hoofdhaar, op den rug, de lenden, en ledematen. De ziekte duurt lang, dikwijls verſcheidene jaren, veroorzaakt koorts, doet de kinderen zeer vermageren, en brengt hen aan den rand des grafs.

AUTENRIETH voegt nog bij deze beſchrijving: dat de klieren der watervaten van den okſel en de liezen, bij eenen hoogen graad der ziekte, opzwellen: dat, zoo wel aan den romp als aan de ledematen, onder de huid eene geheele reeks van eigenaardige gezwellen (*Abscesſe*), zoo groot als hazelnoten, op-

(*) *Ideen zur Diagnoſtik.* Bd I. *S:* 50.

(†) *Verſuch für die practiſche Heilkunde aus den kliniſchen Anſtalten von Tübingen.* Bd I. *Heft.* 2. *S.* 238.

opkomen, die openbreken, en waarvan, even als bij de groote ſchurftzweren van volwasſenen, blaauwe vlakken achterblijven. De vermagering, die er mede gepaard gaat, verſchilt van de gewone uittering (*atrophia*) der zuigelingen, als het gevolg van zwakte en hierdoor veroorzaakt zuur in de ingewanden, daarin, dat bij de *cruſta ſerpiginoſa* de buik der kinderen niet opgezet noch dik, en derzelver afgang hard, maar overigens zeer natuurlijk is.

Wichmann gelooft, dat de oorzaak der *crusta ſerpiginoſa* in eene van de ouders of min overgeërfde ſtof te zoeken zij, en in eene of andere ziekteſtof, *venerisch* gif, of iets dergelijks beſtaat. Autenrieth daarentegen beweert, dat bepaaldelijk de *ſcabieuſe* ſmetſtof dezen uitſlag daarſtelt, en deze de eigenlijke ſchurft der zuigelingen is; want volgens des laatſten gevoelen zou de ſchurft in iederen leeftijd eene bijzondere gedaante aannemen; bij de zuigelingen namelijk de *crusta ſerpiginoſa*, bij oudere kinderen en volwasſenen de gewone zwerende of etterende *ſcabies*, en bij oude lieden ſteeds de kleine en drooge voortbrengen. Hij beroept zich daarop, dat het hem altijd mogelijk geweest is, bij de naastbeſtaanden, huisgenooten, minnen, kindermeiden, oppasters, of andere perſonen, die de aan *crusta ſerpiginoſa* lijdende kinderen behandelden, of met dezelve in eenige aanraking geweest waren, *ſcabieuſen* uitſlag te ontdekken, het geen de oorzaak dan vrij duidelijk maakte. Deze ſtelling des ſcherpzinnigen ſchrijvers vereischt echter nog nader onderzoek en bevestiging door de ondervinding en waarnemingen van andere geneesheeren. Het verwekt eenigen twijfel omtrent

de

de juistheid des *scabieusen* oorsprongs, dat deze hare eigenschap, om het aangezigt vrij te laten, bij kleine kinderen verloren zou hebben. Zelfs bepaalt de *crusta serpiginosa* zich dikwijls alleen bij het aangezigt, en verspreidt zich, slechts bij zeer langen duur, over het geheele ligchaam en de ledematen. Het stemt daarenboven niet overeen met mijne ondervinding, dat de schurft in iederen leeftijd regelmatig eenen anderen vorm zou aannemen; want zoo wel in mijne betrekking van Armen-arts als van Hoogleeraar in de geneeskunde (*Klinik*) ben ik dikwijls in de gelegenheid geweest om de *scabies* bij voorwerpen van allerlei jaren waartenemen, en heb niet zelden twee- en vierjarige kinderen, die door anderen besmet waren, met de gewone zoo genoemde zwerende of etterende (*fette*) schurft bedekt gezien. Ook is het geen doorgaande regel, dat men de fijne zoogenoemde drooge schurft alleen bij oude lieden aantreft, maar men vindt, naar het verschil van het ligchaamsgestel, nu eens de kleine drooge, dan weder de etterende. Na dit alles waargenomen en overwogen te hebben, kan men zoo ligt niet toegeven, dat de *syphilitische* of *scabieuse* smetstof de *crusta serpiginosa* voortbrengt. Deze schijnt veel eer eene wijziging (*Abart*) der melkkorst te zijn, die door ligchamelijke oorzaken, slecht voedsel, slechte spijsvertering der kinderen, ongezond zog der moeder of min, enz: te weeg gebragt wordt. J. P. Frank heeft de *crusta serpiginosa* niet eens als eene bijzondere wijziging beschreven, en Hufeland noemt slechts aldus de *crusta lactea*, die somwijlen bij volwassenen voorkomt. Ook Heim is van gevoelen, dat iedere *crusta lactea* dooor bij-

zoordere omſtandigheden, en als het ligchaamgeſtel der kinderen daartoe geſchikt is, eene *ſerpiginoſa* worden kan.

De *voorſpelling*, bij de melkkorst, is over het algemeen zeer gunſtig. Zij verdwijnt gewoonlijk na het verſchijnen der tanden, en ſomtijds reeds vroeger, zonder eenige nadeelige gevolgen. In hardnekkige gevallen duurt zij echter wel eens verſcheidene jaren. Somwijlen kwelt zij de kinderen zeer door de hevige jeukte, en rooft hun ſlaap en rust; de voeding vermindert, het geheele ligchaam vermagert, en in het vervolg van tijd ontſtaat er koorts, en eindelijk tering. Voornamelijk komen deze ſlechte gevolgen bij dien vorm voor, welken men *cruſta ſerpiginoſa* noemt, vooral als de aangewende hulp vruchteloos gebleven is.

De *genezing* vordert zoo wel eene inwendige of algemeene, als plaatſelijke behandeling. Vooral is het noodzakelijk op 's kinds voedſel acht te ſlaan, en, indien de moeder of min uitſlag heeft, ziekelijk is, aan gebreken in de ſpijsvertering, kramp, enz: lijdt, dezelve door gepaste middelen te genezen, en daardoor het zog te verbeteren. Zekerder is het echter, in geval de omſtandigheden zulks toelaten, het kind geheel te ſpenen, en kunstmatig te voeden, (of door eene andere vrouw te laten zogen. K.) Bij eenen geringen graad bewerkt reeds deze verandering in de voeding dikwijls de genezing. Volgt er echter geene beterſchap, dan wordt het gebruik van geneesmiddelen noodzakelijk.

Het driekleurig Viooltje (*herba Jaceae, Viola tricolor*) werd, na deszelfs aanprijzing door STRAK, dik-

dikwijls voor een *specificum* gehouden. Hoezeer dit middel geen aanspraak op dien naam kan maken, heeft het nogtans dikwijls bewijzen zijner kracht gegeven, en kan, wijl het in geenerlei opzigt iets tegen zich heeft, aanvankelijk in alle gevallen toegediend worden. Men maakt gebruik van de verſche plant in melk gekookt, welke daardoor eene groene kleur, maar geenszins een' onaangenamen ſmaak verkrijgt, en, wanneer het kind dezelve niet drinken wil, onder de pap gemengd kan worden.

Men bedient zich insgelijks van het poeder der gedroogde plant, tot eene halve *drachme* daags (om de 2-3 uren 5 grein), of ook een aftrekſel (*infuſum aquoſum*) van herzelve. Indien het binnen vier-zes weken geene beterſchap te weeg brengt, is er niets meer van te verwachten Men herkent dezelfs werking daaraan, dat de ſtank der pis vermeerdert, en de uitſlag zonder plaatſelijke middelen opdroogt.

In eenen hoogeren graad der ziekte geeft men Kwik - Zwavel - en Spiesglansbereidingen. Dien ten gevolge heeft men *pulvis alterans* PLUMMERI (N°. XXXVIII) *Calx Antimonii Sulphurata* (*Sulphuretum Calcis Stibiatum Ph. Bat.*) *Aethiops Antimonialis*, *flores Sulphuris*, *Kermes minerale*, *Mercurius dulcis*, *Mercurius ſolubilis* HAHNEMANNI *etc:* voorgeſlagen, waarvan men op eene omzigtige wijze, overeenkomſtig de jaren en omſtandigheden der zieken, gebruik kan maken. Voornamelijk paſſen deze middelen in de *cruſta ſerpiginoſa*.

Eene *plaatſelijke behandeling* is in alle langdurige gevallen noodzakelijk. Voorheen is men er van teruggehouden door de vrees voor ſtofverplaatſingen, die

bij eene onvoorzigtige en ſpoedige opdrooging van den uitſlag zekerlijk ontſtaan kunnen. Tot loslating der korſten dienen room van melk, *pomade*, en verzachtende zalven. Om de ziekelijke gevoeligheid der huid te verminderen, en derzelver misvorming door uitwaaſen of invretingen tegentegaan, kan men zich bedienen van eene zalf, beſtaande uit ongezouten boter (of reuzel), *flores Zinci* en een weinig *Opium* (N°. XIV). Tot hetzelfde einde heeft men eene andere zalf, uit gelijke deelen olijfolie en kalkwater, aangeraden (*).

In den hoogſten en hardnekkigſten graad paſsen *Cicuta*, *radix Lapathi acuti*, *Caryophyllatae*, *Calami aromatici*, waarvan men de afkookſels tot waſſchingen en omſlagen gebruikt, inwrijvingen van *ungt: mercurii praecipitati albi* rondom den uitſlag, en het dikwijls herhaald bevochtigen van denzelven met eene oplosſing van *hepar Sulphuris* HAHNEMANNI (†).

2.

(*) Dr. STEIN raadt een *unguentum Jaceae* aan (HIPPOCRATES. Magazijn toegewijd aan den geheelen omvang der geneeskunde, etc: 2e Deel. Rotterdam 1816.) waarſchijnlijk in navolging van FUCHS, die reeds in 1542, in zijn Kruidboek, zeide: „*das Kraut gedürt, gepülvert, mit Honig vermischt, und angeſtrichen, heylet die Rauten und das Jucken, denn hierzu is est ſonderlich gut.*" K.

(†) Men neemt hiertoe gelijke deelen fijn geſtootene Oesterſchelpen en Zwavel, welke 10 minuten moeten gloeijen, en dan met water overgoten worden. Het helder en bezonken vocht dient tot waſſching. K.

2.

Uitſlag van het Zuur.

Onder den naam van *vurigheid*, *zweetpuistjes*, *uitſlag van het zuur* (*Hitzblätterchen*) verſtaat men eene huidziekte van eenen onregelmatigen vorm, die niet zelden de kinderen in de eerſte maanden na hunne geboorte bevangt. Aan verſchillende ligchaamsdeelen namelijk, doch meestal in het aangezigt, aan de armen, en beenen, komen roode, kleine, niet zeer verhevene puistjes, en menigmaal ſlechts kleine, of ook grootere, roode vlakken, waarop zich ſomtijds ook, met helder vocht gevulde, blaasjes vertoonen, te voorſchijn. Deze uitſlag heeft geen geregeld beloop, is ſomwijlen eenige dagen zigtbaar, verdwijnt, komt terug, en verlaat de kinderen meestal zonder hunne gezondheid in het minſte te benadeelen. Zelfs de voorſpoedigſte kinderen krijgen dikwijls dezen uitſlag, die gewoonlijk niet veel te beduiden heeft. Evenwel heeft men ſomtijds waargenomen, dat er, na deszelfs plotſelijk verdwijnen door het vatten van koude, *diarrhoe*, kolijk, brakingen, ſtuipen ontſtonden.

Eene te warme kleeding of bedekking, verzuimde reiniging der huid, misſlagen tegen den leefregel, zoo wel der kinderen, als der moeder of min, enz: kunnen tot dezen uitſlag aanleiding geven.

De genezing volgt gewoonlijk, zonder geneesmiddelen, door eene matige warmte (*Temperatur*), het laauwe bad, en vermijding der koude. Indien de uitſlag op eensv erdwijnt, en door toevallen, die op ſtof-

verplaatsing (*metastasis*) duiden, gevolgd wordt, moet men gebruik maken van warme baden met mostaardzaad, roodmakende (*rubefacientia*) en blaartrekkende (*vesicatoria*) middelen, en in het algemeen van de zoodanigen, die met den algemeenen ziektestaat het meest overeenkomen.

3.

Het smarten.

Het *smarten* (*intertrigo*) komt bij jonge kinderen zeer dikwijls voor, en bestaat daarin, dat de huid op alle plaatsen, waar zij plooijen vormt, onder de armen, tusschen de beenen, aan den aars, de schaamlippen, in den nek, achter de ooren, enz. rood wordt, ontvelt, en vocht van zich geeft.

Zeer dikwijls is de oorzaak hiervan te vinden in verzuimde reiniging, wanneer de pis, het zweet, en huidsmeer niet dikwijls en herhaalde malen afgewasschen worden. Alle de oude geneesheeren hebben eene scherpte in het ligchaam voor de oorzaak gehouden, en zuurtemperende en ontlastende middelen als noodzakelijk beschouwd. Wijl het echter dikwijls gebeurt, dat zelfs zeer gezonde kinderen daarmede behebt zijn, vooral wanneer zij vet en volsappig zijn en eene fijne huid hebben, kan men dit voor niets anders dan voor eene plaatselijke ziekte der huid aanzien. Hierbij komt in aanmerking, dat de vermeerderde warmte aan de lijdende plaatsen ook e uit waseming vermeerdert, en dat wanneer de huid eens ontveld is, de werkzaamheid van derzelver watervaten, volgens J. P. FRANK, eene zieke-

kelijke ſtrekking aanneemt, waardoor de naastbijgelegene deelen ſchijnen aangeſtoken te worden.

De genezing vereischt voor alles de grootſte reinheid, dikwijls herhaalde wasſchingen met koud water, melk, zemel-water, eene zachte en voorzigtige afdroging zonder wrijving, enz.

Indien deze middelen niet helpen, bedient men zich van omſlagen van fijn geſchrapte of geraspte gele wortelen (*Daucus Carota*). Kalkwater met melk, verdund *aqua vegeto-mineralis* GOULARDI, zalf uit kalkwater en olie, *unguentum Pomatum* of *Roſaceum* met *oxydum Zinci* (No. XV.), enz: worden door JAHN en anderen aanbevolen. Meestal echter kan men deze middelen ontberen.

Inwendig iets tegen dezen uitſlag te ondernemen, blijft, indien het kind overigens gezond is, vruchteloos. Zacht ontlastende middelen kunnen echter, indien het kind zeer volbloedig en goed gevoed is, door vermindering der vochten, en door derzelver afleiding van de huid, ſomtijds nuttig zijn.

Waar algemeene ziekten, verzwakte ſpijsvertering en voeding, klierziekte, uittering, enz. gelijktijdig aanwezig mogten zijn, daar moet een met de beſtaande ziekte overeenkomſtig geneesplan in werking gebragt worden.

Het ſmarten achter de oren wordt op dezelfde wijze behandeld.

4.

De huidworm. (*Comedones*, *Crinones*).

De geneesheeren van vroeger tijd meenden, dat deze ziekte werkelijk beſtond in levende wormpjes, die zich in de huid ophielden; zoo dat dit gevoelen onder de lagere volksklaſſe nog heden zeer algemeen is.

Naderhand is echter gebleken, dat zij niets anders is dan het overblijfſel van eene grootere afſcheiding en ophooping van het taaije huidſmeer (*ſebum cutis*) uit de tallooze vetkliertjes, of vetblaasjes (*glandulae ſebaceae*), die allerwegen onder de huid verſpreid liggen (en in welker uitvoerende buisjes deze zoogenoemde huidworm bevat is. K.) Is zulks in eene groote hoeveelheid over de huid verſpreid, dan neemt deze daardoor bij de kinderen eene voelbare ruwheid aan; en bij nader onderzoek ziet men eene menigte, boven de huid uitſtekende, gele, bruine, of zwartachtige verhevenheden of puntjes. Deze worden door het kortzigtig gemeen voor de koppen der wormpjes gehouden, en ontleenen hunne donkere kleur van de verzuring (*oxydatio*) van het, aan de inwerking der dampkringslucht blootgeſtelde, huidſmeer, en van de onreinheid. Bij eenen aanmerkelijken graad dezer ziekte is jeukte en branding der huid, hetwelk de kinderen onrustig maakt, vermagering, en uittering daarmede verbonden.

Ter genezing paſſen warme baden met zacht prikkelende middelen, zeep, zeewater, *aromatieke* kruiden,

den, enz: Men kan daarenboven, naar den raad van HEIM, vóór het bad de zieke deelen met honig laten beſtrijken. In het bad worden de kinderen met wollen lappen zacht gewreven, waarop het wormvormig huidſmeer in groote menigte te voorſchijn komt. Het herhaald gebruik van het bad, en eene menigvuldige verwisſeling van ſchoon linnengoed zijn ter genezing gewoonlijk toereikend. Inwendige middelen komen ſlechts te pas, wanneer verminderde voeding en uittering voorhanden zijn. De ziekte komt meestal onder de lagere volksklasſe voor, ten gevolge van verzuimde reiniging, en te groote opvulling met ongezond voedſel.

5.

Het zeer hoofd. (*Tinea capitis*).

Onder deze benaming verſtaat men onderſcheidene, aan het behaarde gedeelte des hoofds voorkomende, ſoorten van uitſlag, die alleen met betrekking tot den tijd, welken zij duren, de hardnekkigheid, waarmede zij de behandeling wederſtaan, en de meerdere of mindere uitgebreidheid, welke zij innemen, van elkander ſchijnen te verſchillen. De verſchijnſelen, die aan iederen uitſlag op het hoofd eigen zijn, beſtaan in: jeukende, en zich al verder uitbreidende zweren op het behaarde gedeelte van het hoofd, welke een kleverig, ſtinkend vocht afſcheiden, en korsten van verſchillende kleur en hardheid vormen.

a) De geringſte graden komen voor onder den naam van dauwworm of klieren op het hoofd (*acho-*

rei, *favi*). Men verſtaat daaronder de niet zamenhangende, meer oppervlakkige zweren, die geene dikke, harde, noch langdurige korsten maken. Deze zweren bevinden zich gewoonlijk aan het achterhoofd en in den nek, droogen ſpoedig op, en derzelver genezing is, onder eene goede behandeling, niet moeijelijk.

b) Het eigenlijke *zeere hoofd* (*tinea maligna*) vormt zamenhangende, het geheele hoofd, doch voornamelijk het voorſte gedeelte en de kruin innemende, zich ſteeds verder uitbreidende, invretende zweren, die dikke, harde, en geelachtig groene korsten hebben, waaronder ſcherpe en ſtinkende etter afgeſcheiden wordt, die altijd nieuwe korsten voorbrengt. De *tinea maligna* grijpt dieper in de zelfſtandigheid der huid in, tast ook de haarwortels aan, en duurt zoo lang, tot deze vernietigd worden. Bij de andere ſoorten van hoofduitſlag (*achores*, *favi*) daarentegen nemen de haarwortels geen deel aan de ziekte. De *tinea maligna* duurt langer, is moeijelijker te genezen, en verdwijnt in die gevallen, waar de kunst vruchteloos blijft, meestentijd met de jaren der huwbaarheid.

Aangaande de voormaals heerſchende, doch valſche, begrippen van ſcherpte der vochten, zuiveringsmiddel, enz: waarmede men de oorzaak dezer uitſlagen meende gevonden en verklaard te hebben, geldt al dat gene, wat, ter gelegenheid der melkkorst, omtrent dit onderwerp gezegd is.

Meestal ontſtaan deze ſoorten van uitſlag bij kinderen, wier watervaatſtelſel ziekelijk, wier ligchaamsgeſtel *ſcrophuleus*, en wier ſpijsvertering en voeding ge-

gebrekkig is. Komt hier dan nog bij dat zulke kinderen niet behoorlijk op het hoofd gereinigd worden, van ongedierte krielen, warme hoofdbedekkingen, bontemutsen, enz: dragen, zoo als voorheen algemeen in gebruik was, dan ontstaat er ophooping, en ziekelijke afscheiding of doorzweeting van stolbare wei (*Lymphe*) in de algemeene bekleedselen van het hoofd, en deze uitslag is daarvan het gevolg. Allerwegen bevestigt het zich door waarnemingen, dat deze walgelijke ziekten veel zeldzamer voorkomen, na dat de gewoonte om het hoofd bloot te dragen, dikwijls te wasschen en te reinigen, in Duitschland algemeener is geworden. De *tinea maligna* kan echter ook door onmiddellijke aanraking of besmetting voortgebragt worden.

De *voorspelling* is over het algemeen niet ongunstig. De mindere graad (*achor*, *favus*) is nooit gevaarlijk, als men dezen aan zich zelven overlaat, en de hoogere (*tinea maligna*) wordt zulks slechts bij langen duur, groote uitbreiding, en algemeene ziekelijkheid (*cachexia*), door in een' staat van uittering over te gaan. Eene plotselijke onderdrukking of opdrooging der *tinea* door sterk werkende middelen kan tot oogontstekingen, blindheid, doofheid, ja zelfs longziekten aanleiding geven.

Het, onder het volk algemeen verspreid, gevoelen: dat uitslag op het hoofd iets heilzaams is, en dat de kinderen daarna gezond worden: schijnt het vermoeden te bevestigen, dat deze soorten van uitslag niet zelden onschadelijke ontwikkelingstoevallen zijn, waardoor de natuur het evenwigt in de voeding (*Reproduction*) herstelt, en het ontstaan van *scro-*

phe-

phelen, Engelſche ziekte, en klierverhardingen verhoedt. Opmerkelijk is insgelijks de waarneming: dat ſedert het verminderen van uitſlag op het hoofd bij kinderen, ontſteking der herſenvliezen, waterzuchtige doorzweeting in de herſenen zelven, en ontſtekingachtige waterzucht der herſenholten, veel menigvuldiger ſchijnen te worden dan voorheen.

De *genezing* kan bij de mindere graden dikwijls door eene uitwendige behandeling alleen bewerkt worden. Het afſnijden der aaneengekleefde haren, het dooden van het ongedierte, het dikwijls waſſchen en kammen, het gebruik van dunne mutsen, die het hoofd ſlechts tegen de inwerking der lucht beveiligen, maar niet broeijen, is in vele gevallen toereikend. Het dooden der luizen geſchiedt met eene zalf van Pieterſeliezaad, of door het voorzigtig gebruik der Kwikzalven, enz; terwijl men ter los- en weekmaking der harde korsten, zich van de, bij de *melkkorst* opgegevene, middelen bedient, ingeval de genezing te lang mogt vertragen.

Indien er geene aanmerkelijke kliergezwellen mede verbonden zijn, is het voldoende, de in het Hoofdſtuk der klierziekte optegevene, bittere en *aromatieke* middelen te laten gebruiken, om de algemeene voeding tot derzelver gezonden ſtaat terug te brengen; ſlechts bij de hoogere graden des *ſcrophuleuſen* toeſtands komen de, veel te algemeen aangewend wordende, purgeer- Kwik- en andere, daar ter plaatſe voorgeſchrevene, middelen te pas.

Met meer moeite gaat de genezing van de *tinea maligna* gepaard. Deze wederſtaat dikwijls alle inwendige en zelfs alle uitwendige middelen, wanneer zij niet de

ge-

geheele vernietiging der ziekelijke voortbrengſels en der haarwortels op de lijdende plaatſen bewerken.

De *plaatſelijke middelen*, waarvan men zich dikwijls met goed gevolg bediend heeft, zijn zeer talrijk.

Aanprijzenswaardig is de geneeswijze van HEIM, die de met korsten bedekte plaatſen met gewone, dubbel gevouwene, koolbladen laat beleggen. Hiermede laat hij tweemaal daags wisſelen, en gaat er zoo lang mede voort, tot de korsten afgevallen zijn, en de daaronder zich bevindende etterachtige ſtof verdwenen is, waartoe 8—14 dagen vereischt worden. Zijn de korsten droog, dan laat men dezelve vooraf met boter en olijfolie beſtrijken. Onder deze behandeling wordt het hoofd zuiver zonder dat zulks den zieken pijn veroorzaakt; ſlechts hij, zoo wel als de huisgenooten, hebben veel van den ſtank te lijden (*).

FRANK geeft den raad, om de korsten met eene pap van *Malva* en *Cicuta* zoo lang te bedekken, tot zij week worden en afvallen. UNDERWOOD gebruikt tot dat einde een ſterk afkookſel van Tabak; DUNCAN eene zwakke oplosſing van *mercurius ſublimatus*.

(*) Een eenvoudig, en gemakkelijk aantewenden, middel is het 1-2-3 maal daags inſmeren van groene, of iedien deze te veel prikkelt, witte zeep op de harde korſten, en derzelver afwasſching met laauw water door middel van eenen ſtevigen borſtel. Door HAMILTON [*Beobachtungen über Scropheln, etc.* 1793.], en in *Rezepte und Kurarten der besten Aerzte aller Zeiten* [*Th.* IV. *S.* 314—16. 2e *Auflage.* 1814] wordt zulks als een voortreffelijk middel opgegeven. K.

blimatus corrosivus (een grein in vier *oncen* water), welke met broodkruim tot eene pap word gemaakt; STARK eene oplosfing van *hepar Sulphuris;* DESAULT eene oplosfing van zes greinen *sublimaat* en even veel Spaanschgroen (*aerugo*) in twee pond water.

De overige Kwikbereidingen heeft men in den vorm van zalven aangewend, zoo als: *unguentum mercurii album, rubrum, citrinum, Neapolitanum*, enz. Het *acidum muriaticum* is door PLENK als zeer werkzaam aangeraden (N°. XLIX), en het *acidum muriaticum oxygenatum* door DEIMAN en BREIKMAN zeer dienstig bevonden. De eerfte mengt zestig droppels, de laatfte anderhalve tot twee *drachmen* onder eene *once* olie. Ik zelf heb tweemaal daarmede eene verouderde *tinea maligna* met goed gevolg genezen. BARLOW heeft een mengfel uit zwavelzure Potasch, Zeep, Kalkwater, en Wijngeest beftaande (N°. L.), als onfeilbaar geroemd. Zoo heeft men insgelijks met de fchurftzalven van WERLHOFF, JASSER (*) en RING dikwijls de *tinea* genezen.

BICKER raadt inwendig de middelen tegen de klierziekte, en uitwendig eene zalf van Spaanschgroen, zoete Kwik, en Pomade aan (N°. LI.). ALIBERT roemt de werkzaamheid eener zalf met houtskolenpoeijer en Zwavel.

Ter genezing der onzuivere zweren na het afvallen der korsten, bedient men zich gedeeltelijk van de-

(*) Hiermede ftemt bijna overeen het *unguentum Sulphuratum*, of *ungt: ad fcabiem* der Bataafsche Apotheek.

dezelfde zalven, gedeeltelijk van houtskolenpoeijer of Zinkbloemen (*oxydum Zinci*). Indien echter niets helpt, kan men zijne toevlugt nemen tot reepen van pekpleister, waarmede de haarwortels uitgetrokken worden; of eindelijk tot de vernietiging en verettering der korstige plaatsen, door middel van eene pleister, die van in azijn gekookte *gummi Ammoniacum* gemaakt wordt, en eenige weken op het hoofd liggen blijft.

ZES-

ZESDE AFDEELING.

Ziekten der voedingswerktuigen bij kinderen.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Klierziekte (*).

Het woord *ſcrophelen* (*ſcrophulae*) gebruikt men in eenen tweeledigen zin. Men verſtaat namelijk niet zelden daaronder:

1°. Iedere opzwelling der klieren; en maakt dan onderſcheid tusſchen *ware* en *valſche ſcrophelen* (*ſcrophulae verae*, *ſpuriae*), van welken alleen de eerſten het gevolg der klierziekte zijn.

2°.

(*) C. G. Th. Cortum. De *vitio ſcrophuloſo*. II. *Tom.* *Lemgov.* 1789—1790.

F. A. Weber. *Von den Skropheln*. *Salzburg*. 1793.

Hufeland. *Ueber die Natur, Erkenntniſsmittel und Heilart der Skrophelkrankheit*. 2e *Ausgabe*. *Jena* 1797. 3e. 1819.

J. C. Starke. De *ſcrophularum natura*. *Jenae*. 1803.

An

2°. De algemeene *ſcrophelziekte*, *klierziekte*, dat is ziekte van de ingewanden der voeding (*reproductives System*), welke zich voornamelijk door zwelling en verharding van de klieren der watervaten kenbaar maakt, bij ongehinderden voortgang ziekelijke veranderingen (*deſorganiſatio*) der deelen te weeg brengt, en door eenen ganſchelijken ſtilſtand in de voeding, met uittering, en ſluipkoorts (*febris hectica*) eindigt.

De kenmerken, waaraan men de ware plaatſelijke *ſcrophelen* onderſcheidt, zijn de volgende:

a) De *ſcrophelen* komen aan alle deelen voor, die veel watervaten en klieren bezitten, vooral aan het zijdelijkſche en achterſte gedeelte van den hals, en verſchijnen aanvankelijk als kleine zachte knobbeltjes, van de grootte eener erwt tot die eener hazelnoot, die van tijd tot tijd harder en grooter worden. Men vindt dezelve nooit alleen, maar altijd liggen er verſcheidene bij elkander; dikwijls zijn de watervaten zelven zoo gezwollen, dat zij zich als koorden vol knoopen aan het gevoel voordoen. Door deze eigenſchap onderſcheiden zij zich genoegzaam van die voorbijgaande opzwellingen van enkele

An eſſay on the nature of ſcrophula, with evidence of its origin from diſorder of the digeſtive organs, etc. by RICHARD CARMICHAËL, *London.* 1810. 8°.

A critical inquiry into the pathology of ſkrophula in which the origin of that diſeaſe is accounted for in new principles, by GEORGE HENNING. *London.* 1815. 8°.

Practical inſtructions on the diſeaſes of the veſſels and the glandules of the lymphatic Syſtem, by GOODLAD 1815. 8°.

le halsklieren (*ſcrophula fugax*), welke bij kinderen zoo ligt door verkoudheid, uitſlag op het hoofd, enz. ontſtaan.

b) Van *ſcirrhus* onderſcheiden zich de *ſcropheln* door hare geringere hardheid, grootere beweegbaarheid, en dat zij ſpoediger in omvang toenemen.

c) De algemeene klierziekte, die er ſteeds mede verbonden is, lost allen twijfel op.

Deze langzaam toenemende algemeene klierziekte heeft men in verſchillende tijdperken verdeeld, die zich echter het geſchiktſte tot twee laten bepalen.

Eerſte tijdperk. De ontwikkeling der klierziekte; of gelijk de *practici* het noemen, *de aanleg tot klierziekte* (*habitus ſcrophuloſus*).

Dit tijdperk duurt zoo lang, tot de wezenlijke verſchijnſelen der eigenlijke klierziekte zich openbaren. De volgende kenteekenen zijn zamengenomen het bewijs voor den aanwezigen aanleg tot klierziekte, die dikwijls bij zeer jonge kinderen voorhanden, en van de ouders overgeërfd kan zijn.

De kinderen hebben gewoonlijk een teeder, fijn, zwak ligchaamsgeſtel, ſlappe, weeke, en als het ware los aan de beenderen hangende ſpieren, meestal blond haar, en blaauwe oogen. Het hoofd is, zelfs bij toenemenden wasdom, in evenredigheid tot het overige ligchaam zeer groot, het voorhoofd plat, de kaakbeenderen breed en vooruitſtekend, de bovenlip dik en opgeworpen of omgekruld, de oogappel verwijd, de kleur van het gelaat in het begin dikwijls gezond, zelfs blozend, maar weldra bleek, bol, even als opgezwollen, en ziekelijk. De kinderen leeren vroeg ſpreken, en hebben gewoon-

woonlijk voor hunne jaren een zeer verſtandig voorkomen (*altkluges Anſehen*), doch kunnen eerst laat loopen; de beenen zijn zwak, kunnen het ligchaam niet dragen, en worden ligt krom; de kinderen houden liefst van zitten en kruipen. Zij zijn dikwijls onderhevig aan verkoudheid in het hoofd (*Coryza*), hoest met groote ſlijmafſcheiding, neusbloedingen, ſpruw, ſijnen huiduitſlag, en ſmarten ligt aan den hals, onder de armen, en tusſchen de beenen. De ſpijsvertering en ontlasting van drekſtoffen is onregelmatig, terwijl de voeding vermindert. Groote gulzigheid en vraatzucht bij toenemende vermagering, afgang van ſlijmige, kleiachtige, ſcherpe, dikwijls groene, ſtoffen, en troebele of niet heldere, ſomwijlen melkwitte pis, zijn gewone verſchijnſelen.

Wanneer deze aanleg tot klierziekte, die ſomtijds reeds van de geboorte af aanwezig, doch ſomtijds ook door verwaarloozing der kinderen ontſtaan kan zijn, aan zich zelven overgelaten wordt, brengt hij de volgende verſchijnſelen voort, tot hij vroeger of later in de volkomene *ſcrophelziekte* overgaat.

De toevallen, en met dezelve de gevolgen eener onregelmatige ſpijsvertering en voeding nemen toe, neiging tot luchtontwikkeling in het darmkanaal, verſtopping of ontlasting van taaije, ſlijmige, kleiachtige ſtoffen, en wormziekte komt zeer dikwijls voor. De ontwikkeling en groei des ligchaams is geſtoord. De tanden verſchijnen laat, langzaam, en onregelmatig. De beenderen verkrijgen later dan naar gewoonte hunne behoorlijke hardheid en ſtevigheid, de ſpieren hare ſterkte en kracht. Daaren-

tegen ontwikkelen zich de geestvermogens vroeger, en eene ziekelijke jeukte aan de teeldeelen geeft reeds aan jonge kinderen aanleiding tot menigvuldig wrijven derzelve, vroegtijdig ontwaken der geslachtsdrift, zelfsbevlekking, en slijmontlasting uit de teeldeelen, zoowel bij jongens als meisjes (*gonorrhoea* - eigenlijk *blennorrhoea-scrophulosa*).

Tweede tijdperk. De geheel ontwikkelde ziekte kenmerkt zich door de volgende verschijnselen:

1) Het uitzigt der kinderen verraadt reeds aan den ervaren arts den klierzieken toestand. Het groote hoofd, vooral het uitpuilend achterhoofd, de dikke buik, waarin men de gezwollene klieren van het darmscheel duidelijk door de algemeene bekleedselen voelen kan, de dunne en vermagerde armen en beenen, het vaal en ingevallen gelaat, enz. waarborgen tegen alle misvatting.

2) In dit tijdperk komen de boven beschrevene plaatselijke *scrophelen* zoowel voor, op zijde, als achter aan den hals, onder de okssels, in de liezen, en in het darmscheel te voorschijn. Ook kunnen zij in alle inwendige deelen, waarin watervaten en klieren liggen, ontstaan. Altijd zijn deze aanzwellingen van eenen *chronischen* aard, zoodat zij dikwijls jaren lang onveranderd en onpijnlijk blijven. De uitwendig gelegenen gaan somtijds ook tot ontsteking over, veroorzaken dan eenige pijn, worden harder en onbewegelijker. De ontsteking eindigt in verharding, of verettering en klierverzwering, welke men aan den slechten etter en eeltachtige randen herkennen kan.

3) Ontstekingen van zulke deelen, die veel klieren

ren bezitten, zoo als de oogleden met de Meiboomſche klieren (*pſorophthalmia ſcrophuloſa*), de neusvleugels, enz.

4) Dauwworm op het hoofd (*tinea capitis*) en huidziekten van verſchillenden aard verzellen gewoonlijk de klierziekte. Hieronder behoort de uitſlag rondom den mond, het ſmarten achter de ooren, de *ſcabieuſe* en *herpetiſche* huidziekten.

5) Niet zelden zijn de kinderen koortsachtig; ſomtijds is er werkelijke koorts aanwezig, die echter altijd van eenen langzamen en ſleependen aard is.

Blijft de geheel ontwikkelde *ſcrophelziekte* aan zich zelve overgelaten, of is de hulp der kunst tegen dezelve onwerkzaam, zoo ontſtaat er eene reeks van gebreken en kwalen, die men allen als hare gevolgen en voortbrengſelen kan aanmerken. Deze zijn ten deele plaatſelijk, ten deele algemeen.

Plaatſelijke. De *ſcrophuleuſe* oogontſteking veroorzaakt ligt vlakken en verduisteringen van het hoornvlies, en vergroeijing der traanbuizen (*fiſtulae lacrymales*). Groote opzwelling der halsklieren brengt ſtijfheid en verdraaijing van den hals te weeg. *Scrophelen* onder de okſels, die ſomwijlen de grootte van een hoenderei verkrijgen, drukken op de zenuwen en bloedvaten. Zwelling der ſchildklier (*glandula thyreoidea*), borstklier (*thymus*), en der klieren van VESALIUS verhinderen het ſlikken. Weigezwellen (*tumores lymphatici*), de zoogenoemde witte zwelling (*tumor albus*) en waterzucht der gewrichten, beengezwellen aan handen en voeten, beenbederf, verſchuiving der rugwervelen, kromming en misvorming der ruggraat zijn niet zelden ge-

gevolgen der klierziekte. Eindelijk heeft men *ſcrophelen* waargenomen in bijkans alle ingewanden, zoo als in de lever, maag, alvleeschklier, nieren, baarmoeder, longen, enz. Ja ſommige geneesheeren willen zelfs *ſcrophelen* in de herſenen ontdekt hebben.

Algemeene. Bij kinderen ontſtaat uittering en ſluipkoorts (*febris hectica*). De buik is dik, hard, geſpannen, men voelt de verharde klieren van het darmſcheel uitwendig door de buiksbekleedſelen. Het geheele ligchaam is overigens in den hoogſten graad uitgeteerd. Bij volwaſſenen gaat de klierziekte dikwijls in de knobbelige longtering (*phthisis tuberculoſa*) over.

De *ſcrophelziekte* is zeer verſchillend in haar beloop, en van eenen geheel onbepaalden duur. Somtijds ontdekt men haar reeds bij kinderen, die pas geboren zijn, doch gewoonlijk in het tijdperk der tanden en kiezen; bij ſommigen, doch zeldzamer, ten tijde der huwbaarheid. Onder gunstige omſtandigheden verdwijnen de *ſcrophelen*, na verloop van eenige jaren, ſomtijds van zelfs, in andere gevallen blijven zij het geheele leven voortduren.

Eenen aanmerkelijken invloed oefenen de ontwikkelingstijdperken (*) van het ligchaam op deze ziekte uit

(*) MALFATTI (*Entwurf einer Pathogenie aus der Evolution und Revolution des Lebens. Wien.* 1809.) voornamelijk heeft de *ſcrophelen* als ontwikkelingsziekte beſchouwd, en zeer ſcherpzinnig getracht te bewijzen, dat dezelve niets

uit, welke met derzelver aanvang tevens zich geheel ontwikkelt of geheel verdwijnt. Bij meisjes brengt het tijdperk der huwbaarheid (de eerſte maandſtonden) dikwijls eene gunſtige verandering te weeg; doch men heeft insgelijks waargenomen, dat bij vrouwen, die in hare jeugd ſterk aan klierziekte geleden hadden, de *ſcrophelen*, na het wegblijven der maandſtonden, weder op nieuw verſchenen.

De huidziekten vernietigen ſomwijlen den aanleg tot klierziekte (*diatheſis ſcrophuloſa*) geheel en al; ſomwijlen geven zij echter aanleiding tot deszelfs ontwikkeling.

Het is eene bekende zaak, dat men, als naaſte oorzaak der *ſcrophelen*, een bijzonder en eigendommelijk bederf in de vochten, onder den naam van *ſcrophuleuſe* ſcherpte aangenomen heeft, doch welker beſtaan vóór de ontwikkeling der ziekte in 't geheel niet te bewijzen, en derhalve tot verklaring van derzelver ontſtaan volſtrekt ontoereikend is. Waar

is

niets anders dan eene ziekelijke en te veel verdierlijkte toeſtand van het kinderlijk ligchaam of eene te *vroege jeugd is*, en van eenen tegenovergeſtelden aard met de Engelſche ziekte (*Rachitis*), die hij voor een' te grooten plantaardigen toeſtand van het kinderlijk geſtel houdt, en een voortdurend *vruchtleven* noemt. (Men herinnere zich de door den ſchrijver in beſcherming genomene vergelijking van de vrucht met de plant, en van het geboren kind met het dier. Zie het begin der eerſte Afdeeling. K.)

Een doorgevoerd onderzoek aangaande dit gevoelen kan men vinden in des ſchrijvers werk: *über die Entwicklungen, etc.* S. 93. en volgende.

is het intusschen, dat er, door de onregelmatigheid in de verrigting van het watervaatstelsel, eene ziekelijke menging der vochten moet geboren worden; ja wat meer is, men kan deze ziekelijke menging, die misschien het eigendommelijke der *scrophuleuse* oogontstekingen, veretteringen, zweren, enz: uitmaakt, *scrophuleuse* scherpte, ontmenging (*dyscrasia*) der vochten, of zoo als men liefst wil, noemen; maar in alle geval is het niet te ontkennen, dat dit bederf der vochten, zoo wel als ieder ander, veel eer het gevolg dan de oorzaak der ziekte is.

Een ziekelijke toestand der voedingswerktuigen, door eene ziekelijke verrigting van het stelsel der watervaten in het algemeen, en van derzelver klieren in het bijzonder, te weeg gebragt, zal dus wel buiten kijf de wezenlijke oorzaak dezer ziekte zijn (*).

De aanleg (*praedispositio*, *seminium*) komt bij deze ziekte voornamelijk in aanmerking. De *bijzondere* aanleg heeft zijnen oorsprong aan erfelijkheid te danken. De dagelijksche ondervinding leert, dat ouders, die zelven *scropheln* hebben, of wier voedingswerktuigen door *chronische* huidziekten, *syphilitische* toevallen, enz: verzwakt zijn, kinderen telen, die den aanleg tot klierziekte mede ter wereld brengen.

(*) CARMICHAEL zoekt de naaste oorzaak der *scropheliekte* in gestoorde spijsvertering; HENNING in verhinderde huidverrigting van deelen, die met eene fijne huid maar geene kleeren bedekt, en aan de lucht blootgesteld zijn; GOODLAD in *chronische* ontsteking der watervaten en klieren.

gen. CULLEN is van meening, dat deze aanleg nog meer van den vader dan van de moeder overerft. De latere Engelsche geneesheeren, GOODLAD, CARMICHAEL, HENNING, ontkennen deze overerving geheel en al, maar zeer ten onregte.

De *algemeene* aanleg bestaat in een slap, week ligchaamsgestel, slijmachtigen aard (*temperamentum phlegmaticum*) in den kinderlijken leeftijd, vooral tot het zevende jaar.

Schadelijke omstandigheden, wier invloed den aanleg in volkomene ziekte doet overgaan, zijn voornamelijk de zoodanigen, die bepaaldelijk op het darmkanaal en de huid, en door dezen op het stelsel der watervaten werken. Daaronder behoort: ongezond en onverteerbaar voedsel, bij jonge kinderen de lijmige, stijfselachtige meelpap, het te veelvuldig gebruik van boterhammen, bij de armere volksklasse van aardappelen, meelkoeken, enz: waardoor zwakte en verslapping der darmbuis, slijmophoopingen, wormtoevallen ontstaan.

Onreinheid, vochtige, bedompte, kleine, door de zon nooit verlichte woningen, een aanhoudend verblijf binnenshuis, het lang liggen in zachte verenbedden, het gemis der vrije lucht, morsigheid en verzuimde wassching der huid, misbruik der zoogenoemde oplossende, de scherpte inwikkelende, ontlastende middelen, en der geestrijke dranken, dragen zeer veel tot ontwikkeling der klierziekte bij. Verzwakkende omstandigheden van allerlei aard, bvb: zelfbevlekking in de vroegste jeugd, zijn insgelijks zeer schadelijk. Het gevoelen, dat de *scrophelen* besmettelijk zouden zijn, is, zoo als CULLEN, SPRENGEL, en

anderen zeer juist aangemerkt hebben, van allen grond ontbloot.

Voorſpelling. Op zich zelve genomen is de *ſcrophelziekte* niet gevaarlijk, en kan verſcheidene jaren, ja zelfs het geheele leven door, blijven voortduren; maar zij kan doodelijk worden door hare gevolgen: bij kinderen door uittering, beenbederf, en de gevolgen van klierverzweringen: bij volwaſſenen door overgang in de knobbelige longtering (*phthiſis tuberculoſa*). In alle gevallen is echter de ziekte van langen duur, en zeer moeijelijk te genezen. De voorſpelling in ieder bijzonder geval rigt zich voornamelijk naar het ligchaamsgeſtel der zieken, en den graad der ziekte. Wanneer deze door overerving ontſtaan is, wordt de genezing veel moeijelijker. Duurt zij tot na het tijdperk der huwbaarheid voort, dan is zij ongeneeslijk. Zoo lang zij nog niet tot geheele ontwikkeling gekomen is, laat zich van eene doelmatige geneeskundige behandeling nog eenen gelukkigen uitſlag verwachten. Heeft men echter reeds met uittering en fluipkoorts te kampen, dan is de kunst zelden in ſtaat de overwinning te behalen.

De *genezing* der *ſcrophelziekte* heeft, wanneer zij reeds tot eene aanmerkelijke hoogte geſtegen is, altijd met belangrijke hindernisſen te worſtelen. Be-

al-

halve de juiste bepaling der aanwijzingen ter genezing vordert zij veel geduld, volharding, en de mogelijkheid van den leefregel en het voedsel geheel en al naar het bepaalde doel te kunnen inrigten.

De aanwijzingen (*indicationes*) ter genezing zijn tweeledig:

1) Herstelling der gewone verrigting van het stelsel der watervaten, en versterking der werkzaamheid in de voedingsorganen in 't algemeen:

2) Genezing der verharde kliergezwellen in 't bijzonder.

Aan de eerste aanwijzing voldoet men gedeeltelijk door zulke middelen, die eene in het oog loopende werking op het watervaatstelsel uitoefenen, gedeeltelijk door eene, over het algemeen, prikkelende en versterkende geneeswijze. Deze laatste vermag niet alleen oneindig veel ter genezing, maar is daartoe ook wezenlijk noodzakelijk, en het is een voorregt der hedendaagsche geneeskunde boven de oude, dat zij de voormaals algemeene, en te onbepaald aangewende, oplosfende behandeling eenigzins laten varen, en de algemeen versterkende en prikkelende middelen met dezelve verbonden heeft.

Indien de klierziekte nog niet volkomen ontwikkeld is, en zich in het eerste tijdperk bevindt, is de algemeen versterkende geneeswijze, naar de omstandigheden gewijzigd, dikwijls alleen ter genezing toereikend; slechts moet het voedsel, en de leefregel in zijn geheelen omvang, doelmatig en krachtig medewerken.

Ontdekt men nog geene aanmerkelijke kliergezwellen aan den hals en in het darmscheel, dan kan men, onder de geneesmiddelen, gebruik maken van bitte-

re

re *extracten*, opgelost in een of ander *aromatiek* water. Men maakt den aanvang met de minst bitteren (*extractum Graminis*, *Taraxaci*, *Trifolii fibrini*, *Fumariae*, *etc.*) en klimt langzaam op tot de ſterkſten (*Abſynthium*, *Polygala amara*, *Quaſſia*, *etc.*). Hiermede kan men, naar omſtandigheden, een of ander geeſtrijk en *aromatiek* aftrekſel (*tinctura*) verbinden. Ook kunnen aftrekſels van *Valeriana*, *Calamus aromaticus*, afkookſels der *Caryophyllata*, *Kina*, *Angustura*, enz. in dezen toeſtand grooten dienst doen, en, naar gelang der omſtandigheden, met vlug prikkelende middelen, of bij trage buiksontlasting, met Rhabarber verbonden worden. (N°. XXXVI en XXXVII.) Voor de nabehandeling paſſen voornamelijk de ijzerbereidingen (*martialia*), zoo als de verſchillende *ijzertincturen*, en met ijzervijlſel, Kina, en ſpecerijen afgetrokkene ſtaalwijnen.

Zonder goed voedſel, en doelmatigen leefregel, kan men echter geen gewenscht gevolg der geneeskundige behandeling verwachten.

Met betrekking tot de *ſpijzen* moet alles, wat zwaar te verteren, en tot ontwikkeling van zuur genegen is, vermeden worden. Ligt te verteren en voedzame ſpijs, vleeschſoepen, *bouillon* met dojer van eijeren, vleesch van jong gevogelte, wildbraad, kalfsvleesch, jong rundvleesch, jonge groenten, enz: mogen gebruikt worden. Daarentegen moet men alle zware en vette meelſpijzen, meelbollen, meelkoeken, gebak, vet, gezouten of gerookt vleesch, winden en zuur ontwikkelende groenten en vruchten, geheel en al verbieden.

Tot

Tot gewonen drank verordene men bier, dat eenigzins bitter, en goed uitgegist is. Tusschen beiden kan een weinig wijn, in eene kleine hoeveelheid, nuttig zijn. Eikelkoffij is door vele geneesheeren als zeer werkzaam aangeraden, en verdient wezenlijk als een krachtig hulpmiddel dezen lof. Melk en melkspijzen in het algemeen mogen slechts spaarzaam gebruikt worden.

Het *laauwe bad*, dagelijks aangewend, is een der voornaamste middelen ter genezing. Baden met *aromatieke* kruiden, zoo als: *Melissa*, *Mentha*, *Chamomilla*, *Serpyllum*, *Thymus*, *Lavendula*, enz: zoo ook *Cicuta* (volgens HUFELAND) zijn zeer aanprijzenswaardig. Van zeep-staal- en zwavelbaden heeft men insgelijks nu en dan een goed gevolg waargenomen (*).

Aanbevolen blijft overigens het dikwijls wrijven der huid met wollen, en met damp van wierook, *Myrrha*, *pulvis fumigatorius*, *etc*: goed doortrokkene doeken, het inwrijven en inſmeren van geestrijke middelen langs de ruggraat en op den buik.

Bij de kinderen uit de lagere volksklasse, die kommer en gebrek lijden, en van onreinheid vergaan, heeft eene verandering van voedsel en het warme bad eene ongeloofelijke werking. Eene dikwijls herhaalde verwisseling van behoorlijk uitgewasemd lin-

(*) Door hen, die digt aan zee wonen, of in de gelegenheid zijn zeewater te bekomen, is het zeebad met veel voordeel te gebruiken; waaromtrent het voldoende zij te verwijzen naar het uitvoerige werk: *over de zeebaden*: van MOLL en STIERLING. Dordrecht. 1820. K.

linnengoed, en zindelijke, niet te zware bedden (liefst matrasſen) zijn insgelijks aanteraden.

Van zeer veel belang is wijders het genot der vrije lucht. Het gevoegelijkſte begint men daarom de kuur in de lente, en brenge de kinderen, bij helder en ſchoon weder, zoo veel mogelijk in de open lucht. Zoo lang zij te zwak zijn om te loopen, doet men hen dragen, rijden, of in het algemeen eene lijdelijke beweging ondergaan. Bij het toenemen der krachten moet men hen van lieverlede tot zelfſtandige beweging aanzetten. Des winters, en bij ſlecht weder, moeten zij in vrolijke, ruime, drooge, het volle daglicht ontvangende kamers doorbrengen, en vooral in geene vochtige en benaauwde noch kleine kamer ſlapen.

De onmogelijkheid om bij de lagere volksklasſen aan deze vereischten, betrekkelijk het voedſel en den leefregel, te voldoen, doet de zorgvuldigſte pogingen des geneesheers dikwijls mislukken.

Indien de *ſcrophelziekte* tot eene volkomene ontwikkeling gekomen is, en de klieren aan den hals en in het darmſcheel aanmerkelijk gezwollen zijn, is het opvolgen van het boven beſchreven geneesplan alleen niet toereikend. Alvorens van de bovengenoemde middelen gebruik te kunnen maken, moet men dezulken, die op het ſtelſel der watervaten bij voorkeur werken, vooraf laten gaan, of ten minſte met de eerstgenoemden verbinden.

Deze middelen en geneeswijzen, waarvan de ge-

geneesheeren zich in die gevallen bediend hebben, verſchillen veel van elkander.

Velen hebben door braak- en purgeermiddelen de maag, darmbuizen (*primae viae*) willen reinigen, en van verzamelde ziekteſtoffen, taaijeſlijm, enz: die men als grondoorzaak der ziekte aanmerkte, willen bevrijden. Doch hoezeer het in vele opzigten nuttig kan zijn de kuur met deze middelen, waar door men zich den weg baant tot eene betere werking der volgenden, en eene ſterkere opſlorping en werkzaamheid der watervaten verwachten mag, te beginnen, is echter derzelver aanhoudend gebruik zeer zeker ondoelmatig en nadeelig. Zeer voordeelig echter kan een purgeermiddel in het begin zijn, indien er wormen met groote werkeloosheid (*atonie*) en verſlijming des darmkanaals voorhanden mogten wezen. In dergelijke gevallen heb ik mij, met groot voordeel, bediend van *Calomel* met *pulvis Jalappae*, zoo dat er vier-zes ontlastingen op volgden.

Eene uitmuntende en weldadige werking bewees mij ſteeds het aanhoudend gebruik van *pulvis* PLUMMERI (N° XXXVIII), waarin drie der voornaamſte, en door de ondervinding beproefde, middelen tegen de *ſcrophelen* met elkander vereenigd zijn. Meestal liet ik er des morgens en avonds eene gift van nemen, en was de algemeene zwakte groot, door den dag de bovengenoemde verſterkende middelen. Zoodra er *diarrhoe* ontſtaat, vermindert men de gift, of houdt eenige dagen tusſchenpoozing. Weeke, rijkelijke, met dik ſlijm vermengde, van den gewonen aard afwijkende, en ſtinkende ontlastingen behooren

echter

echter in den regel dusdanig te wezen, en zijn bewijzen der groote afscheiding van slijm door de slijmklieren van het darmkanaal. Vertoonen zich de eerste teekenen van speekselvloed (*salivatio*), welke bij kinderen evenwel zelden plaats heeft, dan houdt men insgelijks eenige dagen op met het toedienen der Kwikmiddelen. — Op deze wijs is het mij dikwijls gelukt kinderen, die in eenen hoogen graad de klierziekte en plaatselijke *scrophelen* hadden, geheel en al te genezen.

Anderen hebben de *Cicuta* slechts met honig, onder den vorm van een *linctus*, of de oplossing van het *extract* in een *aromatiek* water, met een weinig *vinum Antimonii* HUXHAMI, laten gebruiken. Intusschen moet de *Cicuta* altijd in langzaam klimmende giften toegediend worden. De hoeveelheid, waarmede men beginnen moet, is echter niet juist te bepalen, om dat zij naar de streek, waarin zij groeit, en naar den tijd, waarop zij ingezameld wordt, zeer veel in kracht verschilt.

Eene gelijke werking doet de *Digitalis purpurea*, de *Belladonna*, het *Aconitum*, welke men, zoo in poeijer als *extract*, aangewend, en tegen verouderde *scrophelen* als zeer werkzaam aangeprezen heeft. Men zij intusschen altijd omzigtig in derzelver gebruik, en beginne bij kinderen steeds met de geringste giften.

De Kwikmiddelen hebben van oudsher, en met regt, eenen grooten roep, als geheel alleen de klierziekte kunnende genezen (*antiscrophulosa*), verkregen, wijl hunne bijzondere werking op het water-

vaat-

vaatſtelſel niet te miskennen is. Vooral heeft men den *Aethiops Antimonialis*, *Mercurius dulcis*, en den *Mercurius ſolubilis* HAHNEMANNI aangeraden. In het algemeen kan men van dezelven eene grootere werkzaamheid in het ſtelſel der watervaten, verdeeling der gezwollene klieren, vermindering der overvloedige ſlijmafſcheiding in het darmkanaal, en ontlasting van daar ter plaatſe verzamelde ſchadelijke ſtoffen, met regt verwachten.

Bijna even beroemd als de Kwikmiddelen zijn de Spiesglansbereidingen (*Antimonialia*), die het geſtel minder aangrijpen, maar ook minder uitwerking hebben. Onder dezelven heeft men het *Antimonium crudum*, den *Tartarus emeticus* in zeer kleine giften, en de met zwavel verbondene bereidingen toegediend. Van deze laatſten is het *Sulphur auratum Antimonii*, en *Kermes minerale*, het voornaamſte en werkzaamſte.

Zeer beroemd, en door CRAWFORD en HUFELAND aangeprezen, als alle andere middelen overtollig makende (*ſpecifiſch*), is de zeezoutzure Zwaaraarde (*terra ponderoſa ſalita*, *murias Barytae*). Mijne ondervinding aangaande dit middel ſtemt overeen met die van meer andere geneesheeren, die geene aan elkander evenredige en beſtendige werkingen van hetzelve beſpeurden. In ſommige gevallen hielp het zeer ſpoedig, in andere blijft het, zelfs na een aanhoudend gebruik, vruchteloos. Indien men hetzelve wil aanwenden, is de eenvoudige oplosſing (N° XXXIX) de beste. Vele kinderen verdragen deszelfs aanhoudend gebruik niet.

Eene groote overeenkomst hiermede heeft de zee-

zoutzure kalk (*Calx muriata, murias Calcis*), die in dezelfde hoeveelheid toegediend wordt (*).

Ein-

(*) De *Jodine* of het *Jodium*, het meest werkzame beſtanddeel der *Spongia usta*, door D. COINDET te Genève onlangs als een bijna onfeilbaar middel tegen het Kropgezwel (*ſtruma*) geprezen, en met goed gevolg toegediend, heeft zich bij lijders, die tevens algemeene en plaatselijke *ſcrophelen* hadden, zeer werkzaam betoond, zoo dat eenigen door dat middel van hunne klierziekte geheel herſteld zijn. COINDET laat 48 greinen, D. BAUP te Nyon ſlechts 1 ſcrupel Jodine in eene once Alcohol oplosſen, en van deze oplosſing 3 maal daags 10 druppels, met ſuikerwater of Amandelmelk, nemen. Bij kinderen zou men de gift naar de jaren moeten inrigten, en voor ieder jaar een' halven droppel *pro doſi* kunnen ſtellen; zoo dat bijv. een kind van 4 jaren 3 maal daags 2 droppels kreeg, enz. Intusſchen zij men met dit middel ſteeds omzigtig, alzoo hetzelve, even als de Kwik, *ſalivatie* en meer andere toevallen te weeg kan brengen. Bij ontſtekingstoeſtand past het niet.

COINDET en BAUP hebben de Jodine ook uitwendig met voordeel aangewend op de volgende wijze: ℞ *Kali hydriodinici* (*hydriodatis Potassae*) *Drachmam dimidiam, Axungiae porci Unciam unam et dimidiam.* M. F. UNGT. *S.* des morgens en avonds de hoeveelheid van eene hazelnoot op de Krop- of Klier-gezwellen in te wrijven. Uitvoeriger, dan de plaats hier gedoogt, vindt men van de bereiding, aanwending, en goed gevolg der Jodine gewag gemaakt in de volgende ſchriften:

L. FORMEY. *Bemerkungen über den Kropf und Nachricht über ein dagegen neu entdecktes Mittel.* Berlin 1820.

GAY-LUSSAC *et* ARAGO. *Annales de Chémie et de Phyſique* 1821. *Tom.* XVI. *Mars.* (COINDET in)

V.

Eindelijk heeft men de ijzermiddelen (*martialia*) in de *ſcrophelziekte* als zeer werkzaam aangeraden. Zij paſſen echter meestal in het laatſte tijdperk, en ſlechts in de nakuur, wanneer de regelmatige verrigting van het watervaatſtelſel door de andere middelen reeds herſteld is. Men maakt alsdan gebruik van de verſchillende ſtaalwijnen, en ijzer-*tincturen*, zoo als: *tinctura martis pomata*, *cydoniata*, *liquor anodynus martialis*, en ten ſlotte *limatura ferri*. Meent men in de eerſte tijdperken der ziekte reeds ijzermiddelen te kunnen toedienen, dan geve men de voorkeur aan de *flores ſalis Ammoniaci martiales* en het *ferrum muriatum* (*murias ferri*). Ten ſlotte kan men dan eene verbinding van *Alcohol ferri* met *Rheum* en *Magnesia* laten gebruiken.

De *uitwendige behandeling* moet op eene doelmatige wijze de genezing der klierziekte ondersteunen. Behalve de reeds gemelde baden, inwrijvingen, en berookingen, rekent men hieronder verſcheidene op-

Von Froriep. *Notizen aus dem Gebiete der Natur-und Heilkunde*, Erfurt 1821.

Rust. *Magazin für die gesammte Heilkunde*, 1821. 11 Bd. 3 *Heft*, *S.* 419. en volg.

Geneeskundige Mengelingen 2e Bd. 2e St. Amſterdam 1822, volgens F. Magendie *Formulaire pour la préparation et l'emploi de plusieurs nouveaux médicamens etc.*, Paris 1821.

Hufeland *Journal der praktischen Heilkunde.* 1822. *April S.* 57—64.

Graefe *und* Walther, *Journal für Chirurgie und Augenheilkunde*, 1822. 3e Bd. 2 Heft. *S.* 273—283.

K.

oplosſende, verdeelende, en prikkelende zalven en ſmeerſels, uit zeep, osſengal, en vlug prikkelende zelfſtandigheden beſtaande, zoo als door HUFELAND, HOPF, en anderen opgegeven zijn (N° XL tot XLII). Zoo kan men ook Kwikzalf met *extractum Cicutae* of *Belladonnae*, pleisters van *gummi Ammoniacum*, *Cicuta*, *Digitalis*, het *emplastrum* SCHMUCKERI (*gummi Ammoniacum*, *Aſa foetida*, *ſapo Venetus* in wijnazijn gekookt, en tot behoorlijke dikte uitgedampt), en meer dergelijke mengſels aanwenden. Klisteren van prikkelende, en de werkzaamheid van het darmkanaal opwekkende middelen, zoo als van Kamilbloemen, Duizendblad (*Millefolium*), *Valeriana*, met *Aſa foetida*, osſengal, zeep, enz: zijn insgelijks werkzame hulpmiddelen.

Gedurende de geneeskundige behandeling moet de Arts ſteeds oplettend zijn op de krachten, en derzelver verhouding tot de algemeene werkzaamheid van het ligchaamsgeſtel niet uit het oog verliezen. Hij moet de Kwik- en andere zoogenoemde oplosſende (*reſolventia*) middelen, als deze den zieken te ſterk aangrijpen, of zijne ſpijsvertering te zeer verzwakken, een' tijd lang ter zijde zetten, of met bittere, verſterkende, en matig prikkelende artsenijen doen afwisſelen. Verdeelen zich de opgezwollene klieren, wordt vooral de buik, waarin men de gezwollene darmſcheelsklieren in het begin als hazelnoten voelde liggen, zacht, worden de ontlastingen natuurlijker, neemt de voeding van het overig-ligchaam toe naar mate de opgezette harde buik dunner wordt, dan make men langzaam den overgang tot de eigenlijk verſterkende middelen, *Kina*, *Angustura*,

ra, *Quasia*, *Martialia*, enz: terwijl een goede leefregel, gezonde landlucht, veel beweging, baden, reizen, enz: de kuur besluiten.

Wij moeten nu nog van eenige plaatselijke gebreken handelen, die de algemeene *scrophelziekte* dikwijls verzellen, en door deze, zoo wel met betrekking tot hare oorzaken als behandeling, eigenaardiglijk gewijzigd worden.

1.

De oogontsteking van *scrophuleuse* kinderen (*ophthalmia scrophulosa*) bekleedt hier de eerste plaats. Er is gewoonlijk ontsteking der oogen en der oogleden met elkander verbonden. De oogleden worden rood, zwellen op, sluiten zich krampachtig, en veroorzaken een gevoel van branding; naderhand scheiden de klieren der oogleden veel *dik slijm* af, hetwelk dezelven aan elkander doet kleven, en de traanklieren een scherp traanvocht, dat de wangen open bijt. Wegens de groote gevoeligheid der oogen voor het licht, kan men dezelven moeijelijk onderzoeken, want de kinderen liggen bij dag meest op het aangezigt, en bij de minste aanraking trekken de oogleden zich krampachtig zamen.

Het uitvloeijen der scherpe tranen en van het slijm veroorzaakt eenen uitslag rondom het oog, waarbij de lijdende deelen zuchtig opzwellen. Het bindvlies (*adnata*, *conjunctiva*), is met bleekroode en streeps- of netswijze verspreide bloedvaten in de rigting van de ooghoeken naar het doorschijnend hoornvlies,

doorweven. Later ontſtaan er op het bind- en harde oogvlies (*ſclerotica*), en ſomwijlen zelfs op het hoornvlies, breede en platachtige water- of etterblaasjes, die deze vliezen doorvreten, en zelfs geheel verſtoren kunnen. Ondoorſchijnende likteekens (vlakken, parels), vleesch- en hoornachtige uitwaſſen (*pannus*, *pterygium*), zijn daarvan de gevolgen.

De tijd, dien deze ontſteking duurt, is onbepaald, doch deze is altijd van een' *chroniſchen* aard.

De genezing dezer oogontſteking vereischt, behalve eene doelmatige *algemeene*, eene zorgvuldige *plaatſelijke behandeling*.

In het begin, en zoo lang de lichtschuwheid, pijn, kramp en droogheid nog in een' hoogen graad aanwezig zijn, paſſen waſchingen, en oogwaters van zacht prikkelende middelen, *Papaver*, *Chamomilla*, *Malva*, *Cicuta*, die men dikwijls en warm aanwendt. Ontlasten zich reeds scherpe, bijtende, brandende tranen, dan brengt het indroppelen van ſlijmige vochten, melk, *mucilago seminum Cydoniorum*, enz. veel verligting aan.

In de laatste tijdperken zijn de bovengenoemde middelen te krachteloos, en worden dan vervangen door aftreksels van meer prikkelende kruiden, *Mentha*, *Melissa*, *Cicuta* en *Hyoſcyamus*. Afwisselend hiermede kan men een oogwater van opgeloste Sublimaat (No. XXV) laten gebruiken. Zoo kan men insgelijks de oogzalf No. XIII, en dergelijke zamenſtellingen met voordeel aanwenden.

Indien de oogontſteking na het verdwijnen van hoofduitſlag, ſmartooren, enz. ontſtaan is, moet men deze weder te voorschijn trachten te brengen,

of

of door kunstmatig te weeg gebragte afscheidingen, door *emplastrum-tinctura Cantharidum*, (*Fontanellen*), doen vervangen.

2.

Niet zoo dikwijls als de oogontsteking komt bij *scrophuleuse* kinderen de *ontsteking van den neus* voor. Deze is echter meestal slechts ten deele ontstoken in den een' of anderen vleugel.

In het begin is de slijmafscheiding in den neus gewoonlijk onderdrukt, doch naderhand wordt zij somtijds zeer overvloedig. Opzwelling der wang aan de zieke zijde, en uitslag, die diep invretende verzweringen maakt, behoort onder de gewoonlijk volgende verschijnselen. Somtijds worden ook de oogleden, en zelfs het oog, in de ontsteking en verzwering betrokken.

Omslagen van drooge kruiden, het inademen van warme dampen door den neus, *aromatieke* wasschingen en, indien de neus inwendig digt zwelt, het inspuiten van een *decoctum Cicutae* verminderen gewoonlijk de ontsteking. Gaat zij echter tot verzwering over, dan passen zalven met *flores Zinci*, *Mercurius praecipitatus albus*, en Loodbereidingen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Uittering der Kinderen (*).

(*Atrophia infantum*).

De uittering of uitdrooging der kinderen (*paedatrophia*, *atrophia infantum*) is dikwijls het gevolg en uitwerksel van een' hoogen graad der algemeene klierziekte bij kinderen tot hun vierde en vijfde jaar. De voornaamſte kenteekenen van dezen ziektevorm zijn:

1. Algemeene vermagering en uittering.
2. Opzwelling en verharding der klieren van het darmſcheel, die men in den opgezetten, harden buik als hazelnoten voelen kan.
3. Teringkoorts (*febris hectica*), indien de ziekte tot geheele ontwikkeling gekomen is.

Deze ziekte neemt meestal reeds een' aanvang in het

(*) CHR. FR. CHÜDEN *Methodus nova praeſervandi et curandi atrophiam ſeu maciem infantum.* Soltquel. 1725. 4to.

J. V. CHÜDEN *Diſſertatio de modo praeſervandi et curandi atrophiam infantum.* Götting. 1746.

G. M. GATTENHOF *Pr. de atrophia infantili*, Heidelberg. 1775. 4to.

CHR. GOTTFR. GRÜNER *Diſſertatio de paedatrophia.* Jena 1792. 4to.

Traité de l'amaigriſſement des enfans, *par* BAUMES. Paris 1805. 8vo.

het eerſte jaar, omſtreeks den tijd, dat de kinderen geſpeend worden. Kinderen met den aanleg tot klierziekte krijgen dezelve zeer ligt; maar ook voorheen gezonde kinderen van ouders, die niet *ſcrophuleus* zijn, kunnen in deze ziekte vervallen, als de oorzaken, die dezelve te weeg brengen, op hen werken kunnen; deze beſtaan gewoonlijk in *ſchadelijke ſpijzen* en *dranken*, en in het *verwaarloozen* van eenen *goeden leefregel*.

Bij zorgelooze, ſlecht, of in 't geheel niet onderrigte, door vooroordeelen beheerschte ouders, en bijna algemeen onder de arme volksklaſſe door gebrek, krijgen de kinderen ondoelmatig, en de krachten hunner ſpijsvertering overtreffend, voedſel. In plaats van den kinderen vleesch- bierſoepen, enz. te geven, worden zij dikwijls met niets, dan meelpap, grutten, aardappelen, gezuurd roggenbrood, erwten, boonen, meelkoeken, enz. gevoed. Vleeschſpijzen worden hun uit vooroordeel of gebrek onthouden. Zij zijn achterlijk in den groei, worden bleek, mager, traag, krachteloos, onvergenoegd en grimmig. De buiksontlasting wordt ongeregeld; nu eens dunne afgang met taaije ſlijm vermengd, dan weder verſtopping, of hardlijvigheid met harde, graauwachtig witte, kleiachtige ſtoffen. De neiging tot allerlei ſchadelijk voedſel, vooral tot gezuurd roggenbrood, wordt hoe langer hoe grooter, verandert in waren hondshonger, en gaat over tot vraatzucht, terwijl er een afkeer van allerlei vleeschſpijzen ontſtaat. De buik begint dikker, geſpannen te worden, en naderhand voelt men er de knobbels in liggen. Het gelaat en de ledematen vermageren in-

tusschen meer en meer. De kleur wordt bleek, vaal, de neus spits, de oogen liggen diep in hunne holten, de huid is slap, rimpelig, en de kinderen hebben het voorkomen van oude dwergen. Hoofduitslag, voortkruipende zweertjes om den mond en neus, huidwormpjes (*comedones*), een zure en stinkende adem, troebele, witte, melkachtige pis, en wormtoevallen, verzellen gewoonlijk dezen toestand.

Vroeger of later, na dat deze staat van zaken dikwijls langer dan een jaar voortgeduurd, en langzamerhand toegenomen heeft, komt er teringkoorts bij met verslimmeringen tegen den nacht, hevige dorst, groote onrust, en slapeloosheid. Dit alles, verbonden met eene langdurige *diarrhoe*, put 's kinds krachten geheel uit, en voert het eindelijk in de armen des doods.

Deze vreesselijke ziekte heerscht het meest onder de kinderen der laagste en armste volksklasse, bij welke, behalve het schadelijk voedsel, daarenboven de morsigheid, de bedompte, vochtige, in den winter door stinkende uitwasemingen verpeste, niet behoorlijk geluchte woningen, haar aandeel hebben. Echter kan zij ook ten gevolge van voorafgegane ziekten, koortsachtige uitslagen, zoo als pokken, roodvonk (*scarlatina*), van het tanden krijgen, en daarmede in verband staande *diarrhoeën*, der *syphilis*, enz. ontstaan; waarvan het noodige bij deze ziekten reeds gezegd is (of in het vervolg gezegd zal worden).

Het is niet moeijelijk de ziekte te herkennen. De dikke en opgezette buik met vermagering van het overige ligchaam, de onverzadelijke vraatzucht ver-

ge-

geleken met de voedingswijze der kinderen, en alle andere omſtandigheden waarborgen gewoonlijk voor iedere misvatting.

De *voorſpelling* rigt zich naar den graad, dien de ziekte bereikt heeft. Zoo lang deze nog niet geheel ontwikkeld is, gelukt de genezing meestal onder eene doelmatige behandeling. Weinig hoop blijft er over, indien de teringkoorts, een zeer hooge graad van vermagering, en aanhoudende *diarrhoe* reeds aanwezig zijn. Doch in die gevallen, waar de geneesheer het volkomen in zijne magt heeft eene geheele verandering in de voedingswijs en den leefregel daar te ſtellen, laat zich ſomtijds nog de genezing bewerken, zelfs als men dezelve naauwelijks durfde hopen. De groote ondervinding, die ik in mijne verſchillende betrekkingen, eerst als armen- en Militair-arts, naderhand als Hoogleeraar der geneeskunde (*Klinik*), in dit opzigt verkregen heb, heeft mij daarvan de overtuigendſte bewijzen opgeleverd.

De *genezing*. Eene geheele verandering in den leefregel, het warme kruidenbad, moutbaden, inwrijvingen op den buik en langs de ruggraat, voedende en verſterkende klisteren, en het inwendig gebruik der in de *ſcrophelziekte* opgegevene middelen, moeten de genezing bewerken, waar deze nog mogelijk is.

Eikelkoffij, *bouillon*, vleeschſoepen, dranken met dojer van eijeren, gehopt bier, wittebrood, ganſchelijke vermijding van ſchadelijk voedſel, reinheid, beweging in gezonde lucht, zijn ter genezing noodzakelijk.

On-

Onder de geneesmiddelen behoort *Aethiops mineralis*, of *Calomel*, met *Rheum* en *Magnesia*. Naderhand de *flores salis Ammoniaci martiales* met zacht oplosſende bitterachtige *extracten*; *Alcohol ferri* met *Rheum*. Een poeder, reeds door KÄMPF aangeraden, en beſtaande uit gelijke deelen van *baccae Lauri* (vooraf in brooddeeg gebakken, en daardoor van derzelver ſcherpe beſtanddeelen beroofd), *nux Moſchata* en *Cornu Cervi ustum*, met twee deelen poeijer van Zoethout, 2 maal daags een theelepel, is op nieuw door GÖLIS als zeer werkzaam aangeprezen.

(*) DR. WESTRELL (*Swenska Läkare-Sällskapets Handlingar*, *Femte Bandet*, Stockholm. 1818. waarvan een uittrekſel in de *Medicinisch-chirurgiſche Zeitung* 1820. No. 32—34.) heeft verſcheidene malen zich met een gelukkig gevolg bediend van eene eenvoudige oplosſing der *Calx ſalita* of *murias Calcis*. Aan kinderen van 2—3 jaren gaf hij 9—12 droppels eenige malen daags. Op het laatst der kuur verbond hij er *Martialia* mede, door de *murias calcis* in *tinctura martis ſalita* te ontbinden en op dezelfde wijze toe te dienen. Te gelijk maakte hij gebruik van *aetheriſche* inwrijvingen en zeebaden.

K.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

De Engelſche Ziekte.

(*Rachitis*).

FRANC. GLISSONII *tractatus de rhachitide, ſive morbo puerili, Rickets dicto*, Londini 1650. in 8vo. Hagae Comitum 1682. in 12mo.

J. PETR. BÜCHNER. *De rhachitide perfecta et imperfecta. Argentorati* 1754. (Herdrukt in HALLERI *Disputationes medicae, Tom.* VI.)

GIOV. EVER. ZEVIANI *Trattato della cura de bambini attacati della Rachitide.* Verona 1761. 8vo.

W. TRNKA DE KRZOWITZ *Historia rhachitidis*, Viennae 1787. 8vo. (In het Hoogduitsch *Leipzig* 1789.)

J. F. L. CAPPEL. *Verſuch einer vollſtändigen Abhandlung über die ſ. g. engliſche Krankheit.*

J. VEIRAC. *Abhandlung über die Rhachitis oder engliſche Krankheit. Aus dem holländ von* KEUP, Stendal 1794.

Verhandeling over de *Rachitis* of *Engelſche Ziekte* door JOHANNES VEIRAC, *Utrecht* 1793. (door het Provinciaal Utrechtsch Genootſchap van Kunſten en Wetenſchappen met de Gouden Medaille bekroond).

Obſervations ſur la Nature et le Traitement du Rachitisme, etc. par ANTOINE PORTAL. Paris 1797. 8vo. In het Hoogduitsch vertaald, *Weiſſenfels* 1798. 8vo.

De

De Engelſche ziekte is voornamelijk eerst in het begin der zeventiende eeuw waargenomen (of ten minſte menigvuldiger geworden).

In de ſchriften der Ouden komen evenwel vele gevallen voor, die met dezen ziektevorm veel overeenkomst ſchijnen te hebben; en waarſchijnlijk hadden de zoogenoemde wonder- of tooverkinderen (*Wechſelbälge*), waar van men in vroegere eeuwen gewag vindt gemaakt, de Engelſche ziekte doorgeſtaan. In het jaar 1612 en 1620 was zij in Engeland algemeen, en na dat DANIEL WHISTER en ARNOLD DE BOOT reeds vroeger over dezelve geſchreven hadden, was GLISSON de eerſte, die in het jaar 1650 eene juiste en naauwkeurige beſchrijving dezer ziekte leverde. In latere tijden heeft men dezelve bijna door geheel Europa waargenomen, en zelfs in Duitschland is zij zoo geheel zeldzaam niet.

Zij verſchijnt zelden voor het half jaar, en ontſtaat meestal na het ſpenen der kinderen tot in het derde, doch ook later tot in het achtſte, tiende jaar.

Eigenaardige verſchijnſelen zijn: ſlapheid en weekheid der huid en ſpieren: een bleek en bol gelaat: een bijzonder groot hoofd, hetwelk door de zwakke ſpieren van den dunnen en mageren hals niet regt gehouden kan worden: misvormde wezenstrekken, die aan kinderen van dien ouderdom anders niet eigen zijn: een buitengemeen uitpuilend voorhoofd: open ſtaande naden der ſchedelbeenderen: een droefgeestige en flaauwe blik: een verwijde en zich langzaam

zaam zamentrekkende oogappel, en ſomtijds opgezwollene oogleden.

Het voornaamſte toeval der ziekte is eene, nu vroeger dan later plaats hebbende, *verandering in de beenderen.* Derzelver uiteinden (*epiphyſes*) namelijk worden grooter en weeker, hetwelk men eerst aan het onderſte gedeelte van het ſpaakbeen (*radius*), en naderhand ook aan den elleboog, de knieën, en voeten, waarneemt. De pijpbeenderen worden tuſſchen de gewrichten dunner en langer. De opzwelling der gewrichten valt om die reden te meer in het oog, en deswege noemt men gewoonlijk in Duitschland deze ziekte: de dubbele gewrichten (*doppelte Glieder*). De ziekelijke voeding der beenderen bepaalt zich niet tot een derzelven, maar is algemeen, en door de weekheid, welke dien ten gevolge ontſtaat, kunnen zij aan de kracht der ſpieren, en de drukking van uit- en inwendige deele geenen genoegzamen tegenſtand bieden, het geen tot menigvuldige misvormingen aanleiding geeft.

De ruggraat wordt krom, verdraaid, en of naar voren (*lordosis*), of naar achter (*kyphoſis*), of naar de zijden (*ſcolioſis*) gebogen.

Ook de ſleutelbeenderen worden krommer, zoo dat de ſchouders meer voorwaarts komen. De ribben verliezen hare behoorlijke buiging, het borstbeen wordt buitenwaarts gedrukt, en de beenderen van het bekken krijgen eene ſcheeve rigting. De pijpbeenderen vooral der onderſte ledematen krommen zich nu meer dan minder.

De tanden komen onregelmatig en laat te voor-

ſchijn,

ſchijn, worden ſpoedig zwart, en door bederf (*caries*) aangedaan.

De verſchillende verrigtingen worden naar den graad, dien de ziekte bereikt, meer of minder geſtoord of belemmerd. Boven alles lijdt de ſpierbeweging; het kind leert in het geheel niet, of zeer laat loopen, of, na het eenmaal gedaan te hebben, houdt er weder mede op, om dat de weeke beenderen het gewigt des ligchaams niet kunnen dragen, en de ſpieren te zwak zijn. De ſpijsvertering en bereiding van het voedingsſap gaat niet geregeld. Er is wel is waar gewoonlijk groote eetlust, en dikwijls ware vraatzucht voorhanden, maar de kinderen zijn onophoudelijk met het zuur, opſpanning van winden, en onregelmatige ontlasting geplaagd, zoo dat *diarrhoe* en ſlijmafgang met verſtopping en hardlijvigheid afwisſelt. Niet minder wijken de andere, ter uitdrijving geſchikte, ſtoffen van den gewonen regel af; de pis is ondoorſchijnend en ſlijmerig, vormt een dik en lijmig bezinkſel, en verraadt dikwijls door den reuk haren zuren aard. Het zweet is kleverig, en heeft eenen eigenaardig walgelijken, somtijds zuurachtigen reuk. De ademhaling is kort en benaauwd, gedeeltelijk wijl de ongewone kromming en verſchuiving der borstbeenderen, gedeeltelijk de zwelling der lever, die het middelrif in de hoogte drukt, de uitzetting der longen verhindert. De regter bovenbuiksſtreek (*hypochondrium*) is meestal opgezet. Een merkwaardig verſchijnſel hierbij is, dat de geestvermogens dezer kinderen zich gewoonlijk zeer vroeg ontwikkelen. Echter vindt

men

men bij eenen hoogen graad der ziekte ook wel domheid, zwak verſtand, en een' waren *Cretinen*-aard (*).

Het beloop der ziekte is altijd *chroniſch*, en daarom van eenen onbepaalden duur. Gewoonlijk verloopen er verſcheidene jaren eer zij tot hare geheele ontwikkeling gekomen is. Eene vreemde luchtſtreek, geheele verandering der leefwijze, het invallen van een of ander ontwikkelingstijdperk, en de huwbaarheid, hebben dikwerf zonder eenige hulp der kunst, zeer voordeelig op de genezing der

(*) *Cretins* noemt men, in *Walliſerland* en *Savoije*, zulke ongelukkige kinderen, die door de Engelſche ziekte in den hoogſten graad worden aangetast, naauwelijks eene menſchelijke gedaante hebben, en van alle rede beroofd, op eenen lageren trap dan menig redeloos dier ſchijnen te ſtaan. Men ſchrijft de oorzaak hiervan toe aan het, door de zwaarte van het hoofd en zachtheid der beenderen naar binnen gedrukte grondſtuk (*pars baſilaris*) van het achterhoofdsbeen, en daardoor veroorzaakte drukking van die vereeniging der groote en kleine herſenen, welke bekend is onder den naam van *protuberantia baſilaris*, *annularis*, of *pons* VAROLII. De behoorlijke werking der herſenen, en gevolgelijk die der ziel, wordt door deze drukking geſtoord, en van daar de dierlijke toeſtand dier ongelukkigen. (J. F. ACKERMANN, *Ueber die Kretinen, eine beſondere Menſchenabart in den Alpen.* Gotha 1790. — J. F. ACKERMANN, *Commentatio medica de Rachitide*, of Geneeskundige Verhandeling over de Engelſche Ziekte, bekroond in 1792 door het Provinciaal Utrechtsch Genootſchap van Kunſten en Wetenſchappen.

K.

der ziekte gewerkt. Zoo heeft men ook waargenomen, dat zij na het verſchijnen van *ſcabieuſe* en *herpetiſche* huidziekten van zelve ophieldt. Zelden heeft echter de herſtelling in dien graad plaats, dat er niet eenig ſpoor, vooral kromming of misvorming der pijpbeenderen, van overblijft. Dit heeft insgelijks plaats met de krommingen der ruggraat, en verdraaijingen der borstholte met derzelver onvermijdelijke gevolgen. Kinderen, die in hunne vroege jeugd deze ziekte in eenen hoogen graad hadden, lijden lang daarna nog aan eene onregelmatige en zwakke ſpijsvertering en voeding. Wordt de ziekte doodelijk, dan geſchiedt zulks door bederf (*caries*) en weekwording der beenderen, en teringkoorts.

De eigenlijke natuur en naaste oorzaak der Engelſche ziekte blijft nog ſteeds met eenige duisternis bedekt. In vele opzigten komt zij geheel en al met de klierziekte overeen, daar een duidelijk lijden der algemeene voeding, met eenen ziekelijken toeſtand van het ſtelſel der watervaten, in beiden aanwezig is; hoezeer het eigendommelijke van deze in eene ziekelijke voeding en vorming der beenderen, welke bij gene niet plaats heeft, gelegen zij. Het is derhalve onvoldoende en niet juist beide deze ziekten zoo maar voor gelijkaardig te houden, gelijk PORTAL en anderen gedaan hebben. Even min is het insgelijks te bewijzen, dat er een onmiddellijk en volmaakt tegenovergeſtelde toeſtand tusſchen de Engelſche- en Klierziekte beſtaan zou (*).

Uit

(*) Zie A. HENKE, *über die Entwicklungen, etc. S.* 93.

Uit verſcheidene natuur- en ziektekundige verſchijnſelen blijkt het, dat er eene afwisſelende en tegengeſtelde werking tusſchen de nieren en beenderen plaats heeft. De Natuurkundigen van onzen leeftijd hebben beweerd, dat, zoo lang de vorming der beenderen bij de kinderen nog niet afgeloopen is, in derzelver pis ook nog geene Phosphorzure zouten (*Phosphata*) te ontdekken zijn; maar dat in de Engelſche ziekte, gelijk ook bij het weekworden der beenderen, de pis ſteeds met zeer veel Phosphorzure kalk (*Phosphas calcis*) bezwangerd is. Dien ten gevolge zou de Engelſche ziekte beſtaan in eene verhinderde afſcheiding (*depositio*) van Phosphorzure kalk in de beenderen, of in derzelver te ſterke opſlorping en afzetting in de pis; terwijl de genezing door zulke middelen zou behooren verkregen te worden, die dezen ziekelijken ſcheikundigen voortgang kunnen tegengaan.

Er ſchijnen echter nog nadere ſcheikundige proeven en bewijzen vereischt te worden, om met zekerheid te kunnen ſtellen, dat de Phosphorzure kalk *altijd* in eene groote hoeveelheid in de pis van *rachitiſche* kinderen aanwezig is. Want LEIDENFROST (*) wil waargenomen hebben, dat de pis van *rachitiſche* zieken altijd naar vlug Loogzout (*Ammonia*) ruikt (†). FOURCROY houdt de groo-

(*) *Opuscula phyſico-chemica. Nonnulla de Rachitide, pag.* 16.

(†) Geheel ſtrijdig hiermede zijn de ſcheikundige proeven van VEIRAC, (Prijsverhandeling, *bladz.*

groote hoeveelheid en het terugblijven van het Phosphorzuur in het ligchaam voor een gevolg der ziekte.

Evenwel schijnt in dezen overvloed van Phosphorzuur de reden gelegen te zijn, waarom de oude ge-

12—15) die steeds waarnam, dat alle vaste en vloeibare deelen van *rachitische* kinderen, als ook de pis, eene meerdere of mindere hoeveelheid zuur bevatteden, en dat zulks een plantaardig zuur was. Van hetzelfde gevoelen is ACKERMANN (in zijne Prijsverhandeling), die daarom tegen FOURCROY staande houdt, dat er eer een gebrek dan overvloed van Phosphorzuur in de Engelsche Ziekte plaats heeft, alzoo uit de verbrande beenderen van *rachitische* kinderen in het geheel geen Phosphorzuur te verkrijgen is (bl. 39 en 132), en hetzelve dus ontbreekt. Het gevoelen van ACKERMANN komt voornamelijk daarop neder, dat gebrek aan Phosphorzuur, en overvloed van het melkzuur of andere zuren in het geheel ligchaam, de naaste oorzaak der Engelsche ziekte is, terwijl de krachtelooze gal buiten staat zou zijn de, in de maag en darmbuis uit de genotene spijzen ontwikkelde, plantenzuren in Phosphorzuur te veranderen. Deze zuren, met de kalk- en aardachtige deelen des ligchaams vermengd, vormen in de dierlijke vochten *oplosbare* middelzouten, terwijl de verbinding met het Phosphorzuur *onoplosbare* daarstelt; uit welk een en ander alle verschijnselen der Engelsche ziekte zich laten verklaren (pag. 28—39. en bl. 119—133).

Hoezeer deze Prijsverhandeling door HENKE niet opgegeven wordt, is zij echter overwaardig met aandacht gelezen te worden, en verdient met het grootste regt de haar toegekende eervolle plaats naast die van onzen landgenoot VEIRAC.

K.

geneesheeren algemeen in het denkbeeld waren, dat eene eigenaardige zure ſcherpte de aanleiding tot en verklaring van deze ziekte gaf.

Uit het boven gezegde blijkt ten duidelijkſte, dat hier eene ziekelijke werkzaamheid van het watervaatſtelſel, welke HEINE en SÖMMERING als de grondoorzaak dezer ziekte beſchouwen, plaats moet hebben.

PORTAL (*) heeft niet minder dan zeven verſchillende ſoorten der *Rachitis* aangenomen; te weten: de *ſyphilitiſche*, *ſcrophuleuſe*, *ſcorbutiſche*, *exanthematiſche*, door ontaarde (*verſtopfte*) buiksingewanden ontſtane, *arthritisch-rheumatiſche*, en eindelijk die op ontmanning (*castratio*) en zelfbevlekking volgt. Na alle deze ziekelijke oorzaken kan zekerlijk ten deele *Rachitis* volgen, maar deze verſchillende ſoorten, die ten gevolge van anderen ziekten ontſtaan (*morbi ſecundarii*), moeten behoorlijk onderſcheiden worden van de oorſpronkelijke algemeene *Rachitis*, die in de eerſte kinderjaren voorkomt.

RENARD (†) heeft getracht te bewijzen, dat alle ziekelijke veranderingen der beenderen van ziekelijke veranderingen in het beenvlies (*periosteum*) afhankelijk zijn; dat het, door de vaten van het beenvlies afgeſcheiden en veranderde, bloed op de menging der deelen, en de gezondheid der beenderen den;

(*) *Obſervations ſur la nature et le traitement du Rachitisme.* Paris 1797.

(†) *Verſuch die Entſtehung und Ernährung, das Wachsthum und alle übrigen Veränderungen der Knochen im geſunden und kranken Zuſtande zu erklären.* Leipzig 1803.

den grootſten invloed heeft. In het beenvlies namelijk moeten uit het bloed, hetwelk tot voeding van het been beſtemd is, de ijzerdeelen van het Phosphorzuur geſcheiden worden. Het vrij geworden Phosphorzuur lost dan de in het been aanwezige Phosphorzure kalk door zijne groote hoeveelheid (*praedominium*) op, en vormt daardoor eene vloeibare Phosphorzure kalk, die zich met de overige daar ter plaatſe onſtane voedings-ſtof (*Lymphe*) vermengt. Een gedeelte dezer vloeibare Phosphorzure kalk wordt nu in dit mengſel met aardachtige deelen verzadigd, en in eene onoplosbare of vaste Phosphorzure zelfſtandigheid veranderd, die zich met de overige grondſtoffen der beenderen op het naauwst vereenigt. In de kinderjaren is het beenvlies het dikst en vaatrijkst, doch wordt dunner en bezit minder vaten, naar mate het ligchaam zijnen vollen wasdom nader komt. De hoeveelheid Phosphorzuur, welke door hetzelve vrij gemaakt wordt, neemt daarom in dezelfde evenredigheid af. Iedere ziekelijke toeſtand der beenderen berust dus op eene onevenredige verhouding van het Phosphorzuur tot de kalkaarde. Neigt de Phosphorzure kalk der beenderen tot hare volle verzadiging (*Phosphas Calcis*,) dan wordt het been hard. Verhindert eene te groote werkzaamheid van het watervaatſtelſel den toenemenden groei der beenderen, dan worden zij *poreus*, ruw, en broos. Wordt er eindelijk, door eene ziekelijke werkzaamheid van het beenvlies, meer Phosphorzuur in hetzelve afgeſcheiden, dan tot den groei der beenderen noodig is, dan erlangen zij hunne behoorlijke ſtevigheid niet, maar worden week en buigzaam.

Wij

Wij behooren alzoo de veranderingen, die de beenderen in de Engelſche ziekte ondergaan, van eene ziekelijke werking van het beenvlies, en onevenredige menging van het ter voeding der beenderen beſtemde bloed, afteleiden. Met de pis van *rachitiſche* kinderen word weinig (?) Phosphorzuur ontlast (*). Het ijzer in het bloed verſchaft aan het overtollig Phosphorzuur het doelmatigſte bindingsmiddel, terwijl het gebruik der ijzermiddelen het vrij worden van te veel Phosphorzuur verhindert, en daardoor het week worden der beenderen tegengaat.

De *oorzaken* zijn over het algemeen dezelfde, als bij de klierziekte.

De *aanleg* tot deze ziekte is, volgens vele waarnemingen, erfelijk, en wordt, naar CULLEN's gevoelen, meer door de moeder dan den vader medegedeeld. Doch deze aanleg behoeft bij *rachitiſche* kinderen niet altijd aanwezig te zijn, want bij volkomen gezond geborenen kan de Engelſche ziekte alleen door gelegenheidsoorzaken ontſtaan. Deze *gelegenheidsoorzaken* ſtemmen insgelijks met die der klierziekte volmaakt overeen. Sommige geneesheeren hebben, behalve de daar ter plaatſe aangevoerde, daarenboven het zog van eene min, die veel vroeger dan de moe-

(*) Niettegenſtaande HENKE hier een vraagteeken plaatst, en daardoor zijne twijfeling te kennen geeft, komt RENARD toch eenigzins overeen met VEIRAC en ACKERMANN, die wel een zuur, maar geen Phosphorzuur in de pis ontdekten.

K.

moeder van het door haar gezoogde kind gebaard heeft, als oorzaak opgegeven.

De *voorzegging* rigt zich geheel en al naar die der klierziekte. De Engelſche ziekte is op zich zelve niet doodelijk, maar kan het door hare gevolgen worden. In den geringſten graad is zij geheel voor genezing vatbaar; de hoogſte graden daarentegen laten dikwijls nu meer dan minder gewigtige misvormingen in de beenderen achter. Indien het borstbeen, de ribben, of ruggraat aanmerkelijk verſchoven of verdraaid zijn, ontſtaat er in gevorderde jaren meestal kortademigheid (*asthma*), borstwater (*hydrothorax*), of longtering. *Rachitiſche* kinderen ſterven bij den voortgang der ziekte aan uittering en ſluipkoorts. De *lijkopeningen* hebben bewezen, dat bijna in alle inwendige deelen der, gedurende de Engelſche ziekte geſtorvene, kinderen afwijkingen van den regel plaats grijpen, die op een algemeen gebrek in de voeding betrekking hebben, en waarvan deze ziekelijke toeſtand het gevolg is. Men vond verſcheidene uren na den dood, de lijken nog geheel warm; de ſpieren rekbaar; alle gewrichten bewegelijk; de beenderen ſomtijds zoo week, dat zij met een mes doorteſnijden waren; alle de klieren van het geheele ligchaam gezwollen, ſomwijlen met eene kalkaardige ſtof gevuld; waterophoopingen in de herſenen, en buitengewone zachtheid derzelven; zeer groote opzwelling der lever met ontaarde, dunne, waterige, krachtelooze gal; de watervaten verwijd, en ſomtijds met eene kalkachtige zelfſtandigheid opgevuld.

De

De *genezing* komt het beste tot ſtand, indien eene verſterkende en prikkelende behandeling, die aan den graad en het eigenaardige der ziekte geëvenredigd is, naar de regels der kunst aangewend wordt. Doch niet alleen de toediening van de, in deze ziekte bijzonderlijk (*ſpecifisch*) werkzame, geneesmiddelen is, gelijk bij de *ſcrophelen*, tot het wel ſlagen der kuur noodzakelijk, maar vooral zijn doelmatige en gepaste ſpijzen en dranken, leiding van den leefregel, en het gebruik van zulke middelen, die de verzwakte voeding weder opwekken, een onmisbaar vereischte. In hoe ver de ſcheikundige werking van ſommige middelen, bijv. het ijzer, hierbij in aanmerking mag komen, is met geene juiste zekerheid te bepalen, en het veiligſte is zich in dit opzigt ſlechts aan de ondervinding te houden.

Alle middelen, die volgens de dagelijkſche ervaring in andere ziekten de ſpijsvertering verſterken, de werkzaamheid des darmkanaals vermeerderen, en de voeding doen toenemen, komen ook hier het meeſte te pas. Daaronder behooren de bittere, *aromatieke*, en zamentrekkende grondſtof bezittende zelfſtandigheden, en het ijzer.

Levret en rosenstein hebben den wortel van Meekrap (*Rubia tinctorum*) als een *ſpecifiek* middel tegen de Engelſche ziekte opgegeven, waarſchijnlijk op grond van de bekende waarneming, dat dieren, die met dezen wortel gevoed worden, roode beenderen krijgen. Dit middel bezit echter geene bijzondere krachten; en het gunstig gevolg, hetwelk men na een langdurig gebruik ſomtijds meent beſpeurd te hebben, is misſchien meer aan de daar-

mede te gelijk toegediende opwekkende en *aromatieke* middelen, en de veranderde leefwijze, toeteſchrijven. PLENK en FEILER hebben er nogtans veel mede op, en prijzen de voorſchriften XLIII en XLIV.

Oplosſingen van bittere *extracten*, zoo als van *cortex Aurantiorum*, *Gentiana rubra*, *Abſynthium*, *Quaſſia*, enz. verbonden met *tincturae aromaticae;* aftrekſels van *Calamus aromaticus*, *Caryophyllata*, met de genoemde *extracten* en *tincturen*, hebben mij in zeer vele gevallen den voortreffelijkſten dienst bewezen. Nu en dan kan men, bij groote zwakheid en werkeloosheid des darmkanaals, kleine giften van prikkelende purgeermiddelen, *Aloë*, *Rheum*, *Jalappa*, er bijdoen, of tuſſchen beiden afzonderlijk laten gebruiken.

Indien de ſpijsvertering en voeding door deze middelen weder herſteld is, moet de kuur met *China*, *Angustura*, *Columbo*, ijzerbereidingen geſloten worden; en over het algemeen geldt hier alles, wat bij de behandeling der klierziekte van deze middelen gezegd is (*).

Het

(*) VEIRAC, wiens behandeling en getuigenis ten deze wel eenig vertrouwen verdient, dewijl hij in eene onzer volkrijkſte ſteden (Rotterdam) de geneeskunde uitoefende, en zijne uitſpraak op de ondervinding van eene vijfentwintigjarige praktijk grondde, VEIRAC komt in zijne voorſchriften volmaakt overeen met die van den Schrijver, behalve dat hij, indien de krachten zulks toelieten, de kuur gewoonlijk begon met een of ander Loogzout, (*Potaſſa*, *Soda*, *Ammonia*), en hiermede aanhield, tot dat de ontlastingen en afgeſcheidene vochten alle teekenen van zuur verlo-

Het voedſel, de leefregel, en de uitwendige middelen, volkomen gelijk aan die bij de klierziekte zijn opgegeven, moeten het gebruik der inwendige middelen ondersteunen (†).

In plaats van de door Engelsche geneesheeren aangeradene koude baden, verdienen de warme kruidenbaden met brandewijn de voorkeur, zoo lang de ziekte duurt, en in deze genezen de ſtaalbaden (§).

Groo-

loren hadden, waarna hij tot de bittere en verſterkende middelen overging. (Zie zijne aangehaalde Prijsverhandeling.) K.

(†) ACKERMANN (in de aangehaalde Verhandeling) prijst tot gewonen drank vooral aan eene eijermelk uit het doijer van één ei, één pond water, en zoo veel ſuiker als voor den ſmaak noodig is, zamengewreven. Tot ſpijze houdt hij dierlijk voedſel, zoo als vleesch, voor het beste, terwijl hij alle melk- en plantenkost, en voornamelijk groenten, ſtellig verbiedt, om dat dezelve te veel zuur ontwikkelen, of aanleiding daartoe geven. K.

(§) Om de uiteenloopende gevoelens, die nog omtrent het heilzame der warme en koude baden in velerlei opzigten, zoo wel tusſchen geneeskundigen als leeken, beſtaan, voeg ik hierbij die van ACKERMANN en VEIRAC. „Alle baden zijn voor deze (*rachitiſche*) kinderen zeer na„deelig; dan het is zeer nuttig hen dikwerf ſchielijk in koud „water te dompelen, er zeer ſpoedig uittehalen, en daarna „het ligchaam met een' wollen lap te wrijven; want hier„door herkrijgen de ſlappe deelen hunne veerkracht, en „de prikkelbaarheid vermeerdert. (ACKERMANN *pag.* 78. *en* „*bladz.* 178.)

Ten minſte tweemalen daags moet de lijder, „tot den hals toe, in een kuip met koud water ge„dompeld, en terſtond weder uitgehaald worden. Telkens,

„na

Groote reinheid en zindelijkheid, gezonde, verſche, drooge lucht, matige beweging, eene drooge, luchtige ſlaapkamer, vermijding van zachte en zware verenbedden, zijn altemaal zaken, die tot het wel ſlagen der genezing insgelijks noodzakelijk zijn.

VIERDE HOOFDSTUK.

De Waterkanker. (*Mundfäule*).

Eerst vooral behoort aangemerkt te worden, dat onder dezen naam (*Mundfäule*) in de laatſte tijden *twee wezenlijk verſchillende ziektevormen* beſchreven en kenbaar gemaakt zijn, die behalve de plaats, waar zij voorkomen, niets met elkander gemeen hebben. Van beiden zullen wij hier eene beſchrijving geven.

I.

„ na dat dit geſchied is, moeten de rug, armen, dijen, „ als mede de buik, met doordringende geesten, ſpecerij- „ achtige Olieën of Balſems, (waartoe echter de Kamfer „ en Kamferbrandewijn niet behooren,) gewreven worden." (VEIRAC *bladz.* 242).

Ik geloof voor beide uiterſten, vooral voor eenen te ſterken graad van koude, te moeten waarſchuwen, naar mate de kinderen jonger, gevoeliger, en teederder van ligchaamsgeſtel zijn, („*frigus nervis inimicum*" is een al te bekende regel in de Ziektekunde, dan dat dezelve ook hier niet tot leiddraad zou ſtrekken;) maar niet te veel de wasſchingen en inwrijvingen met brandewijn, en andere geestrijke vochten, op goede gronden te kunnen aanprijzen.

K.

1. Scheurbuik, blaauwſchuit, waterkanker (*Stomacace? Mundfäule*) hebben onlangs vele geneesheeren, zoo als MICHAËLIS, HEIM, MENDE, NEUHOF, HENNING, en anderen genoemd die ſoort van aan de lippen, de tong, het verhemelte, en de inwendige oppervlakte des monds voorkomende *blaasjes*, welke ſpoedig in *pijnlijke* en *invretende zweren* veranderen, eenen *walgelijken*, dikwijls *rotachtigen ſtank* van zich geven, met *zwelling der halsklieren*, en *ſtinkenden ſpeekſelvloed* verbonden zijn, doch die aan zich zelven overgelaten, niet in verſterf overgaan, niet doodelijk worden, maar vroeg of laat weder genezen.

Deze ziekte heerscht van tijd tot tijd *epidemisch* (volgens STARK, MENDE, HIMLY), tast voornamelijk kinderen van verſchillenden ouderdom, maar ook volwaſſenen aan, is gewoonlijk van meer of minder ſterke koorts, het zij voor, het zij gedurende het verſchijnen van het plaatſelijk gebrek, verzeld, bereikt ſomtijds eenen hoogen graad, wordt beſmettelijk (*contagieus*), en duurt 7—14, ook wel 21—28 dagen, doch geneest eindelijk van zelve.

Is er koorts mede gepaard, dan gaan gewoonlijk derzelver voorteekenen, zoo als, vermoeidheid, loomheid der leden, gebrek aan eetlust, hoofdpijn, ſtoornisſen in de ontlasting der pis en drekſtoffen, vooraf; daarop breekt, met het verſchijnen der plaatſelijke toevallen, de koorts uit, die na verloop van eenige dagen ſomtijds weder ophoudt, ſomtijds echter blijft voortduren, tegen den nacht erger wordt (*exacerbatio*), des morgens nalaat (*remiſſio*), en eindelijk onder een overvloedig zweet, en een asch-

of

of ſteenkleurig bezinkſel in de pis (*urina lateritia*), of menigvuldige en weldadige buiksontlastingen, de ſcheiding (*crisis*) der ziekte te weeg brengt.

De plaatſelijke toevallen zijn de boven genoemde, bij welke, in zeer zware gevallen, nog zwelling van het tandvleesch, uitvloeijing van een zwartachtig bloed uit hetzelve, los ſtaande tanden, zeer hevige pijnen, heeschheid der ſtem, onvermogen om te ſlikken, enz. waargenomen worden. In het tegenovergeſtelde geval, wanneer de ziekte ſlechts in een' ligten graad beſtaat, en de koorts ontbreekt, of van weinig beduiding is, verdroogen de blaasjes aan de lippen ſpoedig, en veranderen niet in zweren, maar in korſten.

In het jaar 1808 heerschte deze ziekte *epidemisch* in den omtrek van Greifswalde, Harburg, Berlijn, enz. (*).

Somwijlen was zij van eenen kennelijk *gastriſchen* aard.

(*) In de jaren 1807—1808—1809 werd deze, of liever onder N°. 2. beſchrevene, ziekte ook menigmalen waargenomen in Vriesland en Groningen, blijkens het verſlag van den Groningſchen Hoogleeraar THOMASSEN à THEUSSINK in het Geneeskundig Magazijn enz. 4e D. 3e St. en 5e D. 3e St. waarin verſcheidene waarnemingen, door verſchillende Geneeskundigen aan dien Hoogleeraar medegedeeld, voorkomen, die om derzelver uitvoerigheid, en naauwkeurigheid, als ook omdat zij op onzen Vaderlandſchen bodem behandeld, en met 's Hoogleeraars gevoelen, en eene volledige *literatuur* verrijkt zijn, vooral om de ſchaarscheid der bouwſtoffen in dit opzigt, de nalezing en vergelijking ruimſchoots verdienen. K.

aard. In andere jaren en ſtreken ſcheen zij veeleer van eene *katarrhale* en *rheumatiſche* natuur te zijn.

Prikkelende, verſterkende, rottingwerende middelen, zoo als Kina en dergelijken, zijn herhaalde malen in deze ziekte onwerkzaam geweest.

HEIM ondervond, dat de aanwending van *braakmiddelen*, om den derden dag herhaald, tot drie- of viermalige werking, de ziekte op de veiligſte wijze genas. Hij oordeelt de braakmiddelen hier even zoo noodzakelijk, als de Kwik in de *ſyphilis*, en aderlatingen bij echte ontſtekingen!

MENDE daarentegen vond niets zoo werkzaam, na dat hij verſcheidene middelen te vergeefs gebruikt had, als verkoelende purgeermiddelen, *Manna* met *ſal mirabile* GLAUBERI of *ſal Anglicanum* (*Sulphas Magneſiae*). Zoo dra er drie- viermaal daags dunne ontlastingen plaats hadden, beterde het algemeene, zoo wel als het plaatſelijke lijden, en in den tijd van 4—5 dagen waren de zweren genezen.

In andere gevallen hadden zacht prikkelende en zweetdrijvende middelen een heilzaam gevolg (NEUHOF); en HIMLY noemt de Kamfer werkzaam.

De algemeene geneeswijze moet naar den aard der heerſchende ziekten ingerigt worden. Zijn deze *gastrisch*, dan komen de braak- en purgeer-middelen, zijn zij integendeel *rheumatisch*, de zweetdrijvende middelen te pas.

De plaatſelijke middelen rigten zich naar de hevigheid der pijnen en toevallen. Indien de mond zeer pijnlijk is, mogen ſlechts verzachtende vochten, zoo als Vlier- en Malva-aftrekſels met melk, enz. tot mondſpoeling gebruikt worden. Wordt deze pijn-

lijk-

lijkheid minder, dan geeft men ſtroopjes van Rozehonig met Aluin, *tinctura Myrrhae*, of dergelijke gorgeldranken, het zij om de zweren te beſtrijken, het zij om den mond te ſpoelen. Eene nablijvende bewegelijkheid der tanden, en verzwakking van het tandvleesch, wordt door zamentrekkende tandmiddelen genezen (*).

2. Waterkanker (*Stomacace. Mundfäule*) noemen de meeste ſchrijvers over kinderziekten (GIRTANNER, FLEISCH, FEILER en anderen) insgelijks die plaatſelijke ziekte, welke BOERHAVE (*Aphorismor.* §. 433.) *gangraena oris interni* genoemd, VAN SWIETEN (*Commentarior. T.* I. *pag.* 767.) naauwkeurig beſchreven, en A. G. RICHTER den naam van *Brand am Zahnfleiſche* gegeven heeft.

Deze ziekte komt dikwijls in de Nederlanden voor, waar men dezelve den Waterkanker noemt. Hiervan is waarſchijnlijk de benaming *Waſſerkrebs* ontſtaan, die men ook in Duitschland ingevoerd heeft. De Franſchen maken er gewag van onder den titel van *gangrène ſcorbutique des gencives*, de Engelſchen van *gangrenous erosion of the cheeks. Cancer aquaticus*, *malum mortuum*, (*ulcus*) *noma*, zijn benа-

(*) MICHAËLIS *über die Mundfäule bei Kindern.* HUFELAND'S *und* HIMLY'S *Journal* 1809. *Jänner. S.* 107.)

MENDE *über die Mundfäule in den Jahren* 1806—1809. (hetzelfde *Journal* 1809. Octb. *S.* 24.)

NEUHOF *Beobachtung einer beſondern Art von Mundfäule* (hetzelfde *Journal* 1810. Novbr. *S.* 86.)

HENNING *über die Mundfäule* (hetzelfde *Journal* 1816. Aug. *S.* 131.)

namingen, welke de *Nosologen* deze ziekte bijgelegd hebben.

Voornamelijk kinderen, maar ook volwasſenen, zijn aan deze ziekte onderhevig (*).

De voorteekenen dezer ziekte zijn: lusteloosheid, loomheid, ſlapeloosheid, gebrek aan eetlust, dorst, trage buiksontlasting, ſomwijlen *diarrhoe;* daarbij zijn de kinderen altijd onrustig, ſchreijen en kermen dikwijls bij aanhoudendheid zonder in het oog loopende redenen.

Na dat deze toeſtand acht tot veertien dagen geduurd heeft, beſpeurt men dikwijls eene algemeene waterzuchtige zwelling (*anaſarca*), die echter weder verdwijnt. Daarentegen openbaren zich dan de plaatſelijke toevallen der mondholte. Het tandvleesch wordt rood, heet, pijnlijk, vertoont eene witte ſtip, die men oppervlakkig voor eene etterverzameling zou houden, maar die weldra blijkt niets anders dan eene ware koudvurige korst (*eſchara gangraenoſa*) te zijn, zich affcheidt, en in gunstige gevallen

(*) VAN SWIETEN *Commentar. in* HERMANNI BOERHAVE *Aphorismos Tom.* I. *pag.* 750, 767. *et ſeqq. Taurini* 1744. A. G. RICHTER's *Anfangsgründe der Wundarzneik.* Bd. IV. §. 142. en volgg. (geheel volgens VAN SWIETEN.) SIEBERT *über den Waſſerkrebs der Lippen*, in HUFELAND's *Journal* 1818. Decbr. *S.* 74. Vergelijk hiermede verſcheidene waarnemingen van FISCHER (HUFELAND's *Journal* 1811. Jul. *S.* 99. en volgg.); als ook de Verhandelingen van CAPDEVILLE, J. VAN LIL, en BORTHE. (*Sammlung auſerleſener Abhandlungen für 1ract. Aerzte* Bd. II. St. 3. en 4.).

len door genezing gevolgd wordt. Meerendeels echter, en voornamelijk bij kinderen, verandert deze plek in eene rotte zweer, en verſpreidt eenen walgelijken reuk; de tanden worden los; onophoudelijk vloeit er een dun, ſcherp, ſtinkend ſpeekſel uit den mond; de lippen en de tong zwellen op; op de wangen komen blaauwachtige, zwarte pokjes ter grootte van een' ſpeldekop te voorſchijn, die na verloop van eenige dagen grooter en menigvuldiger worden. De teekenen van het plaatſelijk verſterf worden hoe langer hoe duidelijker, het tandvleesch bloedt bij de geringſte aanraking, de reuk uit den mond wordt onverdragelijk ſtinkend, en er hebben gevaarlijke (*colliquative*) neusbloedingen plaats. De ontlastingen zijn ſcherp, en brandig (*corroſiv, ätzig*); de pis is roodbruin, en zoo ſcherp, dat zij ontvellingen en zweren veroorzaakt; even eens is het gelegen met de rottige (*jauchigte*) drekſtoffen.

De onrust en het lijden der kinderen neemt van dag tot dag toe, hunne krachten verminderen, de pols wordt klein en zeer ſnel, de ademhaling ſnel en kort, de beenen en voeten worden koud en waterzuchtig (*oedemateus*). De zwarte plekken op de wangen worden ſteeds grooter, en geven eene doodlucht van zich. De tanden vallen uit, dikwijls ſcheidt zich een gedeelte der onder- of bovenkaak af, en zelfs de neusbeenderen gaan ſomtijds verloren. In dezen ſtaat van zaken maakt, bij het toenemend verval der krachten, de dood aan dien verſchrikkelijken en afzigtelijken toeſtand een einde.

De oorzaken dezer ziekte zijn, volgens de naauw-

keu-

keurigſte waarnemingen, vochtige, bedompte, koude woningen; bedorven, ſlecht, karig voedſel; gebrek aan verſche lucht; in een woord alle die ſchadelijke omſtandigheden, welke de grootſte armoede en diepſte ellende gewoon zijn na zich te ſlepen. Onder de welvarende volksklaſſen komt deze ziekte niet voor.

In de Nederlanden, aan de Zeekusten, in lage moeraſſige ſtreken, en ſterk bewaterde landen, het zij door landzeeën, het zij door meren, is zij eene landziekte (*endemisch*).

Men heeft dezelve ook dikwijls als een gevolg der kwaadaardige ſcharlakenkoorts waargenomen (WENDT), in welk geval echter eene zorgvuldige behandeling derzelver ontſtaan verhoeden, of ten minſte in haar begin genezen kan.

Voorſpelling. Het koudvuur in het tandvleesch, of de waterkanker, komt meestal bij kinderen, maar ook nu en dan bij volwaſſenen, voor. Bij kleine kinderen, wien men nog niets begrijpelijk kan maken, is de ziekte, wegens de moeijelijkheid eener doelmatige plaatſelijke behandeling, en het doorſlikken van het ſtinkende rotvocht, het gevaarlijkſte, en om te genezen het moeijelijkſte, zoo dat zij gewoonlijk, indien zij reeds een' hoogen graad bereikt heeft, met den dood eindigt. Bij volwaſſenen is het gemakkelijker deze ziekte, wanneer zij in tijds herkend, en behoorlijk behandeld wordt, te overwinnen.

De *genezing* hangt voornamelijk af van eene doelmatige plaatſelijke behandeling. In het begin, zoo lang er nog geen verſterf aanwezig is, is het voldoende om de lijdende plaatſen met eene oplosſing

van *Murias Ammoniae* met Citroensap, Azijn, of Kamfergeest (volgens VAN SWIETEN), of van Aluin met Rozehonig, hetgeen SEBASTIAN (*über Sumpfwechselfieber. S.* 5) werkzaam vond, te bestrijken. Zoodra echter het koudvuur daar is, helpt niets anders, dan *acidum muriaticum* met *mel Rosarum* vermengd, en bij eenen zeer hoogen graad zelfs onvermengd. VAN SWIETEN en SIEBERT hebben bevonden, dat het *acidum muriaticum* overal zeer werkzaam was en zeker hielp, wanneer de beenderen nog niet aangestoken waren. De overige delfstoffelijke Zuren, als ook het Phosphorzuur, zijn door anderen aangeraden. Of de Kina met Zuren inwendig noodzakelijk zijn, moet door den algemeenen ligchaamstoestand bepaald worden. Scheurbuik is met deze ziekte niet altijd verbonden (*).

V. IJ F-

(*) Professor THOMASSEN à THEUSSINK is van oordeel, dat versterkende middelen en Zuren wel degelijk hier te pas komen, doch slechts na eene behoorlijke reiniging der eerste wegen door braak- en purgeermiddelen, wijl de ziekelijke toestand der mondholte alleen een gevolg van *sordes* schijnt te wezen.

S. H. NUMAN, die deze ziekte dikwijls waargenomen en zeer naauwkeurig beschreven heeft, liet daarenboven, na de ontlastende middelen de *Arnica*, zoo wel uit- als inwendig, in verbinding met Kamfer, toedienen. Bijv. omslagen van een *decoctum radicis Arnicae* (℥iv *ad colat.* ℥xx) met *spiritus vini Camphoratus* (℥ij), om het aangezigt daarmede vochtig te houden; zoo dat de behandeling veel overeenkomst had met die der zoogenoemde *febris maligna* of *putrida*. Doch men leze zelf de uitmuntende: *Waarnemingen omtrent den Waterkanker* (*Ulcus Noma*) in het Geneeskundig Magazijn, enz. V. Deel III Stuk. bl. 50–55. en 70–104. als ook het IV. Deel III. Stuk bl. 52–74.

K.

VIJFDE HOOFDSTUK.

De Wormziekte. (Vermitio. Helminthiasis.) (*).

De naſporingen der Natuuronderzoekers hebben ons geleerd, dat er eenige ſoorten van wormen beſtaan,

(*) *De la génération des vers dans le corps de l'homme par* NICOL. ANDRY, à Paris 1700. 8vo.

DANIEL. CLERICI *historia naturalis et medica lumbricorum latorum, intra hominem et animalia nascentium.* Genev. 1715. 4to.

G. G. KRATZENSTEIN'S *Abhandlung von der Erzeugung der Würmer im menschlichen Körper.* Halle 1748.

GUALTERI VAN DOEVEREN *Disſertatio de vermibus intestinalibus hominum*, etc. Lugd. Bat. 1753. 4to.

W. VAN DOEVEREN, *Abhandlung von den Würmern in den Gedärmen des menschlichen Körpers. Aus dem latein. mit Zus. von* T. T. WEICHART, Leipzig 1776. 8vo.

MARC. ELIES. BLOCH, *Abhandlung von der Erzeugung der Eingeweidewurmer und den Mitteln wider dieſelben.* Berlin 1782. 4to.

J. A. E. GÖTZE, *Verſuch einer Naturgeſchichte der Eingeweidewürmer thieriſcher Körper*, Blankenburg 1782. Een Naſchrift op hetzelve is uitgegeven door ZEDER. *Leipzig.* 1800.

JÖRDEN'S *Entomologie und Helminthologie des menschlichen Körpers.* III. Theile. Hof. 1801.

slaan, die slechts in de ingewanden van andere dieren hun aanzijn ontvangen, daarin leven, en hun geslacht voortplanten; dat daarenboven iedere dierfoort geene bijzondere ingewandswormen heeft, maar dat dezelfde wormfoorten aan verschillende foorten van dieren gemeen zijn.

Zoo bezit ook het menschelijk ligchaam zijne ingewandswormen, die men niet alleen in het darmkanaal, waarin zij zich zekerlijk het meest ophouden, maar behalve in de beenderen, kraakbeenderen, banden (*ligamenta*) en pezen, in bijna alle andere ligchaamsdeelen en ingewanden gevonden heeft. Slechts in de milt heeft men dezelve nog niet waargenomen, en zeer zelden in de lever der vleeschetende (*carnivora*) dieren (misschien wel door derzelver scherpe en krachtige gal); terwijl zij in de lever der graseters (*herbivora*) zeer dikwijls voorkomen.

De

V. L. BRERA, *Vorlesungen über die Eingeweidewürmer des menschlichen Körpers. Aus dem Ital. mit Zus. von* E. H. WEBER. Leipzig 1803.

J. G. H. ZEDER, *Anleitung zur Naturgeschichte der Eingeweidewürmer, mit vier Kupf.* Bamberg 1803. 8vo.

CAR. ASM. RUDOLPHI, *Entozoorum, sive vermium intestinalium, historia naturalis;* Amstelodami 1808—1809. II. Vol. *c. tabul.* 8vo. (een klassiek werk).

CAR. ASM. RUDOLPHI, *Entozoorum Synopsis, cui accedunt mantissa duplex et indices locupletissimi.* Berolini 1819.

DR. BREMSER, *über lebende Würmer im lebenden Menschen. Ein Buch für ausübende Aerzte. Mit nach der Natur gezeichneten Abbildungen, und einem Anhange über Pseudo-Helminthen.* Wien, 1819. 4to.

De vraag: hoe deze wormen in het menſchelijk ligchaam komen: heeft men op verſchillende wijzen getracht te beantwoorden. Men hield het voor eene uitgemaakte zaak, dat de eijeren dezer wormen te gelijk met ſpijs en drank in het ligchaam kwamen, om dat men zich grondde op de voorgewende waarneming, dat alle ſoorten van ingewandswormen ook buiten het menſchelijke ligchaam gevonden worden. De valschheid dezer ſtelling is door RUDOLPHI echter grondig bewezen, terwijl zich daaruit bovendien niet verklaren laat, hoe het mogelijk zij, dat bij pasgeborenen, en zelfs bij de vrucht, wormen voorkomen.

Wij ſchijnen derhalve alleen te kunnen aannemen, dat de ingewandswormen ontſtaan, ter plaatſe waar zij gevonden worden, door de zoogenoemde *generatio aequivoca*, dat is door eene eigenaardig zieklijke geſteldheid der vochten, en derzelver groote neiging om in eene vaste, en voor zich zelve levende ſtof (*organiſche Plastik*) overtegaan. Hiervoor beſtaan de volgende redenen:

1) De wormen komen niet van buiten in het ligchaam, maar kunnen aangeboren zijn, want men vindt dezelven bij ongeboren kinderen.

2) Zij leven en vermenigvuldigen zich ter plaatſe, waar zij gevonden worden, en zijn derhalve niet bij toeval daar aangeland, maar voor hun verblijf uitſluitenderwijze beſtemd.

3) Zij komen in meest alle deelen, en zelfs in geheel afgezonderde en afgeſlotene ruimten, voor.

4) Meestendeels wordt hunne tegenwoordigheid

niet eens vermoedt; en als zij niet te talrijk zijn, benadeelen zij geenszins het deel, dat zij bewonen.

5) Dezelfde soort van wormen is in verschillende diersoorten ook eenigzins (*specie*) verschillend.

6) Zij hebben eene eigenaardige bewerktuiging.

7) Zij kunnen niet van de ouders op de vrucht overgaan, wijl men noch voor de eijeren, die veel grooter dan de bloedbolletjes zijn, noch voor de jongen van verscheidene soorten, eenen mogelijken overgang aanwijzen of denken kan (*).

Het verdient nogtans opmerking, dat de meeste ingewandswormen, als zij eenmaal in een dierlijk ligchaam ontstaan zijn, hunne soort, door voortteling en eijeren, in hetzelve voortplanten.

De Geneesheeren en Natuuronderzoekers hebben een zeer verschillend oordeel geveld over de vraag: in hoe verre de ingewandswormen aan den zieken of gezonden staat van het menschelijk ligchaam bevorderlijk kunnen zijn.

Sommige Geneesheeren hebben bijna alle ziekten der kinderen, van den tijd hunner spening tot dien hunner huwbaarheid, van de wormen willen af-

(*) Een zeer uitvoerig betoog, en overweging der gronden voor de *generatio aequivoca* of *spontanea* dezer wormen, kan men vinden in het reeds aangehaalde werk van BREMSER (*Seit.* 1—64); en in navolging daarvan in: MOLL en VAN ELDIK's Praktisch Tijdschrift voor de Geneeskunde in al haren omvang, enz. Iste en IIde Stuk. *Gorinchem* 1821—1822.

K.

afleiden, zoo als anderen alle, in de twee eerſte jaren voorkomende, ongeſteldheden gewoon waren aan de tanden toeteſchrijven. Van daar de zoogenoemde wormkoortſen, wormpokken, (*febres variolae verminoſae*) enz.

In lateren tijd heeft men dit valsch denkbeeld geheel en al laten varen; doch daarentegen zijn verſcheidene Geneeskundigen in het tegenovergeſtelde uiterſte vervallen, en hebben niet ſlechts aangenomen, dat de wormen over het algemeen en zonder uitzondering onſchadelijk zijn, maar ACKERMANN, RUSH en BUTTER hebben zelfs getracht te bewijzen, dat de wormen voor het dierlijke leven zeer nuttig en noodzakelijk zijn, en dat hunne tegenwoordigheid tot bepaalde oogmerken vereiscbt wordt, zoodanig dat derzelver gemis eenen ziekelijken toeſtand zou kunnen na zich ſlepen.

Wie echter onbevooroordeeld de zaak beſchouwt, zal ligt ontdekken, dat beide uiterſten even ver van de waarheid verwijderd liggen. Wel is waar beſtaan er waarnemingen genoeg van gevallen, waar men wormen vermoedde, en de ziekte nogtans zonder derzelver uitdrijving en verſchijning genas; terwijl zich dikwijls wormen ontlaſten bij kinderen, die eene bloeijende gezondheid genoten, en waarbij men nooit een ſpoor van wormtoevallen ontdekte; zelfs daar gelaten, of de wormen in ſtaat zijn in de darmen plaatſelijke gebreken, zoo als doorboringen, doorvretingen, enz. te weeg te brengen, (het geen RUDOLPHI en BREMSER, als van allen grond ontbloot, ontkennen,) zijn er toch onloochenbare daadzaken, die bewijzen, dat zenuwtoevallen, ſtui-

pen, vallende ziekte, voorbijgaande blindheid, en allerlei ſoort van kramp, alleen door wormen in het darmkanaal veroorzaakt werden. Mij zelven zijn zulke gevallen dikwijls voorgekomen, en ieder geneesheer van eenige ondervinding zal dezelve wel waargenomen hebben.

Eene waarheid blijft het intusſchen altijd, dat de wormen voornamelijk ſlechts dan ſchadelijk worden, wanneer zij in grooter aantal voorhanden zijn, of hunne gewone ſchuilplaats in de darmen verlaten, naar boven in de maag kruipen, door algemeene ziekten van het ligchaam, dat zij bewonen, verſtoord, of door prikkels, die hun eene onaangename gewaarwording veroorzaken, aangedaan worden.

Onder *wormziekte*, *wormtoevallen* (*vermitio*, *helminthiaſis*) verſtaat men dien ziekelijken toeſtand van het menſchelijk ligchaam, waarin de wormen des darmkanaals hunne tegenwoordigheid door aanmerkelijke ſtoornis der gezondheid te kennen geven. Dit nu heeft bij kinderen niet zoo menigmaal plaats, als men wel aangenomen heeft, maar toch dikwijls genoeg, om des geneesheers zorgvuldige oplettendheid te verdienen.

Daarenboven moet men niet uit het oog verliezen, dat het ontſtaan en de tegenwoordigheid van een *groot aantal wormen* ſteeds het bewijs oplevert van eene verminderde werkzaamheid van het darmkanaal, en van verzwakte, of ten minſte ziekelijke, voeding; zoo dat in die gevallen, waarin deze ophooping van wormen plaats heeft, reeds van te voren een algemeene ziekelijke toeſtand voorhanden was, die, door de reeds beſtaande zwakte en grootere prikkelbaarheid,

heid, het ontstaan van ziekelijke verschijnselen begunstigde. *Een gering aantal wormen* daarentegen kan zich bij de gezondste menschen ophouden, zonder dat hunne tegenwoordigheid alsdan eenigen invloed op de gezondheid heeft.

Van tijd tot tijd heeft men een aanzienlijk getal soorten van wormen ontdekt, die zich in het darmkanaal van den mensch ophouden; en waarschijnlijk zal men er in 't vervolg nog wel meer ontdekken. Doch derzelver stelselmatige beschrijving behoort niet hier ter plaatse.

De meest gewone wormen van het menschelijke darmkanaal zijn de volgende:

1. De *ronde worm* (*Lumbricus intestinalis. Ascaris lumbricoides* LINNAEI, RUDOLPHI, BREMSERI. *Lumbricus teres* BLUMENBACHII). Deze komt het meest van allen voor, en is van de overige wormen der darmbuis door zijne grootte en gedaante, als ook van den gewonen aard- of regenworm, door het gemis van den opgeworpen breeden gordel, die aan den laatsten eigen is, genoegzaam onderscheiden. Deszelfs lengte bedraagt van eene vierde tot eene halve el (6—10—15 duimen volgens BREMSER), en deszelfs dikte evenaart eene penneschacht (2—3 lijnen). Hij houdt zich meestal in de (dunne) darmen op, doch kruipt ook dikwijls naar boven in de maag, en wordt dan door braken ontlast.

2. De *maden*, *aarsmaden* (*Ascarides. Ascaris vermicularis* RUDOLPHI. *Oxyurus vermicularis* BREMSERI) zijn kleine, witte, de kaasmaden oppervlakkig zeer gelijkende, wormen, die van eenige lijnen tot een' halven duim lang, en zoo dun als

een

een draad zijn. Gewoonlijk houden zij zich in groot aantal in den aarsdarm (*intestinum rectum*), zeldzamer in den karteldarm (*intestinum colon*) op, en worden van tijd tot tijd met den afgang ontlast. Van de ſpringende beweging, die zij gewoonlijk nog in de ontlaste drekſtoffen maken, worden zij in Duitschland ſpringwormen (*Springwürmer*) genoemd. (*).

3. De *breede lintworm* (*Taenia lata* LINNAEI. *Bothriocephalus latus* BREMSERI.) met zijne verſchillende ſoorten ſtelt de derde klaſſe der menſchelijke ingewandswormen daar. Zijne lint- of bandvormige gedaante, zijne ſomtijds ongehoorde lengte van honderd en meer ellen, het ontlasten van enkele geledingen zijn genoegzaam bekende zaken. Over deszelfs verſchillende ſoorten zijn de natuuronderzoekers het onder elkander nog oneens.

In Duitschland is de lintworm met *lange geledingen* (*taenia ſolium*) het menigvuldigſte. De zich afzonderlijk ontlastende achterſte geledingen, die bevruchte eijeren in zich bevatten, heeft men kalwoerdswormen (*vermes cucurbitini*) genoemd.

De lintworm met *korte geledingen* (*taenia lata*) komt meer in Zwitſerland en andere Landen voor. Bij kinderen vindt men den lintworm, in vergelijking van de andere ſoorten, ſlechts zelden (†). 4.

(*) Zij kruipen dikwijls uit den aars, en veroorzaken, vooral bij kleine meisjes, eenen ongeloofelijken brand in en omtrent den pisweg, ja zelfs den witten vloed. (ROSENSTEIN.) K.

(†) HAMILTON (*on purgative medicines*) beweert ten onregte, daf de lintworm nooit bij kinderen gevonden wordt.

HEIM

4. De *gewone lintworm* (*Kettenwurm. Taenia solium*) is, volgens het naauwkeurig onderzoek van BREMSER, van eene andere soort dan de *breede lintworm* (*Taenia lata* LINNAEI) (*).

5. De *haarkopworm* (*Trichuris. Trichocephalus dispar* RUDOLPHI, BREMSERI) draagt dezen naam naar zijne gedaante, en houdt zich meestal in den blind- en karteldarm op (†). Be-

HEIM zag hem bij een jonggeboren, WENDT bij een anderhalfjarig, WICHMANN bij een tweejarig kind. PELLOCH en BURT verdreven den lintworm bij een kortelings gespeend kind door een *decoctum corticis Granat.* (*Medicinisch chirurg. Zeitung.* 1814. *N°.* 97. *S.* 297.).

(*) De ondervinding en het gevoelen van BREMSER, aangaande het onderscheid dezer lintwormen, bestaat hierin: dat de *bothriocephalus latus* gewoonlijk platter, dunner en breeder (6–12 lijnen) is dan de *taenia solium*, die meestal minder dan 6 lijnen in de breedte heeft; weshalve ik ter onderscheiding den eersten *breeden*, den laatsten *gewonen* genoemd heb. Overigens komt de *bothriocephalus latus* overeen met den lintworm met *korte* geledingen van onzen Schrijver, en de *taenia solium* met deszelfs lintworm met *lange* geledingen; terwijl de eerste alleen bij de bewoners van Polen, Rusland, Zwitserland, en van sommige streken in Frankrijk, de laatste bij de overige volken van Europa, met uitzondering der eerstgenoemden, zou voorkomen. Volgens BREMSER zou dus hier te lande, bij de inboorlingen, alleen de *taenia solium* waargenomen moeten worden.

K.

(†) Deze soort is $1\frac{1}{2}$–2 duimen lang; het dunne of draadvormige gedeelte is gewoonlijk wit, doch somtijds van het doorschijnend voedsel gekleurd, en maakt twee derden van den geheelen worm uit; het laatste derde gedeelte is dikker en eindigt in den staart. De kop is aan het dunne ge-

Behalve deze opgenoemde wormen heeft men er van tijd tijd nog meer, zoowel in het darmkanaal als in andere ingewanden, ontdekt, waaromtrent de ſchriften over natuurlijke geſchiedenis de noodige inlichting geven.

Het is dikwijls zeer moeijelijk om in een gegeven geval te bepalen of er wormziekte aanwezig zij, of niet, wijl velen der opgegevene verſchijnſelen ook bij andere ziekten voorkomen. Verſcheidene latere geneesheeren nemen daarom niet eer de wormen als oorzaak der beſtaande toevallen aan, voor dat hunne tegenwoordigheid door derzelver, nu of dan plaats hebbende, ontlasting bewezen is, dewijl na de klierziekte, de uittering, de Engelſche ziekte, het waterhoofd, de zenuwkoortſen, en ook bij meer in jaren gevorderden in de *hypochondrie* en *hyſterie*, velen der zoogenoemde wormtoevallen voorkomen. Dit is zeker alles overeenkomſtig de waarheid; doch indien de geneesheer zich niet bij een eenig teeken bepaalt, maar de geheele reeks der verſchijnſelen in het oog houdt, zal hij met genoegzame zekerheid de aanwezige wormziekte kunnen herkennen; en dewijl in het algemeen eene verminderde voeding, en vooral eene geſtoorde verrigting van het darmkanaal, dien toeſtand aanduidt, die het ontſtaan en de voortteling van veel wormen begunſtigt, is hunne tegenwoordigheid, wijl zij zoo wel plaatſelijke als algemeene ziekteverſchijnſelen te weeg kunnen brengen, in 't geheel geene onverſchil-

li-

gedeelte, en niet aan het dikke, gelijk ſommige *Helminthologen* van te voren meenden (BREMSER). K.

lige zaak, maar vereischt eene wijziging van het geneesplan.

De voornaamſte toevallen, die als echte kenmerken opgegeven worden, zijn: eene bleeke kleur van het aangezigt met blaauwe kringen om de oogen: eene dikwijls plaats hebbende verandering der gelaatskleur zonder uitwendige oorzaken: dikwijls eene bevende beweging of trilling in de oogleden: verwijding van den oogappel: onophoudelijke jeukte in den neus, waardoor de kinderen dikwijls niezen, en op den duur aan den neus wrijven of pluizen: uit den mond vloeit dikwerf een waterachtig ſpeekſel, en de adem riekt walgelijk, vooral wanneer de kinderen nuchter zijn: de ſlaap is onrustig, en gaat met knarſen op de tanden gepaard: de honger is onregelmatig, en gaat ſpoedig van het eene uiterſte tot het andere over, zoodat vraatzucht met walging van ſpijzen afwisſelt: de dorst is onverzadelijk: de buik dik en geſpannen: het zieke kind wordt, zonder uitwendige oorzaken, plotſelijk overvallen door buik- en kolijkpijnen, die verminderen of ophouden zoodra het eenig voedſel gebruikt: de pis wordt in eene groote hoeveelheid geloosd, en is zoo helder als water (*): de ontlasting is onregelmatig, en nu eens *diarrhoe*, dan weder verſtopping voorhanden: de polsſlag is ongelijk, niet regelmatig, en ſomtijds tusſchenpoozend.

Behalve deze *algemeene* teekenen, waarvan geen een op zich zelf, maar ſlechts velen bij elkander het

(*) Sommige ſchrijvers maken gewag van eene wit- of melkachtige pis (*urina lactea*). K.

het aanwezen van wormen waarſchijnlijk maken, zijn er nog *bijzondere*, die aan de verſchillende wormſoorten eigen zijn.

De *ronde wormen* veroorzaken gewoonlijk veel pijn in den buik, vooral in den omtrek des navels, wijl zij meestal in de dunne darmen huisvesten. Zieken, die veel acht op zich zelven ſlaan, verklaren, dat zij dikwijls het kruipen en ſpringen (*Schnellen*) der wormen (even als van eene veer) in hunnen buik ontwaar worden. Ook zouden de toevallen bij eene afgaande en nieuwe maan het ſterkſte zijn.

Bij de *maden* is de zeer lastige jeukte aan den aars een der zekerſte teekenen. Zij veroorzaken dikwijls perſingen (*tenesmus*), als ook jeukte en ſlijmlozing der pisbuis. De jeukte noodzaakt de kinderen tot wrijven en krabben, waardoor zwelling en vernaauwing der voorhuid (*phimoſis*) ontſtaan kan, en tot *onanie* aanleiding gegeven wordt. Somtijds wordt ook uit den aars ſlijm ontlast. Alle deze lastige toevallen komen of vermeerderen tegen den avond. De meestal plaats hebbende afgang van eenige maden brengt het vermoeden der ziekte tot zekerheid. (*)

De *voorſpelling* bij de wormziekte is over het al-

(*) De haarkopworm (*trichuris*, *trichocephalus dispar*) brengt geene bijzondere ziekelijke toevallen te weeg. De lintworm, zoo wel de *breede* als *gewone*, onderſcheidt zich door geene bijzondere kenteekenen van de ronde wormen, behalve door de, bij den afgang ontlaste, ſtukken van den worm zelven. (BREMSER.) K.

algemeen niet ongunstig. Doodelijke toevallen verboorzaken de wormen zelden. De gevaarlijke zoogenoemde *wormkoortsen* waren niets anders dan zenuw- slijm- of rotkoortsen bij zwakkelijke, gevoelige, en aan wormtoevallen lijdende kinderen, volgens de verklaring van SCHÄFFER, JAHN en andere verlichte geneesheeren (*).

Be-

(*)Van hetzelfde gevoelen waren reeds onze landgenooten VAN DOEVEREN en VAN DEN BOSCH (*Historia constitutionis epidemicae verminosae. Lugd. Batavor.* 1769), hoezeer de titel van 's laatsten werk zulks schijnt tegenteſpreken, en RICHTER waarschijnlijk verleid heeft om te beweren (*Specielle Therapie* IV. Bd. *S.* 265): „*dass die Würmer zu gewissen „Zeiten epidemisch vorkommen.*" Door deze uitspraak kon ligt iemand bewogen worden aantenemen, dat de dampkring somtijds met een *miasma* of *virus verminosum* bezwangerd was, dat dit den mensch als het ware aanwaaide, en hem de wormziekte op het lijf joeg. Doch dat onze geleerde VAN DEN BOSCH geen aanhanger van dit gevoelen was, bewijzen zijne eigene woorden: (§. XVIII.) „*Sufficit ad verminosae Epidemiae ideam, vermes fuisse copiosiores consueto, perque tempus aliquot praeter modum irritasse; quod sufficienter demonstravit „Cel.* VAN DOEVEREN. *Neque alio hodie accipitur sensu „Epidemiae vocabulum, quam modo dicto, quo et constitutiones verminosae comprehenduntur.*" Zelfs PRINGLE (*Maladies des Armées. Vol.* I. *part.* III. *Chap.* IV. §. II. *pag.* 273–274. *Edit. de Paris*) zegt: „*lorsque l'épidémie étoit „au plus haut periode de malignité, plusieurs rendoient des „vers ronds. Ces vers n'étoient point la cause de ces fièvres, „comme on l'a observé ci-dessus; mais ils concouroient avec „d'autres circonstances à rendre la cure plus difficile*".

Hieruit schijnt ten duidelijkste te blijken wat wij onder

Bedenkelijke toevallen, vooral die van eenen zenuw- of krampachtigen aard zijn, kunnen zekerlijk door de wormen voortgebragt worden, doch gewoonlijk duren zij niet lang, of houden geheel op, zoodra de wormen ontlast zijn. Kinderen, die veel door wormen geplaagd werden, geraakten van dezelven bevrijd, als zij volwasſen waren. Anderen behielden dezelven zoo lang zij leefden, vooral wanneer ſlechte, onverteerbare, wenig voedende ſpijzen, en alle overige, bij de klierziekte reeds vermelde, ſchadelijke omſtandigheden niet vermeden konden worden.

De geneeswijze tegen de wormen vereischt:

1. Derzelver uitdrijving dood of levend:

2. Verhoeding van derzelver terugkeer en voortteling, door verhoogde werkzaamheid en verſterking der darmbuis en voedings-ingewanden.

De

de zoogenoemde worm-*epidemieën* te verſtaan hebben, te weten: gewone *epidemiſche* ziekten, doch welke voorwerpen aantasten, die aan wormtoevallen lijden; door welke *complicatie* de behandeling wel eenigzins gewijzigd, maar de oorſpronkelijke ziekte niet uit het oog verloren moet worden. Men raadplege over deze verſchillende worm-*complicatien* het uitmuntende werk van gemelden Dr. VAN DEN BOSCH, die op aanraden van onzen grooten GAUBIUS de zamenſtelling van dat boek ondernam, en, zoo wel tot zijns leermeesters als zijnen eigenen roem, deze eervolle taak glansrijk ten uitvoer bragt.

Men vergelijke insgelijks het, met goud bekroond, *Geneeskundig Handboek voor beginnende Kunstoefenaren* van mijnen hooggeachten Vriend W. F. BÜCHNER. Eerſte Deel. Bladz. 303—318. Amſterdam 1821. 8°. K.

De middelen, waarvan men ter bereiking van het eerſte doel gewoonlijk gebruik maakt, zijn: *a*) de zoogenoemde *wormdoodende* (*anthelminthica*), die, behalve door hunne proefondervindelijk bewezene kracht om de wormen te dooden of te verzwakken, ook wel door vermeerdering der wormsgewijze beweging (*motus peristalticus*) der darmen werkzaam kunnen zijn: *b*) de ſterk *purgeerende* (*drastica*).

De zoogenoemde *wormdoodende middelen* zijn zeer talrijk. Een der meest gebruikelijkſte en werkzaamſte is het *ſemen Santonici*. Vervolgens: *radix Valerianae*, *radix Filicis*, *ſemen Tanaceti vulgaris*, *muscus Helminthochorton* (*Corallina Corſicana*), *Spigelia anthelminthica*, *ſemen Sabadillae*, *Geoffroya Surinamenſis*, *etc.* (*Camphora*, *Petroleum*, *oleum Therebinthinae*, *ol. Cajaputi*, *ol. animale* DIPPELII, *ol. empyreumaticum* CHABERTI). Eindelijk worden ook onder de wormmiddelen gerekend: *Abſynthium*, *cortex Nucum Juglandum*, *Aſa foetida*, *Sulphas ferri* (*Vitriolum martis*).

Onder de *wormafdrijvende huismiddelen* zijn radijs, rammenas, ajuin, knoſlook, en alle uijenſoorten de krachtigſten. Dikwijls heeft ook het uitgeperſte ſap van gele wortelen, of deze fijn geſchrapt, als ook pitten van Eglantierbeſſen (*Hagebuttenkerne*), met honig of Vlierbeſſengelei, de wormen afgedreven.

De gebruikelijkſte *purgeermiddelen* zijn de Kwikbereidingen (*Calomel*, *mercurius dulcis*) en het poeijer van *Jalappa*-wortel. De ſterker ontlastende middelen, zoo als: *reſina Jalappae*, *gummi Guttae*, *Gra-*

tiola, *etc.* komen bij kinderen niet te pas, en zijn dus ontbeerlijk.

Aan de tweede aanwijzing ter genezing wordt voldaan door de aanwending van *bittere* en *verſterkende* (*tonica*) middelen, die de werkzaamheid des darmkanaals verhoogen, de ſpijsvertering en darmontlasting verbeteren, de ziekelijke ſlijmafſcheiding der darmbuis verminderen, en alzoo het ontſtaan en de vermenigvuldiging der wormen beletten.

Alle bittere *extracten*, *Gentiana*, *Quaſſia*, *Polygala amara*, *Columbo*, *China*, *Lichen Islandicus*, *martialia*, voldoen aan dit oogmerk. Men kan echter dit doel nog zekerder bereiken, wanneer men uit deze klaſſe van middelen die ſoort uitkiest, of met de bovengenoemden verbindt, welke als wormafdrijvend bekend zijn, zoo als: *Valeriana*, *Abſyntium*, *extractum Nucum Jugiandum*, *Tanacetum*, *etc.*

Bijna ieder geneesheer heeft zijne geliefkoosde middelen en wijze om de wormen aftedrijven. Een algemeen voorſchrift, dat op alle gevallen toepaſſelijk is, laat zich bezwaarlijk geven, om dat de ouderdom, het ligchaamsgeſtel, de krachten, de graad van het algemeenlijden, enz. de keuze der middelen en derzelver hoeveelheid in ieder bijzonder geval moeten bepalen. (*). In-

(*) Het zou overbodig zijn hier de verſchillende *methoden*, die eenigzins een' naam verworven hebben, optenoemen; minder ongepast kan zulks echter ſchijnen met betrekking tot die van BREMSER, die ik als nog niet algemeen bekend veronderſtellen kan, en die met hare *zachte* tevens eene *zekere* werking ſchijnt te paren. Ik heb daarom achter dit Hoofdſtuk een, zoo kort mogelijk, verſlag van dezelve gegeven. K.

Indien de algemeene gezondheid niet aanmerkelijk geſtoord is, en de krachten goed zijn, kan men terſtond een ſterk *purgans* uit *mercurius dulcis* en *Jalappa* toedienen, of eerst, eenige dagen achter een, wormkruid (*ſemen Santonici*, *Tanaceti*), volgens het een of ander voorſchrift, laten gebruiken, en dan ontlastende middelen geven. Voor kinderen van 6 jaren kan men gebruik maken van het voorſchrift N°. XLV.

Indien de kinderen zeer jong, ziekelijk, koortsachtig en zwakkelijk zijn, geeft men een aftrekſel van het wormkruid in verbinding met verſterkende middelen, bijv. No. XLVI.

Indien de wormen hevige zenuwtoevallen, kramp, kolijk, ſtuipen, perſingen in den endeldarm (*tenesmus*), pisopſtopping (*iſchuria*) te weeg brengen, moet men in zulke gevallen alleen gebruik maken van verzachtende, ſlijmige, en olieachtige middelen, *oleum Ricini*, eene *emulſio* met *extractum Hyoscyami* of *Opium*, klisteren van melk, Kamille- en Valeriaan-aftrekſel, inwrijvingen van vlug prikkelende ſmeerſels, enz.

Bij kleine kinderen, die dikwijls zeer moeijelijk inwendige middelen gebruiken, zijn wormafdrijvende klisteren en inwrijvingen op den buik van het grootſte nut. Tot klisteren is het voorſchrift No. XLVII zeer geſchikt. Dikwijls drijven zij alleen de wormen af. (*). In

(*) Tot inſmeering op den buik kan men zich bedienen van het, bij de *ſcrophelen* opgegeven voorſchrift van HUFELAND (N°. XL.), of van een mengſel uit *oleum Petrae*, *Abſynthii*, *Tanaceti*, *Fel bovillum*, enz. of volgens

In de langdurige wormtoevallen van kinderen, die reeds ouder zijn, paſſen zoodanige verbindingen, waardoor verſcheidene wormafdrijvende met verſterkende middelen vereenigd worden. De *linctus* van STÖRK is in dit opzigt als eene zeer werkzame zamenſtelling bekend (No. XLVIII).

Men kan er echter meer dergelijke middelen bijvoegen, bijv. *extractum Nucum Juglandum*, *Tanacetum*, *Aſa foetida*, *Vitriolum martis* (*Sulphas ferri*), enz.

De maden verdrijft men het best met klisteren van melk, waarin knoflook gekookt is, van water met zout (als ook zeewater) alleen, of met *Pontak* (wijn) vermengd, van melk met honig, van olijfolie, van een aftrekſel der bovengenoemde wormkruiden, *Valeriaan*-wortel en Alſemknoppen: herhaalde zetpillen (*ſuppoſitoria*) van ſpek: ontlastingen door *mercurius dulcis*, enz.

Nadat de wormen ontlast zijn, moet de behandeling ſteeds met bittere en verſterkende middelen, zoo als boven reeds gezegd is, geſloten worden, terwijl geſchikt voedſel derzelver werking ondersteunen moet.

Alles, wat bij de klierziekte met opzigt tot den leefregel voorgeſchreven is, vindt ook hier zijne toepaſſing.

Ge-

RUDOLPHI van *oleum Cajaputi* in verbinding van warme baden, bij het zoogenoemde wormkolijk, als ook van het *unguentum Aloës cum Petroleo Ph. Bat.* hetwelk overeenſtemt met het *ungt. Arthanitae* van VAN DOEVEREN.

K.

Geneeswijze van BREMSER (*).

N°. 1.

℞ Semin. Santonic. ſ. Tanacet. rudit. contus. ℥ β.
Pulv. rad. Valerian. ſylvestr. ʒij.
——— Jalapp. ʒ β — ℈ij.
Tartar. Vitriolat. ʒ j β — ʒij.
Oxymell. Squilliti. q. ſ. ut f. Electuar. M.
D. S. 2—3 maal daags een Eijerlepeltje vol.

N°. 2.

℞ Herb. Absynth.
Rad. Valerian. ſylv. āā ʒj.
Semin. Tanacet.
Cortic. Aurantior. āā ℥ β.
Concis. contus. m. f. ſpec.
D. S. twee eetlepels opgehoopt vol met een pond kookend water gedurende een' nacht goed beſloten te laten aftrekken, daarna doortezijgen, uitteperſen, en tot twee klisteren te gebruiken. Bij ieder klisteer doet m een lepel vol *oleum Cornu Cervi foetidum.*

N°. 3.

℞ Pulver. rad. Jalapp. ℈j.
——— folior. Senn. ʒ β.
Tartar. Vitriolat. ʒj.
m. f. pulv. dividend. in IIj—IV part. aequal.
D. S. ieder uur één, of ieder half uur een half poeijer, tot genoegzame werking.

N°.

(*) Zie het bovengenoemde werk. Capit. 11 en 7.

N°. 4.

Oleum anthelminthicum CHABERTI (*)

℞ Ol. Corn. Cerv. foetid. part. j.
— Therebinthin. part. iij. M.

Men laat dit mengsel 4 dagen staan, en destilleert het vervolgens uit eene glazen Retort in een zandbad tot drie vierde gedeelten zijn overgegaan, die men in kleine fleschjes (℥j-jβ). welke goed gesloten moeten zijn, bewaart; want dikwijls aan de lucht blootgesteld, wordt deze overgehaalde olie donkerbruin, dik en taai, en daardoor den zieken zeer walgelijk.

De gift van dit middel is 2 maal daags een, twee eijerlepeltjes in een' mondvol water. Die het nuchter niet verdragen kan, moet het 1—1½ uur na het ontbijt nemen.

N°. 5.

Versterkende droppels.

℞ Tinct. Aloës composit. Ph. Austriac. ℥j (†).
——— Mart. pomat. ℥j (§).
Elix. Vitriol. Anglic. Ph. Londin. ℥ β. (**).
M.

(*) CHABERT *Abhandlung von den Wurmkrankheiten der Europäischen Hausthiere aus der Saugthierklasse. Aus dem Franz. von* F. A. A. MEYER. Göttingen 1789.

(†) *Elixir proprietatis, Tinctura Aloës composita Ph. Batav.*

(§) *Tinctura ferri Cydoniata Ph. Batav.*

(**) *Elixir Vitrioli* MUNSICHTI, *Tinctura acida aromatica Ph. Batav.*

M. D. S. 3—4 maal daags 10—20—30 en meer droppels in een glas water of wijn.

Met deze middelen is BREMSER meestal in ſtaat geweest de wormtoevallen te doen ophouden, zoo zelfs dat van 500 zieken, alleen met den lintworm (*taenia ſolium*), naderhand er ſlechts 5 terugkwamen, die niet geheel genezen waren, en ten tweede male moesten behandeld worden. Dewijl nu de lintworm het moeijelijkſte te verdrijven is, geeft BREMSER ook aan andere wormzieken bijna dezelfde middelen op de volgende wijze.

„ Tegen *de maden* (zegt hij) laat ik van het „ *electuarium* N°. 1. des morgens en avonds een „ eijerlepeltje nemen met oogmerk om die genen, „ welke in het bovenſte gedeelte der dikke darmen „ zich mogten bevinden, naar beneden te drijven. „ De gift der *Jalappa* rigt ik dan zoo in, dat „ er zachte ontlastingen op volgen. Behalve dit, „ laat ik 2 maal daags een klein klisteer zetten, „ volgens het voorſchrift N°. 2, doch ſlechts dan, „ wanneer er kort te voren ontlasting heeft plaats „ gehad, om dat het beter is, dat het vocht zoo „ lang mogelijk binnen worde gehouden. Wanneer „ de zieke van geen prikkelbaar of gevoelig lig- „ chaamsgeſtel is, wordt er onder ieder klisteer een „ lepel vol verſche osſengal gemengd. Op deze „ wijze wordt eenige weken voortgevaren, waarna „ de genezing voor eenen geruimen tijd, en ſomtijds „ voor altijd voltooid is. Mogten de toevallen zeer

„ hevig zijn, dan verſchaft een klisteer geheel uit „ olie beſtaande, oogenblikkelijke verligting."

Wanneer deze behandeling niet toereikend mogt bevonden worden, raadt BREMSER, en is ook zelf voornemens, de worm-olie van CHABERT (N°. 4.) te laten gebruiken.

„ Mijne behandeling bij de *ronde wormen* (ver- „ volgt BREMSER) is zeer eenvoudig. Brengt men „ mij een kind, hetwelk verſcheidene teekenen der „ wormziekte oplevert, dan ſchrijf ik het *electuarium* „ N°. 1. voor, zonder mij te bekommeren of er „ ooit wormen ontlast zijn, en laat er ſlechts des „ morgens en avonds een eijerlepeltje van nemen. „ Na 3—4 dagen beginnen de ontlastingen gewoon- „ lijk in hoeveelheid en weekheid te vermeerderen, „ waarbij altijd veel ſlijm, en ook dikwijls wormen te „ voorſchijn komen. Gebeurt dit niet, dan laat ik „ iedere gift iets grooter, of 3 maal daags nemen. „ Indien men zich in de voorhandene ziekte niet „ bedriegt, en deze wezenlijk in werkeloosheid der „ darmen en buiksingewanden beſtaat, volgt de „ beterſchap op eene zigtbare wijze. Men bemerkt „ dit voornamelijk aan de eigenaardige vrolijkheid en „ levendigheid des kinderlijken leeftijds. Is de eerſte „ likkepot gebruikt, en de zieke nog niet genezen, „ dan laat ik de tweede nemen; doch met deze „ voorzorg, dat er wel vermeerderde drek- en ſlijm- „ ontlastingen, maar geene waterige afgangen door „ veroorzaakt worden. Indien de omſtandigheden „ het ſchijnen te vorderen, om tuſſchen beiden „ eene ſterke ontlasting te weeg te brengen, doe „ ik de poeijers N°. 3. gebruiken; want door

„ zulk

„ zulk eene ontlasting, voor eene enkele keer,
„ wordt het darmkanaal minder verzwakt, dan wan-
„ neer eenige weken lang dagelijks de noodige voe-
„ dingsstoffen aan hetzelve onttrokken worden. Ik
„ herinner mij niet ooit meer dan twee zulke likke-
„ potjes noodig gehad te hebben, om alle toevallen
„ te doen ophouden. Het is mij onverschillig,
„ of er gedurende de behandeling wormen ontlast
„ worden, of niet. Ja bij menig een heb ik eerst na
„ de volkomene genezing eenige ronde wormen zien
„ afgaan. Heb ik echter met een zeer verslijmd en
„ ongevoelig (*leucophlegmatisch*) voorwerp te doen,
„ dan laat ik eenigen tijd gebruik maken van de
„ droppels N°. 5. (*) om eenen spoedigen terug-
„ keer der toevallen voortekomen."

„ Met opzigt tot den leefregel verbiede ik alleen
„ meelkost, erwten, boonen, vette spijzen, en veel
„ droog brood."

„ De behandeling van den *gewonen lintworm*
„ (*taenia solium*) begin ik insgelijks met het *elec-*
„ *tuarium* N°. 1. even als bij de ronde wormen.
„ Is er een likkepot gebruikt, dan geef ik de worm-
„ olie N°. 4. (†) des morgens en avonds twee
„ ei-

(*) In het werk zelve (*Seite* 171.) staat N°. 4., doch ik vermoede, dat dit eene drukfout is, omdat de droppels onder N° 5. opgegeven, in het algemeen door den Schrijver aangeraden zijn, om aan het darmkanaal de noodige krachten terug te geven, ten einde de wormziekte voor het vervolg te verhoeden.

(†) Deze wormolie is door CHABERT slechts bij dieren gebruikt, en door GOEZE, BRERA, en RUDOLPHI wel bij den mensch aangeraden, maar naar het schijnt eerst door

BREM-

„ eijerlepeltjes in een mondvol water. Deze olie is „ voor ſommigen zeer onaangenaam van reuk, hoe„ zeer de ſmaak niet zoo walgelijk is. Om dezen „ reuk is het raadzaam de keel niet uittegorgelen, „ maar liever een paar maal, na derzelver gebruik, „ den mond vol water te nemen, en dit met eene „ zekere kracht doorteſlikken. Om den ſmaak te „ verdrijven, kan men een ſtukje Kaneel of een' „ Kruidnagel kaauwen, doch geenzins dingen, die „ oprispingen verwekken, zoo als geconſijte Oranje„ ſchillen enz. wijl de reuk van het geneesmiddel „ altijd de overhand behoudt."

„ Twee eijerlepeltjes 2 maal daags worden door „ perſonen van verſchillenden ouderdom en geſlacht „ over 't algemeen goed verdragen. Doch ſomwij„ len is het gebeurd, dat deze gift voor ſommi„ gen te prikkelend was, en kort na het innemen „ duizelingen veroorzaakte. In zoodanig geval ver„ mindert men de gift (op een eijerlepeltje). Dik„ wijls heeft deze werking ſlechts in het begin „ plaats, zoo dat het middel naderhand beter ver„ dragen wordt. Velen gebruiken het zonder na„ deel, als zij nuchter zijn; wien het echter mis„ ſelijkheid verwekt, die moet het 1—1½ uur na „ het ontbijt nemen. Somwijlen veroorzaakt het een „ gevoel van branding bij de waterlozing en buiks„ ontlasting. Hiertegen helpt een glas Amandelmelk „ of een lepel vol eener *mixtura oleoſa*."

„ In-

BREMSER aan denzelven toegediend, na dat hij zelf door klimmende giften de uitwerking daarvan op zijn eigen ligchaam waargenomen had. Men zij dus bij kinderen met dit middel omzigtig.

„ Indien de zieke 2½—3 oncen dezer wormolie, „ waarmede 10—12 dagen verloopen, gebruikt heeft, „ laat ik hem een zacht *purgans* (bvb. de poeijers „ N°. 3.) nemen, en dan op nieuw met de worm- „ olie beginnen, tot de gebruikte hoeveelheid 4—5 „ oncen bedraagt. Slechts in hardnekkige gevallen, „ dat is, wanneer de worm reeds langen tijd ver- „ ſcheidene aangewende middelen wederſtaan heeft, „ laat ik tot 6—7 oncen opklimmen. De behande- „ ling duurt op deze wijze wel wat lang, maar zij „ gaat zeker, is met geene moeite verbonden, noch „ benadeelt eenigermate de gezondheid. Ook ſchijnt „ de ondervinding te bewijzen, dat de behandeling „ niet te ſpoedig geſtaakt moet worden, indien men „ den zieken niet ſlechts voor het oogenblik, maar „ voor altijd van zijnen lintworm bevrijden wil.....

„ Gewoonlijk laat ik mijne lijders aan den lint- „ worm geene nakuur ondergaan, ten zij er nog „ ſteeds eene groote neiging tot ſlijmafſcheiding, en „ gevolgelijk tot het ontſtaan van wormen, voor- „ handen mogt zijn, in welk geval ik eenige we- „ ken lang de verſterkende droppels N°. 5. doe „ gebruiken."

„ Eenen bijzonderen leefregel ſchrijf ik niet voor, „ maar verbiede het veelvuldig gebruik van meel- „ kost, erwten en boonen, vette ſpijzen, kortom „ van alles, wat het ontſtaan van ſlijm en wormen „ in de darmen begunſtigt."

„ Ten ſlotte moet ik nog aanmerken, dat men „ gewoon is, na het gebruik der beroemdſte mid- „ delen tegen den lintworm, dezen in groote ſtuk- „ ken of geheel te zien ontlasten. Dit ge-

„ beurt

„ beurt zelden na de behandeling met het door mij
„ opgegeven middel, welks werking eigenlijk daarin
„ beſtaat, dat het den worm doodt, en zijn ontſtaan
„ verhoedt. Dien ten gevolge wordt wel de worm
„ dikwijls half of geheel verteerd ontlast, maar
„ men heeft moeite om hem in den afgang te be-
„ merken. Ook is het mij onverſchillig, of men
„ aan de ontlaste ſtukken den kop waarneemt of niet.
„ Want er kunnen 2—3 kopſtukken ontlast wor-
„ den, zonder dat de zieke van zijne gasten be-
„ vrijd is, om dat hij er verſcheidene te gelijk huis-
„ vesten kan. Het eenig zekere teeken, dat de
„ zieke genezen is, beſtaat daarin, dat hij na ver-
„ loop van 3 maanden niets meer van den worm,
„ het zij bij kleine of groote gedeelten, ontlast.
„ Vertoonen zich na verloop van 2—3 jaren weder
„ ſporen van eenen lintworm, dan is deze daar-
„ na op nieuw ontſtaan, en geenszins een afſtamme-
„ ling dier genen, waartegen de wormolie te voren
„ gebruikt is."

Tegen den *haarkopworm* (*trichocephalus*), als geene ziekelijke toevallen voortbrengende, is geene behandeling volgens BREMSER noodzakelijk. Hetzelfde kan voor ons met betrekking tot den *breeden lintworm* (*bothriocephalus*) gezegd worden, wijl deze hier te lande niet algemeen voorkomt, en zelfs aan BREMSER ſlechts driemaal voorgekomen is; doch ook toen heeft hem de opgegevene geneeswijze haren dienst bewezen.

K.

Naſchrift over de Herſenbreuk en Bloedgezwellen aan het Hoofd bij pasgeborenen.

(*Vergelijk Bladz.* 163–68 en 193–95.)

Na dat de gemelde bladzijden reeds afgedrukt waren, ontving ik het *Journal der praktiſchen Heilkunde*, *von* C. W. HUFELAND. 1822. *Mai*, waarin (*Seit.* 3–34) Profeſſor NAEGELE een nader verſlag, als ook zijn tegenwoordig gevoelen aangaande het onderſcheid tuſſchen de aangeborene herſenbreuk, en de bloedgezwellen aan het hoofd der pasgeboren kinderen, bekend maakt, en waarvan het hoofdzakelijke hierin beſtaat:

„ Dat de herſenbreuk zeer zelden, of misſchien „ nooit, in de wandbeenderen, maar meestal in de „ *fontanellen*, naden, en het achterhoofdsbeen voor„ komt, en vergelijkenderwijze veel meer in de „ kleine *fontanel*, driehoekige naad en het achter„ hoofdsbeen, dan in de groote *fontanel*, kroon- en „ voorhoofdsnaad: doch dat de bloedgezwellen zich „ daarentegen altijd op de wandbeenderen bevinden.”

Omtrent de behandeling merkt NAEGELE aan, dat de ondervinding hem bewezen heeft, dat de opening dier gezwellen niet altijd noodzakelijk is, gelijk hij wel-

weleer meende, maar dat prikkelende omslagen, zoo als van *species cephalicae* in wijn, dikwijls in staat zijn de verdeeling te bewerken. Met GÖLIS kan hij echter niet instemmen in het openen door een bijtmiddel (*causticum*), en even min met MOSCATI en PALETTA, die eene etterdragt (*seton*, *setaceum*) door het bloedgezwel trekken; zoo dat hij, behoudens de hier opgegevene verdeeling (*resolutio*) van het gezwel in sommige gevallen, over het algemeen met zijne eenmaal bekend gemaakte en aangenomene behandeling blijft voortvaren.

K.

Einde van het Eerste Deel.